

ISSN: 2617-4162 (Print)

ISSN: 2617-4170 (Online)

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3

Соціально-правові студії

Науково-аналітичний журнал

Випуск 3 (5)

Випуск відведено під єдиний дискусійний майданчик науковців із різних галузей знань, які займаються вивченням суміжного предмета, що цікавить практично всіх, – гарантування та забезпечення прав людини, юридичного вирішення питань її співіснування з оточенням. Пропоновані публікації демонструють авторське бачення проблем національного законодавства у проектуванні моделей людських відносин (індивідуальних, у соціальних групах чи державі загалом), вводячи їх у певний контекст (скажімо, конституційних ризиків, інформатизації суспільства, трудових чи сімейних відносин, релігійно-правових колізій чи посягання на життя) або порівнюючи з позитивним досвідом інших країн.

Львів 2019

УДК 33+34+159.9](051)
С69

С69 **Соціально-правові студії**: науково-аналітичний журнал / гол. ред. О. Балинська. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Вип. 3 (5). 148 с.

Виходить чотири рази на рік.
Засновник – Львівський державний університет внутрішніх справ.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет
Вченою радою Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол від 25 вересня 2019 р. № 2)

Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ від 16.10.2018 № 23590-13430Р

Адреса редакції:
Вул. Городоцька, 26, м. Львів, 79007, Україна
Тел.: +380 (32) 233-20-80
Веб-сайт: www2.lvduvs.edu.ua / <http://www2.lvduvs.edu.ua/sotsialno-pravovi-studii-arkhiv>
E-mail: Social.Legal.Studios@gmail.com

Науково-аналітичний журнал «Соціально-правові студії» внесено до:

- Переліку наукових фахових видань України – категорія «Б» (наказ МОН від 18.12.2018 № 1412)
- Платформи «Наукова періодика України» Національної бібліотеки України ім. Вернадського
- Реєстру Агенції організацій Crossref Open Citation Index (COCI) Міжнародної асоціації видавничої цитованості (Publishers International Linking Association – PILA)
- Вільної доступної пошукової системи Google Scholar
- Міжнародного електронного репозитарію (Ranking Web of Repositories)
- Репозитарію Центрально- та Східноєвропейської електронної бібліотеки (Central and Eastern European Online Library – CEEOL)
- Міжнародної наукометричної бази даних Index Copernicus Journal Master List

Науково-аналітичний журнал «Соціально-правові студії» співпрацює з Антиплагіатною інтернет-системою Strike-Plagiarism

У публікаціях висловлено позицію авторів, яку не завжди поділяє редакційна колегія. Відповідальність за достовірність фактів, статистичних даних, точність викладеного матеріалу покладається на авторів і рецензентів.

Під час передруку матеріалів посилання на Журнал обов'язкове.
Рукописи не повертаються.

УДК 33+34+159.9](051)

© Львівський державний університет
внутрішніх справ, 2019

ISSN: 2617-4162 (Print)

ISSN: 2617-4170 (Online)

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3

Social & Legal Studios

Scientific and Analytical Journal

Issue 3 (5)

The issue is dedicated to a single discussion platform of scientists from different fields involved in the study of a related subject of interest for everyone – guaranteeing and ensuring human rights, legal solution of issues regarding person's coexistence with the environment. Suggested publications demonstrate the author's vision of the problems of national legislation in designing models of human relations (individual, social groups or the state as a whole), putting them in a certain context (constitutional risks, informing society, labor or family relations, religious and legal collisions or encroachment on life) or comparing with the positive experience of other countries.

Lviv 2019

UDC 33+34+159.9](051)
C69

Social & Legal Studios: scientific and analytical journal / Chief Editor O. Balynska. Lviv: LvSUIA, 2019. Issue 3 (5). 148 p.

It is published four times a year.
The founder is Lviv State University of Internal Affairs.

Recommended for publication and distribution via the Internet
by the Academic Council of Lviv State University of Internal Affairs
(*Minutes of September 25, 2019 No. 2*)

Certificate of state registration from 16.10.2018 № 23590-13430P

Editorial addresses:

Horodotska Str., 26, Lviv, 79007, Ukraine

Tel.: +380 (32) 233-20-80

Website: www2.lvduvs.edu.ua / <http://www2.lvduvs.edu.ua/sotsialno-pravovi-studii-arkhiv>

E-mail: Social.Legal.Studios@gmail.com

Scientific and analytical journal «Social & Legal Studios» is indexing in:

- The list of scientific professional editions of Ukraine – category «B»
- Platform «Scientific Periodicals of Ukraine» by the National Library of Ukraine named after Vernadsky
- The Register of Agency Organizations Crossref Open Citation Index (COCI) of Publishers International Linking Association – PILA
- Free available Google Scholar search engine
- International Electronic Repository (Ranking Web of Repositories)
- Repository of Central and Eastern European Online Library (CEEOL)
- The International Scientific Center of the Index Copernicus Journal Master List

Scientific and analytical journal «Social & Legal Studios» cooperates with anti-plagiarism Internet-system Strike-Plagiarism.

The publications state the position of the authors, which is not always shared by the editorial board. Responsibility for the correctness of facts, statistics, and accuracy of the presented material relies on the authors and reviewers.

During the re-printing of materials reference to the Journal is required.

Manuscripts are not returned.

UDK 33+34+159.9](051)

© Lviv State University
of Internal Affairs, 2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ
науково-аналітичного журналу
«Соціально-правові студії»

Головний редактор – **Балинська Ольга**, доктор юридичних наук, професор, дійсний член Міжнародної академії інформатики (Львів, Україна)

Заступник головного редактора – **Ревак Ірина**, доктор економічних наук, доцент (Львів, Україна)

Відповідальний секретар – **Огірко Ольга**, кандидат технічних наук, доцент (Львів, Україна)

Члени редакційної колегії:

Алієв Назім (Əliyev Nazim), доктор юридичних наук, доцент (Баку, Республіка Азербайджан);
Бошкович Александер (Bosković Aleksandar), доктор філософії, доцент (Белград, Республіка Сербія);

Радович-Стоянович Єлена (Radović-Stojanović Jelena), доктор філософії, доцент, член Наукового товариства економістів Сербії (Белград, Республіка Сербія);

Пітер Магдалена (Pyter Magdalena), доктор габілітований, доцент, менеджер з пропаганди науки (Люблін, Республіка Польща);

Чепіль Марія (Czepil Maria), доктор габілітований, професор, менеджер з пропаганди науки (Люблін, Республіка Польща);

Вішнівські Бернад (Wiśniewski Bernard), доктор габілітований, професор, інженер (Щитно, Республіка Польща);

Фалдовські Марек (Faldowski Marek), доктор габілітований, член Польського товариства наук безпеки, член Ради з питань науки і технологій Національного начальника поліції, член наукової ради Центральної лабораторії криміналістики (Щитно, Республіка Польща);

Бліхар В'ячеслав, доктор філософських наук, професор (Львів, Україна);

Гришук Віктор, доктор юридичних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України (Львів, Україна);

Живко Зінаїда, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України та Академії наук вищої освіти України, дійсний член Міжнародної академії інформатики (Львів, Україна);

Ковальчук Зоряна, доктор психологічних наук, професор (Львів, Україна);

Копитко Марта, доктор економічних наук, професор (Львів, Україна);

Мовчан Анатолій, доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна);

Пушак Ярослав, доктор економічних наук, професор (Львів, Україна);

Сковронська Ірина, кандидат філологічних наук, доцент (Львів, Україна);

Шопіна Ірина, доктор юридичних наук, професор (Львів, Україна);

Ващенко Ірина, доктор психологічних наук, професор (Київ, Україна);

Галян Ігор, доктор психологічних наук, доцент (Дрогобич, Україна);

Лефтеров Василь, доктор психологічних наук, професор (Одеса, Україна);

Флейчук Марія, доктор економічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України (Львів, Україна).

EDITORIAL BOARD
of scientific and analytical journal
«Social & Legal Studies»

Editor-in-Chief – **Balynska Olha**, Doctor of Law, Professor, Full Member of the International Academy of Informatics (Lviv, Ukraine)

Deputy Editor-in-Chief – **Revak Iryna**, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor (Lviv, Ukraine)

Executive Secretary – **Ohirko Olha**, Candidate of Technical Sciences, Associate Professor (Lviv, Ukraine)

Members of the editorial board:

Aliyev Nazim, Doctor of Law, Associate Professor (Baku, the Republic of Azerbaijan);

Boshkovych Aleksander, Doctor of Philosophy, Associate Professor (Belgrade, the Republic of Serbia);

Radovych-Stoianovych Yelena, Doctor of Philosophy, Associate Professor, Member of the Scientific Society of Economists of Serbia (Belgrade, the Republic of Serbia);

Pyter Magdalena, Habilitated Doctor, Associate Professor, Science Promotion Manager (Lublin, the Republic of Poland);

Chepil Maria, Habilitated Doctor, Professor, Science Promotion Manager (Lublin, the Republic of Poland);

Vishnievski Bernard, Habilitated Doctor, Professor, Engineer, (Shchytno, the Republic of Poland);

Faldovski Marek, Habilitated Doctor, member of the Polish Society of Security Sciences, member of Council of Sciences and Technologies of the National Police Chief, member of the Scientific Council of the Central Forensic Laboratory (Shchytno, the Republic of Poland);

Blikhar Viacheslav, Doctor of Philosophy, Professor (Lviv, Ukraine);

Hryshchuk Viktor, Doctor of Law, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Associate Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Honored Lawyer of Ukraine (Lviv, Ukraine);

Zhyvko Zinaida, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the Academy of Economic Sciences of Ukraine and the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, active member of the International Academy of Informatics (Lviv, Ukraine);

Kovalchuk Zoriana, Doctor of Psychological Sciences, Professor (Lviv, Ukraine);

Kopytko Marta, Professor of Management Department of Lviv State University of Internal Affairs, Doctor of Economic Sciences, Professor (Lviv, Ukraine);

Movchan Anatoliy, Doctor of Law, Professor (Lviv, Ukraine);

Pushak Yaroslav, Doctor of Economic Sciences, Professor (Lviv, Ukraine);

Skovronska Iryna, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor (Lviv, Ukraine);

Shopina Iryna, Doctor of Law, Professor (Lviv, Ukraine);

Vashchenko Iryna, Doctor of Psychological Sciences, Professor (Kyiv, Ukraine);

Halyan Ihor, Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor (Drohobych, Ukraine);

Lefterov Vasyl, Doctor of Psychological Sciences, Professor (Odessa, Ukraine);

Fleischuk Maria, Doctor of Economic Sciences, Professor, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine (Lviv, Ukraine).

Розділ 1

Юридична практика зарубіжних країн

Chapter 1

Legal practice of foreign countries

UDC (УДК) 343.9

Титаренко Олексій Олексійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
докторант Харківського національного університету
внутрішніх справ
e-mail: titarenko_alexey1978@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3271-9402

ДОСВІД ФРАНЦІЇ У ПРОГРАМУВАННІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПІДХОДИ, РІВНІ, ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. Концепція протидії злочинності у Франції формується на застосуванні двох підходів: соціальної профілактики та ситуаційного попередження злочинів, що відображені в Національній стратегії з попередження правопорушень на 2013–2017 (далі – Стратегія/Національна стратегія), яка реалізується і нині. Стратегією передбачається реалізація трьох національних програм, 12 Планів дій із реалізації програм та національних проектів. По суті за своєю структурою Національна стратегія є універсальним стратегічним документом, який можна визначити як «Стратегію програм та заходів». З'ясовано, що у Франції, як і в інших країнах Європейського Союзу (далі – ЄС), під час формування програм протидії злочинності акцентується на здійсненні впливу на загальнокримінальну злочинність (злочинність молоді, насильницьку злочинність стосовно жінок), а також на забезпеченні безпеки на місцевому рівні зі залученням громадськості. Реалізація Стратегії та державних програм здійснюється на рівні департаментів і муніципальному рівні. Встановлено, що важливу роль у формуванні і Національної стратегії, і державних превентивних програм відіграє Міжвідомчий комітет з протидії правопорушенням та радикалізації при Міністерстві внутрішніх справ Франції (CIPDR), Міжвідомчий фонд з попередження злочинності (FIPD) та місцеві (або міжмуніципальні) ради з безпеки та попередження правопорушень (CLSPD / CISPD). Обґрунтовується можливість запозичення досвіду Франції для України щодо програмування такої діяльності.

Ключові поняття: програмування, протидія злочинності, програми профілактики, зарубіжний досвід протидії злочинності.

Titarenko Alexey,

candidate of juridical sciences, associate professor,
doctoral student of Kharkov National University
of Internal Affairs
e-mail: titarenko_alexey1978@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3271-9402

FRANCE EXPERIENCE IN PROGRAMMING OF COUNTERACTION CRIME IN MODERN CONDITIONS: APPROACHES, LEVELS, FUNDING

Abstract. The purpose of the article is to study the experience of France in the programming of countering crime in modern conditions to determine the best practices for Ukraine. For the study of foreign experience in anti-crime programming, appropriate methodological tools were used, which include: dialectical and general scientific methods of cognition (analysis, synthesis), as well as a comparative method. It has been established that today France still remains among the EU leaders in terms of violent crimes, thefts and robberies, which influences the formation of state policy in the area of counteraction crime.

In this country, as in most EU countries, along with the implementation of state policies to prevent common crime, a government strategy is being implemented in the sphere of countering illegal migration, human trafficking, organized crime, drug trafficking, terrorism, extremism and radicalism. The strategy includes the implementation of three national programs, 12 Action Plans for program implementation and national projects. In fact, by its structure, the National Strategy is a universal strategic document that can be defined as «Strategy-programs and activities». It has been established that in France, as in other EU countries, in formulating crime prevention programs, emphasis is placed on influencing common crime

(youth crime, violent crime against women), as well as providing public safety at the local level with public involvement.

The implementation of the Strategy and government programs is carried out at the departmental and municipal levels. The Interdepartmental Committee on Countering Offenses and Radicalization under the French Ministry of the Interior (CIPDR), the Interdepartmental Crime Prevention Foundation (FIPD) and local (or inter-municipal) security councils (CLSPD/CISPD) have been found to play a significant role in the formation of both the National Strategy and state prevention programs. The possibility of borrowing the French experience for Ukraine in programming such activities is substantiated.

Key concepts: programming, crime counteraction, prevention programs, foreign experience of crime counteraction.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-8-13

Вступ

У сучасних умовах протидії злочинності і в Україні, і в інших країнах світу важливе місце посідає питання організації цієї діяльності на державному рівні, що безпосередньо пов'язане з формуванням та реалізацією відповідної державної стратегії та програми протидії злочинності. Від того, наскільки якісно буде організовано цю діяльність у державі, залежатиме обґрунтованість обрання пріоритетів і ефективність впливу на злочинність та стан забезпечення публічної безпеки на відповідний період. Зазначимо, що сьогодні в Україні немає розробленої та затвердженої урядом чіткої Стратегії та Програми протидії злочинності. Проте це не стосується окремих видів злочинності, де стратегічні документи вже розроблені та реалізуються (протидія корупції, кіберзлочинності, торгівлі людьми, відмиванню «брудних» коштів тощо).

У цьому напрямі, з метою вдосконалення вітчизняних підходів до питань програмування протидії злочинності, є пріоритетним дослідження зарубіжного досвіду, зокрема країн ЄС, з подальшою можливістю впровадження його кращих практик.

Окремі аспекти зарубіжної практики протидії злочинності, зокрема і досвід Франції, досліджували у своїх працях такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: Г. А. Аванесов, О. І. Алексєєв, В. А. Ананіч, Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, О. М. Бандурка, Т. Беннетт, Ю. Д. Блувштейн, В. І. Борисов, О. М. Варигін, О. М. Ведернікова, М. Г. Вербєнський, Е. Вівєкенс, Д. Гарленд, В. В. Голина, Дж. Грехем, І. М. Даньшин, О. М. Джу́жа, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, А. Ф. Зелінський, С. М. Іншаков, О. Г. Кальман, М. Г. Колодяжний, О. М. Костенко, А. Кроуфорд, Д. Кулач, О. Г. Кулик, О. М. Литвинов, М. Лемоньє, В. В. Лунєєв, С. А. Мозоль, Д. Монжардет, В. О. Пантелеєв, І. М. Серебрякова, О. Ю. Шостко та ін.

Водночас аналіз вітчизняних досліджень свідчить про недостатність наукових розробок із вивчення зарубіжного досвіду програму-

вання протидії злочинності, який може бути запозичений і Україною, коли формування відповідної державної комплексної програми є вимогою чинного законодавства.

Метою цієї статті є дослідження досвіду Франції з питань програмування протидії злочинності (підходи, рівні, фінансування) та визначення позитивних підходів і практик, які можуть бути запозичені Україною та враховані під час розроблення відповідних стратегічних документів на державному рівні в цій сфері.

Для досягнення обраної мети використано відповідний методологічний інструментарій, який включає діалектичний і загальнонаукові методи пізнання (аналіз, синтез), а також порівняльний метод.

1. Вплив сучасного стану злочинності Франції на складання стратегічних документів з протидії злочинності

Нині Франція наразі є однією з країн-лідерів ЄС за рівнем насильницьких злочинів, крадіжок і грабежів [1]. Відповідно до даних МВС Франції, за сім місяців 2018 р. кількість злочинів, пов'язаних із посяганнями на майно, зменшилась (порівняно з аналогічним періодом минулого року) – з 1 235 000 до 1 187 000 випадків, тобто майже на 4%, грабежів із застосуванням насильства стало менше на 8,8%, збройних пограбувань на 17,7%. Кількість насильницьких злочинів стосовно особи збільшилась 2018 р. на 5,7%, насамперед це стосується зростання кількості випадків завдання умисних тілесних ушкоджень (зі 129 000 у 2017 р. до 139 000 у 2018 р.), і зазвичай це зростання пов'язане з побутовим насильством, жертвами якого переважно є жінки (в 75% випадках). Схожа тенденція зберігається і по насильницьких статевих злочинах, кількість яких збільшилась з 22 533 до 27 728 (+ 23,1%) [2]. Такий стан злочинності обумовлює формування державної політики в сфері протидії злочинності. Слід зазначити, що у Франції, як і в більшості країн ЄС, поряд із реалізацією державної політики з попередження загальнокримінальної злочин-

ності, реалізується державна стратегія в сфері нелегальної міграції, торгівлі людьми, протидії організованій злочинності, незаконному обігу наркотиків, тероризму, екстремізму та радикалізму.

Свого часу в Франції основний акцент зроблено на соціальну профілактику злочинності (розроблена на початку 1980-х років на підставі профілактичної моделі Боннемазона «Bonnetmaison»), а у 2000-х рр. акцент змістився і на ситуативну профілактику. Сьогодні в країні застосовується цей симбіоз, який приймає англо-американській моделі протидії злочинності [3].

Як зазначає дослідник Ен Вівекенс (Anne Wyvekens), попередження злочинності у Франції завжди пов'язане з політикою, спрямованою на вплив на неблагополучні міські райони, з подвійним підходом: дії соціального характеру, з одного боку, і урбанізм (відродження міст), з іншого [3, с. 118]. Виникнення ситуаційної профілактики пов'язане зі застосуванням підходу «безпечний урбанізм» або «підвищення якості громадського простору». Також недавнім часом із метою підвищення якості громадського простору активно реалізується концепція «Цивільні навички. Ввічливість», що є передумовою ввічливого використання публічного простору та спрямовано на зменшення ризику виникнення девіантної поведінки серед людей, а також допомагає цивілізовано вирішувати конфлікти [3, с. 123].

Зазначимо, що впродовж останніх 10 років відбувається процес демонізації ролі держави (в особі правоохоронних органів) у питаннях протидії злочинності й зміни напрямку реалізації політики стосовно ширшого залучення до цього процесу місцевих органів влади, приватного сектора, громадянського суспільства. Щодо останнього, то основна ідея такого підходу полягає в тому, що кожен громадянин повинен зробити свій вклад у профілактику злочинів на тій території, де він проживає. Все це відображається у відповідних державних стратегічних і програмних документах з протидії злочинності.

Значну роль у визначенні основних напрямків запобіжної діяльності на національному рівні відіграє Міжвідомчий комітет з протидії правопорушенням та радикалізації (CIPDR). Зокрема нині продовжується реалізація Національної стратегії з попередження правопорушень на 2013–2017 рр. [4]. Зазначимо, що 2019 р. тільки очікується розроблення нової Національної стратегії попередження злочинності на 2019–2024 рр. Проте, доки не прийнято нової Стратегії, зберігаються пріоритети Національної стратегії попередження злочинності на 2013–2017 рр., основні положення якої далі пропонуємо висвітлити [5].

2. Стратегія програм протидії злочинності

Стратегія за своїм змістом віддає пріоритет партнерським відносинам у попередженні злочинності. Принцип субсидіарності* передбачає, що Національна стратегія не втручається в компетенції різних громадських суб'єктів, відповідальних за первинну профілактику, а лише доповнює її, коли всі учасники вичерпали свої можливості. Національна стратегія розроблена в рамках відомчих планів щодо попередження правопорушень під егідою префектів, а також з урахуванням місцевих планів, розроблених у рамках місцевих (або міжмуніципальних) рад з безпеки та попередження правопорушень (CLSPD – Conseils locaux de sécurité et de prévention de la délinquance / CISPD)**. Передбачається, що Національна стратегія буде застосовуватися на всій території країни шляхом мобілізації в пріоритетному порядку її засобів щодо пріоритетних сфер безпеки і напрямів міської політики. Таким чином, його орієнтації відображені в планах департаментів*** і включені в міські контракти на 2014–2020 рр.

Національна стратегія з попередження правопорушень побудована значною мірою на підході деконцентрації (переміщення заходів впливу на злочинність із національного на місцевий рівень), який спрямований на посилення реагування на різноманітні місцеві ситуації в сфері протидії злочинності та підвищення публічної безпеки.

Місцеві органи влади є основною ланкою запобіжної діяльності в цій сфері. Це пов'язано із тим, що на мерів міст покладаються завдання з організації та безпосереднього запобігання злочинності, а також координації цієї діяльності, що фінансується переважно із місцевого бюджету конкретного французького міста. Префектури взаємодіють із відповідними міністерствами та Національним фондом запобігання злочинності

* **Субсидіарність** (лат. subsidium – допомога; англ. subsidiarity) – організаційний і правовий принцип, згідно з яким Спільнота (наприклад ЄС) вдається до будь-яких заходів лише в тому разі, якщо вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях.

** **Між місцевими радами з безпеки та попередження злочинів** налагоджений взаємозв'язок, що дає змогу ефективно реагувати на стан злочинності й обмінюватися конфіденційною інформацією для швидкого реагування на можливі зміни у стані публічної безпеки та протидії злочинності. Цю взаємодію здійснюють операційні групи Ради (створюється група під кожен програму) залежно від того, в межах виконання якої державної програми на муніципальному рівні вона створена [6, с. 14].

*** **Адміністративно-територіальний устрій Франції** передбачає: метрополії регіонів (21) – департаменти метрополій (96) – округи – кантони – муніципалітети (невеличкі міста та села) [8].

(FIPD) з метою обрання спільних пріоритетів для запобігання злочинності, що оформляється у спеціальних контрактах [7, с. 171].

Чинна Стратегія визначає архітектуру втручання в межах трьох програм впливу, які повинні бути адаптовані на відомчому, між-муніципальному та муніципальному рівнях. Зокрема це такі програми:

1. «Програма дій для молоді, що піддається правопорушенням», є пріоритетним напрямом Національної стратегії. Програма спрямована на те, щоб не допустити вчинення злочинів молодими людьми, а також попереджати рецидиви.

2. «Програма дій щодо поліпшення запобігання насильству над жінками, побутовому насильству і підтримки жертв» спрямована на сприяння більш чіткому визначенню і посиленню місцевих профілактичних механізмів, спрямованих на жінок, які стали жертвами, а також розвиток служби соціальних працівників у поліції та жандармерії. Цей вид насильства є однією з перших причин превентивного втручання з боку поліції і жандармерії.

У цьому напрямі враховуються також пріоритети і заходи, які передбачені п'ятим «Планом мобілізації та боротьби зі всіма видами насильства відносно жінок на 2017–2019 рр.». У середньому щороку в Франції до 223 000 жінок стають жертвами побутового насильства (14% заявляють у правоохоронні органи) та до 84 000 жінок стають жертвами зґвалтувань (37% заявляють у правоохоронні органи) [9].

3. «Програма дій щодо поліпшення громадського спокою», яка охоплює боротьбу з відчуттям незахищеності, основана на глобальному підході, який ліпше формулює різні типи наявних втручань. Плани місцевого втручання формуються шляхом інтеграції підходів ситуаційного запобігання, зокрема: розвиток відеоспостереження і посилення присутності людини в громадському просторі (участь громадських посередників або нічних кореспондентів) [4, с. 37].

У цьому напрямі акцентується на розвиток співпраці поліції з громадськістю, поширення засобів технічного захисту та відеоспостереження в громадських місцях, а також урахування впливу містобудування на профілактику злочинів. Також запроваджуються проекти, в яких громадськість залучається до процесу підтримання громадського спокою в районах і профілактики правопорушень [4, с. 42].

Є й низка профілактичних проектів, реалізованих у межах програм, які на місцевому рівні показали свою ефективність, зокрема: проєкт «Звичайні і безпечні міста для всіх» («JUST and SAFE cities for all»), спрямований на запобігання та боротьбу з расизмом і

всіма формами нетерпимості; проєкт «Європейська премія за соціальну інтеграцію через спорт SPORT +», який передбачає залучення молоді до спорту та зменшення ризику вчинення правопорушень; проєкт «Гора як школа життя» («La Montagne comme école de vie»), мета якого – дати можливість молодим людям, що перебувають у складній ситуації, знайти мотивацію рухатися вперед, беручи участь у гірських заходах; проєкт «Негайне відділення і моніторинг осіб, підозрюваних у насильстві в сім'ї»; проєкт «Віч-на-віч – як залишатися на зв'язку з самим собою» («Face to Face – How to keep connected with yourself»), який передбачає спеціальні заходи, орієнтовані на молодь (13–25 років) із метою підвищення обізнаності про небезпеки, пов'язані з Інтернетом та соціальними мережами [10].

Що стосується фінансування реалізації зазначених програм у межах стратегії, то слід зазначити, що відповідно до циркуляра NOR / INT A 1906451 С від 28 лютого 2019 р. Генерального секретаря Міжвідомчого комітету з протидії правопорушенням та радикалізації (CIPDR) Міністерства внутрішніх справ Франції Мюреля Доменач, 2019 р. Міжвідомчим фондом з попередження злочинності (FIPD) фінансування буде спрямовано на реалізацію двох взаємопов'язаних державних політик: профілактику радикалізації суспільства та попередження злочинності [11]. Профілактика радикалізації суспільства відбувається для виконання «Національного плану «Попередити, щоб захистити» попередження радикалізму», затвердженого (CIPDR) 23 лютого 2018 р. [12], а реалізація політики щодо попередження злочинності відбувається в межах продовження реалізації Національної стратегії з попередження злочинності на 2013–2017 рр. Проте, з метою раціонального використання коштів, фінансування в 2019 р., яке становить 67,3 млн євро (проти 73 млн євро в 2018 р.), буде розподілено на реалізацію трьох державних програм: профілактика радикалізації, попередження правопорушень та проведення операції з підтримання публічної безпеки [11, с. 2].

Загалом можна виділити три основні рівні фінансування реалізації програм у Франції: національний; департаменти метрополій; муніципалітети [6, с. 15–17]. Бюджет Національної стратегії для фінансування трьох програм щорічно розподіляється так: Програма 1 – 46%, Програма 2 – 19%, Програма 3 – 35% [4].

Однак слід зазначити, що 2019 р. визначено Міжвідомчим комітетом з протидії правопорушенням та радикалізації, що на 100% з державного бюджету забезпечується виконання плану заходів із профілактики радикалізації, а

щодо інших програм, які реалізуються в межах Національної стратегії, зазвичай запроваджується принцип 50/50 (державний бюджет / місцевий бюджет) [11].

Зазначимо, що програмами також передбачається розподіл коштів на різних рівнях залежно від нагальної необхідності здійснення профілактичного впливу на злочинність, що передбачає і грантову підтримку окремих місцевих проєктів.

За результатами реалізації Стратегії очікується посилення участі держави в попередженні злочинності на місцевому рівні. Реалізація Стратегії передбачає виконання групи заходів і реалізацію серії проєктів (співпраця поліції та громади; технічні заходи безпеки у школах та громадських місцях; допомога жертвам насильства; розвиток інституту соціальних посередників у забезпеченні громадського спокою: нічні кореспонденти (соціальні редактори, які висвітлюють діяльність поліції та соціальних посередників, дають певну оцінку їхній діяльності), ініціативні громадські групи у публічних місцях, транспорті. Ці посередники покликані розрядити конфліктні ситуації за допомогою діалогу. Доречі в Україні у складі підрозділів поліції превенції НПУ запроваджені групи поліції діалогу, які також працюють у цьому напрямі.

Висновки

1. У Франції, як і в більшості країн ЄС, для протидії злочинності застосовуються два головні підходи: соціальна профілактика та ситуаційне попередження злочинів (зокрема й застосування підходу «безпечний урбанізм»). Такі підходи відображено у відповідних державних стратегічних документах у сфері протидії злочинності.

2. Нині внаслідок реалізації принципу «спадкоємності» у Франції продовжує діяти

Національна стратегія з попередження правопорушень на 2013–2017 рр., яка охоплює реалізацію трьох національних програм, 12 Планів дій з реалізації програм та національних проєктів. Фактично за своєю структурою Національна стратегія є універсальним стратегічним документом, який можна визначити як «Стратегію програм та заходів». Стратегія і програми, які в ній передбачені, побудовані з дотриманням принципу субсидіарності та з урахуванням підходу деконцентрації заходів впливу на злочинність з центру на місце.

3. Як і в інших країнах ЄС у Франції під час формування програм протидії злочинності акцентується на здійсненні впливу на загальнокримінальну злочинність, а також на забезпеченні публічної безпеки на місцевому рівні з залученням громадськості.

4. Реалізація і Стратегії, і програм з протидії злочинності в країні здійснюється на рівні департаментів (департаменти метрополій) та на муніципальному (міжмуніципальному) рівні.

5. Суттєву роль у формуванні і Національної стратегії, і державних превентивних програм відіграє Міжвідомчий комітет з протидії правопорушенням та радикалізації при МВС Франції (CIPDR), Міжвідомчий фонд з попередження злочинності (FIPD) та місцеві (або міжмуніципальні) ради з безпеки та попередження правопорушень (CLSPD / CISPD).

6. Щодо фінансування відповідних програм у межах бюджету Національної стратегії, то використовується диференційований підхід, який має нормативне закріплення і може переглядатися залежно від ускладнення ситуації.

Загалом такий підхід Франції до програмування протидії злочинності також може бути цікавий для України та допоможе сконцентрувати зусилля для поліпшення організації протидії злочинності на локальному (місцевому) рівні.

Список використаних джерел

1. STATISTICS AND DATA / United Nations Office on Drugs and Crime. URL: <https://dataunodc.un.org/crime/intentional-homicide-victims> (дата звернення: 01.06.2019).
2. Во Франции вырос уровень «бескорыстного» насилия (08.09.2018). URL: <http://ru.rfi.fr/frantsiya/20180908-vo-frantsii-vyros-uroven-beskorystnogo-nasiliya> (дата звернення: 24.06.2019).
3. Wyvekens A., Crawford A. The evolving story of crime prevention in France. Crime Prevention Policies in Comparative Perspective, Willan Publishing. 2009. Pp. 110–129. URL: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00458730/document> (дата звернення: 22.06.2019).
4. La Stratégie Nationale de Prévention de la Délinquance (2013/2017). 2013. 60 p. / Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalisation. URL: <https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/01/Strategie-nationale-de-prevention-de-la-delinquance-2013-2017.pdf> (дата звернення: 23.06.2019).
5. Prévention de la délinquance: téléchargez la circulaire FIPD 2019 / Lagazett.fr. URL: <https://www.lagazettesdescommunes.com/611491/prevention-de-la-delinquance-telechargez-la-circulaire-fipd-2019> (дата звернення: 24.06.2019).
6. National Crime Prevention Strategy. May 2013. 19 p. URL: https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/eucpn_crime_prevention_strategy_france.pdf (дата звернення: 25.06.2019).

7. Колодяжний М. Г. Сучасна концепція запобігання злочинності в Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. №4. С. 168–173. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_30.pdf (дата звернення: 01.02.2019).
8. Адміністративний поділ Франції. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Адміністративний_поділ_Франції (дата звернення: 24.06.2019).
9. Le 5 Plan de mobilisation et de lutte contre toutes les violences faites aux femmes 2017–2019. URL: <https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/01/5ème-plan-de-mobilisation-et-de-lutte-contre-toutes-les-violences-faites-aux-femmes-2017-2019-1.pdf> (дата звернення: 22.06.2019).
10. EUCPN Knowledge Center. URL: https://eucpn.org/search/knowledge-center?page=1&f%5B0%5D=im_field_doc_subject%3A9&f%5B1%5D=im_field_doc_country%3A44 (дата звернення: 21.06.2019).
11. Orientations pour l'emploi des crédits du fonds interministériel de prévention de la délinquance (FIPD) pour 2019. Paris, le 28 février 2019. 39 p. / Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalisation: сайт. URL: <https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2019/03/circulaireFIPD2019-definitif.pdf> (дата звернення: 21.06.2019).
12. «Prevent to Protect» National Plan to Prevent Radicalisation. 23 February 2018. 32 p. / Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalisation: сайт. URL: https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/08/PNPR_English_final_sansmediakit.pdf (дата звернення: 22.06.2019).

References

1. STATISTICS AND DATA. [Site of United Nations Office on Drugs and Crime]. Retrieved from <https://dataunodc.un.org/crime/intentional-homicide-victims>.
2. Vo Francii vyros uroven «beskorystnogo» nasiliya (08.09.2018). [In France, increased the level of «disinterested» violence]. Retrieved from <http://ru.rfi.fr/frantsiya/20180908-vo-frantsii-vyros-uroven-beskorystnogo-nasiliya> [in Russ.].
3. Wyvekens, A. & Crawford, A. (2009) The evolving story of crime prevention in France. *Crime Prevention Policies in Comparative Perspective*: Willan Publishing, 110–129. Retrieved from <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00458730/document> [in Fran.].
4. La Stratégie Nationale de Prévention de la Délinquance (2013/2017). Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalisation, 60. Retrieved from <https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/01/Strategie-nationale-de-prevention-de-la-delinquance-2013-2017.pdf> [in Fran.].
5. Prévention de la délinquance: téléchargez la circulaire FIPD 2019. Retrieved from <https://www.lagazettedescommunes.com/611491/prevention-de-la-delinquance-telechargez-la-circulaire-fipd-2019> [in Fran.].
6. National Crime Prevention Strategy (2013). [Site of EUCPN]. Retrieved from https://eucpn.org/sites/default/files/content/download/files/eucpn_crime_prevention_strategy_france.pdf [in Europe].
7. Kolodyazhnyj M. G. (2013) Suchasna koncepciya zapobigannya zlochynnosti v Yevropejskomu Soyuzi [The modern concept of crime prevention in the European Union]. *Forum of law*, 4, 168–173. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_30.pdf [in Ukr.].
8. Administratyvnyj podil Franciyi. [Site of Wikipedia]. Retrieved from <https://uk.wikipedia.org/wiki> [in Ukr.].
9. Le 5 Plan de mobilisation et de lutte contre toutes les violences faites aux femmes 2017–2019. [Site of CIPDR]. Retrieved from <https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/01/5ème-plan-de-mobilisation-et-de-lutte-contre-toutes-les-violences-faites-aux-femmes-2017-2019-1.pdf> [in Fran.].
10. EUCPN Knowledge Center. [Site of EUCPN]. Retrieved from https://eucpn.org/search/knowledge-center?page=1&f%5B0%5D=im_field_doc_subject%3A9&f%5B1%5D=im_field_doc_country%3A44 [in Europe].
11. Orientations pour l'emploi des crédits du fonds interministériel de prévention de la délinquance (FIPD) pour 2019. [Site of CIPDR]. Retrieved from <https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2019/03/circulaireFIPD2019-definitif.pdf> [in Fran.].
12. «Prevent to Protect» National Plan to Prevent Radicalisation (2018). Comité interministériel de prévention de la délinquance et de la radicalisation, 32. [Site of CIPDR]. Retrieved from https://www.cipdr.gouv.fr/wp-content/uploads/2018/08/PNPR_English_final_sansmediakit.pdf [in Fran.].

*Стаття: надійшла до редакції 29.08.2019
прийнята до друку 20.09.2019*

*The article: is received 29.08.2019
is accepted 20.09.2019*

UDC (УДК) 341.4:341.324(100)

Нікітін Анатолій Анатолійович,
кандидат юридичних наук, перший проректор
Одеського державного університету
внутрішніх справ
e-mail: ugsbeplu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1376-6764

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ

Анотація. Дослідження та аналіз досвіду зарубіжних країн свідчать, що в Україні доцільно створити відповідний Закон із метою вдосконалення законодавчих підстав для кримінального переслідування підозрюваних у скоєнні злочину, що передбачений ст. 332-1 чинного Кримінального кодексу України, забезпечення захисту прав держави, зниження рівня контрабанди та нелегальних перевезень, що здійснюються через тимчасово окуповані або тимчасово непідконтрольні Україні території внаслідок військової або збройної агресії інших країн.

Ключові поняття: законодавство, злочин, відповідальність, окупована територія, державний кордон, права і свободи громадян.

Nikitin Anatoliy,
Doctor of Law, first vice-rector
of Odessa State University of Internal Affairs
e-mail: ugsbeplu@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-1376-6764

CRIMINAL LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES ON VIOLATION OF THE ORDER OF ENTRANCE AND EXIT OUT OF TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY

Abstract. The article is devoted to the investigation of the criminal legislation of foreign countries on violation of the order of entrance and exit out of the temporarily occupied territory.

The criminal law of foreign countries establishes the responsibility for the illegal crossing of the state border. In the view of the objective side such actions are similar to violations of the order of entrance and exit out of the temporarily occupied territory. The legislation of the following countries as Azerbaijan Republic, Bulgaria, Armenia, Georgia, Estonian Republic, Spain, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Latvia, Lithuania, Republic of Belarus, Tajikistan, Turkish Republic, Turkmenistan, Uzbekistan, Federal Republic of Germany, which directly provides for a specific criminal law or similar to it by the construction of the objective side – the intersection of the state border has been studied. The compositions of crimes for illegal crossing of the state border, their qualifying features, the responsibility for which are provided by the Criminal Codes of foreign countries, are analyzed. The status of foreigners and stateless persons has been determined.

It is established that the composition of crimes for responsibility for violation of the order of entrance and exit out of the temporarily occupied territory (crossing the state border) in the criminal legislation of foreign countries is contained in the sections on responsibility for crimes against the state. In the Criminal Code of Ukraine this type of crime is referred to the Section XIV «Crimes in the Field of State Secrets, State Borders, Enlistment and Mobilization».

Taking into account the positive experience of foreign countries, proposals were made to improve the current legislation of Ukraine in the specified field: the creation of an appropriate Law in order to improve the legal grounds for criminal prosecution of suspected persons in committing a crime under Art. 332-1 of the current Criminal Code of Ukraine, ensuring the protection of the rights of the state, reducing the level of smuggling and illegal transportation, which are carried out through temporarily occupied or temporarily uncontrolled by Ukraine territories due to military or armed aggression of other countries.

Key concepts: legislation, crime, responsibility, occupied territory, state border, citizens' rights and freedoms.

Вступ

Основою гуманітарної, соціальної та економічної політики держави Україна стосовно населення тимчасово окупованої території України є захист і повноцінна реалізація національно-культурних, соціальних та політичних прав громадян України, у тому числі корінних народів і національних меншин [1].

Територія є необхідною ознакою будь-якої держави. Вона становить просторову основу життя певного народу, збереження його самобутності, слугує джерелом його соціально-економічного зростання та міжнародно-правового визнання. Соціальна цінність державної території повною мірою виявляється за умови, що ця територія є недоторканою та цілісною. Перебування на території України підрозділів збройних сил інших держав із порушенням процедури, визначеної Конституцією та законами України, Гаазькими конвенціями 1907 р., IV Женевською конвенцією 1949 р., а також всупереч Меморандуму про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1994 р., Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією 1997 р. та інших міжнародно-правових актів, є окупацією частини території суверенної держави Україна та міжнародним протиправним діянням з усіма наслідками, передбаченими міжнародним правом.

У науці кримінального права недостатньо розглянуто питання кримінальної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї. Зокрема, ці питання досліджувалися в працях П. П. Андрушко, В. О. Глушкова, І. В. Зозулі, В. М. Киричка, Д. С. Мельника, І. І. Митрофанова, А. А. Музики, В. К. Матвійчука, П. С. Матишевського, Л. В. Мошняги, В. О. Навроцького, Д. О. Олейнікова, Є. Д. Скулиша, Є. Л. Стрельцова, В. Я. Тація, М. І. Хавронюка.

У ст. 332-1 КК України передбачено кримінальну відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї з метою заподіяння шкоди інтересам держави [2]. Ця стаття є доволі новою, оскільки вказане діяння криміналізоване у зв'язку з подіями на Сході України та введено на підставі Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території» від 15.04.2014 р. [3].

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн встановлено відповідальність за незаконне перетинання державного кордону. Очевидно, що такі діяння є схожими на порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану

територію та виїзду з неї, з огляду на об'єктивну сторону. Наведене зумовлює актуальність і своєчасність комплексного дослідження зазначеної проблеми, оскільки порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї нині є одним із найважливіших, оскільки це може створювати надалі пряму загрозу територіальній цілісності України; аналіз законодавства зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону сприятиме вдосконаленню вітчизняного кримінального законодавства та у відповідність його з нормами міжнародного законодавства.

Метою статті є аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн щодо порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї.

Відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї передбачена в законодавстві не всіх зарубіжних країн. Досліджуючи зазначену тему, проаналізуємо законодавство тих країн, де безпосередньо передбачено таку спеціальну кримінально-правову норму або аналогічну їй за конструкцією об'єктивної сторони – перетинання державного кордону. До таких країн, зокрема, належать: Азербайджанська Республіка, Болгарія, Вірменія, Грузія, Естонська Республіка, Іспанія, Казахстан, Киргизька Республіка, Латвійська Республіка, Литовська Республіка, Республіка Білорусь, Таджикистан, Турецька Республіка, Туркменістан, Узбекистан, Федеративна Республіка Німеччина (ФРН), Швеція.

За кримінальним законодавством зарубіжних країн, об'єктивну сторону порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону) визначають по-різному. Розглянемо їх детальніше.

1. Не конкретизовані ознаки об'єктивної сторони порушення порядку перетинання державного кордону

До **першої групи** належать КК Грузії, Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки, КК Киргизької Республіки, КК Латвійської Республіки, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Узбекистан, КК Туркменістану, де у тексті кримінально-правової норми не конкретизовано ознаки об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону), зокрема:

У Розділі 11 «Злочини проти держави» (ст. 344 Глави 40 «Злочини проти порядку управління») КК *Грузії* встановлено відповідальність

за незаконне перетинання державного кордону. Кваліфікований склад цього злочину передбачає відповідальність за аналогічні діяння, вчинені групою осіб або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування. У примітці до статті зазначено, що вона не поширюється на іноземних громадян, які прибули до Грузії, або осіб без громадянства, які, відповідно до Конституції Грузії, просять у влади притулку, якщо їхнє діяння не містить ознак іншого злочину [4].

Пенітенціарний кодекс *Естонської Республіки* передбачає відповідальність за незаконне перетинання державного або тимчасово контрольованої лінії, вчинене з непокорю співробітників прикордонної охорони, який подав сигнал чи наказав зупинитися (ст. 81.1). Об'єктивна сторона цього злочину характеризується діями, які полягають у незаконному перетинанні державного кордону Естонської Республіки або тимчасової контрольованої лінії, якщо вони пов'язані з непокорю співробітників прикордонної охорони, що подав сигнал чи наказав зупинитися. Кваліфікованим складом є те саме діяння, учинене групою осіб або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування стосовно особи, яка мала намір припинити вчинення злочину, або вчинене з використанням транспортного засобу в не передбаченому для цього місці. За таке діяння встановлено покарання у вигляді штрафу, або арешту, або позбавлення волі на строк від одного до п'яти років [5].

Водночас у *КК Киргизької Республіки* в Главі 32 «Злочини проти порядку управління» Розділу 10 «Злочини проти державної влади» також встановлено відповідальність за перетинання державного кордону (ч. 1 ст. 346). Ч. 2 зазначеної норми передбачає відповідальність за те саме діяння, вчинене групою осіб за попередньою змовою, організованою групою або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування. У примітці до норми зазначено, що ця стаття не поширюється на випадки прибуття іноземних громадян і осіб без громадянства для використання права політичного притулку [6, с. 330]. Слідча та судова практична реалізація кримінально-правової норми, передбаченої ст. 346 *КК Киргизької Республіки*, можлива тільки після завершення процедури делімітації та демаркації державного кордону та її інженерно-технічного облаштування на всій протяжності. Тому кримінальна відповідальність у ст. 346 *КК* цієї країни передбачена лише за незаконне перетинання державного кордону, який охороняється. Відсутність єдиного тлумачення поняття «кордон, який охороняється» дає підстави по-різному трактувати цю норму, що часто спричиняє проблему кваліфікації діяння.

З огляду на це судовим і правоохоронним органам під час розслідування кримінальних справ, порушених за ознаками злочину, передбаченого ст. 346 *КК Киргизької Республіки*, пропонують завжди керуватися тим, що державний кордон цієї країни охороняється на всій її протяжності [7].

Схожою в цьому контексті є позиція, закріплена в *КК Латвійської Республіки*. Так, у ст. 284 Глави 22 «Злочинні діяння проти порядку управління» передбачено відповідальність за перетинання державного кордону без дорожнього документа або дозволу відповідних установ. Ч. 2 зазначеної норми передбачає відповідальність за ті самі дії, учинені повторно, за які передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років, або грошовий штраф до ста двадцяти мінімальних місячних заробітних плат [8, с. 294].

Положення ст. 371 Глави 33 «Злочини проти порядку управління *КК Республіки Білорусь*» передбачає відповідальність за умисне незаконне перетинання державного кордону з використанням механічного транспортного засобу, судна внутрішнього плавання (самохідного), судна змішаного (річка-море) плавання (самохідного), маломірного моторного судна, судна з підвісним двигуном, гідроцикла, повітряного судна з двигуном, а так само умисне незаконне перетинання державного кордону іншим способом, учинене протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке саме порушення. Кваліфікований склад передбачає відповідальність за умисне незаконне перетинання державного кордону Республіки Білорусь, учинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або іноземним громадянином, чи особою без громадянства, депортованими або висланими з Республіки Білорусь, до закінчення терміну заборони в'їзду в Республіку Білорусь, або службовою особою з використанням службових повноважень. За таке діяння законодавець передбачив покарання у вигляді арешту, або обмеження волі на строк до п'яти років, або позбавлення волі на той самий строк [9, с. 281].

Ч. 3 ст. 371 *КК Республіки Білорусь* передбачає відповідальність за умисне незаконне перетинання державного кордону, учинене організованою групою. У санкції передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до семи років із конфіскацією майна або без конфіскації. Законодавець у примітці до цієї статті зауважив, що дія цієї статті не поширюється на випадки прибуття в Республіку Білорусь з порушенням правил перетину державного кордону іноземних громадян і осіб без громадянства, які клопочуть про надання

статусу біженця, додаткового захисту або притулку в Республіці Білорусь, за умови, що вони без зволікань звернулися з таким клопотанням [9, с. 281].

У ч. 1 ст. 330 Глави 14 «Злочини проти порядку управління» КК *Республіки Казахстан* встановлено відповідальність за умисне незаконне перетинання державного кордону, який охороняється, без належних документів і належного дозволу. За таке діяння передбачено покарання у вигляді штрафу в розмірі від двохсот до п'ятисот місячних розрахункових показників або в розмірі заробітної плати або іншого доходу засудженого за період від двох до п'яти місяців або позбавлення волі на строк до двох років. У ч. 2 зазначеної норми передбачено відповідальність за те саме діяння, вчинене групою осіб за попередньою змовою, або організованою групою, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування. Покарання за таке діяння передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років [10, с. 387].

Аналогічний зміст діяння визначено в КК *Республіки Таджикистан* [11, с. 340], *Республіки Туркменістан* щодо незаконного перетинання державного кордону та відповідне покарання в санкціях. Окрім того, у КК Республіки Туркменістан вказано, що дія норми щодо незаконного перетинання державного кордону не поширюється на випадки прибуття з порушенням правил перетину державного кордону іноземних громадян і осіб без громадянства для використання права політичного притулку відповідно до Конституції, якщо в діях цих осіб немає іншого складу злочину [12].

Згідно з положеннями КК *Республіки Узбекистан* (Глава 15 «Злочини проти порядку управління» Розділу 5 «Злочини проти порядку функціонування органів влади, управління та громадських об'єднань»), відповідальність передбачено за незаконний виїзд за кордон або незаконний в'їзд у Республіку Узбекистан (ст. 223). У ч. 1 ст. 223 КК Республіки Узбекистан встановлено відповідальність за виїзд за кордон, в'їзд у Республіку Узбекистан або перехід кордону з порушенням встановленого порядку. За таке діяння передбачено покарання у вигляді штрафу від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років [13, с. 233]. Однак не конкретизовано, стосовно якої категорії осіб вказану норму може бути застосовано. Місцем учинення злочину зазначеної статті є державний кордон, перетинання якого з порушенням встановлених правил утворює закінчений склад злочину.

Кваліфікуючими є дії, передбачені ч. 1 ст. 223 КК Республіки Узбекистан, учинені:

а) шляхом прориву; б) за попередньою змовою групою осіб; в) посадовою особою, виїзд за кордон якої вимагає спеціального узгодження. За такі дії передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років [13, с. 233].

2. Частково конкретизовані ознаки об'єктивної сторони порушення порядку перетинання державного кордону

До **другої групи** належить Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки (у тексті кримінально-правової норми додатково зазначено окремі ознаки об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону)).

Так, у ст. 318 КК Азербайджанської Республіки (Глава 34 «Злочини проти порядку управління» Розділу 11 «Злочини проти державної влади») передбачено відповідальність за незаконне перетинання державного кордону, який є під охороною, особою, без встановлених документів чи поза контрольно-пропускним пунктом. За це діяння може бути призначене покарання в розмірі від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення волі на строк до двох років. Ч. 2 цієї статті встановлює відповідальність за діяння, передбачені в ч. 1, якщо вони вчинені неодноразово, або групою осіб за попередньою змовою, або організованою групою, або із застосуванням насильства чи погрози його застосування. Покарання передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років. Окрім того, дія положень цієї статті не поширюється на іноземців та осіб без громадянства, які прибули в Азербайджанську Республіку з порушенням правил перетину державного кордону з метою використання права політичного притулку, закріпленого Конституцією Азербайджанської Республіки, якщо в діях цих осіб немає іншого складу злочину [14, с. 290].

3. Конкретизовані ознаки об'єктивної сторони порушення порядку перетинання державного кордону

До **третьої групи** належать КК Литовської Республіки, КК Республіки Болгарія, КК Республіки Вірменія, КК ФРН (у тексті кримінально-правової норми яких описано ознаки об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону) й одного чи декількох інших злочинів).

У КК *Республіки Болгарія* (ст. 279 Глави 8 «Злочини проти діяльності державних органів

і громадських організацій» Розділу 1 «Злочини проти порядку управління») передбачено кримінальну відповідальність за діяння, яке полягає в такому: «Того, хто виїде за кордон або в'їде в країну без дозволу належних органів влади або навіть з дозволу, але через не встановлені для цього місця, карають позбавленням волі до п'яти років і штрафом до тридцяти левів». У разі повторного вчинення зазначеного діяння передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від одного до шести років і штрафу до п'ятдесяти левів. Відповідно до ч. 3 ст. 279 КК Республіки Болгарія, суд замість штрафу може призначити конфіскацію частини або всього майна винного. За готування до цього злочину передбачено покарання у вигляді позбавлення волі до двох років або виправних робіт (ч. 4 ст. 279). Не підлягає покаранню за в'їзд у країну особа, яка користується відповідно до Конституції правом притулку [15].

Також відповідальність за незаконне перетинання державного кордону передбачена в КК Республіки Вірменія (ст. 329), КК ФРН (§ 234а) та КК Литовської Республіки (ст. 291) [16, 17, 18].

4. Порушення порядку перетинання державного кордону як інший злочин

До **четвертої групи** належить Кримінальний кодекс Турецької Республіки, в якому порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону) визначено як один зі способів учинення іншого злочину. Зокрема, це (ст.ст. 504, 513) [19].

Отже, на підставі здійсненого аналізу можна констатувати, що в кримінальному законодавстві зарубіжних країн норма про відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону) міститься в розділах (главах) про відповідальність за злочини проти держави. Такий висновок про місце розглядуваної норми в системі кримінального законодавства зарубіжних країн дає підстави стверджувати, що об'єктом цього злочину здебільшого потрібно визнавати суспільні відносини у сфері охорони державних кордонів.

Вивчення законодавства зарубіжних країн дало можливість виокремити такі підходи до описання ознак об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, у тексті кримінально-правової норми: 1) не конкретизовано ознаки об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (КК Грузії, Пенітенціарний кодекс Естонської Республіки, КК Киргизької Республіки, КК Латвійської Рес-

публіки, КК Республіки Білорусь, КК Республіки Казахстан, КК Республіки Таджикистан, КК Республіки Узбекистан, КК Туркменістану); 2) додатково зазначено окремі ознаки об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (КК Азербайджанської Республіки); 3) описано ознаки об'єктивної сторони порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї й одного чи декількох інших злочинів (КК Литовської Республіки, КК Республіки Болгарія, КК Республіки Вірменія, КК ФРН); 4) порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї визначено як один зі способів учинення іншого злочину (КК Турецької Республіки).

За кримінальним законодавством зарубіжних країн, суб'єктом порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї є загальний суб'єкт злочину – фізична осудна особа, яка досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність.

Суб'єктивну сторону порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї, згідно з кримінальним законодавством зарубіжних країн, характеризують виною у формі прямого умислу. В цьому контексті потрібно акцентувати на особливостях визначення інших ознак суб'єктивної сторони. Йдеться про такі ознаки, як мотив і мета злочину; про емоційний стан фактично не зазначено у спеціальних нормах про відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону), а отже, він не впливає на кримінально-правову оцінку таких діянь.

Корисливий мотив за вчинення порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону) передбачає кримінальне законодавство зарубіжних країн. Однак є випадки в деяких кримінальних кодексах зарубіжних країн (корисливий) мотив за вказаний злочин визначають як кваліфікуючу ознаку. Проте не визначають мету порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону).

Узагальнюючи результати порівняльно-правового дослідження ознак суб'єктивної сторони за кримінальним законодавством зарубіжних країн, можна констатувати, що порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону) в кримінальному законодавстві зарубіжних країн: 1) характеризується виною у формі прямого умислу; 2) мотив або взагалі не визначають, або вважають таким корисливим спонуканням; 3) мету здебільшого не визначають.

Отже, аналізуючи кримінальне законодавство зарубіжних країн про відповідальність за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї (перетинання державного кордону) міститься в розділах про відповідальність за злочини проти держави, в КК України цей вид злочину віднесено до Розділу XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації».

Висновки

Дослідження й аналіз досвіду зарубіжних країн свідчать про різноманітність підходів до кваліфікації діяння за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію та виїзду з неї та перетинання державного кордону. На наш погляд, беручи до уваги позитивний досвід зарубіжних країн, доцільно створити відповідний Закон із метою вдосконалення законодав-

чих підстав для кримінального переслідування підозрюваних у скоєнні злочину, що передбачений ст. 332-1 чинного Кримінального кодексу України, забезпечення захисту прав держави, зниження рівня контрабанди та нелегальних перевезень, що здійснюються через тимчасово окуповані або тимчасово непідконтрольні Україні території внаслідок військової або збройної агресії інших країн. Правоохоронні органи України отримають необхідні законодавчі підстави для захисту інтересів України в сфері порушення законодавства держави іноземними морськими та повітряними суднами, що здійснили рейси до окупованих та непідконтрольних територій України.

Використання зазначених висновків і пропозицій має сприяти досягненню цілей сталого розвитку України та є методологічним підґрунтям для подальших досліджень в зазначеній темі.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-ВР> (дата звернення: 01.08.2019).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.08.2019).
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII> (дата звернення: 02.08.2019).
4. Уголовный кодекс Грузии: URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID> (дата звернення: 03.08.2019).
5. Уголовный кодекс Эстонской Республики. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Estonia_CC_as_of_2002_ru.pdf (дата звернення: 03.08.2019).
6. Уголовный Кодекс Кыргызской Республики. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2002. 352 с.
7. Ииязов З. М. Уголовная ответственность за незаконное пересечение государственной границы: автореф. дисс. на соиск. уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. URL: <http://lawtheses.com/ugolovna-ya-otvetstvennost-za-nezakonnoe-peresechenie-gosudarstvennoy-granitsy> (дата звернення: 05.08.2019).
8. Уголовный кодекс Латвийской Республики. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 313 с.
9. Уголовный кодекс Республики Беларусь. Мн.: Амсифея, 2006. 335 с.
10. Уголовный кодекс Республики Казахстан. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 464 с.
11. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 410 с.
12. Уголовный кодекс Туркменистана. URL: http://www.minjust.gov.tm/ru/mmerkezi/doc_view.php?doc_id=8091 (дата звернення: 05.08.2019).
13. Уголовный кодекс Республики Узбекистан. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 338 с.
14. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. 325 с.
15. Уголовный кодекс Болгарии. URL: <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?id=149> (дата звернення: 05.08.2019).
16. Уголовный кодекс Республики Армения. URL: <http://www.crime.vl.ru>. (дата звернення: 05.08.2019).
17. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 524 с.
18. Уголовный кодекс Литовской Республики. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 470 с.
19. Уголовный кодекс Турции / науч. ред. и пер. с турец. Н. Сафарова. СПб.: Юрид. центр Пресс, 2003. 374 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28 June 1996 No 254k / 96-BR]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-BR> [in Ukr.].
2. Kryminal' nii kodex Ukrainy: Zakon Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 05 April 2001 No 2341-III]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukr.].
3. Pro zabezprchnia prav i svobod hromadian ta pravovyi razhym na tymchasovo okupovanii terytorii: Zakon Ukrainy [On Ensuring the Rights and Freedoms of Citizens and the Legal Regime in the Occupied Territory: Law of Ukraine of 15 April 2014 No 1207-VII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-VII> [in Ukr.].

4. Ugolovnyi kodex Gruzii [The Criminal Code of Georgia]. Retrieved from <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID> [in Russ.].
5. Ugolovnyi kodex Respubliki Estoniia [The Criminal Code of the Republic of Estonia]. Retrieved from file:///C:/Users/User/Downloads/Estonia_CC_as_of_2002_en.pdf [in Russ.].
6. Ugolovnyi kodex Kyrgyzskoi Respubliki [The Criminal Code of the Kyrgyz Republic]. SPb: Jurid. Center Press, 2002 [in Russ.].
7. Iiyazov Z. M. Ugolovnaia otvetstvenost' za nezakonoie peresecheniie gosudarstvenoi granitsy [Criminal liability for illegal crossing of the state border: author. dis ... cand. legal sciences: 12.00.08]. Retrieved from <http://lawtheses.com/ugolovnaya-otvetstvennost-za-nezakonnoe-peresechenie-gosudarstvennoy-granitsy> [in Russ.].
8. Ugolovnyi kodex Respubliki Latvii [The Criminal Code of the Republic of Latvia]. SPb.: Jurid. Center Press, 2001 [in Russ.].
9. Ugolovnyi kodex Respubliki Belarus' [The Criminal Code of the Republic of Belarus]. Minsk: Amsifea, 2006 [in Russ.].
10. Ugolovnyi kodex Respubliki Kazakhstan [The Criminal Code of the Republic of Kazakhstan]. SPb.: Jurid. Center Press, 2001 [in Russ.].
11. Ugolovnyi kodex Respubliki Tadjikistan [The Criminal Code of the Republic of Tajikistan]. SPb.: Jurid. Center Press, 2001 [in Russ.].
12. Ugolovnyi kodex Turkmenistana [The Criminal Code of Turkmenistan]. Retrieved from http://www.minjust.gov.tm/ru/mmerkezi/doc_view.php?Doc_id=8091 [in Russ.].
13. Ugolovnyi kodex Respubliki Uzbekistan [The Criminal Code of the Republic of Uzbekistan]. SPb.: Jurid. Center Press, 2001 [in Russ.].
14. Ugolovnyi kodex Respubliki Azerbaidzhan [The Criminal Code of the Republic of Azerbaijan]. SPb.: Jurid. Center Press, 2001 [in Russ.].
15. Ugolovnyi kodex Bolgarii [The Criminal Code of Bulgaria]. Retrieved from <http://www.wipo.int/wipolex/ru/details.jsp?Id=149> [in Russ.].
16. Ugolovnyi kodex Respubliki Armeniia [The Criminal Code of the Republic of Armenia]. Retrieved from <http://www.crime.vl.ru> [in Russ.].
17. Ugolovnyi kodex Federativnoi Respubliki Germaniia [The Criminal Code of the Federal Republic of Germany]. SPb.: Jurid. Center Press, 2003 [in Russ.].
18. Ugolovnyi kodex Litovskoi Respubliki [The Criminal Code of the Republic of Lithuania]. SPb.: Jurid. Center Press, 2003 [in Russ.].
19. Ugolovnyi kodex Turtsii [The Criminal Code of Turkey]. SPb.: Jurid. Center Press, 2003 [in Russ.].

*Стаття: надійшла до редакції 20.07.2019
прийнята до друку 19.08.2019*

*The article: is received 20.07.2019
is accepted 19.08.2019*

UDC (УДК) 341.96:347.627.3
JEL Classification: K 30

Верба-Сидор Ольга Богданівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: olga.verba.sydor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9254-9575

Воробель Уляна Богданівна,

аспірантка кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: lana.worobel@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0480-5394

ІНСТИТУТ СЕПАРАЦІЇ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ ФРАНЦІЇ, ПОРТУГАЛІЇ ТА КРАЇН БЕНІЛЮКСУ

Анотація. Проаналізовано законодавчі положення інституту сепарації тих держав-учасниць ЄС, що обрали для себе модель правового регулювання цього правового інституту, за якою режим окремого проживання подружжя (сепарація) існує паралельно з інститутом розірвання шлюбу і саме подружжю дається право вибору, котрому з цих двох інститутів віддати перевагу в їхньому конкретному випадку, а це, зокрема Франція, Португалія та країни Бенілюксу (Королівство Бельгія, Велике Герцогство Люксембург, Королівство Нідерландів). На підставі цього дослідження виокремлено п'ять характеризуючих рис цієї моделі правового регулювання інституту сепарації.

Ключові поняття: сепарація, режим окремого проживання подружжя, розірвання шлюбу, Європейський Союз, Французька Республіка, Португальська Республіка, країни Бенілюксу.

Verba-Sydor Olha,

Candidate of Law
Associate Professor at the Department of Civil Law Disciplines
at Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: olga.verba.sydor@gmail.com
ORCID ID: 0000-0001-9254-9575

Vorobel Uliana,

the post-graduate at the Department of Civil Law Disciplines
at Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: lana.worobel@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-0480-5394

INSTITUTE OF SEPARATION IN THE FAMILY LAW OF FRANCE, PORTUGAL AND THE STATES OF BENELUX

Abstract. The family, as the primary and essential focus of society, falls into the scope of special protection of the state. One of the manifestations of such protection is the creation of the maximum permissible system of guarantees for preserving the integrity of the family, in particular by the legal regulation of those institutions by the state, which are aimed at assisting spouses in preserving their marriage. In particular, one of the abovementioned is the institute of spousal separate residence, which is more commonly known in the world as separation. The purpose of the article is to analyze the legal provisions of the separation institute in those EU member-states that have chosen for themselves a model of legal regulation of the separation institute. Under the model the regime of separate residence of spouses (separation) exists simultaneously with the institute of

divorce, and the spouse has a choice of these two institutes to give preference, according to the specific case, in particular the Benelux countries, Portugal and France.

In order to solve these tasks, the general research methods (dialectic, complex, structural-functional, formal-logical, system analysis) and special legal research methods (comparative-legal and the method of interpretation of legal norms) have been applied.

An analysis of the legal provisions, which regulate separation institute in the Kingdom of Belgium, the Grand Duchy of Luxembourg, the Kingdom of the Netherlands, the Republic of Portugal and Republic of France, has revealed the following five key features that characterize the model of legal regulation of separation institute in these states: 1) the grounds for establishing separation and divorce are the same; 2) the requirement for the establishment of separate residence regime shall be considered in the same manner as the requirement for divorce; 3) the requirement for dissolution of marriage takes priority over the requirement for establishing a regime of separate residence: if both are submitted to the judge at the same time, the judge first examines the request for dissolution of the marriage and satisfies it, in case such satisfaction is possible; otherwise, the judge considers the request establishing a regime of separate residence; 4) the spouse who has filed a lawsuit for dissolution of marriage may at any stage of the case replace it with a lawsuit for the establishment of a separate residence regime; 5) the separation of spouses ceases to be a cohabitation and retention obligation after the regime has been established, but the obligation of mutual assistance and marital fidelity remains.

Key concepts: separation, regime of separate residence of the spouse, dissolution of marriage, European Union, Republic of France, Republic of Portugal, Benelux states.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-21-29

Вступ

Сім'я як первинний та основний осередок суспільства перебуває під особливою охороною держави. З-поміж виявів такої охорони є створення державою максимально допустимої системи гарантій збереження цілісності сім'ї, зокрема за допомогою правового регулювання тих інститутів, які спрямовані на сприяння подружжю у збереженні їхнього шлюбу. Одним із них є інститут окремого проживання подружжя, який у світовій практиці більше відомий як сепарація [1, с. 90–91]. Незважаючи на те, що становлення інституту окремого проживання подружжя (сепарації) у праві України мало довготривалу та непросту історію, практика застосування цього інституту свідчить про важливість та доцільність його запровадження. Успішним є і досвід застосування інституту сепарації у багатьох зарубіжних країнах, зокрема учасницях Європейського Союзу (далі – ЄС).

У науковій літературі виокремлюють три моделі правового регулювання режиму окремого проживання подружжя у різних країнах:

1) модель, яка ґрунтується на самостійності інститутів сепарації та розірвання шлюбу;

2) модель, під час застосування якої не розрізняють підстав для сепарації та розірвання шлюбу. Саме подружжя повинно зробити вибір щодо застосування того чи іншого інституту;

3) модель, відповідно до якої визнається безпосередня залежність розірвання шлюбу від сепарації, тобто, той із подружжя, хто бажає розірвати шлюб, повинен деякий час перебувати у стані сепарації, оформленої рішенням

компетентного органу (формальної, а не фактичної сепарації, за якої подружжя не проживає разом із власної волі та не звертається по оформлення такого стану до жодних уповноважених органів) [2, с. 41; 3, с. 117–118; 4, с. 128–129; 5, с. 127; 6, с. 165; 7, с. 82–83; 8, с. 22].

Проте, з огляду на те, що законодавством багатьох країн передбачене фактичне окреме проживання, науковці, приміром, О. О. Білик, вважають доволі сумнівним безапеляційне посилення на необхідність перебування саме у формальній сепарації. Тому положення щодо останньої моделі пропонується сформулювати так: модель, яка встановлює такий зв'язок між режимом окремого проживання і розірванням шлюбу, за якого окреме проживання є чи може бути підставою для розірвання шлюбу [2, с. 41–42].

Особливості правового регулювання сепарації у зарубіжних країнах, а саме у державах-учасницях ЄС, були об'єктом дослідження чималої кількості українських науковців. Значний внесок у висвітлення цього питання зробила О. О. Білик у своєму дослідженні, присвяченому саме інституту окремого проживання подружжя у сімейному праві [2]. Інститут сепарації у контексті порівняльно-правової характеристики досліджувався також К. М. Глиняною, Т. М. Лежневою, Л. В. Липець, В. М. Старчумко, О. В. Старчук, С. В. Черноп'ятовим та іншими. Однак більшість із них зосереджувалися на дослідженні інституту сепарації окремих держав.

Метою статті є аналіз положень правового регулювання сепарації (окремого про-

живання подружжя) тих держав-учасниць ЄС, які належать до другої, уже згаданої, моделі правового регулювання сепарації, за якою режим окремого проживання подружжя (сепарація) існує паралельно з інститутом розірвання шлюбу і саме подружжю дається право вибору, яким із цих двох інститутів віддати перевагу конкретно у їхньому випадку. Окреслену модель правового регулювання сепарації обрали такі держави-учасниці ЄС, як Франція, Португалія та країни Бенілюксу.

1. Французька Республіка

У Французькій Республіці норми, присвячені регулюванню сепарації, можна знайти і у Цивільному кодексі Франції (далі – ЦК Франції) [9], і в Цивільному процесуальному кодексі Франції (далі – ЦПК Франції) [10]. Так, Цивільний кодекс Франції містить главу щодо режиму окремого проживання («séparation de corps») (дослівно – сепарація тіл, а по факту – окреме проживання подружжя) [2, с. 13]) у розділі «Розлучення», норми якої стосуються процедури встановлення, деяких наслідків і припинення режиму окремого проживання подружжя [2, с. 65]. Щодо Цивільного процесуального кодексу Франції, то норми, присвячені процедурі розгляду справ про встановлення режиму окремого проживання подружжя, закріплені у Главі V «Процедури у сімейних справах» Титулу I «Особи» Книги III «Положення, що стосуються окремих категорій справ» цього нормативно-правового акта [10].

Відповідно до ст. 296 ЦК Франції, режим окремого проживання встановлюється за заявою одного з подружжя у тих самих випадках і на тих самих підставах, що і розлучення, а це, відповідно до ст. 229 ЦК Франції, – взаємна згода сторін, прийняття принципу розпаду шлюбу, непоправне погіршення подружнього зв'язку чи вина одного з подружжя. Непоправне погіршення подружнього зв'язку наявне у разі закінчення спільності життя подружжя, якщо воно проживало окремо протягом двох років до початку розгляду справи (ст. 238 ЦК Франції) [2, с. 65–66].

Щодо процедури розгляду такої категорії справ, як установа режиму окремого проживання подружжя, то вона здійснюється за правилами, які передбачено для розгляду справ про розірвання шлюбу. Така позовна заява готується до судового розгляду та розглядається за правилами позовного провадження [11, с. 208, 210].

Відповідно до ст. 1070 ЦПК Франції, судом, якому підсудні за територіальною підставою підсудності, справи про встановлення режиму окремого проживання подружжя, є: 1) суд за місцем постійного проживання сім'ї;

2) якщо батьки проживають окремо – суддя, за місцем проживання того з батьків, з ким зазвичай проживають неповнолітні діти, або за місцем проживання того з батьків, який здійснює ці права в одноособовому порядку; 3) в інших випадках – за місцем постійного проживання того із подружжя, який не був ініціатором позову. У випадку спільного подання подружжям заяви компетентним судом, залежно від вибору подружжя, буде суд за місцем постійного проживання одного із подружжя [10, с. 311].

Стаття 297-1 ЦК Франції передбачає, що вимога про розлучення має пріоритет порівняно із вимогою про встановлення режиму окремого проживання, якщо обидві подані судді одночасно. Суддя спочатку досліджує вимогу щодо розлучення і задовольняє її, якщо за обставинами справи таке задоволення можливе. У протилежному випадку – суддя розглядає вимогу про встановлення режиму окремого проживання [2, с. 65].

Однак, той із подружжя, який пред'явив позов про розірвання шлюбу, може на будь-якій стадії справи, враховуючи апеляційну інстанцію, замінити його на позов про встановлення режиму окремого проживання. Зворотна ж заміна не допускається (ст. 1076 ЦПК Франції) [10, с. 314; 11, с. 207; 12, с. 29].

У Франції також, як і в інших країнах-учасницях ЄС цієї моделі правового регулювання сепарації, режим окремого проживання подружжя не припиняє шлюб, а звільняє подружжя від обов'язку щодо спільного проживання при збереженні інших сімейних обов'язків [13, с. 50].

Відповідно до ст. 285-1 ЦК Франції, якщо помешкання, яке слугує для проживання сім'ї, є особистою власністю одного з подружжя, суддя може надати право оренди іншому з подружжя, який здійснює право опіки окремо чи спільно над однією чи кількома дітьми подружжя, які зазвичай проживають у цьому сімейному помешканні, і їхній добробут цього вимагає. Суддя встановлює тривалість такої оренди і може продовжувати її до моменту досягнення наймолодшою дитиною повноліття. Суддя може припинити право оренди, якщо нові обставини виправдовують таке рішення [2, с. 178].

Відповідно до ст. 305 ЦК Франції, добровільне відновлення спільного життя припиняє режим окремого проживання. Згода між подружжям відновити спільне життя є достатньою, але необхідно підставою, адже таке возз'єднання є добровільним. Для того, щоб припинити правові наслідки режиму окремого проживання, виходячи з ч. 2 ст. 305 ЦК Фран-

ції, поновлення спільного життя має бути підтверджено нотаріально завіреним документом чи повідомленням посадової особи з реєстрації актів цивільного стану. Це є формалізуючим моментом зміни правового статусу подружжя і відновлює права і обов'язки обох, які виникають зі шлюбу, так само, як і його наслідки. Виявляючи ініціативу юридично оформити відновлення спільного життя, подружжя підтверджує, що воно погоджується поновити правові наслідки шлюбу [2, с. 159].

Якщо після встановлення режиму окремого проживання подружжя дійшло висновку, що сім'ю доцільно зберегти, вони звертаються із заявою про поновлення спільного проживання. У Франції встановлення режиму спільного проживання подружжя може здійснюватися через суд або нотаріуса шляхом складання акта про поновлення подружжям спільного проживання [11, с. 208].

У ЦПК Франції зазначено, що заява про поновлення спільного проживання вноситься на поля акта про реєстрацію шлюбу, а також акта про народження кожного із подружжя. Такий самий запис робиться за ініціативою нотаріуса, який склав акт про поновлення подружжям спільного проживання [11, с. 208]. Відповідні позначки про припинення режиму окремого проживання робляться на свідоцтві про шлюб і свідоцтві про народження з метою забезпечення дії відповідних норм щодо третіх осіб, передусім стосовно правового режиму майна [2, с. 159].

Ст.ст. 306–308 ЦК Франції регулюють перехід від режиму окремого проживання до розлучення. На вимогу одного з подружжя рішення про встановлення режиму окремого проживання трансформується у рішення про розлучення за умови, що режим окремого проживання тривав щонайменше два роки. В усіх випадках встановлення режиму окремого проживання він може бути трансформований у розлучення за взаємною згодою сторін. У разі, якщо режим окремого проживання встановлювався за взаємною згодою, така зміна можлива лише за новою спільною заявою. Через таку зміну, підстава для встановлення режиму окремого проживання стає підставою для розлучення; визначення вини не змінюється. Суддя установлює наслідки розлучення. Утримання й інші виплати між подружжям мають бути визначені відповідно до правил щодо розлучення [2, с. 159–160].

2. Португальська Республіка

Інститут сепарації під назвою «судова сепарація осіб і майна» (*separação judicial de pessoas e bens*) врегульований Цивільним кодексом Пор-

тугалії (далі – ЦК Португалії) [14], відповідно до якого, якщо між сторонами існує взаємна згода на сепарацію, вона встановлюється у непозовному порядку, у випадку ж відсутності такої згоди – у позовному провадженні (спірна сепарація). Вимоги щодо встановлення спірної сепарації мають бути обґрунтовані однією із передбачених законодавством підстав, ідентичних з підставами розірвання шлюбу.

Від порядку встановлення сепарації залежить момент виникнення правових наслідків такого режиму. Так, відповідно до ст. 1789 ЦК Португалії, правові наслідки встановлення сепарації за взаємною згодою подружжя настають у день, запропонований подружжям і погоджений судом. Натомість правові наслідки спірної сепарації настають *ex tunc* лише з дня набрання судовим рішенням законної сили. Однак, у виняткових випадках, суд може постановити, що правові наслідки спірної сепарації настануть *ex tunc* із моменту припинення спільного проживання подружжя, якщо пов'язані з цим обставини будуть доведені в ході процесу.

Сепарація не розриває шлюбні вузли, а лише їх послаблює. Залишається обов'язок дотримання подружньої вірності, поваги і комунікації (ст. 1795 ЦК Португалії), особа, яка перебуває у сепарації, не втрачає громадянства іншого із подружжя, котре вона набула у зв'язку з укладенням шлюбу. Припиняється обов'язок спільного проживання та допомоги (ст. 1795 а ЦК Португалії), за винятком аліментційного обов'язку. Якщо сепарація була встановлена за взаємною згодою подружжя, то і аліментційний обов'язок покладається на обидвох (абз. 1 ст. 2016 ЦК Португалії), натомість у випадку спірної сепарації призначення та розмір аліментів, як і при розлученні, залежить від вини особи у розпаді спільного життя подружжя, установленій у судовому рішенні (абз. 4 ст. 2016 ЦК Португалії). Ще одним правовим наслідком сепарації є припинення взаємного спадкування подружжя за законом (ст. 2133 ЦК Португалії).

Судове рішення про встановлення сепарації може бути підставою для виникнення у того із подружжя, котрий був проти встановлення сепарації, права вимагати відшкодування шкоди у зв'язку із встановленням такого режиму проживання подружжя (ст. 1792 ЦК Португалії). Зобов'язаним відшкодувати шкоду буде той із подружжя, котрого визнано судом винятково винним у встановленні сепарації, або визнано винним у встановленні такого режиму більшою мірою, ніж інший, а також той із подружжя, хто вимагав встановлення спірної сепарації, обґрунтовуючи необхідність встановлення такого режиму

психічними розладами другого з подружжя [15, с. 27].

Встановлення сепарації має правові наслідки і для застосування інституту розірвання шлюбу. Так, відповідно ч. 1 ст. 1795 d ЦК Португалії, після спливу одного року від дня встановлення сепарації один із подружжя має право без згоди на це іншого звернутись до суду із вимогою про розірвання шлюбу. Коли ж обидва з подружжя, що перебувають у сепарації, дадуть згоду на трансформацію сепарації у розірвання шлюбу, тоді дотримання вимоги про сплив однорічного строку не вимагається (ч. 1 ст. 1795 d ЦК Португалії) [14].

Рішення про сепарацію подружжя зазначається у реєстрі цивільного стану, шляхом унесення змін до акта про укладення шлюбу, а також до акта про народження кожного із подружжя [15, с. 27]. Припиняється ж режим окремого проживання подружжя згідно зі ст. 1795 b ЦК Португалії у разі примирення подружжя або у випадку розірвання шлюбу [14].

3. Королівство Бельгія

У Королівстві Бельгії інститут окремого проживання подружжя регулюється нормами Цивільного кодексу Бельгії [16] (далі – ЦК Бельгії) і зводиться до поширення на цей інститут окремих положень інституту розлучення, оскільки підстави для встановлення сепарації та розірвання шлюбу одні й ті ж самі.

Відповідно до ст. 229 ЦК Бельгії, суддя ухвалює рішення про розлучення у разі констатації непоправного розпаду шлюбу. Розпад шлюбу є непоправним, якщо продовження спільного життя неможливе. Для доведення непоправного розпаду шлюбу можуть бути застосовані всі засоби доказування. Непоправний розпад установлюється, коли заява подана спільно подружжям після більш ніж шести місяців фактичного окремого проживання. Якщо ж розлучення ініційоване лише одним із подружжя, таке окреме проживання має тривати щонайменше рік [2, с. 85].

Процесуальні аспекти цього питання врегульовані більш детально у ст. 1255 Процесуального кодексу Бельгії [17] (далі – ПК Бельгії): у разі, якщо подружжя подало заяву спільно, суддя має переконатися, що подружжя фактично проживало окремо протягом щонайменше шести місяців. Якщо шість місяців ще не минуло, суддя призначає нову дату слухання. Ця дата призначається на більш пізню дату після спливу необхідних шести місяців чи через три місяці після першого слухання. Тоді подружжя підтверджує свій намір, і суддя ухвалює рішення про розлучення. Подібно регулюються випадки, коли лише один із подружжя

ініціює розлучення. Факт окремого проживання може бути доведений будь-якими засобами доказування, а насамперед пред'явленням довідок із місця проживання, в яких зазначені різні адреси.

Відповідно до ст. 1305 ПК Бельгії, вимога про встановлення режиму окремого проживання розглядається у тому ж порядку, що й вимога про розлучення. Вимога про розлучення може будь-коли бути трансформована у вимогу про встановлення режиму окремого проживання і навпаки. Норми, які надавали можливість трансформування режиму окремого проживання подружжя у розлучення, були виключені у ході змін законодавства про розлучення у Бельгії в 2007 році [2, с. 85–86].

Відповідно до положень ЦК Бельгії, після встановлення режиму сепарації у подружжя припиняється обов'язок спільного проживання й утримання, однак залишається обов'язок взаємодопомоги, а також подружньої вірності. Сепарація подружжя тягне роздільне володіння кожним із подружжя своїм майном (*séparation de biens*) (ст.ст. 308, 311 ЦК Бельгії).

Ст. 299 ЦК Бельгії передбачає правило, відповідно до якого, якщо не зазначено інше, із встановленням сепарації подружжя втрачає всі права, набуті кожним із них у зв'язку з укладенням шлюбу або протягом шлюбу. Тобто фактично правові наслідки сепарації тотожні правовим наслідкам розірвання шлюбу, у тому числі врегульовано становище дітей при окремому проживанні їхніх батьків [2, с. 178].

4. Велике Герцогство Люксембург

У Великому Герцогстві Люксембург процедура розгляду справ про встановлення режиму окремого проживання подружжя регулюється нормами Розділу I «Про справи і процедури для встановлення режиму окремого проживання подружжя судом» Глави IV «Про окреме проживання подружжя» Книги VI «Розлучення» Цивільного кодексу Великого Герцогства Люксембургу (далі – ЦК Люксембургу) [18].

Так, згідно зі ст. 296 ЦК Люксембургу, правовий режим окремого проживання подружжя може бути встановлено судом за заявою одного з подружжя за тими ж підставами і за тих самих умов, що й розірвання шлюбу. У випадку одночасного подання заяви про розірвання шлюбу та заяви про встановлення режиму окремого проживання подружжя, суд спершу розглядає заяву про розірвання шлюбу. Суддя ухвалює рішення про розірвання шлюбу у випадку дотримання умов для розірвання шлюбу. За відсутності ж підстав для розірвання шлюбу, суддя переходить до розгляду заяви про встановлення режиму окремого проживання

подружжя. Однак, якщо ці заяви ґрунтуються на вині одного із подружжя, суддя повинен розглянути їх одночасно і, у випадку її встановлення, він повинен ухвалити рішення про розірвання шлюбу з оголошенням вини кожного із подружжя (ст. 297-1 ЦК Люксембургу).

Правовий режим окремого проживання подружжя, встановлений судом, не припиняє шлюбу, однак припиняє обов'язок спільного проживання подружжя (ст. 299 ЦК Люксембургу).

Встановлення сепарації не перешкоджає тому із подружжя, хто взяв прізвище іншого, на користування ним, однак, в інтересах останнього, суд може встановити заборону на користування таким прізвищем, зазначивши про це у рішенні про встановлення сепарації або ж у подальших своїх рішеннях (ст. 300 ЦК Люксембургу).

Згідно зі ст. 301 ЦК Люксембургу, у випадку смерті одного з подружжя під час сепарації, за тим із подружжя, який його пережив, зберігаються всі права, надані законом у зв'язку із укладенням шлюбу та перебуванням у ньому. В разі встановлення сепарації за взаємною згодою подружжя, подружжю надається право передбачити у договорі положення про відмову від права на спадкування тим з подружжя, хто пережив іншого.

Установлення судом режиму окремого проживання подружжя завжди тягне роздільне володіння кожним із подружжя своїм майном (ст. 302 ЦК Люксембургу). Встановлення режиму окремого проживання подружжя не припиняє обов'язку з утримання того з подружжя, котрий цього потребує. У такому разі суд у рішенні про встановлення сепарації або ж у подальших своїх рішеннях визначає періодичність таких платежів. Окрім того, такі виплати призначаються, незважаючи на вину особи у встановленні такого режиму (ст. 303 ЦК Люксембургу).

Наслідки сепарації регулюються тими ж нормами, що й наслідки розірвання шлюбу, які прямо передбачено ст. 304 ЦК Люксембургу.

Сепарація, установлена судом, припиняється разом із добровільним відновленням подружжям спільного життя, однак, для того, аби такий факт припинення режиму окремого проживання подружжя мав дійсність перед третіми особами, він має бути встановлений у нотаріально засвідченому документі, або ж задекларованим у заяві, котра подається до посадової особи з реєстрації актів цивільного стану. Про що, зокрема, робиться відповідний запис на полях свідоцтва про реєстрацію шлюбу, а також свідоцтва про народження кожного із подружжя.

Зазначимо, що при припиненні режиму окремого проживання подружжя роздільність володіння кожним із подружжя своїм майном зберігається доти, доки подружжя не установить новий режим майнових відносин між собою (ст. 305 ЦК Люксембургу).

Ст.ст. 306–308 ЦК Люксембургу регулюють перехід від режиму окремого проживання подружжя до розлучення. На вимогу одного з подружжя рішення про встановлення режиму окремого проживання трансформується у рішення про розлучення за умови, що режим окремого проживання тривав щонайменше два роки. В усіх випадках установлення режиму окремого проживання він може бути трансформований у розлучення за взаємною згодою сторін. У разі, якщо режим окремого проживання установлювався за взаємною згодою, така зміна можлива лише за новою спільною заявою подружжя. Через таку зміну підстава для встановлення режиму окремого проживання стає підставою для розлучення; визначення вини не змінюється. Суддя установлює наслідки розлучення. Утримання й інші виплати між подружжям мають бути визначені відповідно до правил про розлучення [18].

5. Королівство Нідерландів

У нідерландському праві інститут сепарації подружжя відомий як «відлучення від столу і ложа» (*scheiding van tafel en bed*) і регулюється нормами Книги першої «Право осіб і сімейне право» Цивільного кодексу Нідерландів (*Burgerlijk Wetboek*) [19]. Передумови її установлення є такими ж самими, як передумови для розлучення, у зв'язку з чим правила про розлучення у цих межах застосовуються відповідно і до режиму окремого проживання подружжя [20, с. 116–119]. Так, згідно зі ст. 151 Цивільного кодексу Нідерландів, сепарація може бути встановлена на вимогу одного із подружжя, якщо настав тривалий розлад подружнього життя, або ж – за спільною заявою подружжя, якщо вона ґрунтується на їхньому спільному переконанні щодо повного розпаду подружнього життя, причому кожний із них може аж до моменту ухвалення рішення відкликати свою вимогу (ст. 154 Цивільного кодексу Нідерландів) [15, с. 32].

У результаті встановлення сепарації припиняється обов'язок спільного проживання подружжя (ст. 168 Цивільного кодексу Нідерландів), проте залишається аліментацийний обов'язок (ст. 158 Цивільного кодексу Нідерландів), а також виникає роздільна власність подружжя [15, с. 29].

Установлення сепарації викликає правові наслідки з моменту внесення відповід-

ного запису до реєстру подружньої власності (*huwelijksgoederenregister*). Запис про сепарацію, як і у випадку запису про розлучення, повинен бути зроблений до такого реєстру протягом шести місяців [21]. Однак, сепарація не потребує відповідного запису в реєстрі актів цивільного стану, оскільки шлюб і далі триває [22, с. 203].

Згідно зі ст. 173 ЦК Нідерландів, у право-відносинах одного з подружжя із третіми особи, котрі не знали про перебування подружжя у стані сепарації, інший з подружжя може посилатись на сепарацію лише у тому випадку, коли вищезазначений запис був вчинений швидше, ніж виникло таке правовідношення. Сепарація викликає правові наслідки стосовно третіх осіб якщо: 1) запис про сепарацію був унесений до майнового реєстру подружжя; 2) третя особа знала про сепарацію; 3) третя особа повинна була знати про сепарацію подружжя [22, с. 203].

Ст. 174 ЦК Нідерландів дає право вимагати відшкодування тому із подружжя, хто зазнав шкоди у зв'язку з діями другого з подружжя, вчиненими після відкриття провадження у справі про сепарацію або за шість місяців, що передували цьому, і якщо такі дії були вчинені без належної згоди на це іншим із подружжя або без надання ним представництва, або внаслідок легковажного збільшення боргів, або необгрунтованого відчуження об'єктів спільної сумісної власності, заподіяли шкоду спільному майну [15, с. 29–30]. У науковій літературі зазначається, що вказана вимога не може бути заявлена до третіх осіб, що уклали правочин із подружжям, і яким було заподіяно шкоду спільному майну такого подружжя. Підставою вимоги, скерованої до третіх осіб, натомість, можуть бути приписи про відшкодування шкоди завданими протиправними діями (деліктами) або безпідставне збагачення [22, с. 204].

Список використаних джерел

1. Воробель У. Б. Інститут окремого проживання подружжя (сепарація): історико-правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2017. Вип. 2. С. 90–103.
2. Білик О. О. Інститут окремого проживання подружжя в сімейному праві: порівняльно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2017. 258 с.
3. Лежнева Т. М., Черноп'ятов С. В. Поняття та зміст режиму окремого проживання подружжя. *Право і суспільство*. 2010. № 6. С. 117–121.
4. Лепех С. Інститут сепарації: проблеми застосування. *Право України*. 2003. № 3. С. 128–130.
5. Старчук О. В. Розірвання шлюбу і режим окремого проживання подружжя: визначення змісту та співвідношення понять. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 2. С. 126–128.
6. Цимбалюк В. І. Актуальні питання правового регулювання режиму окремого проживання подружжя в сімейному законодавстві України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2014. Вип. 10-2. Т. 1. С. 164–166.
7. Gręźlikowski Ja. Instytucja separacji w prawie europejskim. *Studia Włocławskie*. 2011. Т. 13. S. 81–95.
8. Kasprzyk P. Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku. Lublin, Sandomierz, 1999. 141 s.

Висновки

Аналіз законодавчих положень тих держав-учасниць ЄС, у яких режим окремого проживання подружжя існує паралельно з інститутом розірвання шлюбу, а, це зокрема Французька Республіка, Португальська Республіка, Королівство Бельгія, Велике Герцогство Люксембург та Королівство Нідерландів, дає змогу виокремити такі п'ять рис, характерних цій моделі правового регулювання сепарації:

1) підстави для встановлення сепарації та розірвання шлюбу одні й ті ж самі;

2) вимога про встановлення режиму окремого проживання розглядається у тому ж порядку, що й вимога про розлучення;

3) вимога про розлучення має пріоритет порівняно із вимогою про встановлення режиму окремого проживання: якщо обидві подані судді одночасно, суддя спершу досліджує вимогу щодо розлучення і задовольняє її, якщо за обставинами справи таке задоволення можливе, в протилежному випадку – суддя розглядає вимогу про встановлення режиму окремого проживання;

4) той із подружжя, хто пред'явив позов про розірвання шлюбу, може на будь-якій стадії справи замінити його на позов про встановлення режиму окремого проживання, зворотна ж заміна не допускається;

5) після встановлення режиму сепарації у подружжя припиняється обов'язок спільного проживання та утримання, однак залишається обов'язок взаємодопомоги, а також подружньої вірності.

Сепарація подружжя завжди тягне роздільне володіння кожним із подружжя своїм майном, а правові наслідки сепарації тотожні правовим наслідкам розлучення.

9. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) = Code civil des Français (Code Napoléon) / пер. с фр. В. Н. Захватаева. М.: Инфотропик Медиа, 2012. 624 с.
10. Гражданский процессуальный кодекс Франции / предисл. В. Н. Захватаев; пер. с франц., прилож. 1–4, В. Н. Захватаев. К.: Алерта, 2018. 960 с.
11. Глиняна К. М. Порівняльно-правова характеристика окремого проживання подружжя за законодавством України та деяких зарубіжних країн. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 53. С. 204–211.
12. Липець Л. В. Сепарація (режим окремого проживання) подружжя в Україні і світі. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 26–40.
13. Чернышова Т. В. Примирение в семейном праве: российский и зарубежный опыт. *Журнал зарубежного законодательства и сравнительного правоведения*. 2012. № 2. С. 49–54.
14. Código Civil Português. Decreto-Lei n.º47344, de 25 de Novembro de 1966. (Atualizado até à Lei n.º48/2018, de 14/08). URL: http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=775&tabela=leis (дата звернення: 02.09.2019).
15. Sylwestrzak A. Skutki prawne separacji małżonków: monografia. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2017. 334 s.
16. Code civil. 21 mars 1804. Mise à jour au 29.10.2018. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=1804032130%2FF&caller=list&row_id=1&numero=11&rech=14&cn=1804032130&table_name=LOI&nm=1804032150&la=F&dt=CODE+CIVIL&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&trier=promulgation&chercher=t&sql=dt+contains+++%27CODE%27%26+%27CIVIL%27and+actif+%3D+%27Y%27&tri=dd+AS+RANK+&imgcn.x=34&imgcn.y=10 (дата звернення: 02.09.2019).
17. Code judiciaire. Quatrième partie: De la procedure civile (art. 664 à 1385). 10 octobre 1967. Mise à jour au 14.08.2018. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=1967101004%2FF&caller=list&row_id=1&numero=6&rech=13&cn=1967101004&table_name=LOI&nm=1967101055&la=F&dt=CODE+ JUDICIAIRE&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&trier=promulgation&chercher=t&sql=dt+contains+++%27CODE%27%26+%27JUDICIAIRE%27and+actif+%3D+%27Y%27&tri=dd+ AS+RANK+&imgcn.x=44&imgcn.y=14 (дата звернення: 02.09.2019).
18. Code civil (Décreté le 5 mars 1803. Promulgué le 15 du même mois). URL: <http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/code/civil/20181101> (дата звернення: 02.09.2019).
19. Burgerlijk Wetboek. Geldend van 29-01-2019 t/m heden. URL: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/2019-01-29> (дата звернення: 02.09.2019).
20. Nieper F., Westerdijk A. S. *Niederländisches Bürgerliches Gesetzbuch*. München 1995, 384 s.
21. Europejska sieć sądowa (w sprawach cywilnych i handlowych). Niderlandy. URL: https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-nl-pl.do?member=1#toc_4 (дата звернення: 02.09.2019).
22. Stolker C. J. J. M. Personen – en familierecht. Tekst & Commentaar, J. Nieuwenhuis, C. J. J. M. Stolker, W. L. Valk, M. J. C. Koens, A. P. M. J. Vonken (Eds.). Kluwew: Deventer, 1998. 1655 p.

References

1. Vorobel, U. B. (2017). Instytut окремого прозhyvannya podruzzhzia (separatsiia): istoryko-pravovi aspekty [Institute of martial separation: historical and legal aspects]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav. Seriiia yurydychna (The Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Legal series)*, 2, 90–103 [in Ukr.].
2. Bilyk, O. O. (2017). Instytut окремого прозhyvannya podruzzhzia v simeinomu pravi: porivnialno-pravovyi aspekt [Institute of separate living of spouses in the family law: comparative legal aspect]: *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukr.].
3. Lezhnieva, T. M., & Chernop'iatov, S. V. (2010). Poniattia ta zmist rezhymu окремого прозhyvannya podruzzhzia [The concept and content of judicial separation]. *Pravo i suspilstvo (Law and Society)*, 6, 117–121 [in Ukr.].
4. Lepekh, S. (2003). Instytut separatsii: problemy zastosuvannya [Separation Institute: problems of application]. *Pravo Ukrainy (Law of Ukraine)*, 3, 128–130 [in Ukr.].
5. Starchuk, O. V. (2012). Rozirvannya shliubu i rezhym окремого прозhyvannya podruzzhzia: vyznachennia zmistu ta spivvidnoshennia poniat [Divorce and regime of spouse separation: determination of the content and correlation of the notions]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia: Pravo (Uzhhorod National University Herald. Series: Law)*, 20, 1, 2, 126–128 [in Ukr.].
6. Tsymbaliuk, V. I. (2014). Aktualni pytannia pravovoho rehuliuвання rezhymu окремого прозhyvannya podruzzhzia v simeinomu zakonodavstvi Ukrainy [Current issues of legal regulation for separation of spouses in family law of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriiia Iurysprudentsiia (Scientific herald of International Humanitarian University. Series: Jurisprudence)*, 10-2, 1, 164–166 [in Ukr.].

7. Gręźlikowski, Ja. (2011). Instytucja separacji w prawie europejskim [Institution of separation in European law]. *Studia Włocławskie (Włocławek Studies)*, 13, 81–95 [in Pol.].
8. Kasparyk, P. (1999). Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku [The institution of marital separation in the light of the Act of May 21, 1999]. Lublin, Sandomierz [in Pol.].
9. Graždanskij kodeks Francii (Kodeks Napoleona) = Code civil des Français (Code Napoléon) [French Civil Code (Napoleon Code)]. V. N. Zahvataeva (Ed.). (2012). Moskva: Infotropik Media [in Russ.].
10. Graždanskij processual'nyj kodeks Francii [Code of Civil Procedure of France]. V. N. Zahvataev (Ed.). (2018). Kiev: Alerta [in Russ.].
11. Hlyniana, K. M. (2010). Porivnialno-pravova kharakterystyka okremoho prozhyvannia podruzhzhia za zakonodavstvom Ukrainy ta deiakykh zarubizhnykh krain [Comparison Analysis of a Legal Separation under Legislation of Ukraine and Some Foreign Countries]. *Aktualni problemy derzhavy i prava (Actual Problems of State and Law)*, 53, 204–211 [in Ukr.].
12. Lypets, L. V. (2015). Separatsiia (rezhyom okremoho prozhyvannia) podruzhzhia v Ukraini i sviti [Separation (separation mode) couple in Ukraine and in the world]. *Yurydychna nauka (Juridical science)*, 7, 26–40 [in Ukr.].
13. Chernyshova, T. V. (2012). Primirenie v semejnom prave: rossijskij i zarubezhnyj opyt. [Conciliation in family law: Russian and foreign experience]. *Zhurnal zarubezhnogo zakonodatel'stva i sravnitel'nogo pravovedeniia (Journal of Foreign Legislation and Comparative Law)*, 2, 49–54 [in Russ.].
14. Código Civil Português [Portuguese Civil Code]. Decreto-Lei n.º47344, de 25 de Novembro de 1966. (Atualizado até à Lei n.º48/2018, de 14/08). Retrieved from http://www.pgdlisboa.pt/leis/lei_mostra_articulado.php?nid=775&tabela=leis [in Port.].
15. Sylwestrzak, A. (2017). Skutki prawne separacji małżonków [Legal effects of spouses separation]. Warszawa: Wolters Kluwer Polska [in Pol.].
16. Code civil [Belgian Civil Code]. 21 mars 1804. Mise à jour au 29.10.2018. Retrieved from http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=1804032130%2FF&caller=list&row_id=1&numero=11&rech=14&cn=1804032130&table_name=LOI&nm=1804032150&la=F&dt=CODE+CIVIL&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&trier=promulgation&chercher=t&sql=dt+contains++%27CODE%27%26+%27CIVIL%27and+actif+%3D+%27Y%27&tri=dd+AS+RANK+&imgcn.x=34&imgcn.y=10 [in Fren.].
17. Code judiciaire. Quatrième partie: De la procedure civile (art. 664 à 1385) [Judicial Code. Part 4: Civil proceedings (Arts 664 to 1385)]. 10 octobre 1967. Mise à jour au 14.08.2018. Retrieved from http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/loi_a1.pl?DETAIL=1967101004%2FF&caller=list&row_id=1&numero=6&rech=13&cn=1967101004&table_name=LOI&nm=1967101055&la=F&dt=CODE+JUDICIAIRE&language=fr&fr=f&choix1=ET&choix2=ET&fromtab=loi_all&trier=promulgation&chercher=t&sql=dt+contains++%27COD E%27%26+%27JUDICIAIRE%27and+actif+%3D+%27Y%27&tri=dd+AS+RANK+&imgcn.x=44&imgcn.y=14 [in Fren.].
18. Code civil [Civil Code] (Décrété le 5 mars 1803. Promulgué le 15 du même mois). Retrieved from <http://legilux.public.lu/eli/etat/leg/code/civil/20181101> [in Fren.].
19. Burgerlijk Wetboek [Civil Code]. Geldend van 29-01-2019 t/m heden. Retrieved from <https://wetten.overheid.nl/BWBR0002656/2019-01-29> [in Dut.].
20. Nieper, F., & Westerdijk, A. S. (1995). *Niederländisches Bürgerliches Gesetzbuch* [Dutch Civil Code]. München [in Ger.].
21. Europejska sieć sądowa (w sprawach cywilnych i handlowych). Niderlandy [European Judicial Network (in civil and commercial matters). Netherlands]. Retrieved from https://e-justice.europa.eu/content_divorce-45-nl-pl.do?member=1#toc_4 [in Pol.].
22. Stolker, C. J. J. M. (1998). *Personen – en familierecht. Tekst & Commentaar*, J. Nieuwenhuis, C. J. J. M. Stolker, W. L. Valk, M. J. C. Koens, A. P. M. J. Vonken (Eds.). Kluwew: Deventer.

Стаття: надійшла до редакції 02.09.2019
прийнята до друку 24.09.2019

The article: is received 02.09.2019
is accepted 24.09.2019

UDK (УДК) 340.13+341.922
JEL Classification: G 15, K 20, K 33, N 84

Петрончак Юлія Олегівна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: y_kozenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5183-5399

ТОРГОВЕЛЬНІ ТА БІРЖОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

Анотація. Зауважено, що останнім часом дедалі більшої актуальності набувають правові відносини з цінними паперами, що обтяжені іноземним елементом.

Вказано, що зовнішньоекономічне торговельне право значною мірою є звичаєвим, а зовнішньоекономічне біржове право апріорі, оскільки воно виникло в межах міжнародного права тоді, коли його ще так ніхто не називав, і лише згодом реципувалося національними правовими системами.

Цей науковий матеріал стосується ґенези та еволюції джерельної бази правового регулювання ринку цінних паперів і налагодження міждисциплінарних зв'язків між історією держави і права та міжнародним приватним правом.

Ключові поняття: торговельне право, біржове право, ринок цінних паперів, валютна біржа, товарна біржа, фондова біржа, правовий звичай, *lex mercatoria*.

Petronchak Yuliya,

Candidate of Legal Science (Ph. D. (Law)),
Associate Professor of Department
of Civil-Legal Disciplines,
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: y_kozenko@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5183-5399

TRADE AND EXCHANGE LEGAL RELATIONS OF THE MIDDLE AGES AS A PREREQUISITES OF THE SECURITIES MARKET OCCURRENCE IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Abstract. The securities institute in particular, and the field of trade and exchange law in general, are significant in scope and content of the layers of civil law science. Recently, due to the rapid development of globalization processes, legal relations with securities encumbered by a foreign element are becoming more and more relevant, and therefore they are automatically subject to the regulation of international private law. The past has left many useful clues to help representatives of the complex field of international private law. International private law is largely customary regulated, since it arose under international private law when it was not called by anyone, and only then reciprocated by national legal systems. All this points need for a true knowledge of civilistics in close connection with history, especially antique, and knowledge of foreign trade and exchange law, on the basis of medieval legal doctrine, separate elements of which are valid sources of private international law.

Despite such close inter-sectoral links, there are few domestic international private law studies dedicated to the study of historical sources of their own science. There are no more articles exploring international private law in history-legal terms.

This scientific material is intended to contribute to the expansion and deepening of knowledge in the field of genesis and evolution of the source base of legal regulation of the securities market. Besides this, the

establishment of close interdisciplinary links between the history of state and law and international private law is intending.

Key concepts: trade law, exchange law, securities, securities market, foreign exchange, commodity exchange, stock exchange, legal custom, *lex mercatoria*.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-30-34

Вступ

Торговельне та біржове право де-факто існують понад сімсот років. Їх юридичне оформлення в окремі підгалузі права й методологічне в самостійній сфері правових знань відбулося порівняно недавно і триває досі, корелюючи із еволюцією підходів до визначення правової природи цінних паперів.

Нині діахронний аналіз правової природи цінних паперів – об'єктів міжнародного приватного права – теоретично важливий одразу для трьох наук – права, історії та економіки і практично затребуваний для банківського й біржового практичного права, правотворчої діяльності загальнодержавного та міжнародного рівнів.

Окрім того, приклад правового регулювання ринкових відносин на середньовічних ярмарках і фестивалях, а надалі на перших у світі фондових біржах, є корисним у контексті розуміння сутності міжнародних економіко-правових і грошово-банківських відносин, що обтяжені іноземним елементом, діяльності, що спрямована на гармонізацію нормативно-правового матеріалу правових систем сучасності. Саме гармонізації, а не уніфікації, адже ігнорування особливостей правового менталітету автономних одиниць сучасного правового простору здатне створити загрозу національній безпеці держави. Недаремно на першій у світі фондовій біржі в місті Антверпен торгівля відбувалася під гаслом: «Для торгових людей усіх країв та діалектів», проте не йшлося про створення уніфікованого способу правової регламентації купецької діяльності.

Окреслена у статті проблематика розроблена частково. Науковий доробок учених у сфері історії держави і права дає змогу уявити загальні риси суспільного ладу та основи правових систем, у межах яких виникнув інститут цінних паперів, а також наводить перелік звичаїв і нормативно-правових актів, що регулювали цей тип правовідносин (О. Р. Вайцеховська, О. О. Дячок, В. В. Черней, В. В. Хохуляк). Міжнародне приватне право, своєю чергою, пропонує основні концепції цінних паперів, їх особливості як інституту цивільного права (О. І. Виговський, Л. С. Довгерт, В. І. Кисіль, В. Л. Яроцький).

Водночас комплексний інтегративний аналіз історичного аспекту цінних паперів у

міжнародному приватному праві відображений у вітчизняній правовій науці незначним обсягом.

Метою статті є заповнення наукової прогалини у зазначеній сфері, а також подолання ізолюваності міжнародного приватного права й історії держави і права шляхом налагодження міждисциплінарних зв'язків між ними.

1. Історія індукує право

Понятійно-категоріальний апарат романо-германської науки міжнародного приватного права пропонує два основні моністичні підходи до визначення поняття цінних паперів.

Перша із концепцій – так звана речово-правова – вказує на поняття цінного папера як своєрідного вмістилища певних речових прав власника. Інша – зобов'язально-правова – тяжіє до дефініціювання цінного папера як переліку покладених на боржника зобов'язань перед кредитором [1, с. 37].

Зважаючи на широкий перелік кваліфікаційних критеріїв цінних паперів, спроба впровадження єдиного уніфікованого їх визначення не здатна зумовити дуалізацію чи інтеграцію концепцій цінних паперів, радше навпаки – жорсткішання монізму, адже значення того чи іншого переліку ознак у такому разі доведеться проігнорувати.

Що стосується англо-американського права, то тут учені і не намагаються сформулювати характер цінного папера з огляду на відображений критерій, акцентуючи на його інвестиційній складові (*securities*) [1, с. 39].

Зазначений праксеологічний підхід англо-американського права є не випадковим, позаяк торговельні відносини континентальної середньовічної Європи на нормативно-правовому рівні регулювалися королівськими ордонансами, тоді як англо-американське регулювання інституту цінних паперів відбувалося внаслідок звичаїв (Купецький кодекс поведінки), а надалі – накопиченої судової практики (правозастосовні акти ярмаркових судів, що трансформувалися в суди Арбітражні) [2, с. 184].

Загалом торговельне та біржове право – саме ті галузі, в межах яких, попри наявну нормативно-правову закріпленість, звичаєве регулювання правових відносин досі посідає чільне місце.

Так зване «чесне купецьке» трансформувалося у Купецькі кодекси поведінки,

а згодом – у особливу правову систему *lex mercatoria*, закріплюючись у ній як принцип чесної ділової практики поряд із низкою інших засад, що сформульовані на основі звичаєвого права (сумлінності, розумності, обов'язкового дотримання договорів (*pacta sunt servanda*) тощо) [3, с. 87].

Правова концепція *lex mercatoria* (*lex merchant* у межах англо-американського права), що аргументовано вважається однією із найдавніших джерел приватного права у світі, еволюціонувала протягом століть, і, попри свою архаїчність, є актуальною, не втрачаючи регулятивних можливостей. Сучасне прецедентне право це підтверджує.

Сувої і записи ярмаркового суду разом із доказами з хартій і уставів англійських міст свідчать про те, що до появи Купецької хартії 1303 р. та Хартії ринку 1353 р. концепція *lex merchant* (про яку є згадки в документах Сент-Івза (Англія)) не намагалася уніфікувати правові звичаї ведення торгівлі купців із різних правових систем, а сприяла створенню регулятора торгових відносин «зі спільним знаменником». Концепція *lex merchant* була виключно звичаєвою, черпала силу з торгових звичаїв без будь-якого оприлюднення або визнання державою [4].

Отже, якщо стосовно просторової універсальності концепції *lex mercatoria* може виникнути сумнів, то у контексті часової факти вказують на протилежне.

У травні 1217 р. ярмарковий суд Сент-Івза, вирішуючи спір за позовом купця-винороба Жерара з Кельна, звернувся до *lex merchant*. У липні ж 2000 р. Асоціація американських баристерів (*American Bar Association*) зробила висновок, що суди мають повернутися до *lex merchant* у питаннях інтернет-суперечок [5, с. 5].

В 1473 р. суд у справі Енон проти Лондонської місцевої влади заявив, що іноземні купці повинні бути судимі не за англійським правом, а по праву природному, званому *lex merchant*, яке є спільним для всього світу. В 1999 р. Арбітражний інститут Торгової палати Стокгольма, вирішуючи спір, що виник на підставі договору ліцензування між компаніями з Люксембургу та Китаю, при визначенні права, що його доцільно застосовувати за відсутності угоди сторін, визнав, що до суті спору варто застосувати загальновизнані принципи міжнародної торгівлі, зокрема принципи УНІДРУА [5, с. 5].

Правові акти УНІДРУА фактично стали прикладом сучасної опозитивації принципів концепції *lex mercatoria*. Вони закріплені у Главі I Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА (свобода договору, свобода форми, обов'язковість договору, добро-

совісність, чесна ділова практика, поєднання звичаю і практики), а також є в основних міжнародних документах, розроблених цією організацією (наприклад Конвенція про єдиний закон про міжнародну купівлю-продаж товарів 1964 р. тощо) [6].

Отже, еволюція концепції *lex mercatoria* відбувалася за допомогою трансформації правових звичаїв Середньовіччя у норми торговельного та морського права епохи Просвітництва та Відродження та подальшої фіксації у нормативно-правових актах міжнародних організацій (зокрема УНІДРУА) у період Нової та Новітньої історії. Правовий режим обігу цінних паперів у сучасному міжнародному приватному праві регламентований приписами середньовічного торговельного і біржового права.

2. Право дедукує історію

Попри те, що біржове право диференціює правовий статус емісійних і неемісійних цінних паперів, у межах міжнародного приватного права всі вони підпадають під категорію рухомих речей, а отже, у разі виникнення колізій історично першою формою їх вирішення був принцип «рухоме майно слідує за власником» (*mobilia personam sequuntur*). Такий стан речей зумовлював екстратериторіальність об'єкта і надавав здатності діяти поза територією.

Як зазначає Ф. К. Савіні, незважаючи на те, що до речей і цінностей здебільшого застосовувався принцип місцезнаходження речі (*lex situs*), який було не оминати в випадку із нерухомим майном, у цій ситуації був недоречним через перманентну зміну місцезнаходження купців, а отже, стосувався речових прав на об'єкти із іноземним елементом, що є у дорозі (*res in transitu*), а також власністю іноземного суверена [7, с. 96].

Потрібно враховувати той аспект, що правовідносини із цінними паперами на найбільш ранніх етапах свого існування були апіорі відносинами із іноземним елементом. Суб'єктами біржової торгівлі з-поміж перших ліцензованих бірж були представники різних народів (наприклад у м. Антверпен, в м. Амстердам). Вони ж почали виникати в епоху Великих географічних відкриттів, хоча де-факто існували і раніше (приміром у м. Брюгге).

Еволюція біржової діяльності відбувалася закономірно: від власне товарної до фондової та валютної. Королі вимагали від купців завдатку за купівлю товару, коли той ще був у дорозі. Проте товар до моменту свого прибуття постійно перебував у зоні ризику. Це зумовлювало постійні коливання ринкових цін, а відтак і потребу в коштах, суми яких було складно передбачити і спрогнозувати. Такий стан речей

спершу спричинив появу векселів, а згодом боргових зобов'язань із фіксованим строком сплати. Папери, що підтверджували дебіторську і кредиторську заборгованість, надходили на ринок і оберталися на ньому до взаємного анулювання, що надалі стало праобразом сучасного клірингу. Крім того, в межах товарної біржової торгівлі активно розвивалися обмін валют і торгівля дорожчими металами, тобто де-факто існувала і валютна біржа [8, с. 35].

Згодом цього стало недостатньо, і це зумовило виникнення перших облігацій, випуск яких здійснював уряд, а порукою слугували підписи статних осіб та компаній.

У Середньовіччі, а також у період Відродження та Нового часу ні громадськість, ні юристи не вдавалися до визначення поняття колізій, а тим паче не робили спроб їх подолання. Єдиним способом їх недопущення й усунення (якщо не брати до уваги канонічне право) була концепція *lex mercatoria*.

Однак поступово на підставі аналізу доктринальних джерел і законодавчого досвіду зарубіжних країн юристи почали виокремлювати колізійні прив'язки, що застосовуються задля визначення правового режиму цінних паперів. Нині основними з них є:

– закон «національності» юридичної особи-емітента цінного папера (*lex societatis*) як закон місця його реєстрації чи закон місцезнаходження головного офісу;

– закон місцезнаходження реєстротримача, що здійснює ведення реєстру власників іменних цінних паперів, у випадку з іменним цінним папером (*lex registrationis*);

– закон місцезнаходження сертифіката цінного папера (*lex cartae sitae*);

– закон місця реєстрації емісії цінних паперів (*lex loci creationis*);

– закон місцезнаходження зберігача (депозитарія), що здійснює облік прав на бездокументарні цінні папери цього випуску;

– закон місця обігу цінних паперів;

– зобов'язальний статус правочину (*lex causae*);

– особистий закон власника цінного папера (*lex personalis*) (*lex societatis*) [9, с. 103].

Якщо намагатися певним чином згрупувати ці прив'язки, то очевидно, що перші шість впливають із принципу місцезнаходження речі *lex rei sitae* та, по суті, є його розгалуженням. Сьома колізійна прив'язка – зобов'язальний статус правочину (*lex causae*) є рефлексією принципу концепції *lex mercatoria* допустимості розірвання договору у випадку суттєвого порушення його контрагентом. Восьма колізійна прив'язка дуже схожа за змістом до одного із Принципів міжнародних

комерційних договорів УНІДРУА, який указує на свободу укладача договору і за змістом, і за формою [10].

Свою чергою, у торговельних і біржових правовідносинах Середньовіччя цей принцип можна прослідкувати не так у принципах *lex mercatoria*, як у нормах Хартії торговців 1303 р., у якій королем Едвардом I проголошувався вільний статус купців, створення їм максимально сприятливих умов для збагачення державної казни та навіть певні гарантії захисту їх особи і майна.

Висновки

Торговельні правовідносини – одні з найдавніших відносин у світі. Попри свій архаїчний характер, чимало історичних джерел, що їх регулювали, є актуальними. Передусім це стосується звичаєвого права, принципи та положення якого актуальні, передаючись із покоління в покоління як правова спадщина, або ж будучи закріпленими у вигляді засад і норм міжнародного м'якого права. Незважаючи на більш ніж сімсотлітній розрив, науково-технічний прогрес і введення бездокументарного обігу цінних паперів, окремі з них регулюють торговельні та біржові правові відносини щонайменше на рівні звичаїв ділового обороту та торговельної етики та щонайбільше через призму положень багатьох міжнародних конвенцій, чий автори свого часу їх запозичили. Саме тому багато архаїчних джерел торговельного права із категорії виключно історичної потрібно віднести до категорії чинного джерела.

На відміну від торговельних правовідносин, що виникали як внутрішньодержавні та поступово еволюціонували і поширювалися, біржові відносини виникли для регулювання відносин із іноземним елементом і лише згодом почали реалізовуватися в межах правовідносин внутрішньодержавних. Відтак «генетично» інститут цінних паперів слушно вважати інститутом міжнародного приватного права.

Вдаючись до вирішення юридичних колізій сьогодення, міжнародне приватне право активно використовує принципи торговельного та біржового права Середньовіччя – міжнародні документи УНІДРУА в багатьох аспектах є «модерною версією» концепції *lex mercatoria*. Це вказує на потребу перманентного зближення на приділення наукової уваги історико-правовим витокам міжнародного приватного права. Така, на перший погляд, теоретична діяльність має на меті цілком практичний результат: покращення якості нормотворчої діяльності на міжнародному та європейському рівнях, сприяння правовій комунікації.

Список використаних джерел

1. Виговський О. І. Інститут цінних паперів у міжнародному приватному праві. Х.: СПДФО Чальцев О. В., 2011. 476 с.
2. Пятин С. Ю. Гражданское и торговое право зарубежных стран. М.: Дашков и К, 2008. 260 с.
3. Раровська В. В., Останкова Л. А., Акопов С. Е. Біржова діяльність: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр учбової літератури, 2009. 312 с.
4. Едуард І. Купеческая хартия 1303 г. URL: <http://vostlit.narod.ru/Texts/Dokumenty/Engl/XIV/1300-1320/EduardI/hartija1303.htm>.
5. Мажорина М. В. Lex mercatoria – средневековый миф или феномен глобализации? *Право. Журнал Высшей школы экономики*. 2017. № 1. С. 4–19.
6. Конвенція про єдиний закон про міжнародну купівлю-продаж товарів 1964 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b15.
7. Савиньи Ф. К. Обязательственное право. М.: Норма, 1876. 211 с.
8. Шилов Б., Семенов С. Биржевая история. М.: И-Трейд, 2012. 325 с.
9. Rood J. Exit of the Doctrine of Situs. *Central Law Journal*. 1905. Vol. 61. 224 p.
10. Принципи міжнародних комерційних договорів (принципи УНІДРУА (UNIDROIT)). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920.

Reference

1. Vyhovs'kyy, O. I. (2011) Instytut tsinnykh pperiv u mizhnarodnomu pryvatnomu pravi [Securities Institute in Private International Law]. KH.: SPDFO Chal'tsev O. V. [in Ukr.].
2. Pyatyn, S. Yu. (2008) Hrazhdanskoe y torhovie pravo zarubezhnykh stran [Civil and commercial law of foreign countries]. M.: Dashkov y K [in Russ.].
3. Rarovs'ka, V. V., Ostankova, L. A., & Akopov, S. E. (2009) Birzhova diyal'nist' [Exchange activities]. K.: Tsentр uchbovoyi literatury [in Ukr.].
4. Eduard, I. Kupecheskaya khartyya 1303 h. [Merchant Charter 1303]. Retrieved from <http://vostlit.narod.ru/Texts/Dokumenty/Engl/XIV/1300-1320/EduardI/hartija1303.htm>. [in Russ.].
5. Mazhoryna, M. V. (2017) Lex mercatoria – srednevekovyy myf yly fenomen hlobalyzatsyy? *Pravo. Zhurnal Vysshey shkoly ékonomyky*, 1, 4–19 [in Russ.].
6. Konventsiya pro yedynyy zakon pro mizhnarodnu kupivlyu-prodazh tovariv 1964. [Convention on the Uniform Law on International Sale of Goods 1964 г.]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b15. [in Ukr.].
7. Savyn'y, F. K. (1876) Obyazatel'stvennoe pravo [Obligatory law]. M.: Norma [in Russ.].
8. Shylov, B., & Semenov, S. (2012) Byrzhovayay storyya [Exchange History]. M.: Y-Treyd [in Russ.].
9. Rood, J. (1905) Exit of the Doctrine of Situs. *Central Law Journal*, 61, 224.
10. Pryntsyпы mizhnarodnykh komertsiynykh dohovoriv (pryntsyпы UNIDRUA (UNIDROIT)) [Principles of international commercial treaties (UNIDROIT principles)]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_920 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 09.09.2019

прийнята до друку 23.09.2019

The article: is received 09.09.2019

is accepted 23.09.2019

UDK (УДК) 347.5
JEL Classification: K 30

Вовк Марія Зіновіївна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: mzvovk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8740-8222

ОСОБЛИВОСТІ ПРИСУДЖЕННЯ СПРАВЕДЛИВОЇ САТИСФАКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ ПРИ РОЗГЛЯДІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ

Анотація. Наведено аналіз рішень Європейського суду з прав людини, що спрямований на виявлення особливостей присудження справедливої сатисфакції Судом при розгляді цивільних справ. Розглянуто правові стандарти, які застосовує Європейський суд з прав людини при розгляді цивільних справ для відшкодування матеріальної шкоди, завданої фізичним та юридичним особам. Окрему увагу приділено дослідженню питань компенсації моральної шкоди фізичним особам. Проаналізовано підхід, який використовує Європейський суд з прав людини при розгляді цивільних справ щодо визначення поняття нематеріальної шкоди, методів і критеріїв оцінки її розміру та порядку компенсації юридичній особі.

Ключові поняття: справедлива сатисфакція, матеріальна шкода, моральна шкода, реальні збитки, упущена вигода, Європейський суд з прав людини.

Vovk Maria,

Ph in Law,
assistant professor of civil and law discipline department
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: mzvovk@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8740-8222

PECULIARITIES OF ADJUDICATION OF JUST SATISFACTION IN TRYING CIVIL CASES BY EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

Abstract. The article analyses decisions of European Court of Human Rights in civil cases, in particular, made related to Ukraine. The following analysis of the decision making is directed to uncovering peculiarities of adjudication of just satisfaction by Court in civil cases. Legal standards, which are applied by European Court of Human Rights in civil cases for compensation of material damage, inflicted to physical persons and legal entities are illuminated. The attention is paid on real losses compensation and neglected benefits as components of material damage.

The attention is also paid to the research of issues of moral damage compensation to physical persons and non-material damage to legal entities. On the basis of analysis of European Court of Human Rights' decisions and considering trying civil cases is stated that Court implements right of compensation of non-material damage to legal entities.

The author studies the approaches, that are applied by the Court in civil cases trying considering the notion of non-material damage, methods and criteria of evaluation of its dimensions and rules of compensation to legal entity. The attention is also paid to the fact that in the practice of European Court of Human Rights in trying civil cases true criteria of evaluation of moral damage compensation inflicted to physical persons and non-material damages inflicted to legal entities aren't established and Court acts according to the circumstances and peculiarities of separate case, that it tries.

The order of court's and others' compensation in practice considering trying civil cases by European Court of Human Rights is analyzed in the work as well as the order of statement's presentation for receiving just satisfaction is determined in the article.

The author made a conclusion that the analysis made of European Court of Human Rights in civil cases considering adjudication of peculiarities of just satisfaction by Court in civil cases could become a basis for further improvements of national legislation, in particular, civil and legal institution of damage compensation.

Key concepts: just satisfaction, material damage, moral damage, real losses, neglected benefit, European Court of Human Rights.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-35-42

Вступ

11 вересня 1997 р. набрала чинності для України ратифікована Верховною Радою України Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. (далі – Конвенція). Відтоді кожна фізична особа, неурядова організація або група осіб, що є під юрисдикцією України, отримали право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися зі скаргою про порушення Україною прав і свобод, гарантованих Конвенцією, до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Ст. 41 Конвенції уповноважує ЄСПЛ у разі визнання факту, що відбулося порушення Договірною Державою Конвенції або протоколів до неї стосовно будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, і якщо внутрішнє право відповідної Договірної Держави передбачає лише часткове відшкодування та у разі необхідності, надати потерпілій стороні справедливую сатисфакцію. Однак Конвенція не розкриває змісту цього поняття, що дає змогу ЄСПЛ з огляду на надану йому компетенцію тлумачити його самостійно. Водночас у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» передбачено правило про те, що національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [1]. Потрібно зазначити, що нині зростає кількість рішень щодо України, ухвалених ЄСПЛ, зокрема при розгляді цивільних справ. Усе це свідчить про актуальність означеної теми і необхідність її дослідження.

Вивченню проблематики призначення справедливої сатисфакції ЄСПЛ присвятили свої праці такі науковці, як Д. В. Афанасьєв, І. В. Караман, В. В. Козіна, А. В. Лужанський, С. Є. Сиротенко, В. П. Паліюк, Л. В. Пастухова, Е. Шигапова, А. Г. Ярема та ін. Проте специфіка присудження справедливої сатисфакції ЄСПЛ при розгляді цивільних справ залишилась поза увагою.

Метою статті є здійснення аналізу рішень ЄСПЛ для визначення змісту поняття «справедлива сатисфакція», а також особливостей її присудження при розгляді цивільних справ.

1. Правові стандарти у практиці ЄСПЛ при розгляді цивільних справ, які застосовуються для відшкодування матеріальної шкоди, що завдана фізичним та юридичним особам

Справедлива сатисфакція, відповідно до ст. 41 Конвенції, спершу полягала лише у відшкодуванні матеріальної шкоди. Надалі, із урахуванням динамічного тлумачення вказаної норми, справедлива сатисфакція полягає у відшкодуванні: а) матеріальної шкоди; б) моральної (немайнової) шкоди; в) розходів і витрат. Із 1991 р. ЄСПЛ у резолютивній частині рішення почав включати положення про сплату заявникові компенсації протягом трьох місяців від дня винесення рішення, а з 1996 р. зазначав про нарахування і виплату з конкретної суми компенсації процентів у разі недотримання строку виконання цієї вимоги [2, с. 308].

У практиці ЄСПЛ під відшкодуванням матеріальної шкоди розуміють відшкодування реальних збитків, що завдані заявнику шляхом порушення його прав, а також упущеної вигоди. До реальних збитків у практиці ЄСПЛ прийнято відносити: вартість втраченого заявником майна або майнових прав; зниження ринкової вартості майна заявника або його майнових прав; витрати заявника на лікування та придбання ліків; інші витрати, пов'язані із заподіянням шкоди здоров'ю; витрати у зв'язку із підготовкою до нової професії тощо [3, с. 314]. Зокрема, у рішенні по справі «Максименко та Герасименко проти України» [4] заявники стверджували, що скасуванням у 2006 р. рішення від 1995 р. про приватизацію гуртожитку, який вони придбали як добросовісні покупці, та всіх наступних правочинів щодо передачі права власності держава порушила їхнє право на мирне володіння своїм майном, гарантоване ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. ЄСПЛ визнав порушення та присудив заявникам 6127 євро матеріальної шкоди, що відповідає сплаченій ними вартості гуртожитку.

Під упущеною вигодою в практиці ЄСПЛ розуміється дохід, який заявник, очевидно, мав змогу одержати в майбутньому, якщо би Держава-відповідач не допустила порушення його прав. ЄСПЛ присуджує від-

шкодування упущеної вигоди і юридичним, і фізичним особам. Упущена вигода юридичних осіб полягає у втраті реальної можливості одержувати грошові виплати, або отримати прибуток, або збільшити доходи (наприклад, справа «Совтрансавто-Холдинг проти України» [5]).

Упущена вигода фізичних осіб полягає, зокрема, у втраті реальної можливості: укласти вигідну угоду; одержувати заробіток, пенсію або допомогу; одержувати дохід від певної діяльності або майна; збільшити дохід; одержувати грошове утримання від особи, що померла в результаті порушення. Так, у рішенні по справі «Рисовський проти України» [6] заявник скаржився за п. 1 ст. 6 Конвенції на тривале невиконання рішення суду 1994 р., яким сільську раду зобов'язано відвести в натурі земельну ділянку для його фермерського господарства, та за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на те, що неможливість отримати в натурі земельну ділянку, виділену йому для ведення фермерського господарства відповідно до рішення 1992 р., становила незаконне та непропорційне втручання у його право мирно володіти своїм майном. Він вимагав 3,8 млн грн відшкодування прибутку, який втратив з 11 травня 1992 р. через неможливість обробітку земельної ділянки, формально виділеної йому для ведення фермерського господарства. ЄСПЛ визнав правопорушення та погодився, що заявник *міг зазнати певної матеріальної шкоди через ненадання йому державними органами земельної ділянки для ведення фермерського господарства*.

ЄСПЛ допускає можливість відшкодування і упущеної вигоди в минулому, і в майбутньому. Упущена в минулому вигода – це прибуток (дохід), недержаний на момент розгляду справи в ЄСПЛ. Упущена в майбутньому вигода – це втрата реальної можливості одержати в майбутньому певний майновий прибуток (дохід).

ЄСПЛ присуджує відшкодування матеріальної шкоди лише за умови обґрунтованості заявленої вимоги. Заявник повинен довести, що матеріальна шкода є наслідком порушення чи порушень, на які він скаржиться. Він повинен надати відповідні документи, які доводять не лише наявність, а й суми чи розмір шкоди.

Зазвичай призначена ЄСПЛ справедлива сатисфакція відповідає повному розрахунку матеріальної шкоди. Однак, якщо точно обчислити розмір дійсної шкоди неможливо, то ЄСПЛ робить її оцінку на основі наявної в нього інформації. Це дає підстави ЄСПЛ визнати справедливим призначити суму, меншу, ніж повний обсяг шкоди.

2. Правові підходи у практиці ЄСПЛ при розгляді цивільних справ, що застосовуються для компенсації моральної шкоди, що завдана фізичним особам

Відповідно до п. 13 Практичної рекомендації «Вимоги щодо справедливої сатисфакції», компенсація за моральну шкоду, яку призначає ЄСПЛ, надається для відшкодування нематеріальної шкоди, наприклад, за моральні та фізичні страждання [7].

ЄСПЛ присуджує фізичним особам справедливую сатисфакцію як компенсацію за різні моральні та фізичні страждання. До них, зокрема, належать: фізична біль та страждання (physical pain and suffering), шкода життю (damage to health), психічна шкода (psychological harm), емоційний стрес (stress), почуття розчарування (frustration) і приниження (humiliation), почуття тривоги (anxiety) і несправедливості (injustice), почуття невизначеності (uncertainty), а також емоційні переживання (distress) та занепокоєння (inconvenience). Крім того, згідно з практикою ЄСПЛ, до складу моральної (немайнової) шкоди фізичної особи входять: шкода, завдана репутації (loss of reputation), а надто шкода, завдана професійній репутації, а також шкода доброму імені (good name), шкода, завдана взаєминам (loss of relationship), а також порушення нормального ритму приватного життя (disruption to lives) [3, с. 328].

Наведемо декілька рішень ЄСПЛ, в яких міститься позиція Суду щодо визначення моральної шкоди фізичних осіб при розгляді цивільних справ. Зокрема, у рішенні по справі «Якушев проти України» [8] заявник скаржився за ст. 8 Конвенції на відмову у задоволенні позову про оспорювання його батьківства. ЄСПЛ, визнавши порушення ст. 8 Конвенції, дійшов висновку, що через встановлення порушення заявник мав зазнати *болю та страждань*.

Водночас у рішенні по справі «Глоба проти України» [9] ЄСПЛ визнав, що надмірно тривале провадження щодо житлового спору є порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції, в результаті якого заявник зазнав *страждань і розчарування*.

У рішенні по справі «Ліпісвіцька проти України» [10] ЄСПЛ визнав, що відбулося порушення п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції щодо тривалості провадження, у результаті якого заявниця зазнала *стресу та перебувала у стані невизначеності*.

3. Правові підходи у практиці ЄСПЛ при розгляді цивільних справ, що застосовуються для компенсації моральної шкоди, що завдана юридичним особам

ЄСПЛ визнає право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди рівною мірою і за

фізичними, і за юридичними особами. Він виходить із того, що Конвенція дає юридичним особам рівний з фізичними особами захист та не обмежує право на компенсацію заподіяної їм моральної (немайнової) шкоди.

Основним прецедентом щодо компенсації юридичним особам немайнової шкоди є рішення у справі «Компанії Комінгерсол С. А. проти Португалії» [11], яке винесене у 2000 р. У відповідному рішенні ЄСПЛ не лише підтвердив право юридичної особи на компенсацію немайнової шкоди, а й розкрив її зміст стосовно обставин цієї справи. При розгляді питання про оцінку розміру компенсації немайнової шкоди він вирішив врахувати хвилювання, незручності, невизначеності становища заявника, викликані правопорушенням, а також інші обставини немайнового характеру. Крім того, ЄСПЛ назвав деякі елементи немайнової шкоди юридичної особи, вказавши, що ця шкода може охоплювати і об'єктивні, і суб'єктивні складові. Зокрема, елементами немайнової шкоди юридичної особи є її репутація, невизначеність у плануванні, порушення в її управлінні (для якого характерним є відсутність точного методу розрахунку наслідків) і, нарешті, хоча і меншою мірою, занепокоєння та незручності, завдані керівництву.

Позиція щодо визначення немайнової шкоди юридичної особи сформована ЄСПЛ у справі «Компанії Комінгерсол С. А. проти Португалії» була відображена у рішенні по справі «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України» [12].

У рішенні по справі «Агрокомплекс проти України» [13] ЄСПЛ визнав, що порушення п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу Конвенції завдали підприємству-заявнику немайнової шкоди, що полягає в *тривалій невизначеності у здійсненні ним підприємницької діяльності*. Аналогічно й у рішенні по справі «East/West Alliance Limited» проти України» [14] ЄСПЛ визнав, що порушення ст. 1 Першого протоколу Конвенції, а також п. 1 ст. 6 та ст. 13 Конвенції у зв'язку із численними та різноманітними втручаннями органів влади у право власності на 14 літаків ірландського підприємства «East/West Alliance Ltd.», завдали йому немайнової шкоди, що полягає в *тривалій невизначеності в його господарській діяльності, а також відчуттях безпорадності та розчарування у його керівників*.

Під немайновою шкодою, заподіяною юридичній особі, ЄСПЛ розуміє також шкоду, що заподіяна її репутації, у вигляді труднощів при реалізації робіт або послуг її дійсним і потенційним клієнтам, труднощів у відносинах із контрагентами і партнерами, а також інші

перешкоди в досягненні компанією комерційного успіху. Так, важливе прецедентне значення має рішення у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України» [5]. На момент проголошення рішення, сума присудженої справедливої сатисфакції (75 тис. євро) як компенсація за немайнову шкоду, завдану репутації та торговельній марці компанії, була рекордною для справ проти України. ЄСПЛ дійшов висновку, що затягування судової процедури понад розумні строки мало спричинити значні неприємності та тривалу непевність у керівника, адміністраторів та членів компанії-заявника. Становище тривалої непевності, в якому опинився заявник, повинно було об'єктивно спричинити, з одного боку, значні труднощі в плануванні рішень, що мали прийматися стосовно управління «Совтрансавто-Луганськ», а з іншого – неприємності у відносинах заявника як холдингу із транспортними товариствами, що використовують торговельну марку «Совтрансавто». Крім того, ця непевність мала завдати шкоди репутації торговельної марки в очах дійсних і потенційних клієнтів.

На основі позиції, що сформована у справі «Совтрансавто-Холдинг проти України», ЄСПЛ почав присуджувати компенсацію немайнової шкоди, що заподіяна репутації юридичної особи в очах її дійсних та потенційних клієнтів. Зокрема, у рішенні по справі «Українська Прес-Група» проти України» [15] ЄСПЛ дійшов висновку, що заподіяна шкода репутації компанії-заявника як засобу масової інформації, оскільки в рішеннях національних судів було визнано, що в її газеті опублікована інформація не відповідає дійсності. Як наслідок, тираж газети впав, декілька провідних журналістів і працівників залишило газету. Аналогічно й у рішенні по справі «Газета «Україна-центр» проти України» [16] ЄСПЛ присудив підприємству-заявнику компенсацію немайнової шкоди у розмірі 5 тис. євро. Він дійшов висновку, що присуджена національним судом сума відшкодування спричинила фінансові труднощі, що призвели до звільнення журналістів, підвищення вартості видання та зменшення його тиражу.

Моральна (немайнова) шкода характеризується тим, що точно обчислити її розмір неможливо. Тому в основі критерію встановлення форми та розміру компенсації такого виду шкоди є принцип справедливості й угляду ЄСПЛ. Окрім того, розмір і підстави присудження моральної (немайнової) шкоди в кожному конкретному випадку залежать від обставин справи та прецедентної практики ЄСПЛ у рішеннях, що винесені щодо певної Держави-відповідача.

Моральна (немайнова) шкода, завдана фізичним та юридичним особам, залежно від обставин справи може бути компенсована або грошима, або визнанням факту порушення її прав Державою-відповідачем. Наприклад, у рішенні по справі «Зеленчук і Цицюра проти України» [17] заявники стверджували, що законодавчі обмеження, накладені на них як на власників землі сільськогосподарського призначення, порушували їхні права за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. ЄСПЛ визнав порушення, проте зазначив, що потрібно відрізнити ситуації, за яких заявник зазнав явної травми, фізичної або психологічної, болю та страждання, стресу, тривоги, розчарування, відчуттів несправедливості або приниження, тривалої невизначеності, порушення життя або реальної втрати можливостей від тих ситуацій, коли публічне встановлення порушення, якого він зазнав, у рішенні, що є обов'язковим для Договірної Держави, само собою є належною формою відшкодування. У деяких ситуаціях, коли закон, процедуру або практику було визнано такими, що не відповідають стандартам Конвенції, цього достатньо для виправлення ситуації. З огляду на ці принципи ЄСПЛ дійшов висновку, що встановлення порушення в цій справі само собою становить достатню справедливую сатисфакцію за будь-яку завдану заявникам моральну шкоду.

У рішенні по справі «Компанія «Регент» проти України» [18] компанія-заявник скаржилася за п. 1 ст. 6 Конвенції та за ст. 1 Першого протоколу до Конвенції на тривале невиконання рішення Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України. Компанія-заявник не була стороною третейського розгляду, однак набула права по ньому на підставі договору про уступку вимоги боргу. ЄСПЛ визнав тривале невиконання рішень третейського суду порушенням п. 1 ст. 6 Конвенції та ст. 1 Першого протоколу до Конвенції. Однак він вважав, що достатньою справедливою сатисфакцією немайнової шкоди компанії є визнання порушення її прав. Адаже компанія-заявник купила заборгованість, що частково становило її ординарну підприємницьку діяльність. Водночас вона була обізнана про проблеми з виконанням вказаного рішення, таким чином, вона взяла на себе комерційний ризик такої угоди.

Аналогічно й у рішенні по справі «Стебницький і «Комфорт» проти України» [19] ЄСПЛ визнав, що констатація ним порушення сама собою є достатньою справедливою сатисфакцією щодо вимог компенсації немайнової шкоди підприємства-заявника.

У п. 15 Практичної рекомендації «Вимоги щодо справедливої сатисфакції» заявникам, які

бажають отримати компенсацію за моральну (немайнову) шкоду, пропонується вказати суму, яка, на їхню думку, була б справедливою. Якщо заявники вважають себе потерпілими від декількох порушень, вони можуть вимагати загальну суму за всі порушення, про які вони заявляють, або окремі суми щодо кожного порушення [7].

Інколи різні елементи матеріальної шкоди не піддаються точному підрахунку або складно провести межу між матеріальною і моральною (немайною) шкодою. В цих випадках при визначенні справедливої сатисфакції ЄСПЛ не розділяє майнову і моральну (немайнову) шкоду, розглядаючи їх сукупно як один вид шкоди, і відшкодовує однією сумою.

У практиці ЄСПЛ до судових витрат і розходів належать судові та інші витрати заявника (або його представника) на національному рівні (судові витрати) або під час провадження у ЄСПЛ (витрати на листування із ЄСПЛ, фотокопіювання, роздруківку чи переклад документів для подачі в ЄСПЛ та юридичні послуги, подорож до Страсбургу на слухання справи та проживання), які він поніс, намагаючись попередити порушення Конвенції або отримати відшкодування за таке порушення. Щоб отримати присудження, треба довести, що судові та інші витрати були понесені фактично, їх не можна було уникнути, та вони були розумними за розміром. Вони повинні бути підтверджені відповідними документами. Витрати на юридичне представництво можуть бути присуджені безпосередньо на рахунок представника заявника [20, с. 53].

Відповідно до п. 1 правила 60 Регламенту ЄСПЛ, заявник, який бажає отримати присудження справедливої сатисфакції згідно зі ст. 41 Конвенції в разі визнання ЄСПЛ порушення щодо нього Конвенції, повинен зробити відповідну вимогу під час подачі своїх коментарів у відповідь на зауваження уряду, якщо голова палати не видасть розпорядження вчинити інакше, або – якщо такі письмові зауваження не подаються – у спеціальному документі, що подається не пізніше ніж через два місяці після проголошення заяви прийнятною. Заявник повинен детально описати свої вимоги, а також надати відповідні супроводжуючі документи та докази. У разі невчасного подання вимог про справедливу сатисфакцію ЄСПЛ може повністю або частково відхилити такі вимоги [21].

Відповідно до п. 1 правила 75 Регламенту, якщо палата або комітет встановлюють порушення Конвенції або Протоколів до неї, вони переважно у тому самому рішенні вирішують питання про справедливу сатисфакцію, якщо

було подано відповідну вимогу і якщо питання готове для вирішення. Якщо питання не готове для вирішення, палата або комітет відкладають це питання та встановлюють подальшу процедуру для його вирішення (наприклад, у рішенні у справі «Агрокомплекс проти України» від 06 жовтня 2011 р. ЄСПЛ відклав питання про присудження справедливої сатисфакції, яке згодом було ним розглянуте у рішенні по справі «Агрокомплекс проти України» (справедлива сатисфакція) від 25 липня 2013 р.).

Однак, якщо особа не виявила бажання отримати справедливую сатисфакцію за порушення прав, ЄСПЛ не буде вживати відповідних заходів. Наприклад, у рішенні по справі «Садів'як проти України» [22] заявники скаржилися за ст. 8 Конвенції на те, що рішення про їхнє виселення з гуртожитку було ухвалено незаконно та без урахування їхньої особистої ситуації. ЄСПЛ визнав, що було порушення ст. 8 Конвенції, проте не присудив справедливої сатисфакції, оскільки заявники не подали жодних вимог.

Справедлива сатисфакція, а також будь-який податок, що може бути нарахований на неї заявнику, повинна бути виплачена Державою-відповідачем протягом трьох місяців із моменту набуття рішенням статусу остаточного. Зі спливом трьох місяців і до остаточного розрахунку на присуджені суми нараховується простий відсоток у розмірі граничної кредитної ставки Європейського центрального банку, чинної у відповідний період невиплати цих платежів, плюс три відсоткові пункти. Суми зазвичай присуджуються в євро, але виплачуються валютою Держави-відпо-

відача по курсу, що діє на момент здійснення виплати.

За необхідності ЄСПЛ зобов'язує Державу-відповідача вжити «індивідуальних» заходів (наприклад виконати остаточне рішення національного суду, винесене на користь заявника; переглянути справу заявника на національному рівні тощо). ЄСПЛ не переглядає національні рішення, не може їх скасовувати тощо.

За необхідності зобов'язує Державу-відповідача вжити «загальних заходів» (внести зміни до законодавства, змінити судову практику тощо). Такі заходи вживаються, якщо ЄСПЛ констатує, що та чи інша проблема в Державі-відповідача є системною (структурною), а не поодиноким випадком [20, с. 53].

Висновки

Справедлива сатисфакція – це відшкодування (компенсація) матеріальної та/або моральної (немайнової) шкоди, що завдана фізичним або юридичним особам, а також судових витрат і розходів, яку ЄСПЛ на підставі ст. 41 Конвенції може у разі необхідності присудити заявнику, якщо вважатиме, що відбулося порушення його прав. Вона полягає у виплаті грошового відшкодування (компенсації) або визнанні порушення Державою-відповідачем прав заявника.

Проведений аналіз рішень ЄСПЛ, що спрямований на виявлення особливостей присудження справедливої сатисфакції Судом при розгляді цивільних справ, може стати основою для подальшого вдосконалення національного законодавства, а саме цивільно-правового інституту відшкодування шкоди.

Список використаних джерел

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> (дата звернення: 27.08.2019).
2. Паліюк В. П. Справедлива сатисфакція в контексті ст. 41 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського*: матер. третьої Міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 2–3 листопада 2012 р.). Одеса: Фенікс, 2012. С. 306–310.
3. Афанасьев Д. В. Подача жалобы в Европейский Суд по правам человека. М.: Статут, 2012. 606 с.
4. Справа «Максименко та Герасименко проти України» від 16 травня 2013 р. за заявою № 49317/0. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c90 (дата звернення: 27.08.2019).
5. Справа «Совтрансавто-Холдинг» проти України (справедлива сатисфакція) від 02 жовтня 2003 р. за заявою № 48553/99. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1075288193> (дата звернення: 27.08.2019).
6. Справа «Рисовський проти України» від 20 жовтня 2011 р. за заявою № 29979/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854 (дата звернення: 27.08.2019).
7. Практична рекомендація «Вимоги щодо справедливої сатисфакції» видана Головою Суду 28 березня 2007 р. відповідно до правила 32 Регламенту Суду. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_UKR.pdf (дата звернення: 27.08.2019).
8. Справа «Якушев проти України» від 04 грудня 2018 р. за заявою № 15978/09. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d08 (дата звернення: 27.08.2019).

9. Справа «Глоба проти України» від 05 липня 2012 р. за заявою № 15729/07. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_911 (дата звернення: 27.08.2019).
10. Справа «Ліписвіцька проти України» від 12 травня 2011 р. за заявою № 11944/05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_648 (дата звернення: 27.08.2019).
11. Справа компанії Комінгерсол С. А. проти Португалії (COMINGERSOLL S. A. V. PORTUGAL) від 06 квітня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_026 (дата звернення: 27.08.2019).
12. Справа «ТОВ «Полімерконтейнер» проти України» від 24 листопада 2016 р. за заявою № 23620/05. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c04 (дата звернення: 27.08.2019).
13. Справа «Агрокомплекс проти України» (справедлива сатисфакція) від 25 липня 2013 р. за заявою № 23465/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_973 (дата звернення: 27.08.2019).
14. Справа «East/West Alliance Limited» проти України» від 03 лютого 2014 р. за заявою № 19336/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994 (дата звернення: 27.08.2019).
15. Справа «Українська Прес-Група» проти України» від 29 березня 2005 р. за заявою № 72713/01. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_382 (дата звернення: 27.08.2019).
16. Справа «Газета «Україна-центр» проти України» від 15 липня 2010 р. за заявою № 16695/04. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594 (дата звернення: 27.08.2019).
17. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» від 22 травня 2018 р. за заявами № 846/16 та № 1075/16. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79 (дата звернення: 27.08.2019).
18. Справа «Компанія «Регент» проти України» від 03 квітня 2008 р. за заявою № 773/03. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_426 (дата звернення: 27.08.2019).
19. Справа «Стебницький і «Комфорт» проти України» від 03 лютого 2011 р. за заявою № 10687/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_853 (дата звернення: 27.08.2019).
20. Караман І. В., Козіна В. В. Європейський суд з прав людини, Європейська конвенція з прав людини та індивідуальні заяви: перше знайомство. К.: ВАІТЕ, 2015. 136 с.
21. Регламент Європейського Суду з прав людини від 03 листопада 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067 (дата звернення: 27.08.2019).
22. Справа «Садов'як проти України» від 17 травня 2018 р. за заявою № 17365/14. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c59 (дата звернення: 27.08.2019).

References

1. Pro vy'konannya rishen' ta zastosuvannya prakty'ky' Yevropejs'kogo sudu z prav lyudy'ny': Zakon Ukrayiny' vid 23.02.2006 r. No 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15> [in Ukr.].
2. Paliyuk, V. P. (2012). Spravedly'va saty'sfakciya v konteksti st. 41 Konvenciyi pro zaxy'st prav lyudy'ny' i osnovopolozhny'x svobod. *Mizhnarodni chy'tannya z mizhnarodnogo prava pam'yati profesora P.Ye. Kazans'kogo: mater. Tret'oyi Mizhnar. nauk. konf. (Odesa, 2–3 ly'stopada 2012 r.). [International Readings on International Law in Memory of Professor P. E. Kazanovskoho Conference]*. Odesa: Feniks, 306–310 [in Ukr.].
3. Afanas'ev, D. V. (2012). Podacha zhaloby v Evropejsky'j Sud po pravam cheloveka [Filing a complaint with the European Court of Human Rights]. Moskva: Statut [in Ukr.].
4. Sprava «Maksy'menko ta Gerasy'menko proty' Ukrayiny'» [Case of Maksimenko and Gerasimenko v. Ukraine] vid 16 travnya 2013 r. za zayavoyu No 49317/0. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c90 [in Ukr.].
5. Sprava «Sovtransavto-Xoldy'ng» proty' Ukrayiny' (spravedly'va saty'sfakciya) [Case of Sovtransavto-Holding v. Ukraine (just satisfaction)] vid 02 zhovtnya 2003 r. za zayavoyu No 48553/99. Retrieved from <http://khhg.org/index.php?id=1075288193> [in Ukr.].
6. Sprava «Ry'sovs'ky'j proty' Ukrayiny'» [Case of Rysovsky v. Ukraine] vid 20 zhovtnya 2011 r. za zayavoyu No 29979/04. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_854 [in Ukr.].
7. Prakty'chna rekomendaciya «Vy'mogy' shhodo spravedly'voyi saty'sfakciyi» vy'dana Golovoyu Sudu 28 bereznya 2007 r. vidpovidno do pravyl'a 32 Reglamentu Sudu. Retrieved from https://www.echr.coe.int/Documents/PD_satisfaction_claims_UKR.pdf [in Ukr.].
8. Sprava «Yakushev proty' Ukrayiny'» [Case of Yakushev v. Ukraine] vid 04 grudnya 2018 r. za zayavoyu No 15978/09. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d08 [in Ukr.].
9. Sprava «Globa proty' Ukrayiny'» [Case of Hloba v. Ukraine] vid 05 ly'pnya 2012 r. za zayavoyu No 15729/07. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_911 [in Ukr.].
10. Sprava «Lipisvicz'ka proty' Ukrayiny'» [Case of Lipisvitska v. Ukraine] vid 12 travnya 2011 r. za zayavoyu No 11944/05. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_648 [in Ukr.].
11. Sprava kompaniyi Komingersol S. A. proty' Portugaliyi [Case of Comingersoll S. A. v. Portugal] vid 06 kvitnya 2000 r. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_026 [in Ukr.].

12. Sprava «TOB «Polimerkontejner» proty' Ukrayiny'» [Case of Polimerkonteyner, Tov v. Ukraine] vid 24 ly'stopada 2016 r. za zayavoyu No 23620/05. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c04 [in Ukr.].
13. Sprava «Agrokompleks proty' Ukrayiny'» (spravedly'va saty'sfakciya) [Case of Agrokompleks v. Ukraine (*Just satisfaction*)] vid 25 ly'pnya 2013 r. za zayavoyu No 23465/03. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_973 [in Ukr.].
14. Sprava «East/West Alliance Limited» proty' Ukrayiny'» [Case of East/West Alliance Limited v. Ukraine] vid 03 lyutogo 2014 r. za zayavoyu No 19336/04. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_994 [in Ukr.].
15. Sprava «Ukrayins'ka Pres-Grupa» proty' Ukrayiny'» [Case of Ukrainian Media Group v. Ukraine] vid 29 bereznya 2005 r. za zayavoyu No 72713/01. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_382 [in Ukr.].
16. Sprava «Gazeta «Ukrayina-centr» proty' Ukrayiny'» [Case of Gazeta ukraina-Tsentr v. Ukraine] vid 15 ly'pnya 2010 r. za zayavoyu No 16695/04. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_594 [in Ukr.].
17. Sprava «Zelenchuk i Cy'cyura proty' Ukrayiny'» [Case of Zelenchuk and Tsytsyura v. Ukraine] vid 22 travnya 2018 r. za zayavamy' No 846/16 ta No 1075/16. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79 [in Ukr.].
18. Sprava «Kompaniya «Regent» proty' Ukrayiny'» [Case Regent Company of Ukrainian Media Group v. Ukraine] vid 03 kvitnya 2008 r. za zayavoyu No 773/03. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_426 [in Ukr.].
19. Sprava «Stebny'cz'ky'j i «Komfort» proty' Ukrayiny'» [Case of Stebnitskiy and Komfort v. Ukraine] vid 03 lyutogo 2011 r. za zayavoyu No 10687/02. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_853 [in Ukr.].
20. Karaman, I. V., & Kozina, V. V. (2015). Yevropejs'ky'j sud z prav lyudy'ny', Yevropejs'ka konvenciya z prav lyudy'ny' ta indy'vidual'ni zayavy': pershe znajomstvo [European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights and Individual Statements: First Dating]. Ky'yiv: VAITE [in Ukr.].
21. Reglament Yevropejs'kogo Sudu z prav lyudy'ny' [Regulation of the European Court of Human Rights] vid 03 ly'stopada 2003 r. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_067 [in Ukr.].
22. Sprava «Sadov'yak proty' Ukrayiny'» [Case of Sadovyak v. Ukraine] vid 17 travnya 2018 r. za zayavoyu No 17365/14. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c59 [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 31.08.2019
прийнята до друку 16.09.2019*

*The article: is received 31.08.2019
is accepted 16.09.2019*

Розділ 2

Правова політика держави

Chapter 2

Legal policy of the state

UDC (УДК) 3.073.1:347.77(477)

Катеринчук Іван Петрович,
доктор юридичних наук, доцент,
ректор Одеського державного університету
внутрішніх справ
e-mail: ivan.katerynychuk1961@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4381-0615

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

Анотація. Зроблено висновок, що формування та реалізація державної політики держави у сфері інтелектуальної власності передбачає: приведення чинного законодавства до міжнародних норм і стандартів; створення та розвиток ефективної інституційної бази, необхідної для забезпечення придбання, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності; наявність фінансових інструментів для підтримки інновацій та забезпечення правового захисту й використання інтелектуальної власності; співпрацю в галузі інтелектуальної власності з промисловістю та підприємництвом, з академічним та університетським середовищем, науково-дослідними установами, засобами масової інформації, громадськими організаціями; посилення міжнародного співробітництва та встановлення нових партнерських відносин для динамічного розвитку Національної системи інтелектуальної власності та її ефективності.

Ключові поняття: інтелектуальна власність, правова політика, законодавство, концепція, правопорушення, злочин, відповідальність, реформування.

Katerynychuk Ivan,
Doctor of Law, Associate Professor,
the rector of Odessa State University of Internal Affairs
e-mail: ivan.katerynychuk1961@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4381-0615

LEGAL POLICY OF THE STATE IN THE SPHERE OF SAFEGUARDING THE RIGHT OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE

Abstract. The Constitution of Ukraine establishes the levels of legal regulation of social relations, included in the field of intellectual property, in particular: the first level consists of international treaties (which were ratified by the Verkhovna Rada of Ukraine and became part of the national legislation); the second level includes laws; the third level includes other regulations. The national legislation and international legal acts that determine the state policy of the state in the field of intellectual property are considered.

The analysis of the entities implementing the state policy in the field mentioned above includes: the Cabinet of Ministers of Ukraine, its subdivisions, local executive authorities, Interstate Council on Legal Protection and Protection of Intellectual Property, Ministry of Internal Affairs of Ukraine, National Police of Ukraine, Security Service of Ukraine, State Fiscal Service of Ukraine, Ministry of Culture of Ukraine, State Agency of Cinema of Ukraine, Antimonopoly Committee of Ukraine, etc.

The Concept of reforming the state system of legal protection of intellectual property in Ukraine is analyzed. It is concluded that the formation and implementation of the state policy of the state in the field of intellectual property provides for bringing the current legislation to international norms and standards; creation and development of an effective institutional framework necessary to ensure the acquisition, exercise and protection of intellectual property rights; availability of financial instruments to support innovation and ensure the legal protection and use of intellectual property; cooperation in the field of intellectual property with industry and entrepreneurship, with the academic and university environment, research institutions, mass media, public organizations; strengthening international cooperation and establishing new partnerships for the dynamic development of the National Intellectual Property System and its efficiency.

Key concepts: intellectual property, legal policy, legislation, concept, offense, crime, responsibility, reform.

Вступ

Конституція України гарантує громадянам свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1]. З часів незалежності держава почала приділяти особливу увагу сприянню розвитку науки інтелектуальної власності, охорони її результатів. Правовою основою режиму інтелектуальної власності є законодавство України у даній сфері.

Важливим для суспільства та держави є стан національної правової політики у сфері охорони прав інтелектуальної власності, оскільки значення інтелектуальної власності у розвитку суспільства відіграє головну роль, вона більшою мірою є тим рушієм, який здатний надати пришвидшеного економічного й соціального розвитку. Характер взаємозв'язків держави і механізмів правового регулювання відносин у певній сфері обумовлений нерозривним зв'язком між державою і правом, оскільки саме держава як апарат політичної влади здійснює через свої органи правотворчу, правозастосовну і правоохоронну діяльність [2, с. 220].

На сучасному етапі розвитку суспільства держава активно здійснює і реалізує правову політику у сфері інтелектуальної власності шляхом прийняття розмаїтих нормативно-правових актів. Аналіз сучасного нормативно-правового регулювання інтелектуальної власності свідчить про відсутність цілісного, узгодженого нормативно-правового регулювання відносин у сфері охорони прав інтелектуальної власності, оскільки результати інтелектуальної творчої діяльності мають підлягати особливій правовій охороні. Це, насамперед, пов'язано з правовою політикою у цій сфері. Тому слушною є думка академіка Ю. С. Шемшученка, який вважає, що засадничою ідеєю правової політики має бути її інституційний зв'язок із правом. Політика виявляє суспільні проблеми й ініціює їх вирішення перед владою, а право надає відповідним рішенням юридичної форми, забезпечує виконання цих рішень на державному рівні [3, с. 34].

Метою статті є аналіз правової політики у сфері інтелектуальної власності в Україні, визначення недоліків у її функціонуванні та пошук основних напрямів її удосконалення та подальшого розвитку.

Теоретичною основою дослідження стали праці вітчизняних учених: В. Б. Авер'янова, Ю. П. Битяка, В. В. Галунька, І. П. Голосніченка, С. Т. Гончарука, Є. В. Додіна, Т. О. Коломоєць, В. К. Колпакова, А. Т. Комзюка, В. І. Курила,

С. Г. Стеценка, Р. Б. Шишки та інших науковців. Окремим аспектам адміністративно-правового регулювання охорони прав інтелектуальної власності, а також діяльності органів публічної влади у досліджуваній сфері були присвячені дослідження І. Г. Запорожець, Ф. О. Кіриленка, О. В. Кульчицької, Г. С. Римарчук, О. В. Тандира, Є. В. Юркової, Ю. С. Шемшученка, А. В. Чукаєвої. Однак аспекти розгляду державної політики у сфері інтелектуальної власності як головної складової розвитку держави висвітлені ще не повною мірою, що й обумовлює актуальність нашого дослідження.

1. Правові норми реалізації державної політики у сфері захисту інтелектуальної власності

До 1991 року в Україні, як і у всьому колишньому Радянському Союзі, через переваги суспільної форми власності та пануючої соціалістичної ідеології були відсутні спеціальні закони про правову охорону інтелектуальної власності, а правове регулювання відносин у цій сфері забезпечувалося, зазвичай, підзаконними актами.

Необхідність проведення в незалежній Україні правової політики у сфері інтелектуальної власності обумовлена вимогами часу. Проголошений Україною курс на інтеграцію до Європейського Союзу і вступ до Світової організації торгівлі потребує забезпечення захисту прав на об'єкти авторських і суміжних прав та об'єкти промислової власності на рівні, який існує в економічно розвинених країнах. Конституція України визначає та гарантує кожному право володіти, користуватись та розпоряджатись результатами інтелектуальної та творчої діяльності, а також гарантує кожному право на захист об'єктів інтелектуальної власності, тобто Основний Закон визначає базові аспекти захисту прав людини у зазначеній сфері [1].

Окрім того, Конституцією України закріплюються рівні правового регулювання суспільних відносин, в тому числі й у сфері інтелектуальної власності, зокрема: перший рівень становлять міжнародні договори (які були ратифіковані Верховною Радою України та стали частиною вітчизняного законодавства); до другого рівня відносяться закони; до третього – інші нормативно-правові акти.

Основними нормативно-правовими актами сьогодення, за допомогою яких реалізується правова політика держави у сфері охорони інтелектуальної власності, є: Конституція України, Господарський, Цивільний, Митний, Податковий, Кримінальний кодекси України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кодекс законів про працю України, Цивільний

процесуальний, Господарський процесуальний, Кримінальний процесуальний кодекси України, Кодекс адміністративного судочинства України, закони України: «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг», «Про охорону прав на промислові зразки», «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування» та ін. Однак після прийняття указаних законів перед суспільством постало питання подальшого розвитку законодавства у сфері інтелектуальної власності.

Важливим кроком у реалізації правової політики у сфері інтелектуальної власності стала ратифікація Верховною Радою України у 1994 році «Всесвітньої конвенції про авторське право». Головна мета конвенції полягає у створенні універсального режиму для охорони і захисту авторських прав на літературні, наукові та художні твори на міжнародному рівні. Маються на увазі такі різновидності творів, як письмові, музичні, драматичні та кінематографічні, твори живопису, графіки та скульптури [4]. Слід зазначити, що положення конвенції доволі чітко визначають порядок публікації творів, оформлення авторства, конкретні гарантії матеріальних і нематеріальних прав авторів. У ній передбачається, зокрема, що період охорони авторського права не може бути коротшим життя автора і 25 років після його смерті. Крім того, слід також вказати цілу низку міжнародних актів, які визначають загальні засади функціонування системи правової охорони інтелектуальної власності, а саме: Паризьку конвенцію про охорону промислової власності від 25.12.1991 р. [5]; Бернську конвенцію про охорону літературних і художніх творів від 24.07.1971 р. [6]; Конвенцію про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності від 14.07.1967 р. [7] тощо.

Отже, нині міжнародно-правові акти є невід'ємною складовою національного законодавства, вони, своєю чергою, визначають міжнародно-правову політику держави у сфері інтелектуальної власності. Однак окреслений нами перелік міжнародно-правових актів не є вичерпним, оскільки наша країна ратифікувала значну їх кількість.

Так, серед кодексів насамперед слід вказати Цивільний кодекс України, який відповідно до ст. 4 ЦК України є основним, базовим кодифікованим актом, який регулює відносини у сфері інтелектуальної власності. Регламентація відносин із розпорядження правами інте-

лектуальної власності відображено у Главі 75 «Розпорядження майновими правами інтелектуальної власності» та Книзі 4 «Право інтелектуальної власності» ЦК України (глави 35–46), а особливості правової охорони деяких об'єктів інтелектуальної власності – у спеціальних законах [8]. Однак між положеннями Цивільного кодексу України та нормами спеціальних законодавчих актів є низка суперечностей. Наприклад, на підставі системного тлумачення Закону України «Про авторське право і суміжні права» порівняно з Цивільним кодексом України можна визначити, що авторський договір про передачу невиключного права – це договір про надання невиключного дозволу на використання творів чи об'єктів суміжних прав. Тобто за таким авторським договором права не передаються (не відчужуються), а особа лише отримує дозвіл на їх використання в межах, встановлених умовами цього договору. Однак існування такої термінології у Законі, безумовно, не сприяє визначеності правових норм. Реформування системи правової охорони об'єктів інтелектуальної власності має передбачати усунення недоліків законодавчого механізму набуття прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності, створення правових засад надійного захисту прав творців та їхніх правонаступників, недопущення випадків зловживання правами інтелектуальної власності окремими особами.

Окрім Цивільного, також варто вказати Господарський кодекс України, який містить Главу 16 «Використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності» [9], яка спрямована на регулювання відносин щодо використання у господарській діяльності прав інтелектуальної власності. А відтак, зазначена глава вказаного кодексу визначає об'єкти інтелектуальної власності у сфері господарювання та правомочності їх використання.

Специфіка господарських відносин виявляється в комерційній діяльності суб'єктів господарської діяльності. Вона сприяє видовому закріпленню неправомірних дій лише в частині підприємницької діяльності та цивільного обороту товарів. Тому ці норми при кваліфікації складу правопорушення доповнюються нормами адміністративного, кримінального чи цивільного права.

Не можна оминути увагою Кримінальний кодекс України, який передбачає відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності, що відображена у нормах ст.ст. 76, 177 КК України (Розділ V Особливої частини) та ст.ст. 203-1, 216, 229 КК України (Розділ VII Особливої частини) [10]. Аналіз чинної системи Особливої частини КК України засвідчує,

що відносини у сфері інтелектуальної власності не враховані кримінальним законодавством як самостійний або один зі складових родових (видових) об'єктів злочинів і тому знаходяться в різних розділах Особливої частини, що є порушенням загальноприйнятого принципу побудови певної системи та певної послідовності.

Так, удосконалення кримінально-правової охорони права інтелектуальної власності має передбачити виділення злочинів у сфері інтелектуальної власності в окремий розділ «Злочини у сфері інтелектуальної власності» у Кримінальному кодексі України, що дасть змогу здійснювати кримінологічну характеристику цих злочинів і, відповідно, створити ефективну систему заходів щодо протидії злочинам у сфері інтелектуальної власності та запобігання їм. Це набуває особливої актуальності й тому, що існування зазначеної самостійної групи злочинів пройшло випробування в законодавстві багатьох європейських держав.

Наступний кодифікований нормативно-правовий акт, на якому доцільно наголосити, – Кодекс України про адміністративні правопорушення, який передбачає підстави настання адміністративної відповідальності за вчинення правопорушення у сфері інтелектуальної власності. А саме, ст.ст. 51-2 КУпАП «Порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності», 164-3 «Недобросовісна конкуренція», 164-6 «Демонстрування і розповсюдження фільмів без державного посвідчення на право розповсюдження і демонстрування фільмів», 164-7 «Порушення умов розповсюдження і демонстрування фільмів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів», 164-9 «Незаконне розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних», 164-13 «Порушення законодавства, що регулює виробництво, експорт, імпорту дисків для лазерних систем зчитування, експорт, імпорту обладнання чи сировини для їх виробництва» [11]. Категорія адміністративних правопорушень, що регламентовані адміністративним законодавством, виступає показником, поряд із кримінально-правовими та цивільно-правовими проступками та злочинами, забезпеченням прав та законних інтересів осіб та гарантією захисту визначених у законі прав на об'єкти права інтелектуальної власності.

Шляхом правильності визначення кваліфікаційного складу адміністративного правопорушення в цій сфері, з урахуванням ступеня суспільної небезпеки вчинених дій та об'єкта посягання, стає можливим притягнути до адміністративної відповідальності винних осіб та

реалізувати право на охорону об'єктів інтелектуальної власності.

Поряд зі спеціальними законами у сфері інтелектуальної власності в Україні діє низка підзаконних нормативно-правових актів, починаючи з указів Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України та відомчих актів.

2. Суб'єкти реалізації державної політики у сфері захисту інтелектуальної власності

На основі аналізу наукової літератури та чинної нормативно-правової бази можемо запропонувати своє бачення щодо конкретних суб'єктів, які здійснюють реалізацію державної політики в зазначеній сфері. Їх можна умовно поділити на державні органи загальної юрисдикції та органи спеціальної юрисдикції. Своєю чергою, до органів загальної юрисдикції відносяться Кабінет Міністрів України, його структурні підрозділи, місцеві органи виконавчої влади, а також Міждержавна рада з питань правової охорони й захисту інтелектуальної власності. З іншого боку, до спеціальних державних органів слід віднести Міністерство внутрішніх справ України, Національну поліцію України, Службу безпеки України, Державну фіскальну службу України, Міністерство культури України, Державне агентство України з питань кіно, Антимонопольний комітет України та ін.

Серед державних органів загальної юрисдикції особливу увагу слід приділити Міждержавній раді з питань правової охорони й захисту інтелектуальної власності, яка є органом галузевого співробітництва СНД, що здійснює діяльність у межах своїх повноважень та є підзвітною Раді глав урядів і Економічній раді СНД. Головними завданнями Ради є те, що вона здійснює координацію спільної діяльності держав-учасниць угоди зі створення, розвитку та удосконалення механізмів правової охорони й захисту інтелектуальної власності; розвитку науково-технічного, торговельно-економічного та соціально-культурного співробітництва; здійснення спільних дій із запобігання правопорушенням, а також виявлення та припинення їх у сфері інтелектуальної власності. Крім того, вона сприяє обмінові законодавчою, нормативною, методичною та іншою інформацією у сфері охорони й захисту інтелектуальної власності [12]. Зазначене свідчить про важливу роль Ради у здійсненні правової політики держави у сфері інтелектуальної власності.

Стратегією сталого розвитку «Україна-2020», схваленою Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5, передбачено проведення реформи захисту інтелектуальної власності [13]. У зв'язку з цим, розпоряджен-

ням Кабінету Міністрів України від 01.06.2016 р. № 402-р., схвалено Концепцію реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні. Основними напрямками її реалізації визначено: 1) запровадження прозорої дворівневої структури державної системи правової охорони інтелектуальної власності, за якої Міністерство економічного розвитку забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності, а національний орган інтелектуальної власності виконує певні публічні функції (владні повноваження) з реалізації державної політики у зазначеній сфері; 2) реорганізація системи колективного управління майновими авторськими та суміжними правами; 3) удосконалення національного законодавства та його гармонізація зі законодавством ЄС [14].

Однак, проаналізувавши напрями реформування та зміни, що пропонуються в Концепції, звернемо увагу на деякі недоліки. По-перше, реформування має на меті запровадження прозорої структури державної системи правової охорони інтелектуальної власності, і лише останній напрям запропонованих змін спрямований на удосконалення національного законодавства. Тому проведення законодавчих змін має передувати чи, принаймні відбуватися паралельно з реформуванням державної системи органів, що реалізують політику у сфері охорони об'єктів інтелектуальної власності. По-друге, привертає увагу вдосконалення положень про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності шляхом внесення змін до норм відповідних кодексів.

Як наголошується в Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні під час формування державної політики у сфері інтелектуальної власності необхідно враховувати світовий досвід. Так, поширеною світовою практикою під час побудови системи управління інтелектуальною власністю є підпорядкування організації, що здійснює заходи щодо надання правової охорони об'єктам права інтелектуальної власності, профільному міністерству, яке відповідає за розвиток економіки, торгівлі та промисловості. Така система застосовується в більшості розвинених держав з інноваційною економікою [14].

Відповідно до Концепції – Міністерство економічного розвитку і торгівлі України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності, технічного регулювання та захисту прав споживачів, а

також міжвідомчої координації з питань економічного і соціального співробітництва України з Європейським Союзом [15].

Виконання конкретних функцій у цій сфері виконує Департамент інтелектуальної власності, а саме: 1) забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері інтелектуальної власності; 2) узагальнює та аналізує досвід зарубіжних країн, розробляє та вносить пропозиції щодо вдосконалення та гармонізації національного законодавства з нормами міжнародних договорів, учасницею яких є або має намір бути Україна; 3) здійснює державний нагляд (контроль) за дотриманням суб'єктами господарювання незалежно від форми власності вимог законів України «Про авторське право і суміжні права», «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних» і «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»; координує співробітництво з ЄС та державами-членами у сфері інтелектуальної власності тощо [16].

Державна фіскальна служба України відповідно до покладених на неї завдань вживає заходи щодо захисту прав інтелектуальної власності у процесі зовнішньоекономічної діяльності, недопущення переміщення через митний кордон України контрафактних товарів [17].

Найбільш наближеними для виконання повноважень у сфері захисту авторських прав є Міністерство культури України та Державне агентство України з питань кіно. Так, Мінкультури України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах культури та мистецтв, охорони культурної спадщини, вивезення, ввезення і повернення культурних цінностей, державної мовної політики, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері кінематографії, відновлення та збереження національної пам'яті [18].

Своєю чергою, Державне агентство України з питань кіно здійснює державний нагляд (контроль) у сфері кінематографії, а також проводить аналіз діяльності суб'єктів кінематографії, за результатами якого готує висновки щодо тенденцій розвитку національної кінематографії. Цікавим є те, що це агентство здійснює контроль за дотриманням квоти демонстрування національних фільмів під час використання національного екранного часу, умов розповсюдження і демонстрування фільмів

мів, передбачених державним посвідченням на право розповсюдження і демонстрування фільмів, та за наявності зазначеного державного посвідчення; складає протоколи про адміністративні правопорушення у сфері кінематографії [19].

У межах своїх повноважень, Служба безпеки України бере участь у розробленні та здійсненні заходів із забезпечення захисту державної таємниці України; у порядку, визначеному законодавством, сприяє підприємствам, установам, організаціям, підприємцям у збереженні їхньої комерційної таємниці, розголошення якої може завдати шкоди інтересам України; відповідно до Указів Президента України має створити спеціальні підрозділи із запобігання правопорушенням у сфері інтелектуальної власності; несе відповідальність за державну політику щодо голографічного захисту товарів і документів, здійснює державний контроль і координацію діяльності у цій сфері [20].

Різновидом охорони права інтелектуальної власності є антимонопольна діяльність держави. Здійснення дій, обумовлених законодавством України як *недобросовісна конкуренція*, зобов'язує Антимонопольний комітет України [21] та органи Національної поліції України здійснювати провадження у справах про адміністративні правопорушення за ст. 164-3 КУпАП «Недобросовісна конкуренція» [11]. До таких дій відносяться: незаконне копіювання форми, упаковки, зовнішнього оформлення, а так само імітація, копіювання, пряме відтворення товару іншого підприємця, самовільне використання його імені; умисне поширення неправдивих або неточних відомостей,

які можуть завдати шкоди діловій репутації або майновим інтересам іншого підприємця; отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також іншої конфіденційної інформації з метою заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншого підприємця.

Висновки

Так, формування та реалізація правової політики держави у сфері інтелектуальної власності передбачає приведення чинного законодавства до міжнародних норм та стандартів; створення і розвиток дієвої інституційної бази, яка необхідна для забезпечення набуття, здійснення та захисту прав інтелектуальної власності; наявність фінансових інструментів для підтримки інноваційної діяльності та забезпечення правової охорони і використання інтелектуальної власності; співпрацю в сфері інтелектуальної власності з промисловістю і підприємництвом, з академічним та університетським середовищем, науково-дослідними установами, засобами масової інформації, громадськими організаціями; зміцнення міжнародного співробітництва та встановлення нових партнерських зв'язків для динамічного розвитку Національної системи інтелектуальної власності та підвищення її ефективності.

Наразі вирішення зазначених проблем щодо проведення державної політики в сфері інтелектуальної власності в Україні залишається перспективним завданням вітчизняної правової системи, яке потребує подальшого розв'язання.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-ВР> (дата звернення: 05.08.2019).
2. Колодій А. М., Копейчиков В. В., Лисенков С. Л. та ін. Загальна теорія держави і права: навч. посібник. К.: Юрінформ, 1999. 320 с.
3. Шемшученко Ю. С. Що є право? *Антологія української юридичної думки*. 2005. 10 т. С. 30–46.
4. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_052 (дата звернення: 02.08.2019).
5. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_123/conv (дата звернення: 05.08.2019).
6. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів від 24 липня 1971 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_051/conv (дата звернення: 05.08.2019).
7. Конвенція про заснування Всесвітньої організації інтелектуальної власності: міжнародний документ від 14 липня 1967 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_169/conv (дата звернення: 03.08.2019).
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 02.08.2019).
9. Господарський кодекс: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 02.08.2019).
10. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 02.08.2019).

11. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 7 грудня 1984 р. № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (дата звернення: 02.08.2019).
12. Про співробітництво у сфері правової охорони й захисту інтелектуальної власності та створення Міждержавної ради з питань правової охорони й захисту інтелектуальної власності: Угода від 19 листопада 2010 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_n31 (дата звернення: 04.08.2019).
13. Про Стратегію сталого розвитку «Україна–2020»: Указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 04.08.2019).
14. Про схвалення Концепції реформування державної системи правової охорони інтелектуальної власності в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 червня 2016 р. № 402-р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/402-2016%D1%80> (дата звернення: 02.08.2019).
15. Питання Міністерства економічного розвитку і торгівлі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 459-2014-п. URL: <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-п> (дата звернення: 05.08.2019).
16. Про затвердження Положення про департамент інтелектуальної власності: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15 червня 2017 р. № v0871731-17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0871731-17> (дата звернення: 05.08.2019).
17. Про Державну фіскальну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2014 р. № 236. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-п> (дата звернення: 05.08.2019).
18. Про затвердження Положення про Міністерство культури України: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2014 р. № 495. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/495-2014-%D0%BF> (дата звернення: 04.08.2019).
19. Про затвердження Положення про Державне агентство України з питань кіно: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2014 р. № 277. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/277-2014-%D0%BF> (дата звернення: 07.08.2019).
20. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2740-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12>.
21. Про Антимонопольний комітет: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення: 05.08.2019).

References

1. Konstytutsiia Ukrany [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of 28 June. 1996 No 254k/96-VR]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-BR> (accessed: 05.08.2019) [in Ukr.].
2. Kolodiy, A. M., Kopeychikov, V. V., Lysenkov, S. L., Pastukhov, V. P., & Tikhomirov, O. D. (1999) *Zahal'na teoriia derzhavy I prava* [General theory of state and law]. Kyiv: Jurinform [in Ukr.].
3. Shemshuchenko, Yu. S. (2005) *Shcho ye pravo?* [What is the right?]. *Antolohaia ukrains'koi yurydychnoi dumky* (Anthology of Ukrainian Legal Thought), 10, 30–46 [in Ukr.].
4. *Vsesvitnya konventsiiya pro avtors'ke pravo 1952 roku* [The 1952 World Copyright Convention]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_052 (accessed: 02/08/2019) [in Ukr.].
5. *Paryz'ka konventsiiya pro okhoronu promyslovoyi vlasnosti* [The Paris Convention for the Protection of Industrial Property of 20 March. 1883]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_123/conv (accessed: 05/08/2019) [in Ukr.].
6. *Berns'ka konventsiiya pro okhoronu literaturnyh I khudozhnih tvoriv* [Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works of 24 July 1971]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_051/conv (accessed: 05/08/2019) [in Ukr.].
7. *Konventsiiya pro zasnyvanya Vsesvitnyoi orhanizatsii intelektual'noi vlasnosti* [Convention on the Establishment of the World Intellectual Property Organization: international document of 14 July 1967]. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_169/conv (accessed: 03/08/2019) [in Ukr.].
8. *Tsyvil'nyi kodex Ukrainy: Zakon Ukrainy* [The Civil Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16 2003 No 435-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 02/08/2019) [in Ukr.].
9. *Hospodarskyi kodex Ukrainy: Zakon Ukrainy* [Business Code: Law of Ukraine of January 16 2003 No 436-IV]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed: 02/08/2019) [in Ukr.].
10. *Kryminal'nyi kodex Ukrainy: Zakon Ukrainy* [The Criminal Code of Ukraine: Law of Ukraine of 05 April 2001 No 2341-III]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (accessed: 02/08/2019) [in Ukr.].
11. *Kodex Ukrainy pro administratyvni pravoporushenia: Zakon Ukrainy* [Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine of 07 Dec 1984 No 8073-X]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/80731-10> (accessed: 02.08.2019) [in Ukr.].
12. *Pro spavrobitnytstvo u sferi pravovoi okhorony I zakhystu intelektual'noi vlasnosti ta stvorenia Mizhderzhavnoi rady z pytan' pravovoi okhorony I zakhystu intelektual'noi vlasnosti: Uhoda* [On Cooperation in the Field of

- Legal Protection and Protection of Intellectual Property and Establishment of the Interstate Council on Legal Protection and Protection of Intellectual Property: Agreement of 19 November 2010]. Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_n31 (accessed: 04/08/2019) [in Ukr.].
13. Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina–2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy [On the Ukraine-2020 Sustainable Development Strategy: Presidential Decree of 12 January 2015 No 5/2015]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (accessed: 04/08/2019) [in Ukr.].
  14. Pro skhvalenia Kontseptsii reformuvania derzhavnoi systemy pravovoi okhorony intelektual'noi vlasnosti v Ukraini: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the Concept of reforming the state system of legal protection of intellectual property in Ukraine: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 1 2016 No 402-p]. Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/402-2016%D1%80> (accessed: 02/08/2019) [in Ukr.].
  15. Pytania Ministerstva ekonomichnoho rozvytku I torhivli: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [Issues of the Ministry of Economic Development and Trade: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 20 August 2014 No 459-2014-p]. Retrieved from <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-n> (accessed: 05/08/2019) [in Ukr.].
  16. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro department intelektual'noi vlasnosti: Nakaz Ministerstva ekonomichnoho rozvytku I torhivli Ukrainy [On Approval of the Regulation on the Intellectual Property Department: Order of M-v of Economic Development and Trade of Ukraine dated June 15 2017 No v0871731-17]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0871731-17> (accessed: 05/08/2019) [in Ukr.].
  17. Pro Derzhavnu fikal'nu sluzhbu Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 travnia 2014 [On the State Fiscal Service of Ukraine: resolution of the Cabinet of Ministers of May 21 2014 No 236]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2014-n> (accessed: 05.08.2019) [in Ukr.].
  18. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Ministerstvo kul'tury Ukrainy: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the Regulation on the Ministry of Culture of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of September 3 2014 No 495]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/495-2014-%D0%BF> (accessed: 04/08/2019) [in Ukr.].
  19. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Derzhavne ahentstvo Ukrainy z pytan' kino: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On approval of the Regulation on the State Agency for Cinema of Ukraine: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated July 17 2014 No 277]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/277-2014-%D0%BF> (accessed: 07/08/2019).
  20. Pro Sluzhbu Bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy [On the Security Service of Ukraine: Law of Ukraine of 25 March 1992 No 2740-VIII]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-12> [in Ukr.].
  21. Pro Antymonopol'nyi komitet: Zakon Ukrainy [On the Antimonopoly Committee: Law of Ukraine of 26 November 1993 No 3659-XII]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (accessed: 05/08/2019) [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 18.07.2019
прийнята до друку 16.08.2019*

*The article: is received 18.07.2019
is accepted 16.08.2019*

UDC (УДК) 342.41.2(477)
JEL Classification: K 10; K 23

Єсімов Сергій Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: esimov_ss@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9327-0071

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ НАЯВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ РИЗИКІВ

Анотація. Розкрито теоретичні підходи щодо реалізації конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків. Проаналізовано порушення конституційної стабільності як загрозу для правопорядку та його конституційного оформлення, вплив конституційних перетворень на стан правопорядку і процес конституційного оформлення. Розглянуто нейтралізацію погроз і мінімізацію ризиків порушення правових приписів як важливу складову забезпечення правопорядку та роль органів публічної влади в системі забезпечення правопорядку в умовах мінімізації і усунення конституційних ризиків. Охарактеризовано діяльність Конституційного Суду України у сфері укріплення правопорядку. Окреслено напрями реалізації конституційного оформлення правопорядку. Обґрунтовано, що мінімізація конституційних ризиків і нейтралізація загроз зумовлюють реальні можливості якісного втілення ідеї конституційного оформлення правопорядку загалом.

Ключові поняття: Конституція України, загрози, ризики, конституційне оформлення, правопорядок, Конституційний Суд.

Yesimov Serhii,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Administrative Law Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: esimov_ss@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9327-0071

IMPLEMENTATION OF CONSTITUTIONALIZATION OF LAW AND ORDER IN TERMS OF CONSTITUTIONAL RISKS

Abstract. The harmonious functioning of the mechanism of ensuring law and order is provided by a qualitative and effective functioning of the basic document of the state – the Constitution, which establishes the constitutional and legal foundations of ensuring law and order, consolidates the bodies of public authority in the direction of its effective provision. In order to implement this, the legal doctrine develops the concept of a constitutional and legal mechanism to ensure law and order. Under present-day conditions, constitutionalization involves the formation of law and order, which ensures the rule of law and the supremacy of the Constitution. The degree of implementation of the Constitution shows the qualitative state of constitutional law and order in the state. The consistent implementation of constitutionalization helps to strengthen the constitutional law and order, determines and relates the effectiveness of the implementation of the constitutional legislation and the activities of public authorities.

The article deals with theoretical approaches to implementation of constitutionalization of law and order in terms of constitutional risks. The violation of constitutional stability as a threat to the rule of law and its constitutional formulation, the influence of constitutional changes on the state of law and order and the process of constitutionalization are analyzed. The neutralization of threats and minimization of the risks of violation of legal requirements as an important component of ensuring law and order and the role of public authorities in the system of ensuring law and order in a context of minimization and elimination of constitutional risks are considered. The activity of the Constitutional Court of Ukraine in the field of strengthening of law and order is described. The directions of implementing constitutional registration of law and order are outlined. It is

substantiated that minimization of constitutional risks and neutralization of threats create real possibilities for a qualitative embodiment of the idea of constitutionalization of law and order in general.

Key concepts: Constitution of Ukraine, threats, risks, constitutionalization, law and order, constitutional court.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-52-57

Вступ

Умовою гармонійного функціонування механізму забезпечення правопорядку є якісний і ефективно працюючий основний документ держави – Конституція, яка закладає конституційно-правові основи забезпечення правопорядку, консолідує органи публічної влади в напрямі його ефективного забезпечення. Для цього в юридичній доктрині розробляється концепція конституційно-правового механізму забезпечення правопорядку. У сучасних умовах конституційне оформлення передбачає формування правопорядку, при якому забезпечується панування права та верховенство Конституції. Ступінь реалізації Конституції показує якісний стан конституційного правопорядку в державі. Послідовне здійснення конституційного оформлення сприяє зміцненню конституційного правопорядку, зумовлює та пов'язує ефективність реалізації конституційного законодавства і діяльність органів публічної влади.

До характеристики процесу конституційного оформлення правопорядку зверталися у своїх дослідженнях такі науковці, як: Ю. Волошин, Ю. Барабаш, В. Кампо, А. Крусян, М. Орзіх, О. Остапенко, Н. Пархоменко, С. Погребняк, Т. Подорожна, О. Скрипнюк та ін. Водночас належного теоретичного обґрунтування процесу конституційного оформлення правопорядку ще не отримав.

Мета статті – охарактеризувати реалізацію конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків.

1. Порушення конституційної стабільності – загроза для правопорядку

Серед пріоритетних конституційних ризиків і загроз для правопорядку в Україні знаходиться порушення конституційної стабільності. Конституція як головний правовий документ держави має бути стабільною, змінюватися в тих випадках, коли іншого варіанта вирішення питання не має. Стійкість права є одним із вирішальних чинників легітимності правової системи в масовій свідомості. Основою конституційного правопорядку є стабільність і відсутність суперечностей між владою, свободою та власністю. Угода про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами – з

іншого, передбачає проведення конституційних реформ, які необхідно здійснювати послідовно, без зміни основ конституційного ладу України [1].

У конституційній доктрині предметом дискусій залишається питання про співвідношення юридичних і політичних технологій в трансформації конституційного правопорядку. Оптимальними способами розвитку та конкретизації положень Конституції повинні залишатися якісне та своєчасне наповнення Верховною Радою чинного законодавства й офіційна інтерпретація Конституційним Судом України окремих положень Конституції України [2].

Конституційна стабільність є важливою умовою встановлення і ефективного забезпечення конституційного правопорядку, а порушення стабільності Конституції є конституційним ризиком, що перешкоджає встановленню та підтримці правопорядку.

Забезпечення стабільного конституційного розвитку має досягатися шляхом офіційного тлумачення Конституції Конституційним Судом України. Але на практиці Конституційний Суд України прийняв низку рішень, конституційний текст яких не може вважатися повним [3].

Інший шлях конкретизації положень Конституції – конституційні перетворення, які мають відповідати духу Конституції, розвивати її положення. Конституційні перетворення розуміються як політико-правовий процес повного або часткового реформування Конституції. Перетворення слід розглядати в більш широкому сенсі, охоплюючи різні конституційні реформи, текстуальну зміну Конституції.

Конституційні перетворення відрізняються від перетворення, яке здійснюється за допомогою розвитку положення законодавства та рішень Конституційного Суду. Як зазначає Д. Жалімас, суворе дотримання принципів поступового та послідовного розвитку офіційної конституційної доктрини є ключовою передумовою забезпечення сталості Конституції, ефективної діяльності Конституційного Суду як її гаранта, верховенства права загалом [4].

Вдумливе та послідовне проведення конституційних перетворень сприяє конституційному оформленню правопорядку з урахуванням виявлення та мінімізації конституційних ризиків і потенційних загроз.

2. Вплив конституційних перетворень і нейтралізація загроз порушення правових принципів у забезпеченні правопорядку

Конституційна реформа – це складне та багатоаспектне суспільно-політичне і правове явище. Її головне призначення полягає у вирішенні (знятті) суперечностей між потребами розвитку суспільства та можливостями, заданими в межах Основного Закону держави [5, с. 19].

Як зазначає О. Стрельцова, конституційне оформлення (конституціоналізація) виявляється як канал, через який здійснюється розширення кола об'єктів конституційного регулювання відповідно до тенденцій суспільно-політичного розвитку з метою конкретизації та деталізації конституційних норм і принципів у конституційному та галузевому законодавстві, їх реалізації в практичній діяльності органів державної влади, включення до правосвідомості громадян як базових установок. Динаміка процесів демонструє наскільки норми конституції та конституційного права проникають до інших галузей права, перетворюють і підпорядковують фундаментальним конституційним імперативам [6, с. 79–80].

Серед ризиків конституційних реформ виділяють ризик блокування функціонування держави (прийняття конституції, яка встановлює нову систему устрою й організації влади); ризик ослаблення позицій інших органів публічної влади (порушення балансу системи стримувань і противаг, покладеного в основу принципу поділу влади); включення в текст конституції принципів і правових конструкцій, невластивих державі.

З урахуванням неодноразово внесених конституційних поправок можна вести мову про тенденції, що намітилися щодо допустимості змін тексту Конституції. Така тенденція несприятливо впливає на стан конституційного правопорядку, який передбачає стабільне конституційно-правове регулювання та розвиток. У науковій літературі відзначається, що перетворення, які відбуваються в суспільстві, потребують правового забезпечення, але воно не може бути чисто вольовим, інакше це спричинить правовий нігілізм і зниження престижу та довіри населення до влади, що не сприяє зміцненню правопорядку.

Загальна правова характеристика Конституції розвивається в рішеннях Конституційного Суду України, виходить з базових конституційних принципів верховенства Конституції та вищої юридичної сили. Серед основних правових позицій Конституційного Суду є положення: визнання вищої юридичної сили Конституції виключає, що верховенство конституційних норм поширюється на всі

сфери державної діяльності, зокрема і на законотворчий процес. Верховна Рада України, приймаючи закони, не має права допускати невідповідностей щодо будь-яких положень, прямо закріплених в Конституції України; положення Конституції мають верховенство, вищу юридичну силу, пряму дію і застосовуються на всій території; за відсутності спеціального правового регулювання мають безпосередньо застосовуватися норми Конституції і тим самим вживати всіх належних заходів до реалізації рішень Конституційного Суду; суди зобов'язані безпосередньо застосовувати Конституцію в межах компетенції і в порядку судочинства, визначеного Конституцією [7]. Конституція України при внесенні до неї змін передбачає збалансованість дій Президента України, народних депутатів України, Верховної Ради України при реалізації волі народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні [8].

Рішення Конституційного Суду характеризуються вченими як такі, що мають нормативно-доктринальний характер, концентрують науково-теоретичні підходи з юридичною практикою, набувають ознак конституційної доктрини, що має міжгалузеве значення.

Закладений в Конституції та розвинутий в законодавстві та судово-конституційній практиці принцип верховенства Конституції України показує вищу політико-правову цінність Конституції та місце в правовій системі, конституційну пріоритетність у суспільстві та державі, орієнтовану на повагу, визнання та дотримання Конституції всіма учасниками суспільних відносин. Упорядкованість положень конституційного законодавства необхідна для належного встановлення правопорядку.

Умовою інтеграції України в Європейський соціально-економічний простір є адаптація та гармонізація національного законодавства. Європейська інтеграція забезпечить суверенітет і територіальну цілісність в умовах ведення бойових дій на сході України та анексії Криму, мінімізацію політичних і правових ризиків. У праві під ризиком розуміється модель негативної реалізації права, що загрожує деформацією кінцевих правових результатів, зниженням якості правового регулювання. Порушення правових приписів є важливою складовою забезпечення правопорядку. Необхідно співвідносити прогнози та ризики. Першочерговим завданням прогнозування є виявлення ступенів ймовірності настання ризиків. Правовий інститут ризику поступово стає предметом галузевої правової науки. Конституційний ризик як вид правового ризику має комплексний характер і несе

загрозу правопорядку, оскільки може впливати на основні сфери життєдіяльності суспільства.

Серед конституційних ризиків і загроз виділяють: небезпеку підміни народовладдя державним розсудом або підміни народовладдя всевладністю олігархів, засилля бюрократичного капіталізму, незрілість громадянського суспільства. З народного суверенітету та демократичного правління випливають пов'язані з ними ідеї: обмежений уряд; поділ влади чи інша система стримування і противаг; цивільний контроль за Збройними Силами; поліцією, яка підкоряється закону і судовому контролю; незалежна судова влада.

Основними різновидами ризиків у конституційному праві визнаються ризики в правотворчій діяльності та ризики в правозастосовчій практиці (інституційні ризики та ризики, пов'язані з юридичною безпекою). Важливим є аналіз ризиків у законотворчій діяльності, що пов'язано зі загальними проблемами правового регулювання.

Конституційні ризики та загрози правопорядку спочатку слід виявляти, попереджувати, мінімізувати і (або) усувати, забезпечуючи якісне, повне та адекватне конституційно-правове регулювання. Серед розглянутих ризиків слід виділити: дефектне конституційно-правове регулювання, що виявляється в розбіжності розуміння уповноваженими суб'єктами положень Конституції та міжнародно-правових норм, ігнорування конституційних цінностей, верховенства Конституції, порушення конституційної стабільності.

Проблема забезпечення конституційного оформлення звернена не тільки до національного законодавства, але й до змісту рішень міжнародних органів (міждержавні органи захисту прав людини), які необхідно враховувати у положеннях Конституції, що сприяє зміцненню конституційного правопорядку.

3. Роль органів публічної влади в системі забезпечення правопорядку

Діяльність органів публічної влади щодо забезпечення правопорядку містить низку напрямів, які сприяють встановленню конституційного правопорядку:

– забезпечення конституційного оформлення чинного законодавства (усунення законодавчих прогалин, забезпечення ієрархічності правових актів, якісного законодавчого регулювання при збереженні цілісної правової стабільності);

– забезпечення верховенства права та Конституції за допомогою забезпечення єдності нормативно-правового простору;

– належний нагляд і контроль за реалізацією правових приписів;

– протидія правопорушенням тощо.

Важливу роль у забезпеченні верховенства Конституції та конституційного оформлення правопорядку відіграє Конституційний Суд України, який здійснює нормативне та казуальне тлумачення Конституції, виконує функцію конституційного контролю, у такий спосіб, виступаючи одним із гарантів верховенства Конституції України. Роль Конституційного Суду України, як і інших судів, значуща у встановленні конституційного оформлення правопорядку. Конституційне оформлення правосуддя багатогранне: застосовуючи конституційні норми, суди забезпечують пряму дію Конституції, виявляючи законодавчі прогалини, спонукають законодавця до прийняття актів, відповідних Конституції. Формулюючи позиції з правових питань, суди фактично заповнюють упущення у правовому регулюванні.

Конституціоналізм, як зазначає О. Бориславська, має складну суспільно-правову природу та охоплює три основні зрізи: ідеологію, філософсько-правову доктрину та конституційний механізм владарювання (конституційну систему правління). У широкому значенні він є системою взаємовідносин між людиною, суспільством та державою, у яких реально забезпечені права та свободи людини і громадянина, суспільство є вільним, а державна влада обмежена конституційними засобами. У вузькому значенні – це конституційна система правління (механізм владарювання), що є системою суб'єктів, інститутів, форм, засобів та методів правління у державі, заснованих на ідеях свободи, верховенства права, демократії та обмеженого правління [9, с. 357].

Із урахуванням викладеного, конституційне оформлення правопорядку як процес втілення конституційних принципів і цінностей в механізмі встановлення і реалізації правових приписів усіма суб'єктами правовідносин, які беруть участь у забезпеченні правопорядку, складається з елементів:

– конституційного законодавства і національної правової системи загалом;

– встановлення єдності правового простору, що комплексно є необхідною умовою якісного встановлення та ефективного забезпечення конституційного правопорядку в Україні.

Окреслені напрями реалізації конституційного оформлення правопорядку взаємопов'язані та значущі в умовах виявлення, мінімізації й усунення конституційних ризиків. Забезпечення верховенства права, насамперед верховенства Конституції, здійснюється за допомогою встановлення єдності правового

простору, що є однією з важливих умов конституційного оформлення правопорядку та напрямів його забезпечення загалом.

Забезпечення єдності правового простору – це комплексний конституційно-правовий механізм, що дає змогу мінімізувати й усунути систему конституційних ризиків і потенційних загроз.

Механізм охоплює сфери діяльності уповноважених суб'єктів у напрямі забезпечення повноти та своєчасності правового регулювання суспільних відносин; консолідації законодавства й узгодженості нормативно-правових актів, їх ієрархічності, відповідності Конституції і актам більшої юридичної сили; вдосконалення законодавства про нормативно-правові акти, порядок їх прийняття та вступу в дію. Мінімізація або усунення дефектного конституційно-правового регулювання знижують ймовірність розвитку можливих подальших конституційних ризиків, зумовлюючи ефективно та гармонійне функціонування механізму забезпечення правопорядку.

Важливою органічною складовою механізму забезпечення правопорядку є конституційне оформлення правопорядку, яке має здійснюватися в умовах своєчасного виявлення та ефективного усунення (мінімізації) конституційних ризиків.

Мінімізація конституційних ризиків і нейтралізація загроз зумовлюють реальні можливості якісного втілення ідеї конституційного оформлення правопорядку. Послідовне здійснення конституційного оформлення сприяє зміцненню конституційного правопорядку, зумовлює та пов'язує ефективність реалізації законодавства та діяльність органів публічної влади щодо забезпечення правопорядку, які

мають бути орієнтовані на своєчасне виявлення та продуктивне усунення конституційних ризиків. Такий підхід сприяє повноцінній реалізації положень Конституції України, забезпечення верховенства та прямої дії.

Висновки

Конституція є не тільки пріоритетною ґрунтовно-ціннісною та нормативно-правовою основою забезпечення конституційного правопорядку, а і його соціально-правовим орієнтиром. У національній правовій доктрині ідея інтеграційної ролі конституційного права як головної та системоутворюючої галузі права знаходить підтримку та розвиток у контексті конституційного оформлення правопорядку на основі судової інтерпретації конституційних положень і законодавчого забезпечення реалізації, розглядається у межах мети та завдання конституційного регулювання. Якісне забезпечення правопорядку досягається за допомогою конституційного оформлення правопорядку в межах ефективного функціонування цілісного конституційно-правового механізму забезпечення правопорядку, що дає змогу своєчасно виявляти, мінімізувати й усувати конституційні ризики. Реалізація конституційного оформлення розвивається в галузевому законодавстві у межах єдиного правового простору, зміцнюючи взаємозв'язок Конституції України та правової системи, гармонійно вибудовуючи структуру, зміст, забезпечуючи адаптацію національного законодавства до вимог Європейського Союзу, кореляцію законодавства, вказуючи на правові відношення, які можуть бути передбачуваними і тому мати практичне застосування, що укріплює конституційний правопорядок.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 40. Ст. 2021.
2. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 р. № 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
3. Інтерв'ю Голови Конституційного Суду України С. Шевчука виданню LB.ua. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. 08.08.2018 р. URL: <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/intervyu-golovy-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-stanislava-shevchuka-vydannyu-lbua>
4. Дейнюс Жалімас. Офіційна конституційна доктрина: концепція, значущість, головні принципи розвитку. Критика. Січень 2017 р. URL: https://krytyka.com/ua/articles/ofitsiyana-konstytutsiyana-doktryna-kontseptsiya-znachushchist-holovni-pryntsyru-rozvytku?page=2&domain_switch=full
5. Агафонова Н. До питання про сутність конституційної реформи в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 5. С. 15–20.
6. Стрельцова О. Конституціоналізація правової системи: поняття та сутнісні риси. *Публічне право*. 2016. № 1 (21) С. 75–81.
7. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997–2018 роки). 3.3. Найвища юридична сила та пряма дія норм Конституції України. Офіційний веб-сайт Конституційного Суду України. URL: <http://www.ccu.gov.ua/en/node/17320>

8. Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 103 і 108 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України (справа про всеукраїнський референдум за народною ініціативою). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00>
9. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: формування, сучасний стан, тенденції розвитку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Х., 2019. 442 с.

References

1. Pro ratyfikatsiiu Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony: Zakon Ukrainy vid 16.09.2014 No 1678-VII [On ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: Law of Ukraine No 1678-VII of September 16, 2014]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*, 40, 2021 [in Ukr.].
2. Pro Konstytutsiinyi Sud Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.07.2017 r. No 2136-VIII [On the Constitutional Court of Ukraine: Law of Ukraine No 2136-VIII of July 13, 2017]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*, 35, 376 [in Ukr.].
3. Interviu Holovy Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy S. Shevchuka vydanniu LB.ua. Ofitsiinyi veb-sait Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Interview of the Head of the Constitutional Court of Ukraine S. Shevchuk to LB.ua. Official website of the Constitutional Court of Ukraine]. (August 08, 2018). Retrieved from <http://www.ccu.gov.ua/publikaciya/intervyu-golovy-konstytutsiinogo-sudu-ukrayiny-stanislava-shevchuka-vydannyy-lbua> [in Ukr.].
4. Deinius, Zhalimas. (2017). Ofitsiina konstytutsiina doktryna: kontsepsiia, znachushchist, holovni pryntsypy rozvytku. Krytyka [The official constitutional doctrine: the concept, significance, the main principles of development. Critics]. Retrieved from http://krytyka.com/ua/articles/ofitsiyna-konstytutsiyna-doktryna-kontsepsiya-znachushchist-holovni-pryntsypy-rozvytku?page=2&domain_switch=full [in Ukr.].
5. Ahafonova, N. (2015). Do pytannia pro sutnist konstytutsiinoi reformy v Ukraini [On the essence of constitutional reform in Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy (Scientific notes of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine)*, 5, 15–20 [in Ukr.].
6. Strieltsova, O. (2016). Konstytutsionalizatsiia pravovoi systemy: poniattia ta sutnisni rysy [Constitutionalization of the legal system: the concept and the essential features]. *Publichne pravo (Public law)*, 1 (21), 75–81 [in Ukr.].
7. Kataloh yurydychnykh pozytsii Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy (1997–2018 roky). 3.3. Naivyshcha yurydychna syla ta priama diia norm Konstytutsii Ukrainy. Ofitsiinyi veb-sait Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy [Catalog of legal positions of the Constitutional Court of Ukraine (1997–2018). 3.3. The highest legal force and direct effect of the norms of the Constitution of Ukraine. Official website of the Constitutional Court of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ccu.gov.ua/en/node/17320> [in Ukr.].
8. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinyi podanniamy 103 i 108 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Ukazu Prezydenta Ukrainy «Pro proholoshennia vseukrainskoho referendumu za narodnoiu initsiatyvoiu» (sprava pro vseukrainskyi referendum za narodnoiu initsiatyvoiu) [The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of 103 and 108 constitutional petitions by people's deputies of Ukraine regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the Decree of the President of Ukraine «On the proclamation of an all-Ukrainian referendum on a people's initiative» (the case of all-Ukrainian referendum by people's initiative)]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-00> [in Ukr.].
9. Boryslavska, O. M. (2019). Yevropeiska model konstytutsionalizmu: formuvannia, suchasnyi stan, tendentsii rozvytku [The European model of constitutionalism: formation, current state, development tendencies]: *Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 03.07.2019
прийнята до друку 05.08.2019

The article: is received 03.07.2019
is accepted 05.08.2019

UDC (УДК) 314: 331.5
JEL Classification: J101; J20; D8

Подра Ольга Павлівна,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: podra_olha@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6081-6250

РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ВІДТВОРЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. Доведено, що доцільність інвестування в людський капітал обумовлена зміною суспільних формацій та закономірностей суспільного розвитку, що викликані зростаючою роллю людини та її здібностей у процесі створення додаткової вартості в умовах розвитку інформаційного суспільства, як наслідок, виникає необхідність розробки механізму інвестування в людський капітал, що здатен забезпечити формування високорозвиненого людського капіталу відповідно до вимог інформаційного суспільства. Зазначено, що актуальність побудови механізму інвестування в людський капітал підтверджується висновками, що свідчать про поступовий перехід від індустріального суспільства до інформаційного, в межах якого витрати на людський розвиток із різних джерел запропоновано розглядати як інвестиції. Отже, виникає необхідність їх оцінки та визначення ефективності, розширення інструментів інвестування на основі розвитку суб'єктів ринкової інфраструктури, з метою нагромадження якісних характеристик, що забезпечать отримання матеріальних чи статусних ефектів унаслідок капіталізації на ринку праці.

Ключові поняття: людський капітал, інвестування, інформаційне суспільство, механізм, інвестиційне відтворення.

Podra Olha,
Ph. D in Economics,
Associate Professor
of Management Department
of Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: podra_olha@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-6081-6250

THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL INVESTMENT RECREATION MECHANISM OF THE INFORMATION SOCIETY

Abstract. The necessity of human capital investment is caused by change of public formations and regularities of social development which are caused by the growing role of the person and his capabilities in the course of creation of additional value under the conditions of information society development. As a result, there is a need of development of the human capital investment mechanism which is capable to provide the highly developed human capital formation according to requirements of information society.

The relevance of a human capital investment mechanism creation is confirmed by conclusions which demonstrate gradual transition from industrial society to information society according to which expenses on human development from different sources are offered to be considered as investment.

At the same time, a human capital investment approach development remains relevant because of the dynamic economic changes, structural adjustment of economy, as a result of strengthening of factors of formation and development of information society, work market changes, emergence of new work arrangements which provide implementation of a human capital and payback of invested funds. Therefore there is a need of funds assessment and efficiency determination, expansion of investment instruments, on the basis of market infrastructure subjects development, for the purpose of a accumulation of quality characteristics which will provide the reception of material or status effects as a result of capitalization in the labor market.

The human capital investment mechanism shall consist of step-by-step subsystems: the monitoring of the system of human development and human capital formation; transformations of institution system; reorganizations of infrastructure of investment reconstruction of a human capital; regulatory and managerial actions and instruments of a human capital investment.

As a result of effective implementation of subsystems elements of the mechanism there is an achievement of result – creation of an highly developed human capital of information society.

Key concepts: human capital, investments, information society, mechanism, investment recreation.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-58-66

Вступ

Питанням дослідження теорії людського капіталу та інформаційного суспільства присвячено чимало праць, і вітчизняних, і зарубіжних вчених. Основоположниками теорії людського капіталу вважаються американські економісти Т. Шульц (Schultz T., 1971) [1] і Г. Беккер (Becker G., 1993) [2]. Значний внесок у розробку концепції та визначення інвестиційних ефектів зробили Дж. Кендрік (Kendrick G., 1978) [3], Дж. Мінсер (Mincer G., 1974) [4], Л. Туроу (Thurow L., 1978) [5], Дж.-Дж. Хекмен (Heckman J., 1976) [6] та ін. Оцінка ефективності інвестиційних вкладень у людський капітал є актуальною темою дослідження вітчизняних науковців, зокрема В. Антонюк [7], С. Вовканича [8], О. Грішиної [9], О. Захарової [10], В. Куценко [11], Л. Семів [8], Л. Шевчук [12] та ін. Основоположником дослідження інформаційного суспільства заведено вважати Д. Белла (Bell D., 1993) [13] і його видатну працю «The Coming of Post-Industrial Society». Слід зауважити, що у вітчизняній економічній науці все більша увага приділяється становленню та розвитку інформаційного суспільства та інвестиційному відтворенню людського капіталу, як одного з головних виробничих чинників.

Мета статті. Незважаючи на глибоке опрацювання та наявні наукові здобутки, зазначена економічна проблема залишається актуальною з огляду на динамічні економічні зміни, структурну перебудову економіки, внаслідок посилення чинників становлення та розвитку інформаційного суспільства, зміни ринку праці, виникнення нових форм зайнятості, які забезпечують реалізацію людського капіталу та окупність вкладених засобів. З іншого боку, необхідно визнати, що в Україні людський капітал формується на основі витратної моделі без націленості на отримання інвестиційних ефектів, а тому актуальною стає розробка механізму інвестиційного відтворення людського капіталу інформаційного суспільства, з метою формування висококонкурентних якісних характеристик особистості, реалізація яких забезпечить отримання значних соціально-економічних, інвестиційних, синергетичних та мультиплікаційних ефектів.

1. Особливості функціонування витратної моделі людського капіталу

Сучасна модель розвитку людського капіталу більшою мірою функціонує на неефективній витратній основі, що не передбачає отримання інвестиційних ефектів і складається традиційно із трьох основних напрямів фінансування:

– державні витрати на формування і розвиток людського капіталу – видатки при народженні дитини, на освіту, на охорону здоров'я, на наукові дослідження, соціальний і культурний розвиток, а також на формування та розвиток нормативно-правового регулювання;

– фінансові засоби підприємств на розвиток людського капіталу, включають витрати на освіту, на охорону здоров'я, на наукові дослідження та розробки, витрати, пов'язані з оплатою праці, стимулюванням та мотивацією;

– фінансування розвитку людського капіталу домогосподарствами – це витрати, що пов'язані із додатковим приватним фінансуванням освіти та виховання, наукових досліджень та раціоналізаторства, особистим страхуванням життя та здоров'я, витрати на охорону здоров'я та профілактичні заходи.

Водночас, окрім зазначених напрямів фінансування формування та розвитку людського капіталу, існує ще один, пов'язаний зі становленням та функціонуванням суб'єктів ринкової інфраструктури, які передбачають інвестиційну основу створення людського капіталу та отримання інвестиційних ефектів. До них, на наш погляд, необхідно віднести недержавні пенсійні фонди, накопичувальні фонди, страхові організації, рекрутингові агенції та фінансово-кредитні установи. Розвиток зазначених суб'єктів, відкриває нові напрями та інструменти інвестування людського капіталу інформаційного суспільства (див. рис. 1).

Передумовою створення та управління механізмом інвестування в людський капітал є необхідність усунення недоліків існуючої витратної моделі людського капіталу, яка гальмує формування ринкових інститутів на конкурентній основі, унеможливорює капіталізацію людського потенціалу та сповільнює перехід до інформаційного суспільства, основним активом якого виступає людський капітал.

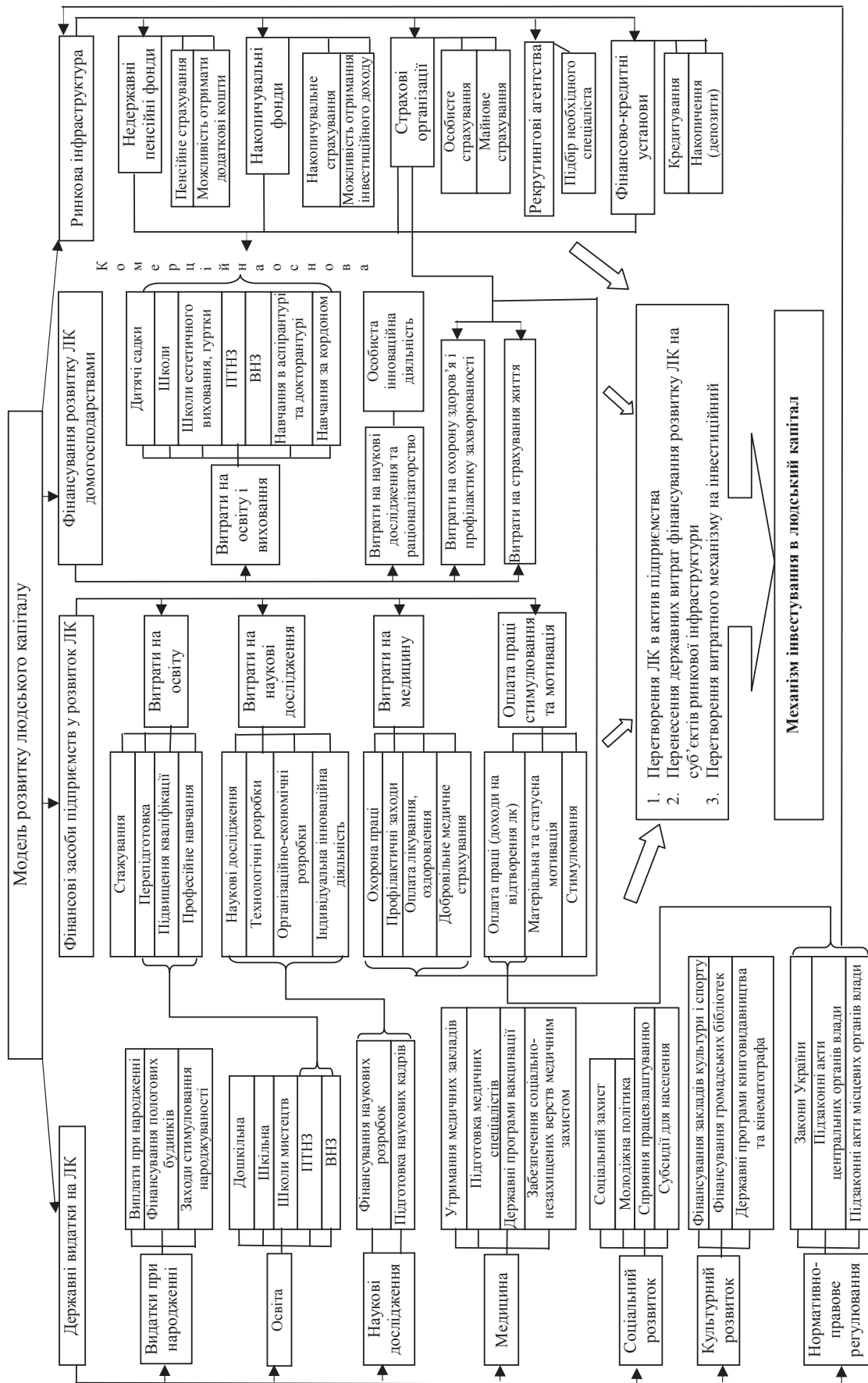

Рис. 1. Модель розвитку людського капіталу

Значні державні видатки на людський капітал обтяжують бюджет і водночас, не забезпечують адекватного його нагромадження внаслідок існування витратних механізмів, низького рівня інформаційного забезпечення, невідповідності кон'юнктури ринку праці та низькій конкуренції, що призводить до активізації домогосподарств у процесах формування та відтворення людського потенціалу за рахунок власних засобів, про що свідчать показники витрат на освіту та виховання, наукові дослідження та раціоналізаторство, витрати на охорону здоров'я та профілактику захворюваності, страхування життя. Однак обсяги власних фінансових ресурсів часто є недостатніми з огляду на низьке матеріальне забезпечення та відсутність ефективних механізмів нагромадження чи займу коштів. Водночас участь суб'єктів господарювання у процесах нагромадження та інвестиційного відтворення людського капіталу наявної витратної моделі залишається незначною.

Низький рівень фінансування розвитку специфічного людського капіталу свідчить про націленість суб'єктів господарювання на вирішення поточних економічних проблем без розуміння головної ролі інноваційного розвитку на основі модернізації та інтелектуалізації, як чинника забезпечення підвищення продуктивності праці, зростання якості продукції та отримання конкурентних переваг в умовах посилення чинників розвитку інформаційного суспільства.

Діяльність суб'єктів ринкової інфраструктури, в наявній витратній моделі, є доволі вузькою, внаслідок недосконалої нормативно-правової бази та низького рівня популяризації їх послуг у суспільстві.

Як наслідок, зазначені інститути не можуть повноцінно виконувати функції нагромадження чи займу фінансових засобів, а також здійснювати управління інвестуванням у людський капітал.

Аргументом на підтвердження зазначеного виступають фактори, що вказують на неефективність моделі розвитку людського капіталу внаслідок встановлення посилення негативної ролі таких чинників:

– демографічних – скорочення демографічного потенціалу внаслідок звуженого відтворення та еміграції;

– економічних, які є передумовою виникнення негативних демографічних чинників у результаті низького рівня доходів, недорозвинутої ринкової інфраструктури, що унеможливує розвиток та використання похідних інвестиційних інструментів, втрати економічно-активного населення через еміграцію і, як наслідок, скорочення обсягів споживання, виробництва та інвестицій;

– соціальних, що виявляються у зростанні злочинності, низькому рівні соціалізації та низькій соціальній мобільності з огляду на відсутність ефективної і сучасної інфраструктури соціального забезпечення.

Ми вважаємо, державні видатки у соціальну сферу є суперечливими і не завжди виправдані, особливо це стосується дисонансу та відсутності ефективного прямого та зворотного зв'язку між сектором освіти та ринком праці. Динамічні структурні зміни в економіці, що зумовлені зростаючою інформатизацією та інтелектуалізацією господарських процесів, зумовлюють перерозподіл виробництва ВВП, та зростання його частин на основі розвитку саме невиробничих секторів. Водночас, якщо ринок праці реагує на такі зміни в економічній ситуації відносно швидко, то сфера освіти – значно повільніше.

2. Обґрунтування необхідності розробки та реалізації механізму інвестиційного відтворення людського капіталу інформаційного суспільства

За таких умов необхідною детермінантою ефективного соціального розвитку та переходу до інформаційного суспільства є стимулювання діяльності суб'єктів ринкової інфраструктури, що здатні нагромаджувати та раціонально використовувати значні кошти. Саме суб'єкти ринкової інфраструктури у вигляді фінансово-кредитних установ, недержавних пенсійних, накопичувальних, інвестиційних, венчурних фондів, страхових організацій, рекуртингових та лізингових компаній здатні забезпечити розвантаження державного бюджету на основі формування нових інвестиційних інструментів з метою нагромадження у населення достатніх обсягів коштів для розвитку власного людського капіталу в умовах конкуренції серед постачальників освітніх чи оздоровчих послуг. Зазначені заходи сприятимуть перетворенню людського потенціалу у капітал внаслідок інвестиційної основи формування та забезпечення високої якості послуг соціальної інфраструктури в результаті виникнення між ними конкуренції за кошти індивідів та суб'єктів господарювання.

Враховуючи наведені аргументи, проектування та управління механізмом інвестування в людський капітал необхідно здійснювати з дотриманням головних принципів розвитку, реалізації людського капіталу та розбудови інформаційного суспільства [14], а також із забезпеченням переходу від витратної моделі фінансування людського капіталу до інвестиційного механізму формування, розвитку та відтворення людського капіталу інформаційного суспільства. Очевидно, що механізм має формуватися з поетапних підсистем (див. рис. 2):

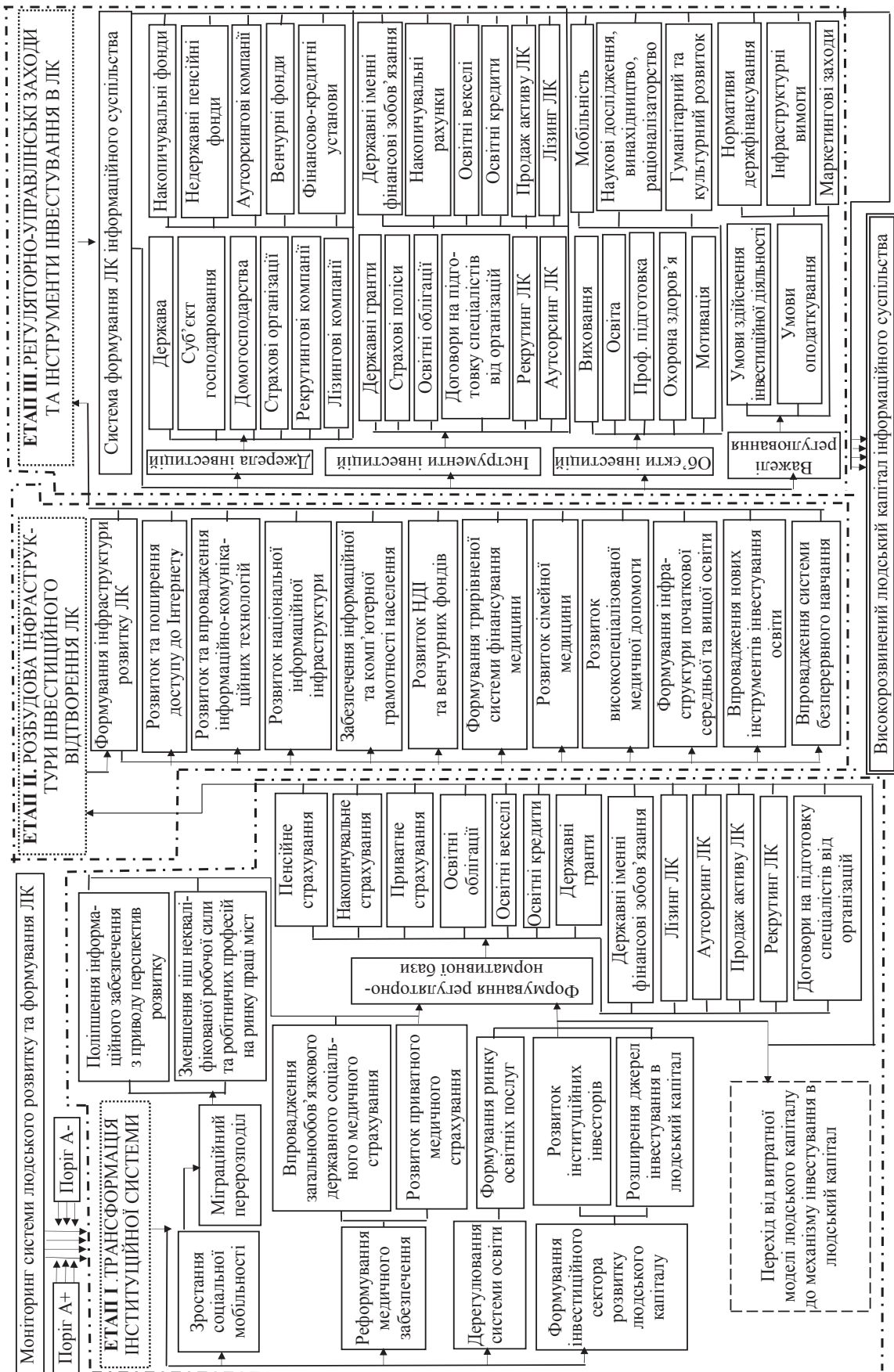

Рис. 2. Механізм інвестування в людський капітал у системі чинників розвитку інформаційного суспільства

- моніторингу системи людського розвитку та формування людського капіталу;
- трансформації інституційної системи;
- розбудови інфраструктури інвестиційного відтворення людського капіталу;
- регуляторно-управлінських заходів та інструментів інвестування людського капіталу.

Моніторинг – важлива складова проектування механізму, оскільки забезпечує відстеження стану чинників, що впливають на формування людського капіталу та обсяги інвестицій.

На основі попередньо проведеного дослідження в процесі кореляційно-регресійного аналізу, визначено індикатори основних чинників, що впливають на обсяги інвестицій в людський капітал, яким доцільно встановити пороги критичних значень, серед них кількість населення, кількість незайнятих громадян, які скористалися послугами держслужби зайнятості, кількість дітей у дошкільних навчальних закладах, кількість учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, кількість підготовлених кваліфікованих робітників, чисельність студентів у закладах вищої освіти I–II р.а., чисельність докторів наук в економіці, кількість середнього медичного персоналу (табл.).

У таблиці прописані принципи встановлення меж критичних значень індикаторів, перетинання яких є підставою для запровадження управлінських заходів з боку регуляторних органів, що повинні застосовувати важелі впливу з метою усунення негативних відхилень.

Очевидно, що зазначені індикатори впливають на трансформацію інституційної системи, яка відповідно до проєктованого механізму інвестування в людський капітал передбачає здійснення таких заходів:

- зростання соціальної мобільності, реформування медичного забезпечення;
- дерегулювання системи освіти та формування інвестиційного сектору розвитку людського капіталу.

Зростання соціальної мобільності вказує на перетворення людського потенціалу на капітал через зміну соціального статусу, однак, в умовах індустріального та аграрного розвитку перепоною її зростання може виступити неготовність особи до зміни соціального статусу. Уникнути останнього можна шляхом міграційного перерозподілу на основі поліпшення інформаційного забезпечення щодо перспектив

Таблиця

Пороги критичних значень індикаторів обсягів інвестування

Індикатор обсягів інвестування в людський капітал	Принципи встановлення меж критичних значень індикатора	
	Нижній поріг А –	Верхній поріг А +
Чисельність населення	Збереження простого відтворення	–
Чисельність незайнятих громадян, які скористалися послугами держслужби зайнятості	Мінімальна чисельність осіб у межах природного безробіття	Зростання циклічного безробіття вище 10 % економічно-активного населення
Чисельність дітей у дошкільних навчальних закладах	Чисельність дітей відповідно до кількості місць у дошкільних навчальних закладах	Чисельність дітей більша за кількість місць у дошкільних навчальних закладах
Чисельність учнів у загальноосвітніх навчальних закладах	Чисельність учнів відповідно до кількості місць у загальноосвітніх навчальних закладах	Чисельність учнів більша за кількість місць у загальноосвітніх навчальних закладах
Чисельність підготовлених кваліфікованих робітників	Фрикційне безробіття в межах 3–6% економічно-активного населення	Структурне безробіття в межах 6–8% економічно-активного населення
Чисельність студентів у закладах вищої освіти I–II р.а	Мінімальний набір до закладів вищої освіти I–II р.а. в межах ліцензованих обсягів	Безробіття серед випускників закладів вищої освіти I–II р.а. або відсутність набору
Чисельність докторів наук в економіці	Критичний рівень для розвитку інформаційного суспільства	–
Чисельність середнього медичного персоналу	Критичний рівень необхідного забезпечення	Безробіття серед середнього медичного персоналу

розвитку та внаслідок зменшення ніш некваліфікованої робочої сили, робітничих професій на ринку праці міст, а отже підвищення вимог до якості людського капіталу, генерування спеціалістів високого класу, що провокуватиме зміну соціального статусу та зростання соціальної мобільності.

Реформування медичного забезпечення викликано необхідністю підвищення рівня здоров'я населення, доступності та якості медичних послуг. Оскільки, неефективність наявної системи охорони здоров'я унеможливує ефективне відтворення людського капіталу, продовження терміну його експлуатації та збереження. З огляду на це на державному рівні прийнято низку законодавчих норм щодо реформування системи охорони здоров'я. Реалізація зазначених заходів створить передумови для переходу до системи соціального медичного страхування на основі впровадження загальнообов'язкового державного соціального медичного страхування та стимулювання приватного страхування. Так, виникає необхідність розвитку інфраструктури страхового недержавного ринку, здатного ефективно перерозподіляти ресурси та забезпечувати право на отримання необхідних послуг.

Дерегулювання системи освіти має здійснюватися на основі формування ринку освітніх послуг, що передбачає ліквідацію перешкод входження в освітній простір, розширення джерел та інструментів інвестування освіти, перехід МОН від директивного керуючого органу, що розподіляє фінансові ресурси між навчальними закладами, до регулюючого органу, що здійснює функції індикативного планування, формування нормативної бази та нагляд за її дотриманням.

Зменшення контролю з боку держави можна досягти шляхом дотримання принципів розвитку та становлення Болонської системи освіти, що передбачає самостійний вибір і складання набору дисциплін ВНЗ. З метою забезпечення переходу закладів вищої освіти на ринкову основу необхідно здійснити комплекс економічних та законодавчих заходів, що сприятимуть підвищенню самостійності закладів вищої освіти, їх успішному функціонуванню на ринку освітніх послуг відповідно до потреб ринку праці. За таких умов логічною виглядає зміна розподілу державних коштів на навчання на основі впровадження системи державних грантів або іменних державних фінансових зобов'язань. Відповідно до зазначених інструментів абітурієнти зможуть отримати максимальні, загальні, соціальні чи спеціальні гранти на навчання за результатами ЗНО і матимуть право їх вкладати в ті навчальні заклади, які самі обирають.

Як наслідок, МОН провадитиме контроль за якістю освіти, а не за організацією та фінансуванням підготовки спеціалістів. Водночас за МОН необхідно залишити фінансування освіти спеціалістів для забезпечення виконання державних функцій та соціально-незахищених верств населення на основі впровадження соціальних грантів чи іменних державних фінансових зобов'язань, останні вибірково видаються абітурієнтам і дають змогу здійснювати вільний вибір навчального закладу на ринку освітніх послуг.

Другий етап запропонованого механізму передбачає розбудову інфраструктури інвестиційного відтворення людського капіталу на основі всебічного розвитку та впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечення інформаційної та комп'ютерної грамотності населення, розвитку НДІ та венчурних фондів, впровадження нових інструментів інвестування освіти та системи безперервного навчання.

Трансформація інституційної системи та розбудова інфраструктури інвестиційного відтворення людського капіталу приводить до третього етапу – реалізації регуляторно-управлінських заходів та інструментів інвестування людського капіталу на основі системи формування людського капіталу інформаційного суспільства на інвестиційній основі, основними складовими елементами якої є джерела, інструменти та об'єкти інвестицій, важелі регулювання.

Джерелами інвестицій формування людського капіталу інформаційного суспільства виступають фінансові ресурси держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств, накопичувальних, недержавних пенсійних, венчурних фондів, страхових організацій, фінансово-кредитних установ, рекрутингових, лізингових та аутсорсингових компаній. Інвестиційними інструментами нагромадження та відтворення людського капіталу в умовах інформаційного суспільства мають стати державні гранти та іменні фінансові зобов'язання, освітні векселі, облігації, кредити, страхові поліси, договори на підготовку спеціалістів від організацій, накопичувальні рахунки, лізинг, аутсорсинг, рекрутинг людського капіталу, продаж активу «людський капітал».

Розширення бази інвестиційних інструментів забезпечить доступ населення до фінансових засобів і їх використання для розвитку і примноження індивідуального людського капіталу, суб'єктам господарювання – можливість отримати високоосвічений, креативний, інформаційно-мобільний людський актив, державі – зростання соціальної мобільності,

економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності.

Очевидно, що об'єктами інвестування повинні бути складові, які забезпечують створення високої вартості людського капіталу, тобто виховання, освіта, професійна підготовка, охорона здоров'я, мотивація, мобільність, наукові дослідження, винахідництво та раціоналізаторство, гуманітарний та культурний розвиток.

Важелі системи формування людського капіталу інформаційного суспільства на інвестиційній основі включають форми і засоби, що регулюють рух інвестиційних ресурсів, зокрема умови здійснення інвестиційної діяльності визначають коло суб'єктів, що можуть здійснювати діяльність із надання необхідних коштів з метою розвитку, нагромадження та відтворення людського капіталу; важіль нормативи держфінансування передбачає обсяги державних інвестицій у систему відтворення людського капіталу; важіль умови оподаткування передбачає створення податкових стимулів із метою забезпечення розвитку інвестиційного відтворення людського капіталу; важіль інфраструктурних вимог означає необхідність їх відповідності до викликів інформаційного суспільства, що вимагає зростання інвестицій у створення відповідної інфраструктури системи відтворення та розвитку людського капіталу; важіль маркетингових заходів передбачає про-

ведення суб'єктами ринкової інфраструктури та суб'єктами системи відтворення людського капіталу агітаційної та інформаційної політики з метою популяризації власних послуг та залучення більшої кількості інвестиційних ресурсів.

Результатом ефективної реалізації та впровадження елементів підсистем механізму є досягнення результату – створення високорозвиненого людського капіталу інформаційного суспільства.

Висновки

Розроблений механізм інвестування в людський капітал у системі чинників розвитку інформаційного суспільства усуває недоліки витратної моделі розвитку людського капіталу індустріального суспільства та забезпечує відхід від рудиментарних понять трудових ресурсів та персоналу, внаслідок обґрунтування інвестиційної основи формування людського капіталу та його головної ролі в інформаційному суспільстві.

Водночас з метою забезпечення ефективності управління механізмом інвестування в людський капітал необхідно здійснити обґрунтування основних регуляторних інструментів інвестиційного управління людським капіталом із врахуванням чинників розвитку інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Schultz T. Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research. N. Y., 1971. 129 p.
2. Becker G. Human Capital: Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. 3rd ed. University of Chicago Press, 1993. 390 p.
3. Кендрик Дж. Совокупный капитал США и его формирование. М.: Прогресс, 1978. 275 с.
4. Mincer J. Schooling, Experience, and Earnings. Columbia University Press, 1974. 167 p.
5. Thurow L. Investment in Learning. San Francisco, 1978. 325 p.
6. Heckman J. J. A Life Cycle Model of Earnings, Learning, and Consumption. *Journal of Political Economy*. 1976. № 84. Part 2. P. 11–44.
7. Антонюк В. П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку. Донецьк: ІЕП, 2007. 348 с.
8. Вовканич С., Семів Л. Теоретико-методологічні основи дослідження людського та інтелектуального капіталу в знаннємісткій економіці: концептуалізація понять. *Регіональна економіка*. 2007. № 4. С. 7–18.
9. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. К.: Т-во «Знання», 2001. 254 с.
10. Захарова О. В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування: монографія. Донецьк: «ДВНЗ ДонНТУ», 2010. 378 с.
11. Куценко В. І., Євтушенко Г. І. Людський капітал як фактор соціального захисту населення: проблеми зміцнення. *Зайнятість та ринок праці: міжвідомчий науковий збірник*. 1999. № 10. С. 136–145
12. Шевчук Л. Т. Втрати людського капіталу в Україні: понятійно-категорійний апарат і концептуальні положення. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період*. Львів: ІРД НАН України, 2007. Вип. 3 (65). С. 9–27.
13. Bell D. The Coming of Post-Industrial Society. N.Y., 1993. 312 p.
14. Подра О. П. Визначення принципів інвестування людського капіталу в умовах розвитку інформаційного суспільства. *Економічний аналіз: збірник наукових праць*. Вип. 11. Ч. 3. Тернопіль: ТНЕУ, 2012. С. 15–19.

References

1. Schultz, T. (1971) *Investment in Human Capital: The Role of Education and of Research*. N. Y.
2. Becker, G. (1993) *Human Capital: Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education*. 3rd ed. University of Chicago Press.
3. Kendryk, Dzh. (1978) *Sovokupnyi kapital SShA i eho formirovanie* [The total capital of the United States and its formation]. M.: Prohress [in Russ.].
4. Mincer, J. (1974) *Schooling, Experience, and Earnings*. Columbia University Press.
5. Thurow, L. (1978) *Investment in Learning*. San Francisco.
6. Heckman, J. J. (1976) A Life Cycle Model of Earnings, Learning, and Consumption. *Journal of Political Economy*, 84, 2, 11–44.
7. Antoniuk, V. P. (2007) *Formuvannia ta vykorystannia liudskoho kapitalu v Ukraini: sotsialno-ekonomichna otsinka ta zabezpechennia rozvytku* [Formation and use of human capital in Ukraine: socio-economic assessment and development assurance]. Donetsk: IEP [in Ukr.].
8. Vovkanych, S. & Semiv L. (2007) *Teoretyko-metodolohichni osnovy doslidzhennia liudskoho ta intelektualnoho kapitalu v znaniemistkii ekonomitsi: kontseptualizatsiia poniat* [Theoretical and methodological foundations of the study of human and intellectual capital in knowledge-based economy: conceptualization of concepts]. *Rehionalna ekonomika (Regional economy)*, 4, 7–18 [in Ukr.].
9. Hrishnova, O. A. (2001) *Liudskyi kapital: formuvannia v systemi osvity i profesiinoy pidhotovky* [Human capital: formation in the education and training system]. K.: T-vo «Znannia» [in Ukr.].
10. Zakharova, O. V. (2010) *Upravlinnia investuvanniam u liudskyi kapital: metodolohiia, otsinka, planuvannia* [Human capital investment management: methodology, evaluation, planning]. Donetsk: «DVNZ DonNTU» [in Ukr.].
11. Kutsenko, V. I. & Yevtushenko, H. I. (1999) *Liudskyi kapital yak faktor sotsialnoho zakhystu naseleennia: problemy zmitsnennia* [Human capital as a factor of social protection of the population: problems of strengthening]. *Zainiatist ta rynek pratsi (Employment and the labor market)*, 10, 136–145 [in Ukr.].
12. Shevchuk, L. T. (2007) *Vtraty liudskoho kapitalu v Ukraini: poniatino-katehoriinyyi aparat i kontseptualni polozhennia* [Losses of human capital in Ukraine: conceptual apparatus and conceptual provisions]. *Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period (Socio-economic studies in transitional period)*. Lviv: IRD NAN Ukrainy, 3 (65), 9–27 [in Ukr.].
13. Bell, D. (1993) *The Coming of Post-Industrial Society*. N. Y.
14. Podra, O. P. (2012) *Vyznachennia pryntsyviv investuvannia liudskoho kapitalu v umovakh rozvytku informatsiinoho suspilstva* [Definition of principles of investment of human capital in the conditions of information society development]. *Ekonomichnyi analiz (Economic analysis)*, 11, 3. Ternopil: TNEU, 15–19 [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 12.11.2018
прийнята до друку 20.06.2019*

*The article: is received 12.11.2018
is accepted 20.06.2019*

UDK (УДК) 340.12+341.1/8
JEL Classification: JEL J 70, K 33

Сидорець Божена Василівна,

кандидат юридичних наук,
викладач кафедри судоустрою, адвокатури і прокуратури
Львівського університету бізнесу і права
e-mail: sudorec88@meta.ua
ORCID ID: 0000-0002-0227-481X

ІСТОРИОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Анотація. Розглянуто питання вивчення законних меж та обсягу втручання держави у права людини, яке віднедавна є актуальним. Найімовірніше, це пов'язано з мейнстрім-культурами протистояння дискримінації, зростання якості життя і прогресуючого прагнення до поваги власного «Я».

Окреслено, що праксеологічний аспект питання характеризується значним ступенем наукової розробки, в той час як теоретико-історичні аспекти проблеми: дефініція, порівняльний аналіз основних підходів, осмислення тез, свого часу запропонованих мислителями-гуманітаріями, висвітлені у вітчизняній науці менше. Доведено, що ця стаття сприятиме подальшим правовим пошукам у межах визначеної сфери.

Ключові поняття: права людини, право, держава, обмеження права, втручання у право, ліберальна концепція прав людини, колективістська концепція прав людини.

Sydorets Bozhena,

Candidate of Legal Science (Ph. D. (Law)),
Department of judiciary, advocacy and prosecutors office,
Lviv University of Business and Law
e-mail: sydorets88@meta.ua
ORCID ID: 0000-0002-0227-481X

HISTORIOSOPHICAL ASPECTS OF STATE INTERVENTION IN THE HUMAN RIGHTS

Abstract. The question of the study of legal boundaries and the extent of state interference with human rights in recent years is all the more demanding. This is most likely due to the mainstream culture of combating discrimination, promoting the principles of equality and justice, increasing the quality of human life as a whole, and progressively striving for the respect to the new researches in this sphere.

One of the first pieces of legislation that paid some attention to human rights and freedoms was the Constitution of Lycurgus (7th c. BC), based on the thesis that the well-being of both individuals and the entire state is the result of ethical heights and internal agreement, the harmonious work of society, the cooperation of the individual and the state; The Constitution of Solon (6th c. BC), the so-called Polity, which paid considerable attention to natural human rights; The Constitutions of Andrian and Justinian (117, 534), with a broad list of edicts on civil rights; Shotoku Constitution (604) cultivating the ideas of equality, moderation, justice.

In view of the above, it can be affirmed that human rights and freedoms reveal the basic principles of the relationship between the individual and the state. Their implementation depends on the ability of the state to provide and on the readiness of citizens to seek their fulfillment.

Thus, the practical aspect of the question concerns a great deal of scientific development, while the theoretical and historical aspects of the problem are: definition, extensive analysis of the results of work, understanding of the thesis, time of use of actual humanitarian experts, alignment in national scientific issues. This article found the states a push for further legal searches in specific areas.

Key concepts: human rights, law, state, limitation of rights, interference in the human rights, liberal concept of human rights, collectivist concept of human rights.

Вступ

Питання зі сфери прав людини, її зародження, соціальних витоків, забезпечення та невтручання є в основі історичного і соціально-культурного розвитку суспільства. Вона належить до тих категорій, які відповідають природі людини, та які Г. Гегель називав «розумними», адже права людини як ідея і соціальна категорія мають позаформаційний характер, є атрибутом кожної особи, й усякого демократичного суспільства, входять до системи загальнолюдських цінностей [1, с. 165].

Водночас, не зважаючи на те, що ця проблема супроводжувала всю історію людського буття, вона й досі залишається важливим предметом дослідження в політичній, філософській, правовій думці.

Відтак цю проблематику розглядають з різних поглядів:

1. Філософського (М. Альчук, Ю. Габермас, Д. Гудима, Р. Дворкін, С. Рабінович, Р. Ципеліус).

2. Методологічного (О. Мурашин, В. Нерсесянц, Ю. Шемчушенко).

3. Загально-теоретичного (В. Добрянський, Л. Кравченко, С. Максимов), історичного (В. Васецький, М. Зайнчковський) аспектів.

4. У контексті взаємодії із правосуддям (З. Антонюк, Р. Калужний, О. Кінаш, І. Петружін, О. Савченко, П. Шумський).

5. У межах формування правової держави (Т. Андрусак, О. Бандурка).

6. У розумінні їх співвідношення зі світовими стандартами (М. Анісімова, В. Бігун, А. Стрекалов, Ю. Тодика).

7. У вивченні проблем порушуваності та обмеження прав та свобод людини зі суб'єктів державного впливу (М. Гуренко, І. Дідовська, М. Козюбра, К. Коротєєв, О. Осинська, А. Мучник, Є. Носирєва, І. Панкевич, В. Породько, О. Пушкіна, О. Сосніна, Р. Тополевський, І. Філіп, Л. Чуркіна та ін.). Такий стан речей є виправданим із погляду британського правознавця Дж. Раза, котрий зазначає про факт суміщення у правах людини двох властивостей: виняткової важливості та універсальності. На відміну від традиційних теорій, які проголошують права людини універсальними тому, що це права, якими володіє кожна людина, саме як людина. Дж. Раз пропонує раціонально-ціннісний підхід у межах якого позиціонує, що права людини не виникають із необхідністю із прав, а через роздуми як досягти цінностей життя. Так, важливість прав полягає в утвердженні цінності людини і перерозподілу влади від впливових суб'єктів до кожної людини [2, с. 183]. Така теза виявляється особливо слушною в контексті дослідження прав людини

у розрізі втручання в їх сферу суб'єктів державного впливу.

З огляду на зазначене, можна ствердно заявляти про те, що права і свободи людини розкривають основні принципи взаємовідносин особи і держави. Їх реалізація залежить від здатності держави забезпечити та від готовності громадян домагатися їх виконання [3, с. 85]. Формування нового світоглядного підходу на основі наявних наукових надбань у сфері втручання держави у права людини і є метою нашої розвідки.

1. Права людини як феномен та охоронюване благо

Варто зазначити, що інститут прав людини був об'єктом вивчення найширшого кола науковців Сходу та Заходу у всі історичні періоди.

Ідея прав людини, а її втілення у правову практику поготів має довгу історію розвитку. Початки феномена, який згодом отримав назву «права людини» витікають із древньої історії людства. Уявлення про неабияку вагомість всього людського, про гуманність та рівність людей перед оточуючим світом та Богом мають місце у стародавніх писемних джерелах. Згодом ці уявлення набули поширення і в Античному світі. Вони були логічним підсумком полісної форми демократії та пов'язувалися з інститутом громадянства, що передбачав зрівняння усіх членів полісу в користуванні правами та свободами. У трактатах древніх мудреців періоду Античності, зокрема софістів, були сформовані передумови природно-правової доктрини, що в подальшому зазнали значного поширення серед правників Стародавнього Риму. Завдяки праці низки поколінь відбулося накопичення мисленневої бази, сформувалося світоглядне підґрунтя для забезпечення реалізації майбутньої універсальної ідеї прав людини, її непорушності та невідчужуваності.

У контексті зазначеного, зауважимо, що на думку Д. Гудими, антична наука зробила певний поступ на шляху до формування концепції прав людини. Незважаючи на відсутність нормативного закріплення категорії «права людини», сформульовано висновок про те, що права слід шукати у природі людини (Цицерон), соціальність визнано невід'ємною ознакою несамодостатньої людської природи (Платон), а природне право подекуди стало розглядатися як договір про користь, який має на меті незаподіяння та незазнавання шкоди (Епікур) [4, с. 65].

Окрім цього, у поглядах античних філософів на індивіда та соціум переважно розвивався принцип рівності за походженням, а

не за народження, тобто культивувався ідея соціальної нерівності, що дає підстави сумніватися в адекватності тогочасних підходів до проблеми втручання у права людини в її сьогоднішньому розумінні.

Заразом одними із перших законодавчих актів, що приділяли певну увагу правам і свободам людини були Конституція Лікурґа (VIII ст. до н. е.), в основі якої теза про те, що благоденства й окремої людини, й цілої держави є наслідком етичної висоти і внутрішньої згоди, злагодженої роботи суспільства, співпраці особи та держави; Конституція Солона (VI ст. до н. е.), так звана, Політія, що значну увагу приділяла саме природнім правам людини; Конституції Андріана та Юстиніана (117 р.; 534 р.), із широким переліком едиктів, присвяченим громадянським правам людини; Конституція Сьотоку (604 р.), культивує ідеї рівності, поміркованості, справедливості.

Відтак, є очевидним, що мудреці Стародавнього Світу у своїх працях і неодноразово висували ідеї рівності громадян, поваги до їх гідності та честі: говорили про мораль та рівність людей, гуманістичні ідеї, тобто, були прибічниками природного права.

У період раннього Середньовіччя, із застосуванням інквізиційного (розшукового) кримінального процесу, ідея прав людини зазнає нівеляції. Досудове слідство відсутнє як таке. Особа вважається винною за результатом ордалій та «суду Божого». З огляду на це, доводиться констатувати те, що держава під виглядом християнської церкви періоду Середньовіччя, хоч і дала людині невід'ємні права на релігію, сім'ю, суспільство і власність, та, попри те, відбрала у них свободу; очевидними залишалися факти нетерпимості до представників інших вірувань, нерівності у шлюбі тощо [4, с. 26].

Водночас ідея прав людини не втрачала відголосу у працях вчених (Вітторія, А. Августина, Т. Аквінського, Л. Бруні, А. Кентерберійського, Н. Макиавеллі, П. Мірандоли, У. Оккама, М. Падуанського, Д. Скотта, К. Тертуліана).

Так, триває до XVI–XVII століття, коли з приходом епохи Відродження та Просвітництва з'являється змішана (континентальна) форма судового процесу. Ренесанс відкрив людині можливість пізнання собі подібних та основі принципу, який визнається у сучасному світі світоглядною основою культури прав людини – принципу ціннісної толерантності та ідеї прогресу культури. Відтак епоха Нового часу принесла пріоритет індивідуального правового статусу віруючого над станом церкви, руйнування античного природного права та вироблення нових понять природи й

прав людини (Ф. Бекон, Р. Декарт, Г. Галілей, Дж. Локк, Г. Ляйбніц, І. Ньютон. Ідеї цих вчених лягли в основу політико-правових та філософських поглядів на проблему втручання держави у права людини, опираючись на які, згодом стали базуватися праці наступників: У. Гуттена, Ж. Кальвіна, С. Кастеліо, М. Лютера, У. Цвінгі та ін.

Унаслідок розвитку науки та правового прогресу зародилася одна з головних нині течій у сфері прав людини – течія лібералізму, що ґрунтується на переконанні у природній рівності людей і їхній нерівності, зумовленій зміною обставин людського існування.

Ліберальна філософсько-правова концепція як суспільний рух, що проголошує свободу людини у всіх її сферах з метою розвитку суспільства стала теоретичним підґрунтям тогочасних суспільно-правових відносин.

Серед її канонів:

1) поширення розуміння свободи людини як основи усіх начал;

2) поява обов'язку захищати права і свободи людини;

3) створення необхідних передумов для формування у суспільстві вимог щодо гарантованості прав і свобод людини та громадянина та поступового їх доповнення новими принципами та інститутами, які здатні створити реальні умови гарантій прав і свобод людини та громадянина і виключали б можливість будь-яких зловживань, пов'язаних з обмеженням, втручанням, чи порушенням прав людини;

4) виявлення й обґрунтування головних чинників, що мають безпосереднє значення для реалізації гарантій прав і свобод людини та громадянина. Серед останніх – держава, право, суспільство і сама особа, які, по суті, є певними носіями самостійних та індивідуальних ознак [5, с. 12].

Аналізуючи витoki становлення цієї концепції через персоніфікацію її авторів, варто вдатися до класичного вигляду ідеї прав та свобод людини у працях Г. Гегеля, Т. Гоббса, Г. Гроція, І. Канта, Дж. Локка, Ш. Монтеск'є та ін.

Відтак позиції Г. Гроція у сфері ідей про свободу людини, відносин суспільства і держави, можна визнати за необхідні надалі елементи гарантій прав людини, зокрема і віднамагань свавільного втручання. Серед таких виокремимо: право на самозахист життя, необхідність створення державою умов для реалізації прав та їх захисту, а найголовніше – невід'ємність природних прав людини і неможливість їх скасування, або обмеження будь-якою силою [6, с. 11].

Т. Гоббсу, своєю чергою, належить авторство визначення «право на все» [4, с. 26], а також низка не менш важливих у контексті дослідження правомірності втручання держави у права людини зауваг, серед яких договірна доктрина походження держави, невідчужуваності природних прав людини, визнання їх пріоритетними в межах внутрішньодержавного права, існування обов'язку держави перед людиною тощо.

Важливий внесок у наукову розробку проблеми втручання держави у права людини зробив І. Кант через призму розуміння права як регулятора, що володіє властивістю приводити свободу та можливості людини у певні межі, а демократичну правову державу – розглядати за необхідне середовище існування прав людини. Не менш важливим внеском дослідника є сполучення можливостей (прав) та необхідностей (обов'язків) кожної людини, тим самим, окреслюючи перші характерні особливості правового статусу особи в його сучасному розумінні, а також обґрунтування ідеї взаємопов'язаності прав та обов'язків усіх членів суспільства [7, с. 40].

У вченні Г. Гегеля важливим видається момент про визначеність законом сфери особистої свободи та автономії кожної людини, тобто про обґрунтування сучасної ідеї права на приватність [1, с. 40–48]. Окрім цього, вчений вказував на інститут громадського суспільства як запоруку гарантування прав та свобод людини та мінімальне втручання у нього суб'єктів держави.

Принципово нове обґрунтування прав і свобод людини відображено у працях Дж. Локка, ідеї якого можна визнати за передумови майбутніх наукових постулатів стосовно невідчужуваності та некасовуваності природних прав людини [7, с. 167]. Окрім цього, значна увага вченого сконцентрована навколо проблем особистої активності людини як визначального детермінанту самореалізації та самозахисту її прав.

Шанобливим відношенням до прав людини вирізнялася концепція Ш. Монтеск'є, котрий, попри це, визнавав за необхідність застосування державою правових засобів встановлення меж цих прав, адже свободою, на думку мислителя, є можливість робити все, що не заборонено законом.

2. Право людини як цілісність та автономна система

Ідея обґрунтування прав та свобод людини, а також встановлення меж втручання у неї держави, була об'єктом не лише теоретичного вивчення, а й практичного втілення на законодавчому рівні.

Проголошена у 1215 р. в Англії Велика хартія вольностей іменується як перший юридичний акт, що проголошує основні постулати концепції прав людини, формує підґрунтя для утвердження панування закону і свободи в майбутньому. Варто вказати, що Хартія диктувала, закріплювала низку ключових принципів, серед яких адекватність покарання щодо скоєного діяння, обов'язковість дотримання службовцями закону, визнання винним лише за рішенням суду тощо.

Пізніше англійська Петиція про права 1628 р. розтлумачила постулати про заборону ув'язнення громадянина без обґрунтованих, визнала неприпустимим діяльність «таємних судів», так, суттєво скоротивши спектр свавільного втручання держави у права людини [8].

Подальшим кроком на шляху до закріплення прав та свобод людини стало прийняття в цій же самій країні у 1679 р. так званого Хабес Корпус Акт. Цей документ був один із перших, що задекларував право на своєрідну автономію особи, уможливив приватність її особистого життя, встановив процедурні гарантії особистої недоторканності особи.

Прийнятий у 1689 р. в Англії Білль про права, надав громадянам право голосу, свободу слова тощо.

Поступово дедалі більших потуг набувають ідеї свободи та відповідальності, суспільного договору, принципу противаг і стримувань. Суттєвим внеском у справу можна назвати Декларацію незалежності США 1776 р. Покликаючись на природничу концепцію прав людини, вона проголосила, формальну та реальну рівність людей перед законом та Богом, який уділив їм благо володіння невід'ємними правами: життя, волі, самореалізації тощо. Так, документ заклав сучасні підвалини ліберальної концепції прав людини [8].

Водночас вагомим аспектом у контексті людського протистояння свавілля та утвердження ідеї прав людини стала Велика французька революція, наслідком якої було прийняття Декларації прав людини та громадянина 1789 р., що вперше на належному юридичному рівні зафіксувала принцип формальної рівності всіх громадян перед законом, а також, основи універсальності прав людини. Отож було проголошено свободу совісті, думки та слова, презумпцію невинуватості особи, недоторканність її власності, та право вимоги від держави гарантування й охорони права і свободи людини і громадянина.

Відтак, як бачимо, ліберальна концепція прав людини, що була характерною для доби Відродження та Нового часу, демонструвала

максимально уважливе ставлення до проблеми прав людини, наголошуючи на необхідності автономії та певних межах, поза які держава втручатися все ж таки не має.

Продовжуючи історичний екскурс нашого дослідження, зазначимо, що прихід ХІХ століття певною мірою витіснив панівну досі ліберальну концепцію втручання держави у права людини, а саме: на зміну їй прийшла колективістська концепція.

Для колективістської концепції втручання держави у права людини властиво опиратися на інтереси суспільства (колективу) понад інтересами людини. Так, взаємовідносини людини і суспільства засновані на первинності інтересів суспільства, і вторинності, похідності від суспільного загалу персональних (приватних) інтересів.

Висновки

Узагальнюючи хід нашого дослідження, зазначимо, що нині проблема втручання держави у сферу прав та свобод людини не лише стала окремим правовим інститутом, а й зазнала суттєвого розгалуження.

Що стало причиною такого поживлення дослідження царини знань у розрізі втручання держави у права людини? Найімовірніше, це:

1) повний занепад наявної протягом попереднього століття тоталітарної ідеології, крах держав, що втілювали її ідею, а заодно підтримували колективістську концепцію втручання держави у права людини;

2) поява широкого кола можливостей – як наслідок потреба у їх легітимному закріпленні та захисті;

3) утворення міждержавних правових утворень, органи яких здатні моніторити загальний стан дотримання прав та свобод людини в кожній окремій державі, зокрема й випадки її втручання у зазначену сферу;

4) військові конфлікти та поява т. зв. «права сильних» та «права слабких держав», їх співвідношення на міжнародній арені [9 с. 106];

5) процеси глобалізації, а також конвергенції в межах правових систем, що сприяють обміну правовою інформацією та досвідом.

Усі вказані чинники й призводять до необхідності посилення вивчення інституту втручання держави у сферу прав і свобод людини, що попри багатомірове осмислення не втрачає своєї актуальності, та навпаки, відкриває поле можливостей для подальших науково-творчих пошуків.

Список використаних джерел

1. Гегель Г. В. Ф. Философия права. М.: Мысль, 1990. 524 с.
2. Максимов С. Права человека: универсальность и культурное разнообразие. Антропология права: философский та юридический вимір. Галицький друкар. 2011. 697 с.
3. Згурська В. Л. Проблема захисту прав і свобод людини в Україні, забезпечення її соціальних інтересів. Проблеми теорії та історії держави і права. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 164 с.
4. Гудима Д. А. Права людини: антрополого-методологічні засади дослідження: монографія. Львів: Край, 2009. 292 с.
5. Гуренко М. М. Розвиток філософсько-правової думки про гарантії прав і свобод людини та громадянина: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук. К.: Логос, 2004. 36 с.
6. Васецький В. Ю. Доктрина прав людини в романо-германській правовій системі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К.: Ін-тут держави і права ім. В. М. Корецького, 2006. 20 с.
7. Васильев А. В. Государство: исторические и современные аспекты понимания. М.: ПАГС, 2006. 48 с.
8. Історико-правові аспекти становлення прав людини у світі та в Україні. URL: http://www.ombudsman.kiev.ua/_01_1.htm
9. Каткова Т. Г. Проблема захисту прав і свобод людини в Україні, забезпечення її соціальних інтересів. Проблеми теорії та історії держави і права. Львів: ЛьвДУВС, 2011. 164 с.

Reference

1. Hehel', H. V. F. (1990) Fylosofyya prava [Philosophy of Law]. M.: Mysl' [in Russ.].
2. Maksymov, S. (2011) Prava cheloveka: unyversal'nost' y kul'turnoe raznoobrazye [Human rights: universality and cultural diversity]. Antropolohiya prava: filosofs'kyu ta yurydychnyy vymir (Anthropology of law: a philosophical and legal dimension). Halyts'kyu drukar [in Ukr.].
3. Zhurs'ka, V. L. (2011) Problema zakhystu prav i svobod lyudyny v Ukrayini, zabezpechennya yiyi sotsial'nykh interesiv [The problem of protection of human rights and freedoms in Ukraine, ensuring its social interests]. Problemy teoriyi ta istoriyi derzhavy i prava (Problems of theory and history of state and law). Lviv: L'vDUVS [in Ukr.].
4. Hudyma, D. A. (2009) Prava lyudyny: antropoloho-metodolohichni zasady doslidzhennya [Human rights: anthropological and methodological foundations of research]. Lviv: Kray [in Ukr.].

5. Hurenko, M. M. (2004) Rozvytok filozofs'ko-pravovoyi dumky pro harantiyi prav i svobod lyudyny ta hromadyanyna [Development of philosophical and legal thought on guarantees of human and citizen's rights and freedoms]. K.: Lohos [in Ukr.].
6. Vasets'kyi, V. Yu. (2006) Doktryna prav lyudyny v romano-hermans'kiy pravoviy systemi [The doctrine of human rights in the Romano-German legal system]. K.: In-tut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho [in Ukr.].
7. Vasyl'ev, A. V. (2006) Hosudarstvo: ystorycheskye y sovremennye aspekty ponymanyua [State: historical and contemporary aspects of understanding]. M.: RAHS [in Russ.].
8. Istoryko-pravovi aspekty stanovlennya prav lyudyny u sviti ta v Ukrayini [Historical and Legal Aspects of Human Rights in the World and in Ukraine]. Retrieved from http://www.ombudsman.kiev.ua/_01_1.htm
9. Katkova, T. H. (2011) Problema zakhystu prav i svobod lyudyny v Ukrayini, zabezpechennya yiyi sotsial'nykh interesiv [The problem of protection of human rights and freedoms in Ukraine, ensuring its social interests]. Problemy teorii ta istoriyi derzhavy i prava (Problems of theory and history of state and law). Lviv: L'vDUVS [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 08.09.2019
прийнята до друку 24.09.2019*

*The article: is received 08.09.2019
is accepted 24.09.2019*

Розділ 3

Законодавчий захист прав людини в Україні

Chapter 3

Legislative protection of human rights in Ukraine

UDK (УДК) 343.9

Ієрусалимов Ігор Олександрович,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри досудового розслідування
Національної академії внутрішніх справ
e-mail: igor.ierusalimov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3163-982X

Ієрусалимов Владислав Ігорович,
аспірант
Приватного вищого навчального закладу
«Європейський університет»
e-mail: ierusalimov.vlad@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1534-303

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Анотація. Присвячено організаційно-правовим аспектам забезпечення протидії домашньому насильству у зв'язку зі змінами, внесеними у вітчизняне законодавство у процесі євроінтеграції України.

Здійснено аналіз превентивних заходів, які покликані уберегти суспільство від ґендерно зумовленого насильства та інших видів правопорушень проти сім'ї та неповнолітніх.

Досліджено національне законодавство, звіти міжнародних організацій та наукові публікації, в яких наголошується на необхідності впровадження превентивних заходів щодо домашнього насильства, зокрема через налагодження взаємодії між уповноваженими суб'єктами та посилення інформаційної роботи з питань попередження насильства та підвищення комунікаційного рівня у професійній діяльності правоохоронних органів.

Ключові поняття: домашнє насильство, ґендер, запобігання, протидія.

Ierusalymov Igor,
PhD, associate professor, professor
of the department of pre-trial investigation
National Academy of Internal Affairs
e-mail: igor.ierusalimov@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-3163-982X

Ierusalymov Vladislav,
postgraduate student
European University, Kyiv, Ukraine
e-mail: ierusalimov.vlad@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1534-303

INTERACTION OF SUBJECTS THAT PROVIDE ORGANIZATION AND LEGAL REGULATION OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION

Abstract. Current changes in the Ukrainian legislation, that have been adopted in connection with the European integration processes, is an important part of fight against gender-based violence and, in particular, domestic violence. Main changes began after January 2018, when has had adopted the Law of Ukraine «On Prevention and Countering Domestic Violence», which introduced new mechanisms of protecting children and women from domestic violence. This Law defines the organizational and legal principles of preventing and combating domestic violence, the main directions of implementation of state policy in the field of preventing and combating domestic violence, aimed at protecting the rights and interests of the victims of such violence. An important part of combating domestic violence is also the change of society's views, the attitude to family problems, which are

not usually widely condemned. An example of this is the crime statistics in this area, compiled by the Office of the General Prosecutor, which shows us a dramatic increase in the number of reported crimes at the beginning of 2019 compared to the same period in previous years. The purpose of the study is to identify the preventive actions, which are currently implemented and to clearly identify subjects responsible for implementation preventive actions. Their structure includes government authority, non-government organizations and international organizations. Research methodology includes analysis of current legal acts, which includes laws, methodical recommendations, resolutions of Cabinet of Ministers, analytical documents, analysis of data of the Prosecutor General's Office by registered claims of domestic violence, and comparison of activities of authority subjects. The results of the study demonstrate the new structure of bodies, that are responsible for preventing domestic violence, line of new preventing actions by ministers, national police, local authorizes and non-government organizations. It is proposed to strengthen the interaction of main bodies that implement preventative actions and strengthen the role of non-government and international organization in tackling problems.

Key concepts: domestic violence, gender, prevention, counteraction.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-74-80

Вступ

Проблема домашнього насильства є наскрізною, адже проводить чітку лінію між авторитарним суспільством, де насильство щодо жінок та дітей – це нормальний стан речей, бо вони апіорі є нижчими за соціальним статусом, та суспільством, де такі дії є неприйнятним, бо вони не відповідають цінностям гуманізму, рівноправ'я, толерантності. Через постійні зміни в законодавстві, публікації низки звітів та методичних рекомендацій важливо систематизувати превентивні заходи щодо домашнього насильства, діяльність органів влади, які їх реалізують, та діяльність тих суб'єктів, які надають методологічну та організаційну підтримку. При підготовці цієї публікації, крім детального аналізу Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який набув чинності в січні 2018 року, та інших нормативно-правових актів, були проаналізовані звіти міжнародних організацій та інші наукові публікації, в яких також наголошується на необхідності впровадження превентивних заходів щодо домашнього насильства через посилену комунікацію між суб'єктами та активізацію інформаційної роботи з питань попередження насильства та підвищення професійного рівня правоохоронних органів.

Метою дослідження є, перш за все, систематизація взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи з профілактики домашнього насильства, виокремлення змін у нормативно-правовому полі, а також дослідження їх практичної діяльності.

1. Детінізація проблеми домашнього насильства

Проблема рівності та протидії домашньому насильству стала наскрізною в політиці багатьох держав із поступовим закріпленням відповідних положень у національному законодавстві. Україна на шляху до євроінтеграції також

переймає і впроваджує політику гендерної рівності, що відбивається у сфері законодавства та зміні структури органів виконавчої влади.

Ратифікація Україною міжнародних договорів та прийняття низки законів, таких як «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», є, безумовно, важливим позитивним кроком у боротьбі з домашнім насильством.

Зміни у нормативно-правовому полі, які ми могли спостерігати за минулі роки, стосуються не тільки виокремлення домашнього насильства серед інших злочинів та призначення належного покарання, ці зміни також стосуються запровадження таких превентивних заходів, які покликані знизити рівень насильства в сім'ї.

Проте у 2019 році, відповідно до даних Генеральної прокуратури України щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень, простежується різке збільшення кількості злочинів, пов'язаних з насильством в сім'ї (див. рис.) [1].

Але чи свідчить це про погіршення криміногенної ситуації? Насправді, це щонайперше засвідчує про актуалізацію проблеми і детінізацію злочинів, пов'язаних з домашнім насильством.

У січні 2018 року набув чинності Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який запровадив нові механізми захисту дітей та жінок від домашнього насильства. Згідно з цим законом, протидія домашньому насильству – це система заходів, які спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [2].

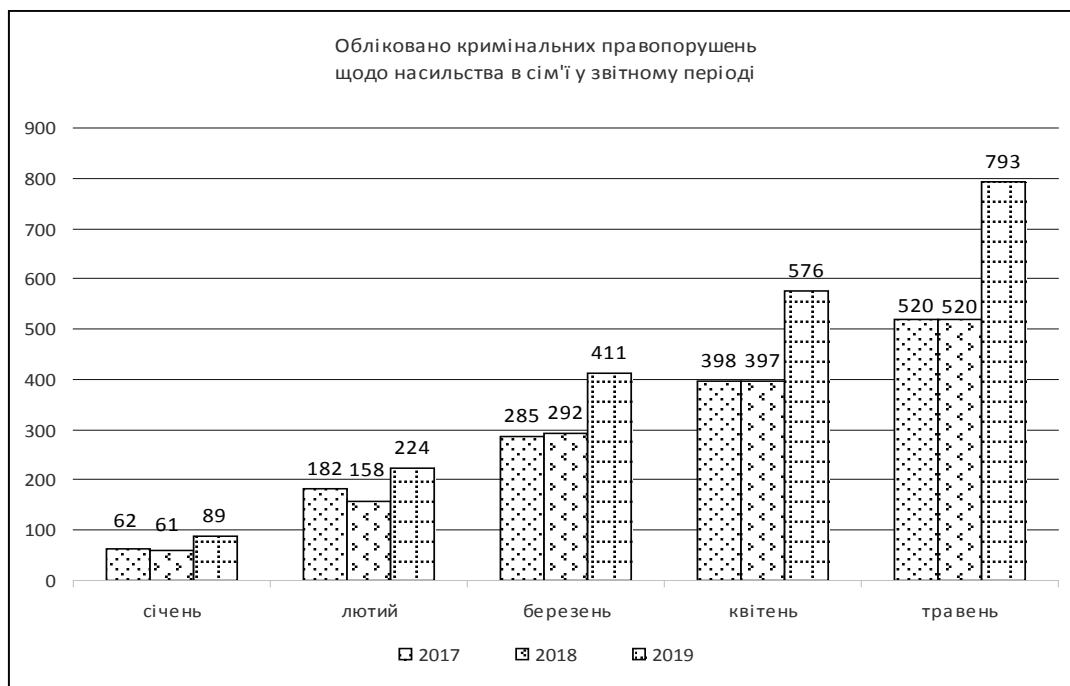

Рис. Кількість облікованих правопорушень, що пов'язані з насильством у сім'ї

Стаття 18 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» до завдань у сфері запобігання домашньому насильству відносить: визначення стану, причин і передумов поширення домашнього насильства; підвищення рівня поінформованості населення про форми, прояви, причини і наслідки домашнього насильства; сприяння розумінню суспільством природи домашнього насильства, його непропорційного впливу на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку; формування в суспільстві нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини; викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються; заохочення всіх членів суспільства, надто чоловіків і хлопців, до активного сприяння запобігання домашньому насильству [2].

2. Ієрархія та взаємодія суб'єктів, що здійснюють превентивні заходи щодо домашнього насильства

Порядком взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, що затверджена Постановою КМУ від 22.08.2018 № 658, визначається механізм вза-

ємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, спрямованої на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання насильства та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від насильства, шляхом запобігання насильству, ефективного реагування на факти насильства, надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування заподіяної шкоди, належного розслідування фактів насильства та притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності [3].

Щодо ієрархії координації суб'єктів, Мінсоцполітики виступає як координатор взаємодії на загальнодержавному рівні. Міністерство, відповідно до своїх основних функцій, формує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

Також цей орган відповідає за розробку НПА у відповідній сфері. Як приклад можна навести паспорт Реформи щодо реагування на домашнє насильство та насильство за ознакою статі. На презентації цього паспорта, серед пріоритетів у сфері реагування на домашнє насильство і насильство за ознакою статі, було наголошено на об'єднанні у 4 «п»: попередження (що передбачає формування в українському суспільстві нульової толерантності до насильства та посилення готовності протидіяти його проявам), послуги та захист (постраждалі, незалежно від віку та стану здоров'я, мають

доступ до комплексних послуг, орієнтованих на їхні потреби та отримують їх), притягнення до відповідальності (притягнення кривдника до передбаченої законом відповідальності та зміну моделі його поведінки), політики (розбудова нової системи всеохоплюючого реагування на насильство, і кожен випадок має належну увагу залучених суб'єктів).

На регіональному рівні координація взаємодії суб'єктів здійснюється Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими держадміністраціями.

З метою виконання завдань у сфері запобігання насильству районні, районні у містах Києві і Севастополі держадміністрації та виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад, зокрема об'єднаних територіальних громад, здійснюють: розроблення та виконання на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці місцевих програм із запобігання та протидії насильству; координацію діяльності та взаємодію суб'єктів на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, реалізацію ними заходів із запобігання насильству; відповідно до законодавства – збирання, аналіз і поширення інформації про насильство на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Отож перелічені суб'єкти забезпечують: вивчення ситуації та збір згрупованих за ознакою статі статистичних даних про факти насильства; організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі та практики його застосування; організацію і проведення серед населення, зокрема серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків; розроблення та впровадження у закладах освіти навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії насильству, надто стосовно дітей; залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання насильству, зокрема формування небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед дітей, усвідомлення необхідності невідкладного повідомлення відповідних суб'єктів про випадки насильства; організацію та проведення спільних спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, а

також для працівників правоохоронних органів і суддів.

Під час виконання завдань суб'єкти враховують природу насильства, його непропорційний вплив на жінок і чоловіків, зокрема на осіб з інвалідністю, вагітних жінок, дітей, недієздатних осіб, осіб похилого віку, необхідність підтримки та захисту постраждалих осіб, наслідки насильства, що призводять до порушення прав людини.

Важливу роль у забезпеченні заходів щодо протидії домашньому насильству виконують громадські об'єднання, іноземні неурядові організації, міжнародні організації та інші заінтересовані особи, які можуть самостійно ініціювати та розробляти заходи щодо запобігання насильству і брати участь у їх здійсненні відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та статті 14 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Так, однією з найвідоміших українських організацій, що здійснює свою діяльність на національному та міжнародному рівнях, є Громадська організація «Ла Страда-Україна». Важливим напрямом роботи цієї організації вважається превентивно-освітня діяльність, яка включає: ведення просвітницької діяльності серед молоді та дітей з тематики діяльності Центру; проведення тренінгів, семінарів, круглих столів, конференцій для фахівців; підготовку, видання та розповсюдження інформаційних і превентивних матеріалів; розробку, підготовку, видання та розповсюдження навчально-методичних та наукових матеріалів; співробітництво з урядовими та неурядовими організаціями в Україні і за кордоном, міжнародними організаціями з метою формування спільних стратегій превентивної роботи в руслі протидії торгівлі людьми та ліквідації всіх форм дискримінації у суспільстві. Також «Ла Страда-Україна» є національним центром з розробки наукового та методичного забезпечення діяльності зі запобігання торгівлі людьми, насильству та впровадження гендерної рівності [4].

3. Превентивні заходи щодо протидії домашньому насильству

У статті 19 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» розкрито такі заходи у зазначеній сфері: вивчення ситуації та збір згрупованих за статтю статистичних даних про факти домашнього насильства; організацію і проведення галузевих та міжгалузевих досліджень стану, причин і передумов поширення домашнього насильства, ефективності законодавства у сфері запобігання та

протидії домашньому насильству та практики його застосування; організацію і проведення серед населення, зокрема серед дітей та молоді, інформаційних кампаній щодо запобігання та протидії домашньому насильству, роз'яснення його форм, проявів і наслідків; розроблення та впровадження в освітніх закладах навчальних і виховних програм з питань запобігання та протидії домашньому насильству, особливо стосовно дітей; залучення засобів масової інформації до проведення просвітницьких кампаній, спрямованих на виконання завдань у сфері запобігання домашньому насильству, зокрема формування небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед постраждалих дітей, усвідомлення потреби невідкладного повідомлення про випадки домашнього насильства, зокрема до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей; організацію та проведення спільних і спеціалізованих тренінгів та семінарів для фахівців, які працюють у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, а також для працівників правоохоронних органів і суддів [2].

З метою реалізації заходу із вивчення ситуації та збору згрупованих за статтею статистичних даних про факти домашнього насильства, Постановою КМУ від 20.03.2019 № 234 був затверджений Порядок формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Держателем Реєстру визначено Міністерство соціальної політики України, що забезпечує організацію взаємодії між інформаційними системами Мінсоцполітики, МВС, Генеральної прокуратури України, ДСА, уповноважених органів з питань пробації та інформаційними системами інших центральних органів виконавчої влади з питань запобігання та протидії насильству.

Відповідно до Постанови, суб'єктами інформування названо керівників та уповноважених працівників центрів соціально-психологічної допомоги, притулків для постраждалих осіб, центрів медико-соціальної реабілітації постраждалих осіб, центрів надання соціальних послуг у громадах, притулків для дітей, центрів соціально-психологічної реабілітації дітей, інших закладів, установ та організацій, які надають соціальні послуги постраждалим особам [5].

Своєю чергою, користувачами Реєстру є особи, які мають право ознайомлюватися з даними, що містяться в Реєстрі, а саме: працівники уповноважених структурних підрозділів Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської

міських держадміністрацій; заступники голів (координатори) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі місцевих держадміністрацій та сільських, селищних, міських, районних у містах (у разі їх утворення) рад; уповноважені особи районних, районних у містах Києві та Севастополі держадміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у місті (у разі їх утворення) рад, до функціональних обов'язків яких належить приймання та реєстрація заяв і повідомлень про вчинення насильства; працівники уповноважених підрозділів органів Національної поліції; працівники служб у справах дітей (у частині випадків насильства, в яких кривдниками або постраждалими особами є діти); уповноважені працівники центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; судді.

До самого Реєстру вносяться відомості (окремо за кожним випадком) про: випадок насильства; постраждалу особу та вжиті заходи з надання їй допомоги; кривдника. Підставою внесення до Реєстру відомостей про постраждалу особу є отримання реєстратором Реєстру заяви чи повідомлення про вчинення насильства [5].

Міністерством освіти та науки України разом з Міністерством молоді та спорту України для використання у профілактичній освітній діяльності було розроблено Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству [6].

Рекомендації розроблені задля формування в освітній діяльності у дітей та молоді нетерпимого ставлення до насильницьких моделей поведінки, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, усвідомлення домашнього насильства як порушення прав людини.

Відповідно до рекомендацій, з метою профілактики насильства та надання допомоги учасникам конфліктних ситуацій фахівці служби: аналізують соціально-психологічний клімат в освітньому закладі в цілому і окремих класах (групах), дають рекомендації щодо його поліпшення та сприяють класним керівникам, іншим співробітникам освітнього закладу, учням та батькам в його поліпшенні; розпізнають в учнів і працівників закладу освіти проблеми в міжособистісному спілкуванні, адаптації до колективу, передумови до насильницької поведінки або віктимізації і надають їм своєчасну соціально-психологічну допомогу; здійснюють систематичне спостереження за учнями з особливими освітніми потребами, особливостями розвитку та поведінки й іншими учнями, у яких є вищий ризик стати жертвою насильства і дискримінації, а також за учнями, що перебувають на внутрішкільному

обліку через порушення дисципліни або вчинення актів насильства; надають їм, їхнім батькам і класним керівникам необхідну консультативну допомогу; консультують педагогів, інших співробітників освітньої установи, учнів і їхніх батьків з питань запобігання агресивної поведінки, вирішення конфліктних ситуацій та надають належну психологічну та соціальну допомогу; проводять з працівниками освітнього закладу, учнями та їхніми батьками спеціальні заняття і тренінги з розвитку навичок спілкування, вирішення конфліктів, керування емоціями і подолання стресових ситуацій; беруть участь у розборі випадків насильства, оцінюють психологічний стан жертви, кривдника і свідків та надають їм необхідну соціально-психологічну допомогу; у разі наявності показань рекомендують звернутися за професійною психологічною і соціальною допомогою та реабілітацією до відповідних установ; взаємодіють з фахівцями соціальних служб, центрів соціальної допомоги сім'ї та дітям, реабілітаційних центрів, медичних служб для надання допомоги постраждалим від насильства та іншим учасникам конфліктних ситуацій [6].

Висновки

Проблема домашнього насильства засвідчує чітку межу між авторитарним суспільством, де насильство щодо жінок та дітей є нормальним станом речей, бо вони апріорі вважаються нижчими за соціальним статусом, та суспільством розвинутої демократії, де такі дії є неприйнятними, бо вони не відповідають принципам гуманізму, рівноправ'я, толерантності. На

жаль, проблема домашнього насильства є досить поширеною у світі, тому будь-яка правова держава через прийняття нових законодавчих актів, діяльність органів місцевого самоврядування, спеціально уповноважених органів та організацій намагається вжити заходів, які сприяють кардинальним змінам у ставленні суспільства до заданої проблеми.

Що стосується України, то за минулі роки було здійснено вдосконалення національного законодавства, прийняття національних програм і стратегій, проведено масштабні дослідження ситуації щодо насильства, розроблено і впроваджено в заклади освіти різні моделі профілактики насильства і реагування на його випадки, розроблено методичні посібники, інформаційні матеріали, проведено навчання педагогічних працівників. Крім того, держава піклується про розвиток і належне функціонування соціально-психологічних служб, про підготовку кваліфікованих психологів та соціальних педагогів, тобто робить кроки задля досягнення найшвидших результатів у справі вирішення проблеми домашнього насильства у суспільстві.

До речі, для проведення планомірної та систематичної роботи з ознайомлення здобувачів освіти зі своїми правами, для уникнення ситуацій їх порушення, для можливості захисту, відновлення порушених прав, поваги прав інших людей, сприяння формуванню високого рівня правової культури рекомендовано використовувати такі інноваційні заходи з орієнтовною тематикою, як тренінги, робота в малих групах, дискусії, дебати та ін.

Список використаних джерел

1. Сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst_2011.html?dir_id=113281&libid=100820.
2. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
3. Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі: Постанова КМУ від 22.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF?lang=en>.
4. Сайт ГО Ла-Страда. URL: https://la-strada.org.ua/ucp_mod_content_show_napryamki-diyalnosti.html.
5. Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі: Постанова КМУ від 20.03.2019 № 234. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF>.
6. Методичні рекомендації щодо запобігання та протидії насильству. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18>.
7. Іерусалимов І., Іерусалимов В. Окремі питання створення криміналістичної методики розслідування злочинів, пов'язаних з насильством в сім'ї // Актуальні питання досудового розслідування: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кривий Ріг, 12 жовт. 2018 р.). Кривий Ріг: Геліос-Принт, 2019. С. 18–21.
8. Іерусалимов В., Іерусалимов І. Особливості національного законодавства в сфері протидії домашньому насильству // Правові реформи в Україні: реалії сьогодення: матеріали міжвузівської науково-практичної конференції (Київ, 28 лист. 2018 р.). К.: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 63–66.

9. Іерусалимов В., Іерусалимов І. Сучасний стан і перспективи правового забезпечення боротьби з домашнім насильством // Наукове забезпечення захисту прав та свобод громадян України в умовах інтеграції в Європейський простір: матеріали Міжнародної конференції (25 жовтня 2018 р.) / кафедра кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного університету «Львівська політехніка». Львів: СПОЛОМ, 2018. 748 с.

References

1. Sajt General'noyi prokuratury` Ukrainy` [Website of the Prosecutor General's Office of Ukraine]. Retrieved from [https://www.gp.gov.ua/ua/stst 2011.html?dir_id=113281&libid=100820](https://www.gp.gov.ua/ua/stst%2011.html?dir_id=113281&libid=100820) [in Ukr.].
2. Pro zapobigannya ta proty`diy domashn`omu nasy`l`stvu: Zakon Ukrainy` [On Prevention and Countering Domestic Violence: The Law of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> [in Ukr.].
3. Poryadok vzayemodiyi sub'yektiv, shho zdijshnyuyut` zaxody` u sferi zapobigannya ta proty`diy domashn`omu nasy`l`stvu i nasy`l`stvu za oznakoyu stati: Postanova KМУ vid 22.08.2018 No 658 [Procedure for Interaction of Subjects Performing Measures to Prevent and Combat Domestic and Gender-Based Violence: CMU Resolution of 22.08.2018 No 658]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF?lang=en> [in Ukr.].
4. GO La-starda [NGO La-strada web site]. Retrieved from https://la-strada.org.ua/ucp_mod_content_show_napryamki-diyalnosti.html [in Ukr.].
5. Pro zatverdzhennya Poryadku formuvannya, vedennya ta dostupu do Yedy`nogo derzhavnogo reyestru vy`padkiv domashn`ogo nasy`l`stva ta nasy`l`stva za oznakoyu stati: Postanova KМУ vid 20.03.2019 No 234 [On Approving the Procedure for Forming, Maintaining and Accessing to the Unified State Register of Domestic and Gender-Based Violence: CMU Resolution of 20.03.2019 No. 234]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/234-2019-%D0%BF> [in Ukr.].
6. Metody`chni rekomendaciyi shhodo zapobigannya ta proty`diy nasy`l`stvu [Guidelines for the prevention and counteraction to violence]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v5480729-18> [in Ukr.].
7. Іерусалы`mov, I. & Іерусалы`mov, V. (2019) Aktual`ni py`tannya dosudovogo rozsliduvannya // Materialy` IV Vseukrayins`koyi naukovoprakty`chnoyi konferenciyi (Kry`vy`j Rig, 12 zhovtnya 2018 roku) [Topical issues of pre-trial investigation // Proceedings of the IV All-Ukrainian scientific and practical conference (Krivoy Rog, October 12, 2018)], 18–21 [in Ukr.].
8. Іерусалы`mov, V. & Іерусалы`mov, I. (2018) Osobly`vosti nacional`nogo zakonodavstva v sferi proty`diy domashn`omu nasy`l`stvu // Pravovi reformy` v Ukraini: realiyi s`ogodennya: materialy` mizhvuzivs`koyi naukovoprakty`chnoyi konferenciyi (Ky`yiv, 28 ly`st. 2018 r.) [Peculiarities of National Legislation in the Field of Combating Domestic Violence // Legal Reforms in Ukraine: Realities of the Present: Materials of the Inter-University Scientific and Practical Conference (Kyiv, Nov. 28, 2018)], 63–66 [in Ukr.].
9. Іерусалы`mov, V. & Іерусалы`mov, I. (2018) Suchasny`j stan i perspekty`vy` pravovogo zabezpechennya borot`by` z domashnim nasy`l`stvom // Naukove zabezpechennya zaxy`stu prav ta svobod gromadyan Ukrainy` v umovax integraciyi v Yevropejs`ky`j prostir: materialy` Mizhnarodnoyi konferenciyi (25 zhovtnya 2018 r.) / kafedra kry`minal`nogo prava i procesu Navchal`no-naukovogo insty`tutu prava ta psy`xologiyi Nacional`nogo universy`tetu «L`vivs`ka politexnika» [Current status and prospects of legal support for combating domestic violence // Scientific Support for the Protection of Rights and Freedoms of Ukrainian Citizens in the Conditions of Integration into the European Space: proceedings of the International Conference (October 25, 2018) / Department of Criminal Law and Process of the Scientific-Scientific Institute of Law and Psychology of Lviv Polytechnic National University], 281–285 [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 17.07.2019
прийнята до друку 12.08.2019*

*The article: is received 17.07.2019
is accepted 12.08.2019*

UDK (УДК) 343.97

Кіріленко Федір Олександрович,

кандидат юридичних наук,
заступник начальника управління медіакомунікацій Міністра
Департаменту організаційно-апаратної роботи
Міністерства внутрішніх справ України
e-mail: Kirilenko.fedir@mvs.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0060-0003-3646-5371>

КРАДІЖКИ ОСОБИСТОГО МАЙНА ГРОМАДЯН, ВЧИНЕНІ У ПЕРІОД 1960–2018 РОКІВ

Анотація. Досліджено статистичні дані Міністерства внутрішніх справ України щодо виявлення та розкриття крадіжок особистого майна громадян, які були вчинені в Україні у 1960–2018 роках. Особливу увагу зосереджено на структурі злочинності по регіонах, зокрема на специфіці відмінностей в її рівні та структурі між різними історичними регіонами. Аналіз ґрунтується на офіційній статистиці органів внутрішніх справ України щодо крадіжок особистого майна громадян, які були вчинені в Україні у цей період.

Ключові поняття: рівень та поширеність крадіжок, динаміка крадіжок, кримінологічний портрет особи грабіжника, тенденції крадіжок в Україні.

Kirilenko Fedir,

PhD in Law, Deputy Head of Media Communications
Department of the Minister
of the Department of Organizational and Hardware work
of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
e-mail: Kirilenko.fedir@mvs.gov.ua
ORCID ID: <https://orcid.org/0060-0003-3646-5371>

THEFTS OF PERSONAL PROPERTY OF CITIZENS COMMITTED IN THE PERIOD OF 1960–2018

Abstract. The issue of combating crime never loses its relevance. In conditions of economic decline and increasing social tension in society, the number of crimes against property that have a mercenary motive increases. The need for the analysis of the statistical indicators of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, which reflects the results of the law enforcement agencies' activities to detect and uncover thefts of personal property of citizens in the period 1960–2018, is due to the need to cover and evaluate the results of law enforcement work during this period for further development of theoretical provisions.

The work is based on official statistics of the Internal Affairs bodies of Ukraine. In the materials, the statistics of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine on the detection and disclosure of thefts of personal property of citizens that were committed in Ukraine in 1960–2018 is researched. A special attention is paid to the structure of crime due to a region, including the specificity of differences in its level and structure between different historical regions. The analysis is based on official statistics of the bodies of Internal Affairs of Ukraine concerning the thefts of personal property of citizens that were committed in Ukraine during this period.

The statistics of criminological thefts of personal property of citizens testify to qualitative changes in the criminal environment. There is a significant rejuvenation of thieves, whose average age is 18–24. Underestimation of the possibilities of thieves leads to defeat. It is necessary to proceed from the fact that they are smart and tricky, and when committing crimes, they use all the available arsenal they have acquired for committing crimes. It can be argued that the number of thefts of personal property of citizens during the independence period of Ukraine in comparison with the Soviet period has increased almost five times. This was influenced by both political and economic transformations in the country.

Key concepts: level and prevalence of thefts, dynamics of thefts, criminological portrait of the thief, tendencies of thefts in Ukraine.

Вступ

Питання боротьби зі злочинністю ніколи не втрачало своєї актуальності. В умовах економічного спаду та посилення соціальної напруги в суспільстві зростає кількість злочинів проти власності, які мають корисливий мотив. Необхідність здійснення аналізу статистичних показників Міністерства внутрішніх справ України, які відображають результати діяльності органів правопорядку із виявлення та розкриття крадіжок особистого майна громадян у період 1960–2018 років, зумовлена потребою висвітлення та оцінювання результатів роботи правоохоронних органів у цей період для подальшої розробки теоретичних положень. Робота ґрунтується на офіційній статистиці органів внутрішніх справ України.

Аналіз та узагальнення практики розслідування кримінальних справ, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, результатів проведення емпіричного дослідження дає змогу визначити систему факторів, що впливають на своєчасне розкриття злочинів минулих років, за їх значущістю. Особливу вагомість у цій сфері мають праці українських вчених Л. Я. Драпкіна, Б. А. Комлева, Ю. В. Кореневського, В. П. Лаврова, О. В. Лускатова та ін.

Метою дослідження є аналіз статистичних показників Міністерства внутрішніх справ України, що відображають результати діяльності органів правопорядку у період 1960–2018 років із виявлення та розкриття крадіжок особистого майна громадян.

1. Нормативно-правова регламентація крадіжки як виду злочину

Основний Закон України проголошує непорушність права приватної власності та недоторканність житла від протиправних посягань. Ці положення мають принципове значення, бо безпека й недоторканність визнаються надзвичайними соціальними цінностями в розвинутому та демократичному суспільстві. З-поміж найпоширеніших і кримінально переслідуваних посягань на приватну власність вирізняються саме крадіжки [1, с. 185–209].

Крадіжка є найбільш поширеним та небезпечним злочином, що посягає на державне, колективне чи особисте майно громадян. Відповідно до статті 185 Кримінального кодексу України, крадіжка – це таємне викрадення чужого майна. Ступінь суспільної небезпеки цього злочину значно підвищується, коли він вчиняється як злочинний промисел злодіями-рецидивістами чи особами, які ухиляються від суспільно корисної праці, або неповнолітніми, які об'єдналися в організовані злочинні групи з метою систематичного вчинення крадіжок.

Поняттям «крадіжка» охоплюється значне коло злочинів, що різняться предметом посягання, способом вчинення і приховування, місцем реалізації злочинного задуму.

Розрізняють такі види крадіжок:

– залежно від власника і характеру предмета посягання: крадіжки державного, колективного або особистого майна (матеріальних цінностей, вантажів, особистих речей, транспортних засобів тощо);

– залежно від способу вчинення і приховування злочину: крадіжки, поєднані з проникненням у житло чи сховище (зі зломом замків і запиральних пристроїв чи без такого); без проникнення (коли потерпілий пускає злодія до свого помешкання, зокрема через зловживання довірою); крадіжки-«підсадки» (коли пасажир довіряє своє майно малознайомій особі та ненадовго відлучається); кишенькові крадіжки та ін.;

– залежно від місця реалізації злочинного задуму: крадіжки з приміщень – крамниць, кіосків, складів, готелів, санаторіїв, гардеробів, гуртожитків, квартир, будинків, дач тощо; крадіжки матеріальних цінностей із цехів промислових підприємств, підприємств АПК, комунального господарства та будівельних майданчиків, а також вантажів на залізничному, річковому, морському і повітряному транспорті тощо; крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, із купе поїздів та ін.; кишенькові крадіжки на базарах, у громадському транспорті; крадіжки з автоматичних камер зберігання, із транспортних засобів і т. ін. [2].

Предметом крадіжки може бути будь-яке майно, яке має певну вартість та є чужим для зловмисника (гроші, дорогоцінні метали, речі, цінні папери, право на майно та дії майнового характеру тощо).

Кримінальна відповідальність за крадіжку може наступати для осіб, які досягли 14 років на момент вчинення злочину.

Так, за ст. 185 КК України кримінальна відповідальність настає при скоєнні крадіжки майна у випадках, якщо крадіжка майна є не дрібною. Відповідно до ст. 51 Кодексу України про адміністративні правопорушення, крадіжка чужого майна вважається дрібною, якщо вартість такого майна на момент вчинення правопорушення не перевищує 0,2 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

1. Крадіжка карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до

шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, – карається арештом на строк від трьох до шести місяців або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому, – карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

4. Крадіжка, вчинена у великих розмірах, – карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

5. Крадіжка, вчинена в особливо великих розмірах або організованою групою, – карається позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна [3].

2. Аналіз видів крадіжок

Проаналізуємо крадіжки особистого майна громадян у період 1960–2018 років. У першій половині 60-х років ХХ ст. кількість таких крадіжок зменшувалася від 18096 у 1960 році до 11830 у 1965-ому. У другій половині 60-х років знову починає збільшуватися (від 12593 до 15786 відповідно). Питома вага таких крадіжок протягом 60-х років в середньому становила 11,1 відсотка (найвище значення зареєстровано у 1960 році – 13,9%, найменше у 1962-ому – 8,8%), стосовно злочинів за напрямами діяльності карного розшуку – у середньому 18,8 відсотка (найвищий показник зареєстровано у 1960 році – 22%, найнижчий у 1966-ому – 16,8%). Кількість нерозкритих крадіжок особистого майна у цей період коливається від зменшення (з 507 до 147) у першій половині періоду до збільшення (з 147 до 493) у його другій половині.

Серед усіх видів крадіжок найпоширенішими були **крадіжки з приміщень**. У 60-х роках зареєстровано 47316 квартирних крадіжок. Майже втричі менше в цей час скоєно: 13033 крадіжки особистого майна громадян із гуртожитків, готелів, будинків відпочинку, санаторіїв, пансіонатів, 11062 кишенькові крадіжки, 9559 крадіжок велосипедів із вулиць, 9189 крадіжок речей у пасажирів. У *статистичній звітності МВС інформація про крадіжки автотранспорту обліковувалася з 1967 року. За останні 4 роки періоду вона становила 3125.*

Із числа розкритих **крадіжок особистого майна** найбільше їх було скоєно особами, які раніше вже вчиняли злочини (25499). Неповнолітніми або за їх участю учинено 22530 крадіжок, особами у стані сп'яніння – 17661, групою осіб – 8558.

Найбільшу кількість крадіжок особистого майна громадян зареєстровано у Дніпропетровській (15170), Донецькій (14535), Ворошиловградській (11638), Одеській (11258) та Кримській (10126) областях.

Зростання кількості крадіжок особистого майна громадян продовжується й у сімдесятих роках. У цей період їх кількість зростає майже вдвічі (з 15034 до 32863 відповідно). Збільшується і питома вага крадіжок: із 11,3% до 16,7%, а щодо злочинів за напрямами діяльності карного розшуку з – 18,8% до 26,5%.

Поряд зі збільшенням крадіжок особистого майна громадян у ці роки спостерігається збільшення кількості нерозкритих злочинів. Якщо на початку періоду їх кількість становила 368, то же в кінці періоду фіксується близько 5199.

Серед зареєстрованих крадіжок особистого майна громадян більшість становлять квартирні крадіжки (83525), другу групу складають крадіжки автотранспорту (21357), далі – крадіжки із гуртожитків, готелів, будинків відпочинку, санаторіїв, пансіонатів (15874). Кількість кишенькових крадіжок у цей час становить 9981, у пасажирів викрадено 8129 речей та 3169 велосипедів з вулиць.

Із числа розкритих більшість крадіжок особистого майна скоєно особами у стані сп'яніння (48810), особами, які раніше вчиняли злочини (44648), неповнолітніми або за їх співучасті (34734) та групою осіб (30865).

Максимальну кількість крадіжок особистого майна зареєстровано у Донецькій (27598), Дніпропетровській (20912), Одеській (16341), Кримській (14528), Ворошиловградській (12939), Запорізькій (11282), Харківській (11145) областях та в місті Києві (11678).

Тенденція до збільшення крадіжок особистого майна громадян зберігається й надалі. У вісімдесятих роках ХХ ст. їхня кількість збільшується із 34569 до 129900. Питома вага крадіжок особистого майна громадян збільшується із 16,5% до 35,1%, а до злочинів за напрямками діяльності карного розшуку – з 26,6% до 45,4% відповідно.

Кількість нерозкритих злочинів за цей період збільшується із 4541 до 57363.

У цей час найбільше вчинено крадіжок: із квартир (205798), угонів автотранспорту (81630), крадіжок із гуртожитків, готелів, будинків відпочинку тощо (32628), кишенькових крадіжок (18596), велосипедів з вулиць (18017). І найменше зареєстровано крадіжок речей у пасажирів (12345).

Із числа розкритих крадіжок максимальну кількість злочинів у 80-х роках скоєно особами, які раніше вчиняли злочини (90833),

дещо менше крадіжок скоєно неповнолітніми або за їх співучасті (78145) та групою осіб (77818). Найменше злочинів у цей період скоєно особами у стані сп'яніння (57408).

Переважну більшість крадіжок особистого майна громадян було вчинено у Дніпропетровській (77199), Донецькій (72800), Одеській (48413), Кримській (45470), Харківській (36314), Ворошиловградській (34919), Запорізькій (33325) областях та місті Києві (37939).

Починаючи з першої половини 1990-х років зростає кількість крадіжок особистого майна громадян. Ця категорія злочину сягає свого піку у 1995 році і становить 208544. У другій половині 90-х років спостерігається поступове зменшення кількості зареєстрованих крадіжок: із 198447 у 1996 році до 177000 у 2000-ому відповідно. Питома вага крадіжок особистого майна громадян щодо всіх зареєстрованих злочинів протягом 90-х років поступово знижується з 38,2% на початку періоду до 32% в його кінці. За напрямком діяльності карного розшуку зменшується із 46,9% до 39,4%.

Відповідно до збільшення кількості зареєстрованих крадіжок у першій половині 90-х років збільшувався і залишок нерозкритих крадіжок з 92033 до 127663. У другій половині 90-х років залишок нерозкритих крадіжок поступово зменшується з 112857 до 60779.

Із числа зареєстрованих крадіжок, як і в попередні роки, більшість крадіжок було вчинено із квартир (663680). Кількість крадіжок автотранспорту порівняно з попереднім періодом зростає майже удвічі (189787), крадіжок велосипедів із вулиць – учетверо (72406). Приблизно на рівні попередніх років реєструється кількість крадіжок із гуртожитків, готелів, будинків відпочинку тощо (35062). Дещо зменшується кількість зареєстрованих крадіжок речей у пасажирів (11644) та кишенькових крадіжок (22065).

Найбільша кількість крадіжок особистого майна громадян зареєстрована у Дніпропетровській (236230), Донецькій (160844), Луганській (149552), Харківській (120944), Запорізькій (116603), Одеській (103053) областях, АР Крим (105074) та місті Києві (110354).

На початку 2000-х років зменшується до 153085 кількість зареєстрованих крадіжок особистого майна громадян. У 2003 році відбувається їх різке зростання, і цей показник сягнув поділки 210960. У наступні п'ять років він поступово знижувався (з 188997 до 94793), а починаючи з 2009 року, тенденція до зростання крадіжок знову відновлюється (з 152860 до 215443 у 2010 році). Відповідно змінювався і залишок нерозкритих злочинів. На початку 2000-х їх кількість зменшилася до 33037, у

2003–2004 роках збільшилася із 89575 до 93503. Із 2005 по 2008 рік кількість нерозкритих злочинів поступово зменшується із 82433 до 53602. Однак у 2009-ому знову відбувається їх збільшення (до 94552, а у 2010 – до 135299).

Найчисельнішу категорію крадіжок особистого майна громадян у цей період складають крадіжки із квартир (438567), значно менше зареєстровано крадіжок із гуртожитків, готелів, будинків відпочинку, санаторіїв, пансіонатів (10535), речей у пасажирів (4372). *Інформація про крадіжки автотранспорту, велосипедів з вулиць та кишенькові крадіжки у статистичній звітності МВС за цей період відсутня.*

В той час найбільшу кількість крадіжок із числа розкритих учинено особами, які раніше скоювали злочини (262623), групою осіб (160086), неповнолітніми або за їх співучасті (114633), а також особами у стані сп'яніння (103668).

Максимальну кількість крадіжок особистого майна громадян у цей період скоєно у Донецькій (190209), Дніпропетровській (176838), Луганській (106039), Запорізькій (104993), Харківській (100064) областях та місті Києві (107488).

Якщо у 2011 році кількість зареєстрованих крадіжок особистого майна зростає до 230074, то в наступні три роки простежується зниження до 199805 таких крадіжок у 2014 році. Збільшується у 2011 році до 149394 залишок нерозкритих злочинів, а вже до 2014 року їх кількість поступово зменшується до 143642.

Серед крадіжок особистого майна громадян найпоширенішими залишаються крадіжки із квартир (82815), натомість дещо менше зареєстровано кишенькових крадіжок (29667) та крадіжок речей у пасажирів (5591).

У цей період переважну більшість крадіжок скоюють особи, які раніше вчиняли злочини (160496), особи у стані сп'яніння (48923), групи осіб (37012), неповнолітні або за їх співучасті (27090).

Різке збільшення кількості крадіжок особистого майна громадян із 241734 до 282947 спостерігається у 2015–2016 роках, хоча у наступні два роки (2017–2018) спостерігається їх зменшення з 231931 до 208182 відповідно.

Залишок нерозкритих крадіжок у цей період зменшується. Найбільше їх зареєстровано у 2016 році – 227687, найменше у 2018 – 141721. Найбільше крадіжок вчинено із квартир громадян (93982), кишенькових крадіжок (31199), речей у пасажирів (10146).

Із числа зареєстрованих крадіжок особистого майна громадян більшість вчинено особами, які раніше вже вчиняли злочини

(121669), групою осіб (19210), особами у стані сп'яніння (18282), неповнолітніми або за їх співучасті (27090).

3. Аналіз суб'єктів учинення крадіжок

За роки Радянської влади (1960–1990) в Україні виявлено 487601 особу, що вчинила крадіжку особистого майна громадян. Із них притягнуто до кримінальної відповідальності 410553. Питома вага всіх осіб, які скоїли крадіжку особистого майна у ці роки, до всіх осіб, що скоїли злочини, становить 11,7 відсотка. За часи незалежності в Україні виявлено 1294228 осіб, які вчинили крадіжки особистого майна громадян. Це майже втричі більше, ніж за роки Радянської влади. Питома вага всіх осіб, які скоїли крадіжку особистого майна в ці роки, складає 21,6%. *Інформація за 2013–2018 роки не врахована, оскільки відсутня у статистичній звітності МВС.*

За своїми соціально-демографічними ознаками за роки Радянської влади із числа притягнутих до кримінальної відповідальності за вчинення крадіжок особистого майна 30% (146045) засуджених становлять особи у віці від 18 до 24 років. Їх загальна частка у дев'яності роки минулого століття сягнула 30% (182084).

Другу групу формують особи у віці від 14 до 17 років. Їх частка у радянський період складає 25% (121521), а в 90-ті роки – 20% (123205). Третя група – це особи, які скоїли крадіжку особистого майна у віці від 30 до 49 років. Їх частка у радянський період становить 23% (113386), натомість у 90-ті роки – 34% (212478). Частка осіб, які вчинили грабежі у віці 25–29 років, складає 17% (81283) у радянський період та 16% (98202) у 90-ті роки. Близько одного відсотка утворюють особи, які вчинили крадіжку особистого майна у віці старше п'ятдесяти років.

За часів Радянського Союзу найбільшу кількість крадіжок особистого майна громадян було вчинено учнями професійно-технічних училищ (31244), дещо менше – учнями середніх навчальних закладів (29097) та учнями закладів вищої освіти (7903). Упродовж дев'яностих років переважну більшість крадіжок особистого майна скоєно учнями середніх навчальних закладів (32073), учнями професійно-технічних училищ (19207) та студентами ЗВО (1645).

У першій половині шістдесятих років простежується тенденція до зниження загальної кількості робітників, які вчинили крадіжки особистого майна громадян, із 4382 до 3093 у 1965 році відповідно. В другій половині 60-х років дещо зростає їх кількість (від 5204 до 6332 у 1970 році відповідно).

Статистика свідчить, що на початку 70-х років кількість робітників, які вчинили крадіжку особистого майна громадян, зменшується з 5507 до 5295, однак у 1974 році спостерігається тенденція до їх збільшення і вже в другій половині 70-х років зростає із 5818 до 8058.

Така тенденція зберігається до середини вісімдесятих років, коли кількість робітників, які вчинили крадіжки особистого майна, збільшилася із 8783 до 11195.

На початку 90-х років відновлюється тенденція до збільшення кількості робітників, які вчинили крадіжки особистого майна громадян (10332 у 1991 році, 11139 у 1993 році). З 1994 року поступово зменшується до 10302 кількість таких робітників і на 2000 рік дорівнює 4611. *Інформації про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС за 2001–2018 роки немає.*

На другому місці за ознакою соціального становища і роду занять є працездатні особи, які на час вчинення крадіжки не працювали і не навчалися.

У першій половині 60-х років кількість таких осіб поступово зменшується від 4364 у 1961 році до 2783 у 1966 році. В другій половині шістдесятих їх кількість починає зростати (від 3366 до 4968).

Тенденція до збільшення кількості працездатних осіб, які не працювали і не навчалися на час вчинення крадіжки, зберігається і в сімдесятих роках. На початку періоду їх кількість становить 4490, а в кінці цього періоду збільшується до 7372.

У 1981 році кількість таких осіб зростає до 8411, а вже у 1982 різко зменшується до 5353 і знову збільшується у 1983 році до 9639. Зі середини 80-х років спостерігається зниження кількості працездатних осіб, які не працювали і не навчалися на час вчинення крадіжки (з 9195 у 1984 році до 6654 у 1987 році відповідно). У кінці 80-х років знову відновлюється тенденція до збільшення кількості таких осіб з 7635 до 9705.

У 90-х роках спостерігається різке збільшення кількості працездатних осіб, які на час скоєння крадіжки не працювали і не навчалися. Їх кількість за період зростає майже вчетверо (з 13212 у 1991 році до 56405 у 2000 році). *Інформація про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС за 2001–2018 роки відсутня.*

Наступну категорію осіб за ознакою соціального становища і роду занять становлять колгоспники. Кількість колгоспників, які вчинили крадіжку, у першій половині 60-х років поступово знижується з 831 до 361 у 1965 році. В другій половині 60-х років їх кількість дещо зростає і в кінці періоду сягає 843.

Протягом 70-х років XX ст. спостерігається збільшення кількості цієї категорії злочинців від 824 на початку періоду до 1385 в його кінці. Така тенденція продовжується й надалі у вісімдесятих роках, коли за період кількості колгоспників, які вчинили крадіжки особистого майна громадян, зросла з 1528 до 2572.

Статистика свідчить, що у першій половині 90-х років збільшилася кількість таких осіб із 2836 у 1991 році до 4111 у 1995 році. В другій половині дев'яностих років вона поступово зменшується із 3123 до 1337 у 2000 році відповідно. *Інформація про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС відсутня.*

І найменшу категорію осіб за ознакою соціального становища і роду занять, які вчинили крадіжки особистого майна громадян, утворюють службовці.

Їх кількість за період 60-х років збільшилася від 131 до 262, однак у 1965 році спостерігається їх зниження до 95.

Тенденція до збільшення кількості службовців, які вчинили крадіжки особистого майна громадян, зберігається у 80-х роках. Їх кількість збільшується від 233 у 1981 році до 421 у 1987-ому. Тільки в останні три роки періоду простежується поступове зниження з 326 до 303. У 90-х роках кількість службовців, які вчинили крадіжку особистого майна громадян, збільшується, сягнувши свого піку в 1996 році (1399). В останні чотири роки періоду ця цифра поступово зменшується від 903 до 681 у 2000 році. *Інформації про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС за 2001–2018 роки немає.*

За інтенсивністю й характером злочинної діяльності доцільно виділити осіб, які раніше вчиняли злочини.

У першій половині 60-х років XX ст. спостерігається зменшення кількості раніше судимих осіб, що вчинили крадіжку особистого майна громадян, із 3525 до 3112, проте з 1966 року відбувається зростання їх кількості з 3532 до 4748 у 1970 році. Тенденція до збільшення продовжується й у 70-х та 80-х роках. Кількість раніше судимих осіб, що вчинили крадіжку, збільшилася із 8060 до 9352, а в другій половині 80-х років дещо зменшилася (з 8265 до 8201).

Починаючи з дев'яностих років кількість раніше судимих осіб, що вчинили крадіжку особистого майна громадян, зростає майже вдвічі. На початку періоду вона становила 9533, а в кінці – 16876. *З 2001 року інформація про цю категорію осіб у статистичній звітності МВС відсутня.*

За даними про стан особи слід виокремити осіб у стані сп'яніння. У статистичній

звітності МВС ця категорія осіб обліковується із 1966 року. За період 1966–1970 років кількість осіб, які скоїли крадіжку особистого майна громадян, зросла з 3758 до 5398. Тенденція до збільшення їх кількості спостерігається також і протягом 70-х років (від 6318 до 7401).

Статистика свідчить, що на початку вісімдесятих років кількість осіб, які скоїли крадіжку у стані сп'яніння, збільшується (з 7825 до 8387 відповідно). В наступні три роки (1985–1987) простежується зменшення їх кількості з 7330 до 5064. Проте наприкінці періоду і аж до середини дев'яностих років знову спостерігається зростання (з 5246 до 7539). У цей час збільшується у понад два рази (з 8964 до 18349) кількість осіб, які скоїли крадіжку особистого майна у стані сп'яніння. У другій половині дев'яностих років їх кількість поступово зменшується з 16446 до 11511. *Інформація про цю категорію осіб з 2001 року у статистичній звітності МВС відсутня.*

Висновки

Загалом кількість крадіжок особистого майна громадян у період незалежності України порівняно з радянським періодом зросла майже вп'ятеро. На це вплинули як політичні, так і економічні перетворення в країні. Лише в 90-х роках зареєстровано 1848475 таких крадіжок, майже стільки ж – у період 2010–2018 років. Дещо меншу кількість крадіжок особистого майна громадян було зареєстровано у 2000–2010 роки. Ситуація зі зникненням рівня крадіжок у цей період є штучною і пояснюється поправками до законодавства, які змінили методику обчислення шкоди в майнових злочинах (насамперед проти власності), значна частина яких завдяки цьому перейшла до категорії адміністративних правопорушень. Така ситуація викликала гостру критику громадськості і науковців. Нарешті у червні 2009 року законодавство, зокрема КпАП, було знову змінено: мінімальний розмір шкоди, з якої настає кримінальна відповідальність, був зменшений до 0,2 НМД [4], завдяки чому кількість зареєстрованих злочинів проти власності суттєво зросла.

Статистичні дані криміналістичних крадіжок особистого майна громадян засвідчують якісні зміни злочинного середовища. Простежується значне «омолодження» злочинців, середній вік яких становить 18–24 роки. Недооцінювання можливостей крадів призводить до поразки. Необхідно керуватися тим, що вони розумні і хитрі, а під час учинення злочинів вправно застосовують весь наявний у них арсенал, якого вони набули з метою вчинення злочинів.

Список використаних джерел

1. Коваль Ю. Є. Методика розслідування крадіжок особистого майна пасажирів, вчинених на залізничному транспорті України: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 322 с.
2. Криміналістична класифікація і характеристика крадіжок. URL: <http://studies.in.ua/kryminalistyka-shaprgalky/3688-kriminalstichna-klasifkacya-harakteristika-kradzhok.html>
3. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за викрадення чужого майна: Закон України від 04.06.2009. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1449-17>
5. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
7. Статистичні таблиці, що характеризують злочинність в Україні в період 1960–2000 років: довідник / упоряд. Кіріленко Ф. О. К.: ПАЛИВОДА А. В., 2019. 242 с.

References

1. Koval, Yu. E. (2016). *Metodyka rozsliduvanya kradizhok osobystoho maina pasazhyriv, vchynenyh na zaliznychnjmu transporti Ukrainy* [Method of investigation of thefts of personal property of passengers, committed on the railway transport of Ukraine]. Lviv [in Ukr.].
2. Kryminalistychna klasyfikatsiya i kharakterystyka kradizhok [Forensic classification and description of thefts]. Retrieved from <http://studies.in.ua/kryminalistyka-shaprgalky/3688-kriminalstichna-klasifkacya-harakteristika-kradzhok.html> [in Ukr.].
3. Kryminalnyi kodex Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukr.].
4. Pro vnesenya zmin do Kodexu Ukrainy pro administratyvni pravoporushenya ta Kryminalnoho kodexu Ukrainy shchodo posylenya vidpovidalnosti za vykradnya chuzhoho maina: Zakon Ukrainy [On Amendments to the Code of Administrative Offenses and the Criminal Code of Ukraine on Strengthening Responsibility for the Abduction of Alien Property: Law of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1449-17> [in Ukr.].
5. Konstytutsiya Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukr.].
6. Kryminalnyi protsesualnyi kodex Ukrainy [The Criminal Procedure Code of Ukraine]. Retrieved from <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukr.].
7. Kirilenko, F. O. (2019) *Statystychni tablytsi, shcho kharakteryzuyut zlochynist v Ukraini v period 1960–2000 rokiv* [Statistical tables characterizing crime in Ukraine in the period 1960–2000]. Kyiv [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 16.07.2019
прийнята до друку 20.08.2019*

*The article: is received 16.07.2019
is accepted 20.08.2019*

UDK (УДК) 343.14(447)

Навроцька Віра Вячеславівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: superviranavr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

СВІДОЦЬКИЙ ІМУНІТЕТ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Анотація. Констатовано, що сучасний законодавчий підхід щодо питання звільнення священнослужителя від давання показань у кримінальному судочинстві сформульовано так, що це порушує принцип рівності всіх перед законом та судом за ознакою релігійної належності. Доведено, що вказівка на можливість звільнення священнослужителів від обов'язку зберігати професійну таємницю довірителем грубо порушує основи християнської релігії. Результатом дослідження стала пропозиція зміни чинного кримінального процесуального законодавства з огляду на виявлені проблеми та протиріччя.

Ключові поняття: свідочий імунітет, священнослужитель, таємниця сповіді, відмова від давання показань.

Navrotska Vira,

Candidate of Legal Sciences (PhD in Law),
Associate Professor
of the Department of criminal-law disciplines
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: superviranavr@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3407-7984

WITNESS IMMUNITY OF A PRIEST IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract. The problem of granting priest by the right to witness immunity and his exception from the circle of persons that can be interrogated as a witness in criminal proceedings, causes a lot of discussions.

There are features of participation of a priest in criminal proceedings. Criminal-procedural relations are characterized by public principle. However, in the sphere of the criminal proceedings, the interests of private persons, must be taken into account in the legal regulation.

Problems of granting a priest by immunity of witness and regulation of his participating in criminal-procedural relations belong to debatable in a criminal-proceedings doctrine. A current legislation (in particular, criminal procedural) regulates this question contradictory and inconsistently. Not all confessions recognize the secret of confession, and, accordingly, the of confession secret is absent. At the same time existent legislative approach in relation to the question of release of priest from testifying takes into account interests of priests and believers only those confessions, in which the secret of confession is recognized as the sacrament. Not all religious organizations passed the state registration. The provisions of the Criminal Procedural Code of Ukraine are formulated in way to give advantage to the believers of christian confessions. It violates the principle of equality before law and court on the grounds of religion.

The possibility of release a priest from a duty to keep a professional secret by trustee rudely violates bases of christian religion.

The suggestion to change the current criminal-procedural legislation taking into account of the mentioned problems and contradictions is carried out.

Key concepts: immunity of witness, priest, secret of confession, refusal of testimony.

Вступ

Питання стосовно наділення священнослужителів правом свідоцького імунітету та виключення їх із кола осіб, котрі можуть бути допитані як свідки у кримінальному провадженні, викликають доволі гострі суперечки.

Ступінь наукової розробленості питання назагал невисокий. Окремі аспекти проблеми допиту священнослужителів як свідків, наділення їх відповідним імунітетом аналізували, скажімо, Г. М. Волкова, Н. Ю. Волосова, В. В. Король, Г. Корольов, К. Б. Марисюк, Т. Н. Москалькова, С. О. Новіков, М. В. Палій, І. В. Смолькова. Проте після прийняття КПК України 2012 р. відповідну проблему належно не досліджено, в юридичній літературі не було звернуто увагу на явну неузгодженість між чинним КПК і Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» та на суперечливість цього Кодексу й вітчизняної Конституції, на невідповідність правового регулювання у цій сфері окремих загально-правових принципів (засад) і на деякі інші питання, підхід стосовно вирішення яких у законодавця, на думку автора, мав би бути зовсім іншим.

Метою цього дослідження є акцентування уваги на дискусійних питаннях правового регулювання наділення священнослужителів правом свідоцького імунітету з метою усунення цих недоліків у подальшому.

1. Таємниця сповіді – атрибут церковних таїнств

У багатьох релігійних конфесіях таємниця сповіді є неодмінним атрибутом церковних таїнств. Священники всіх християнських віросповідань визнають містичний сенс усіх церковних таїнств (таємниці сповіді зокрема). З релігійної точки зору сповідь є видимою обрядовою частиною таємниці покаяння (яке полягає в тому, що християнин перед своїм духівником, розповідає про свої гріхи із наміром виправитися) [1, с. 293]. Таємниця сповіді з правової позиції є гарантією недоторканності приватного життя віруючих [2–4].

Звільнення священнослужителя від обов'язку свідчити має давню історію. У Древньому Римі за законом Валентиніана (355 р.) були встановлені свідоцькі привілеї для духовних осіб різного сану. Єпископи виключалися з числа свідків на суді. Для пресвітерів встановлювалося правило: вони повинні були давати свідоцькі показання без «образи допиту» («sine injuria questions»), тобто не мали піддаватися тортурам; диякони ж від тортур не звільнялися.

До кінця V ст. допускалася як всенародна сповідь у храмі, так і сповідь перед пресвітером, але на початку VI ст. було встановлено

правило обов'язкового збереження мовчання стосовно усіх обставин, що були розкриті священнику під час реалізації одного зі семи таїнств церкви – таємниці сповіді. Таке найсуворіше правило, встановлене церквою, поширювалося на всіх християнських священнослужителів.

Видатний християнський теолог Фома Аквінський називав таємницю сповіді «sigillum confessionis» («печаткою мовчання»). Саме завдяки вченню Фоми Аквінського й з'явилася заборона на розголошення таємниці сповіді. Згідно зі ст. 21 IV Лютеранського ордену, священник, котрий порушив «печатку мовчання», підлягав покаранню у виді ув'язнення до монастиря найсуворішого ордену. Аналогічне покарання було передбачено й у буллах папи Климента VIII 1594 р. [5, с. 493; 6, с. 127].

А. Ф. Коні велику увагу приділяв моральній складовій таємниці сповіді у кримінальному процесі, вказуючи на важливість цих приписів як для канонічного, так і для світського (кримінального процесуального) законодавства. На моральну складову таємниці сповіді звертають увагу й інші автори. Деякі з них, зокрема, підкреслюють, що до таємниці приватного життя належить таємниця сповіді, з якої не повинно бути жодних винятків чи обмежень, оскільки стосунки між віруючим та священнослужителем – це особливі відносини, що ґрунтуються на безмежній довірі до священнослужителя, і «вламуватися» у ці стосунки, їх руйнувати – абсолютно не припустимо [7, с. 36].

Обґрунтовуючи моральне значення таємниці сповіді, А. Ф. Коні писав: «Священник, що каже розкаюваному: «Це Христос невидимо стоїть, приймаючи сповідь твою»... та який потім відпустив гріхи, не може уже бути викривачем перед судом земним. Тут можливість розкриття злочинної справи та встановлення істини приноситься в жертву необхідності зберегти високе та просвітлююче значення сповіді. І закон тисячу разів правий, коли не допускає спотворення таємниці покаяння, перетворюючи його у тимчасове і випадкове знаряддя дослідження злочину! Правий він і в тому, що здійснює свою заборону допитувати священника про таємницю сповіді послідовно та неухильно, не спокушаючись можливістю надати йому лише право відмовитися відповідати на таке питання. Моральні вимоги ... мають бути поставлені твердо та безумовно, не залишаючи шпарини ні для психологічного насильства, ні для малодушності» [8].

Історії відомі ситуації, за яких недотримання таємниці сповіді спричиняло дуже тяжкі наслідки. До прикладу, однією із причин трагедії «Кривавої неділі» 9 січня 1905 р. є факт

розголошення працівникам царської поліції таємниці сповіді священником Шліссельбурзької тюремної церкви. Ця обставина в подальшому змусила Синод позбавити цього священника сану та позбавити його духовного звання [9, с. 115].

Можна навести чимало прикладів, описаних у художній літературі, де висловлюється різко негативне ставлення до розголошення священнослужителем конфіденційної інформації, повідомленої йому віруючим під час здійснення одного з найбільших таїнств. Скажімо, український письменник І. Багряний у своєму романі «Сад Гетсиманський» з відразою та огидою описує одночасний допит, проведений між підозрюваним (головним героєм роману) та священником, який отримав певну інформацію на сповіді від матері підозрюваного. Можна також послатися на відомий роман Е. Л. Войнич «Гедзь». Один із героїв роману абат Монтінееллі, порушивши свій обов'язок священнослужителя, повідомив представникам влади про підготовлюваний політичний злочин, відомості про який йому були довірені на сповіді. Цей вчинок, продиктований турботою про безпеку держави, уже більше 150 років, що минули після виходу роману, безумовно засуджується цивілізованим світом.

2. Зміст свідоцького імунітету

Про зміст свідоцького імунітету священнослужителя у процесуальній літературі висловлювалися різні думки. М. В. Духовський з цього приводу писав: «Якщо священник, всупереч своєму обов'язку зберігати таємницю сповіді, все-таки розповів про зміст сповіді судді чи слідчому, то ігнорувати, виключати такі показання зі справи не буде підстав, оскільки вони через це не позбавляються характеру добросовісного показання. Може виникнути питання про відповідальність священнослужителя за розголошення таємниці, але це уже інше питання» [10, с. 214].

На думку деяких дослідників, якщо священник може та готовий сприяти розкриттю злочинів, слід зробити виняток, що дозволяє розкривати таємницю сповіді в інтересах кримінального процесу. Прибічники такої позиції вказують на те, що в інтересах держави є створити умови для священників, аби вони могли без страху повідомляти інформацію, котра стосується злочину та стала відома на сповіді, без загрози покарання з боку церкви. Ці автори пропонують наділити священнослужителя, який співпрацює із правоохоронними органами, імунітетом від покарання за канонічним/церковним правом за розголошення таємниці сповіді. Вони вказують на доцільність вне-

сення доповнень до КПК таким чином, аби у священника була гарантія, що «при співробітництві із правоохоронними органами церква його не покарає» [11, с. 141].

Однак, звісно ж, така пропозиція потребуватиме зміни церковного законодавства. Тимчасом в умовах проголошення у Конституції положення про відокремлення церкви від держави не видається за можливе на порушення існуючих півторатисячолітніх канонічних норм, що є доволі стабільними, «встояними», змусити (чи схилити) церкву до відповідної зміни внутрішнього (канонічного) права.

Т. Н. Москалькова вважає, що «священнослужитель *в принципі* (тут і далі курсив мій – В. Н.) може бути допитаним, але якщо він відмовиться від давання показань у зв'язку із необхідністю зберегти в таємниці відомості, що стали йому відомі на сповіді, закон забороняє притягувати його до кримінальної відповідальності» [12, с. 50].

По суті наведені твердження зводять нанівець інститут таємниці сповіді. Свого часу А. Ф. Коні писав: «Намагання судових практиків прямо скасувати чи опосередковано обійти правила про неможливість допиту священника стосовно сповіді в інтересах успішного кримінального переслідування, не можуть викликати співчуття: вони намагаються зробити таємне спілкування людини з Богом знаряддям земного правосуддя, звільняючи його представників від зусиль у розкритті істини загальноприйнятим способом без підриву у народі довірливого ставлення до виконання одного із найвищих релігійних таїнств» [5, с. 494].

І. Бентам називав закон, який дозволяє допитувати священнослужителя, «актом тиранії над совістю людей». Обґрунтовуючи причини виключення священнослужителів із числа свідків, він зауважував, що закон не дає права світській владі домагатися відкриття таємниці сповіді, оскільки «визнання робиться під умовою збереження таємниці, заявленої перед Богом через посередництво священника» [13].

За минулі роки (не тільки в Україні) зростає кількість злочинів, спрямованих на дестабілізацію суспільства (злочини проти особи, терористичні акти, захоплення заручників тощо). У зв'язку з цим постає питання про необхідність збереження таємниці сповіді та попередження тяжких наслідків (зокрема, загибелі людей), про що стало відомо священнослужителю під час сповіді. Тобто: який моральний вибір повинен зробити священнослужитель у ситуації, за якої виникає конфлікт між його громадянським та духовним (професійним) обов'язком?

В абз. 2 п. IX.2. Соціальної концепції Української православної церкви з цього при-

воду вказано, що «навіть з метою допомоги правоохоронним органам священнослужитель не може порушувати таїну сповіді або іншу таємницю, що охороняється законом (наприклад, таємницю усиновлення)». А в абз. 4 п. IX.2 зазначеної концепції йдеться про те, що «священнослужитель покликаний виявляти особливу пастирську чуйність у випадках, коли на сповіді йому стає відомо про злочин, який готується. Без винятків і за будь-яких обставин свято зберігаючи таїну сповіді, пастир водночас мусить вжити всіх можливих заходів для того, щоб злочинний замір не здійснився. Насамперед це стосується небезпеки людиноубивства, особливо масових жертв, можливих у разі здійснення терористичного акту або виконання злочинного наказу під час війни. Пам'ятаючи про однакову цінність душі потенційного злочинця й наміченої ним жертви, священнослужитель повинен закликати сповідника до істинного покаяння, тобто до відмови від злого наміру. Якщо цей заклик не справить жодної дії, пастир може, *підключившись про збереження таємниці імені сповідника та інших обставин, які можуть викрити його особу, попередити тих, чиєму життю загрожує небезпека*» [14].

3. Суперечливість законодавчого підходу стосовно питання звільнення священнослужителя від давання показань

Слід зазначити, що зараз свідоцький імунітет поширюється на священнослужителів тільки у частині, яка стосується відомостей, довірених їм лише під час такого таїнства, як сповідь. Адже у п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК України 2012 р. наголошено, що не можуть бути допитані як свідки священнослужителі з приводу того, що їм довірено або стало відомо *при здійсненні сповіді*.

Водночас у попередньому кримінальному процесуальному законодавстві це питання було врегульовано ширше. Зокрема, у п. 1 ч. 1 ст. 69 КПК України 1960 р. було зазначено, що не підлягають допиту як свідки священнослужителі стосовно інформації, яка стала їм відомою при здійсненні *професійної діяльності*. Схоже положення свого часу містилося і у Статуті кримінального судочинства. Там було передбачено не допускати священників до свідчень стосовно визнань, зроблених їм на сповіді чи *при поданні іншої духовної допомоги* [15, с. 307].

Звісно, випадки та способи надання духовної допомоги, якщо вони виходять за межі сповіді (та які також є частиною професійної діяльності священнослужителя – зокрема й священнослужителя християнських конфесій), можуть бути розмаїтими й невизначеними.

І недопущення у цих випадках священників до давання показань є перепоною до розкриття істини. Але з іншого боку, як зазначають багато дослідників, далеко не всі релігійні течії та напрямки визнають таємницю сповіді та таїнство покаяння [16, с. 48]. Приміром, протестантизм (на відміну від католицизму та православ'я) не визнає містичного змісту церковних таїнств. У більшості протестантських течій здійснюється тільки причастя та хрещення. Причому вони розглядаються лише як символічні обряди, що не надто відрізняються від решти. Певно, за таких обставин некоректно та невірно стверджувати про те, що у протестантських напрямках таємниці сповіді надається таке ж значення, що й у православних і католицьких течіях.

Це питання слід тлумачити з огляду на принцип рівності усіх перед законом та судом. Згідно зі ст. 24 Конституції України, усі рівні перед законом та судом. Відповідно до положень наведеної конституційної норми, заборонено обмеження прав осіб за ознакою релігійної належності. З огляду на положення КПК України, не підлягає допиту як свідок священнослужитель про обставини, що стали відомі йому зі сповіді. Проте сповідь як одне із таїнств церкви передбачене та відоме лише християнським конфесіям. Це ж надає переваги у кримінальному судочинстві віруючим цих конфесій. Стосовно ж віруючих інших віросповідань (іудаїзму, ісламу, буддизму тощо) наразі це питання законодавцем не вирішене взагалі.

Вочевидь, доцільно підтримати пропозицію про необхідність поширення свідоцького імунітету як гарантії прав особи й на представників інших конфесій, яким притаманна не сповідь, а інші форми довірливого спілкування віруючого зі священнослужителем, та потребу законодавчого врегулювання права священнослужителів інших конфесій відмовитися від давання показань про відомості, які стали відомі їм при здійсненні обряду покаяння (за умови, що він передбачений для такої релігійної течії) [17, с. 11; 18, с. 171; 19, с. 94–96].

Тому, як видається, більш обґрунтованим (хоча й недосконалим!) було положення п. 1 ч. 1 ст. 69 КПК України 1960 р., відповідно до якого, за загальним правилом, не могли бути допитаними як свідки священнослужителі з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні *професійної діяльності*. Положення ж п. 5 ч. 2 ст. 65 чинного КПК України є таким, що звужує обсяг права священнослужителя щодо ненадання органам досудового розслідування та суду показань з приводу певних обставин кримінального провадження. Водночас, відповідно до одного із конституційних

положень, при внесенні змін до чинних законів чи при прийнятті нових не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ч. 3 ст. 22 Конституції України) [20].

Окрім того, треба звернути увагу й на те, що в сучасній Україні існує велика кількість як релігійних, так і псевдорелігійних організацій та товариств. Причому деякі з них не пройшли відповідної державної реєстрації. У разі кримінального провадження неминуче виникатиме питання як про статус самої такої організації, так і про статус (сан) служителя культу, котрий уповноважений на здійснення відповідного релігійного обряду. Доречно нагадати, що у КПК України 2012 р. відсутня будь-яка вказівка про належність такої організації до зареєстрованих.

Зважаючи на наведене, вбачаємо потребу викласти положення п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК України 2012 р. (у якій йдеться про осіб, котрі не можуть бути допитані як свідки) у такій редакції: «Священнослужитель релігійних організацій, що пройшли державну реєстрацію – про відомості, одержані ним при здійсненні сповіді чи обряду, схожого із покаанням (за умови, що він передбачений для даної релігійної течії)».

Деякими науковцями висловлювалося твердження, згідно з яким таємницю сповіді (чи таємницю іншого обряду покаання) повинна гарантувати церква або інші релігійні об'єднання, при цьому завданням держави є надання їм такої можливості. Не виключено, що котрася із них допускає виняток із загального правила, можливо, якийсь окремих священник вирішить порушити ці правила, до прикладу, з метою врятування життя інших людей. Скажімо, Ю. К. Орлов наводив приклад із практики, коли священнослужитель видав жінку, котра умисно заражала чоловіків СНІДом. Цей дослідник вважає, що якщо священнослужитель з якихось причин виявив бажання, аби його допитали, таке бажання може бути задоволене [21, с. 100–101].

Дискутуючи з цього приводу, інший вчений, С. О. Новіков, цілком справедливо вказує на те, що зняття заборони на допит священників щодо обставини, відомих їм зі сповіді, дуже істотно похитне довіру віруючих до них [22, с. 118–119]. Певно, слід повністю погодитися із цією тезою.

Як на те абсолютно справедливо звертається увага, «якщо священник зробить висновок, що відкриття повідомленого на сповіді виявиться корисним (сприятиме розкриттю злочину або ж допоможе врятує невинного, котрого було несправедливо обвинувачено у тому ж злочині), він має повне моральне право силою переконання й заходами духовного

покарання спонукати винного до того, щоб він сам зізнався у своєму злочині не лише на сповіді, але й перед органами досудового розслідування і судом» [23, с. 30]. Якраз такий підхід до вирішення проблеми допоможе зберегти особливі довірливі стосунки між віруючими та духовними особами, та, своєю чергою, гарантувати збереження як загальнолюдських цінностей, так і релігійних святинь.

Г. Корольов запропонував й інший варіант вирішення цієї проблеми (мабуть, дещо надуманий): «Якщо священнику не вдалося спонукати злочинця до щирого зізнання перед правоохоронними органами та він прийде до переконання, що злочинець повинен понести справедливе покарання, то священник вправі відмовитися від свого сану, а вже тоді як повноправний громадянин – викрити злочинця» [23, с. 30].

Таку позицію було піддано відвертій критиці. Противники наведеної точки зору вказували на те, що навряд чи подібні поради можна вважати правильними – причому не лише з моральної точки зору. Сповідь та отримані у цей час відомості мають місце у період дії сану священнослужителя, навіть будучи позбавленим якого він не вправі розголошувати отриману інформацію [24, с. 17; 19, с. 95] Я цілком поділяю цю позицію. Наведений вище (та критикований мною) підхід, запропонований низкою авторів до вирішення заданої проблеми, не дасть змоги реалізувати положення, передбачені в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Такий підхід є помилковим, адже зрозуміло, що людина, яка сповідається, все ж розраховує на те, що довірена нею таємниця за жодних умов не підлягатиме розголошенню. Видається, що навіть колишній священнослужитель не може бути допитаним про зміст сповіді без згоди того, хто сповідався. Якщо ж він (всупереч релігійним настановам) даватиме показання, що розкривають таємницю сповіді, то такі показання не можуть мати доказової сили.

Варто погодитися із твердженням, відповідно до якого, якщо священнослужитель за власною ініціативою добровільно повідомить правоохоронні органи про злочин (чи інше суспільно небезпечне діяння – В. Н.), який готується (що, в принципі, малоймовірно), то представник правоохоронного органу, не допитуючи його як свідка, повинен вжити усіх необхідних заходів для попередження та припинення незакінченого злочину (чи іншого суспільно небезпечного діяння – В. Н.) [18, с. 175].

У ч. 3 ст. 65 КПК України 2012 р. йдеться про те, що особи, зазначені у п. 5 ч. 2 ст. 65 КПК (у цій нормі йдеться саме про священнослужи-

теля, котрий отримав відомості на сповіді), з приводу довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила наведені відомості.

Вказівка на можливість звільнення священнослужителів від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, котра довірила їм ці відомості, за справедливою думкою В. В. Короля, грубо порушує основи християнської релігії і є втручанням у справи церкви [9, с. 115].

На наше тверде переконання, коло відомостей, довірених на сповіді священнослужителю, не підлягає розголошенню взагалі. Ці норми впливають із положень канонічного права, де передбачено обов'язок священника свято зберігати таємницю сповіді. Заборона на допит священнослужителя про такі відомості є неодмінною умовою ставлення з повагою до почуттів віруючих.

Потрібно звернути увагу на те, що, відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», *ніхто* (!) не має права вимагати від священнослужителів відомостей, які отримані ними під час сповіді віруючих [25]. Це означає, що жодна особа (надто працівник правоохоронного органу чи суддя при здійсненні кримінального провадження!) за жодних обставин (навіть тоді, коли священнослужитель у письмовому вигляді звільнений від обов'язку зберігати таємницю сповіді довірителем такої інформації) не може ставити вимогу про розголошення відповідних відомостей під загрозою настання кримінальної (або будь-якого іншого виду юридичної) відповідальності.

Таким чином, існує суперечність та неузгодженість між відповідним положенням ч. 3 ст. 65 КПК України 2012 р. й ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

За наявності суперечності між нормативно-правовими актами передусім треба зважати на предмет правового регулювання. Тобто в такому разі нормативний акт, до «сфери відання якого» належить відповідне питання, і повинен мати перевагу. Але річ у тім, що інститут таємниці сповіді має комплексний, міжгалузевий характер, і обидва ці закони регулюють однорідні суспільні відносини. А отже, визначити пріоритет якогось із цих законів за наведеним вище критерієм неможливо.

У разі суперечності між положеннями нормативних актів рівної юридичної сили (а КПК ніколи не мав, та й не може мати переваги

над будь-якими іншими нормативно-правовими актами тільки з огляду на те, що він є кодифікованим, а інші – ні), які, водночас, регулюють однорідні суспільні відносини, слід виходити із темпорального колізійно-правового принципу, відповідно до якого в такому разі пріоритет має нормативний акт, більш пізній за часом прийняття. А тут не все так і просто.

Припустімо, аналізована ситуація трапилася б за час дії «старого» КПК (1960 р.). Оскільки Закон «Про свободу совісті та релігійні організації» було прийнято пізніше (у 1991 р.), то, відповідно, саме йому тоді й слід було б надавати перевагу. Тому до 20 листопада 2012 р. (до моменту набрання чинності нового КПК) навіть якщо священник був звільнений від обов'язку зберігати відповідну таємницю тим, хто йому сповідався, але відмовлявся б від розголошення зазначеної інформації на допиті через те, що протилежне суперечить його сумлінню, моральному обов'язку перед Богом, то він не міг бути притягнутий до кримінальної відповідальності за ст. 385 КК України. Водночас якщо священнослужитель за таких умов (якщо є звільнення від обов'язку зберігати професійну таємницю довірителем відповідних відомостей) все-таки вирішив би дати показання, то вони мали би бути визнані допустимими доказами.

Якби ж подібна ситуація трапилася б, але за час дії КПК України 2012 р., то підхід до її розв'язання був би уже геть іншим. Адже зараз новий КПК та аналізований Закон фактично «помінялися місцями»: чинний КПК прийнято на 19 років пізніше, аніж Закон «Про свободу совісті та релігійні організації». А отже, положення зазначеного Закону про те, що ніхто та ні за яких обставин не може вимагати від священнослужителя відомостей, отриманих ним на сповіді віруючого, фактично нівелюються положенням ч. 3 ст. 65 КПК України 2012 р. Відповідно, якщо зараз у працівників правоохоронних органів є достовірні дані про те, що священнослужитель володіє відомостями, отриманими під час сповіді (що входять до предмета доказування у цьому кримінальному провадженні), але відмовляється повідомити про них під час допиту його як свідка із посиланням на ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації», то притягнення його до кримінальної відповідальності в аналізованій ситуації за ст. 385 КК України з позиції законодавця (але аж ніяк не з позиції моральних норм!) буде підставним та обґрунтованим.

Наведене вище свідчить про те, що іноді саме такий підхід (застосування темпорального колізійно-правового принципу) до вирішення

суперечностей між положеннями нормативно-правових актів, за одночасної неможливості застосування будь-яких інших ієрархічних колізійно-правових принципів, хоч і правильний з формальних міркувань, проте є хибним та хитким за своєю суттю. Адже проблемна ситуація (як за час дії КПК 1960 р., так і за КПК 2012 р.) не змінилася абсолютно, натомість підходи до її вирішення є кардинально протилежними!

Видається, що у деяких випадках встановлення законодавчої заборони на розголошення інформації про певні довірені таємниці (зокрема таємниці приватного життя чи будь-якої іншої таємниці, що була довірена священнослужителю) зумовлено не тільки інтересами довірителя відповідної таємниці, але й інтересами того, кому ця інформація була довірена.

В юридичній літературі уже висловлювалася точка зору (з нею ми повністю погоджуємося), відповідно до якої священнослужитель не може бути допитаний навіть у тому разі, якщо особа, котра сповідалася, готова розголосити або вже й сама повідомила органам розслідування, суду довірену священнослужителю інформацію [26, с. 166–167].

З огляду на сказане варто виключити священнослужителів із числа осіб, котрих можна звільнити від обов'язку зберігати таємницю, отриману на сповіді чи при здійсненні обряду покаяття (за умови, що він передбачений для заданої релігійної течії) особою, яка довірила йому ці відомості. А тому перше речення ч. 3 ст. 65 КПК України 2012 р. доречно викласти у такій редакції: «Особи, передбачені пунктами 1–4 частини другої цієї статті, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі».

Список використаних джерел

1. Религии мира. Ч. 2. Религии Китая и Японии. Христианство. Ислам. Духовные искания человечества в конце XIX–XX веках. Религии и мир. М.: Аванта+, 2004. 688 с.
2. Марисюк К. Б. Чи потрібна кримінально-правова відповідальність за порушення таємниці сповіді? *Вісник ЛІВС при НАВС України*. 2003. № 1. С. 104–108.
3. Навроцька В. В. Таємниця професійної діяльності священнослужителя як одна з процесуальних гарантій недоторканності приватного життя. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. Спеціальний випуск № 5*. 2011. С. 275–281.
4. Палій М. В., Волкова Г. М. Основи кримінально-правового захисту таємниці сповіді. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності*. 2005. №2. С.247–248.
5. Кони А. Ф. Тайна исповеди. Энциклопедический словарь. Т. 64. СПб.: Изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон, 1901. С. 493–494.
6. Болотов В. В. Лекции по истории Древней Церкви. URL: <http://www.orthodox.ee/docs/Bolotov.pdf>.
7. Макарова З. В. Гласность уголовного процесса: концепция и проблемы развития: автореф. дисс. на соиск. ученой степени д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Екатеринбург, 1996. 44 с.
8. Кони А. Ф. Нравственные начала в уголовном процессе. URL: http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/БИО/КONI/AFKONI_E.HTM

Окрім того, потребує нової редакції й положення ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації». На підставі вищенаведеного ч. 5 ст. 3 зазначеного Закону доцільно сформулювати так: «Ніхто не має права вимагати від священнослужителів релігійних організацій, що пройшли державну реєстрацію, відомостей, отриманих ними під час сповіді віруючих чи при здійсненні обряду, схожого із покаяттям (за умови, що він передбачений для даної релігійної течії)».

Висновки

У статті проаналізовано недоліки законодавчої регламентації стосовно питання звільнення священнослужителя від обов'язку давання показань у кримінальному провадженні як свідка та запропоновано нову редакцію положень п. 5 ч. 2 ст. 65, ч. 3 ст. 65 КПК України та ч. 5 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Запропонований підхід до вирішення цього питання дасть можливість: 1) створити умови для збереження таємниці сповіді чи таємниці обряду, схожого із покаяттям; 2) захистити інтереси віруючих усіх конфесій (а не тільки християнських) – причому це стосується як інтересів осіб, котрі повідомили священнослужителю інформацію під час здійснення такого обряду, так й інтересів самих священнослужителів; 3) позбавити недобросовісних учасників процесу (як приватних учасників, так і осіб, які здійснюють кримінальне судочинство на професійній основі) змоги скористатися нечіткою та суперечливою регламентацією цих відносин; 4) усунути суперечності між нормативно-правовими актами; 5) узгодити КПК України зі загальноновизнаними принципами права.

9. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Львівський національний університет ім. Івана Франка. Львів, 2002. 205 с.
10. Духовский М. В. Русский уголовный процесс. М.: Изд. М. В. Клюкина, 1910. 448 с.
11. Татьяна Д., Закирова Л. Проблемы тайны исповеди в уголовном процессе России. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2011. № 3. С. 140–142.
12. Москалькова Т. Н. Этика уголовно-процессуального доказывания (стадия предварительного расследования). М.: Спарк, 1996. 125 с.
13. Бентам И. О судебных доказательствах. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-sudebnyh-dokazatelstvah>
14. Соціальна концепція Української православної церкви. URL: <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya>
15. Владимиров Л. Е. Учение об уголовных доказательствах. Части Особенная и Общая. URL: <https://www.twirpx.com/file/1880465/>
16. Кипнис Н. М. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве /отв. ред. П. А. Лупинская. М.: Юристъ, 128 с.
17. Ларин А. А. О принципах уголовного процесса и гарантиях прав личности в проекте УПК. *Российская юстиция*. 1997. № 9. С. 8–15.
18. Смолькова И. В. Проблемы охраняемой законом тайны в уголовном процессе: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 / Иркутская государственная экономическая академия. Иркутск, 1998. 404 с.
19. Волосова Н. Ю. О тайне исповеди и свидетельском иммунитете священнослужителя в уголовном судопроизводстве. *Вестник Оренбургского государственного университета*. 2015. № 3 (178). С. 91–97.
20. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>.
21. Орлов Ю. К. Основы теории доказательств в уголовном процессе. М.: Юристъ, 2009. 175 с.
22. Новиков С. А. Правдивые показания: правовые меры стимулирования в России и за рубежом (уголовное судопроизводство): монография. СПб.: Изд. Дом С.-Петербур. гос. ун.-та, 2008. 424 с.
23. Королев Г. Тайна исповеди в уголовном процессе. *Российская юстиция*. 1995. № 2. С. 28–32.
24. Будников В. Л. Иммунитет свидетеля в уголовном процессе: лекция. Волгоград: Изд-во Волгоградского гос. ун.-та, 1998. 32 с.
25. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23 квітня 1991 р. № 987-XII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12/print>.
26. Писарев А. В. Перечень лиц, не подлежащих допросу в качестве свидетелей, требует уточнения. *Вестник Омского университета*. Серия «Право». 2008. № 1 (14). С. 165–170.

References

1. Religii mira. Ch. 2. Religii Kitaja i Japonii. Hristianstvo. Islam. Duhovnje iskanija chelovechestva v konce XIX–XX vekah. Religii i mir. (2004) [Religions of the world. Part 2. Religions of China and Japan. Christianity. Islam. The spirituality of the search for humanity in the late nineteenth and twentieth centuries. Religions and the world] [in Russ.].
2. Marysiuk, K. B. (2003) Chy potribna kryminalno-pravova vidpovidalnist za porushennia taiemnytsi spovidi? [Does Criminal Liability Need for Confidentiality Breach?]. *Visnyk LIVS pry NAVS Ukrainy (The LIVS Bulletin at the NAAS of Ukraine)*, 1, 104–108 [in Ukr.].
3. Navrotska, V. V. (2011) Taiemnytsia profesiinoi diialnosti sviashchennosluzhytelia yak odna z protsesualnykh harantii nedotorkannosti pryvatnoho zhyttia [The secrecy of the clergyman's professional activity as one of the procedural safeguards for privacy]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnurishnykh sprav imeni E. O. Didorenka*, 5, 275–281 [in Ukr.].
4. Palii M. V., & Volkova, H. M. (2005) Osnovy kryminalno-pravovoho zakhystu taiemnytsi spovidi [The basics of criminal defense of the mystery of confession]. *Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoi diialnosti (Problems of jurisprudence and law enforcement)*, 2, 247–248 [in Ukr.].
5. Koni, A. F. (1901) Tajna ispovedi [The secret of confession] *Jenciklopedicheskij slovar'*, 64, 493–494 [in Russ.].
6. Bolotov, V. V. Lekcii po istorii Drevnej Cerkvi [Lectures on the History of the Ancient Church]. Retrieved from <http://www.orthodox.ee/docs/Bolotov.pdf>. [in Russ.].
7. Makarova, Z. V. (1996) Glasnost' ugovnogo processa: koncepcija i problemy razvitija [The publicity of the criminal process: the concept and problems of development]. Abstract dis. ... kand legal sciences: 12.00.09 [in Russ.].
8. Koni, A. F. Nravstvennye nachala v ugovnom processe [Moral principles in the criminal process]. Retrieved from http://vivovoco.astronet.ru/VV/PAPERS/BIO/KONI/AFKONI_E.HTM [in Russ.].

9. Korol', V. V. (2002) Zasada hlasnosti ta yii obmezhenia v kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy [The principle of publicity and its limitation in the criminal proceedings of Ukraine]. Dis. ... kand. legal sciences:12.00.09 [in Ukr.].
10. Duhovskij, M. V. (1910) Russkij ugovolnyj process [The Russian criminal trial] [in Russ.].
11. Tat'janin, D., & Zakirova, L. (2011) Problemy tajny ispovedi v ugovolnom processe Rossii [Problems of the Confession Secret in the Criminal Process of Russia]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta. (Bulletin of the Orenburg State University)*, 3, 140–142 [in Russ.].
12. Moskal'kova, T. N. (1996) Jetika ugovolno-processual'nogo dokazyvanija (stadija predvaritel'nogo rassledovanija) [Ethics of criminal procedural evidence (preliminary investigation stage)] [in Russ.].
13. Bentam, I. O sudebnyh dokazatel'stvah [On judicial evidence]. Retrieved from <https://cyberleninka.ru/article/n/o-sudebnyh-dokazatelstvah> [in Russ.].
14. Sotsialna kontseptsiiia Ukrainskoi pravoslavnoi tserkvy [Social concept of the Ukrainian Orthodox Church]. Retrieved from <http://orthodox.org.ua/page/sots%D1%96alna-kontsepts%D1%96ya> [in Ukr.].
15. Vladimirov, L. E. Uchenie ob ugovolnyh dokazatel'stvah. Chasti Osobennaja i Obshhaja [The doctrine of criminal evidence. Parts Special and General]. Retrieved from <https://www.twirpx.com/file/1880465/> [in Russ.].
16. Kipnis, N. M. Dopustimost' dokazatel'stv v ugovolnom sudoproizvodstve [Admissibility of evidence in criminal proceedings] [in Russ.].
17. Larin, A. A. (1997) O principah ugovolnogo processa i garantijah prav lichnosti v proekte UPK [On the principles of criminal procedure and guarantees of personal rights in the draft Code of Criminal Procedure]. *Rossijskaja justicija (Russian Justice)*, 9, 8–15 [in Russ.].
18. Smol'kova, I. V. (1998) Problemy ohranjaemoj zakonom tajny v ugovolnom processe [Problems of secrecy in the criminal process]. Dis. ... doct. legal sciences: 12.00.09 [in Russ.].
19. Volosova, N. Ju. (2015) O tajne ispovedi i svidetel'skom immunitete svjashhennoslužitel'ja v ugovolnom sudoproizvodstve [About the secret of confession and witness immunity of a clergyman in criminal proceedings]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta (Bulletin of the Orenburg State University)*, 3 (178), 91–97 [in Russ.].
20. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 r. [Constitution of Ukraine: Law of Ukraine of June 28, 1996]. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>. [in Ukr.].
21. Orlov, Ju. K. (2009) Osnovy teorii dokazatel'stv v ugovolnom processe [Fundamentals of the theory of evidence in the criminal process.] [in Russ.].
22. Novikov, S. A. (2008) Pravdivye pokazanija: pravovye mery stimulirovanija v Rossii i za rubezhom (ugolovnoe sudoproizvodstvo): monografija [True testimony: legal incentives in Russia and abroad (criminal proceedings): monograph] [in Russ.].
23. Korolev, G. (1995) Tajna ispovedi v ugovolnom processe [The mystery of confession in the criminal process] *Rossijskaja justicija (Russian Justice)*, 2, 28–32 [in Russ.].
24. Budnikov, V. L. (1998) Immunitet svidetel'ja v ugovolnom processe [Witness immunity in criminal proceedings] [in Russ.].
25. Pro svobodu sovisti ta relihiini orhanizatsii: Zakon Ukrainy vid 23 kvitnia 1991 r. [On Freedom of Conscience and Religious Organizations: Law of Ukraine of April 23, 1991]. URL: Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12/print>. [in Ukr.].
26. Pisarev, A. V. (2008) Perechen' lic, ne podlezhashhiih doprosu v kachestve svidetelej, trebueta utocnenija [The list of persons not to be questioned as witnesses requires clarification]. *Vestnik Omskogo universiteta. Serija «Pravo» (Bulletin of the Omsk University. The Law series)*, 1 (14), 165–170 [in Russ.].

Стаття: надійшла до редакції 27.08.2019
прийнята до друку 23.09.2019

The article: is received 27.08.2019
is accepted 23.09.2019

Розділ 4

Проблеми юридичної практики в Україні

Chapter 4

Problems of legal practice in Ukraine

UDC (УДК) 343.1
JEL Classification: K40; K41; K42.

Басиста Ірина Володимирівна,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: basysta-i@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9707-7386

Йосифович Данило Ігорович,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративного процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: yosyfovych_danylo@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5510-9781

**ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «НАЙМАНИЙ ПРАЦІВНИК»
У МЕЖАХ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ
МІЖ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ**

Анотація. Зроблено спробу дати відповіді на запитання щодо того, чи є договір про надання послуг між фізичними особами (чи будь-який інший цивільно-правовий договір) правовою підставою виникнення між фізичними особами трудових відносин та чи можна за цим договором вважати одну із сторін найманим працівником у розумінні п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України в редакції Закону України № 767-VII від 23.02.2014.

Наведено позицію колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду з означених питань та наші контраргументи щодо неї.

Ключові поняття: трудові відносини, цивільно-правові відносини, трудовий договір, найманий працівник, замовник, виконавець, приватне обвинувачення, закриття кримінального провадження.

Basysta Iryna,

Doctor of Legal Sciences, Professor,
Professor at the Department
of Criminal Procedure and Criminalistics
at Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: basysta-i@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-9707-7386

Yosyfovych Danylo,

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of
Administrative Law and Administrative Procedure
at Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: yosyfovych_danylo@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-5510-9781

**PROBLEMS OF UNDERSTANDING THE CONCEPT
OF «EMPLOYEES» ACCORDING TO THE SERVICES SUPPLY
AGREEMENT BETWEEN INDIVIDUALS**

Abstract. In present article, an attempt to answer the question whether a service agreement between individuals (or any other civil contract) is the legal ground for the emergence of labor relations between individuals and

whether one of the parties can be considered an employee, concerning this agreement, in the sense of paragraph 3 of Article 477 of the CPC of Ukraine as amended by the Law of Ukraine No. 767-VII of 02/23/2014. The position of the panel of judges of the First Judicial Chamber of the Cassation Criminal Court on the above issues and our counterarguments concerning it.

In particular, based on current legislation and existing scientific publications, it was established that an employee is an individual who works under an employment contract, including an individual. The legal basis for the emergence of labor relations between individuals is not civil and legal, but labor contracts. In civil and legal relations there is no such party as a hired employee (participants in a civil contract with an individual are the customer and performer), and in the labor relations – there is such a party.

There are cases when a court can qualify a civil contract as labor; and in that case an employer and employee should be considered the parties of such services agreement.

The opinion of the Supreme Court is different, in particular, the essence is that, in the sense of Article 477, paragraph 3, paragraph 1 of the CPC of Ukraine, as amended by the Law of Ukraine No. 767-VII of February 23, 2014, the concept of “hired employee” is much broader than in the labor law and it covers not only those cases when the guilty person on the basis of the signed employment contract, performed certain work in the interests of the victim, but also all other cases of employment relations, when a person, on the basis of any civil and legal agreement, performed work in favor of the victim and at the time of committing a crime was actually a hired employee.

Key concepts: labor relations, civil and legal relations, labor contract, hired employee, customer, performer, private prosecution, closure of criminal proceedings.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-98-103

Вступ

Розпочинаючи розгляд задекларованої проблематики варто зазначити, що на сьогодні п. 2 та 3 ч. 1 ст. 477 «Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення» глави 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» КПК України виключено на підставі Закону № 2227-VIII від 06.12.2017.

П. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України у останній своїй редакції визначав, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення було провадження, яке могло бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо кримінальних правопорушень, передбачених у цьому ж пункті, а серед іншого переліченого у цьому пункті і щодо кримінального правопорушення, передбаченого ст. 185 (крадіжка, крім крадіжки, вчиненої організованою групою) – якщо, серед іншого переліченого у цьому пункті, вона вчинена особою, яка щодо потерпілого була найманим працівником і завдала шкоду лише власності потерпілого [1].

У читача виникне цілком логічне запитання із приводу того навіщо цілу публікацію присвячувати тій структурній частині норми, яка на сьогодні є нечинною. У чому ж актуальність цього матеріалу? Відповідь криється в потребі судової практики, оскільки за цими пунктами ч. 1 ст. 477 КПК України, які виключені із вказаної частини статті на підставі Закону № 2227-VIII від 06.12.2017 року приймалися процесуальні рішення у кримінальних провадженнях, які на цей період часу оскаржені.

Тому й у квітні 2019 року виникла необхідність в тлумаченні змісту п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України в редакції Закону України № 767-VII від 23.02.2014 року в частині поняття словосполучення «найманий працівник», з огляду на це, відповідне звернення було направлено до членів Науково-консультативної ради при Верховному Суді, а згодом у своїй постанові від 21.05.2019 Верховний Суд колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду навів власне бачення означеної вище проблематики.

Спробуємо також у цій публікації запропонувати власні міркування та узагальнення щодо того, чи є договір про надання послуг між фізичними особами (чи будь-який інший цивільно-правовий договір) правовою підставою виникнення між фізичними особами трудових відносин та чи можна за цим договором вважати одну із сторін найманим працівником в розумінні п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України в редакції Закону України № 767-VII від 23.02.2014.

1. З огляду правового поля та наявної судової практики залишається дискусійним питання: Чи є договір про надання послуг між фізичними особами (чи будь-який інший цивільно-правовий договір) правовою підставою виникнення між фізичними особами трудових правовідносин?

Слід констатувати, що чинний Кодекс законів про працю України (далі – КЗпП) не містить визначення терміну «найманий працівник», що створює труднощі у його адекватному сприйнятті та застосуванні. У ст. 21 КЗпП перед-

бачено, що трудовий договір – це угода між працівником і власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом чи фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядкові, а власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін. Особливою формою трудового договору є контракт [2].

Водночас варто зазначити, що такий термін як «найманий працівник» є вживаним і його пояснення наведено у двох Законах України, зокрема у Законі України від 03.03.1998 № 137/98-ВР «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» (найманий працівник – фізична особа, яка працює за трудовим договором на підприємстві, в установі та організації, в їх об'єднаннях або у фізичних осіб, які використовують найману працю (ст. 1)) [3] та у Законі України від 02.03.2000 № 1533-III «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» (найманий працівник – фізична особа, яка працює за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі та організації або у фізичної особи (п. 11 ст. 1) [4].

Також слід зазначити, що втратив чинність Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» відповідно до Закону України № 77-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці» у поточній редакції Закону України від 19.12.2018, підстава – 2449-VIII [5]. Свого часу вказаний Закон теж містив визначення терміна «найманий працівник».

В обох визначеннях, серед іншого, вказано, що найманим працівником є фізична особа, яка працює за трудовим договором, зокрема у фізичної особи. Звідси слідує, що фізичні особи можуть використовувати найману працю.

Також у переважній більшості навчальних видань зазначено, що на стороні роботодавця згідно зі ст. 21 КЗпП виступає власник або уповноважений ним орган чи фізична особа [6].

Що ж є правовою підставою виникнення між фізичними особами трудових правовідносин? На наше переконання, яке слідує із ана-

лізу чинного законодавства та наявних наукових публікацій – це трудові договори. Вони охоплюються сферою трудових відносин.

За загальним правилом громадяни мають право укладати трудові договори з 16-ти років (ст. 188 КЗпП). За згодою одного з батьків або особи, яка його замінює, можуть прийматися на роботу особи, які досягли 15-ти років. Для підготовки молоді для продуктивної праці допускається прийом на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних училищ та закладів вищої освіти першого та другого рівнів акредитації для виконання легкої роботи, яка не завдає шкоди здоров'ю і не порушує процесу навчання, у вільний від навчання час по досягненні ними 14-ти років за згодою одного з батьків або особи, що його замінює.

Законодавство встановлює загальні та спеціальні вимоги до особи, яка бажає укласти трудовий договір. Ці вимоги можуть стосуватися наявності певної освіти, стажу роботи, стану здоров'я, наявності громадянства тощо. Загальні вимоги переважно встановлено у КЗпП, а спеціальні – у спеціальних нормативно-правових актах [6].

Відносини в межах трудового договору передбачають дотримання роботодавцем законів і підзаконних актів. На варті інтересів працівника стоять не тільки контролери, а й суди. Тому бажання роботодавця вивратися з кола «зобов'язаний – повинен – слід» цілком зрозуміло [7]. Для уникнення низки зобов'язань, які сліднують із трудового законодавства і передбачають існування такої сторони трудових правовідносин як найманий працівник, конструюється модель співпраці за цивільно-правовим договором із фізичною особою.

Такі правовідносини вже не є трудовими, це цивільно-правові відносини. Учасниками цивільно-правового договору із фізичною особою є замовник та виконавець. Він може укладатися у формі договору підряду (регулюється Главою 61 Цивільного кодексу України) або договору надання послуг (глава 63 Цивільного кодексу України) [8]. Такі відносини засновуються на положеннях Цивільного кодексу України, законодавство про працю на такі відносини не поширюється, тому вони не є трудовими правовідносинами і у них відсутня така сторона як найманий працівник.

Договір із фізичною особою, що займається підприємницькою діяльністю, має дещо інший характер. Тому відносини підприємства та фізичної особи-підприємця регулюються вже господарським договором, Господарським кодексом України. Водночас фізична особа-підприємець має можливість укладати цивільно-правовий договір із юридичною особою, якщо

вона не має відповідного виду діяльності, зареєстрованого в реєстрі [9].

У юридичних коментарях цілком правильно акцентують на тому, що предметом цивільно-правового договору, який загалом має бути письмовим, може бути виконання робіт чи надання послуг, їхній перелік має бути точним та вичерпним, завдання прописується дуже детально, у розрахунках може бути вказана договірна умова або ж конкретна сума. Діяльність особи, що виконує певну роботу чи надає послуги, може мати нерегулярний, одноразовий або ненормований характер, така фізична особа не є штатним працівником, тому до неї не застосовуються локальні нормативно-правові акти замовника (як-от накази, інструкції тощо). Обидві сторони працюють на рівних умовах – замовник та виконавець. Водночас судова практика засвідчує, що через недотримання письмової форми, оформлення наказом про прийняття на роботу виконавця чи ідентичний порядок виконання договору за рішенням суду може бути кваліфіковано цивільно-правовий договір як трудовий і тоді його учасниками варто буде вважати роботодавця та найманого працівника [9].

Якщо будь-яка інформація про кваліфікацію договору судом як трудового договору відсутня, то і його учасниками, за таких обставин, є замовник та виконавець, а відносини, які між ними існували за цим договором трудовими вважати не варто, оскільки це цивільно-правові відносини, які регулюються Цивільним кодексом України, а не КЗпП.

Зважаючи на все вищевикладене, не вважаємо, що договір про надання послуг між фізичними особами (чи будь-який інший цивільно-правовий договір) є правовою підставою виникнення між фізичними особами трудових правовідносин. Такою підставою є трудовий договір. У виняткових випадках, коли суд своїм рішенням кваліфікує цивільно-правовий договір як трудовий за наявності вищеперелічених факторів, тоді учасниками такого вже трудового договору варто буде вважати роботодавця та найманого працівника.

2. Чи можна за обставин укладення договору про надання послуг між фізичними особами (чи будь-якого іншого цивільно-правового договору) вважати виконавця найманим працівником щодо замовника у розумінні п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України в редакції Закону України № 767-VII від 23.02.2014 року?

Під час дослідження попереднього питання встановлено, що при прийнятті на роботу треба виконувати вимоги трудового законодавства, адже якщо підприємець використо-

вує працю фізичних осіб, він є роботодавцем. Характерними ознаками трудових відносин є систематична виплата заробітної плати за процес праці (а не її результат); підпорядкування правилам внутрішнього трудового розпорядку; виконання роботи за професією (посадою); обов'язок роботодавця надати робоче місце; дотримання правил охорони праці на підприємстві, в установі, організації з урахуванням Закону України «Про охорону праці» тощо [10]. За обставин укладення договору про надання послуг між фізичними особами вказані правила не діють, а відповідно – трудові відносини не виникають, окрім вже описаних виняткових випадків. Тому логічно, що за обставин укладення договору про надання послуг між фізичними особами (чи будь-якого іншого цивільно-правового договору) вважати виконавця найманим працівником щодо замовника і у розумінні п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України в редакції Закону України № 767-VII від 23.02.2014 не слід. Однак це лише наша наукова позиція, яка була викладена у відповідному науковому висновку на запит судді Верховного Суду та з якою колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду не погодилася. Так, в описовій частині постанови від 21.05.2019 у справі №743/610/16 провадження № 51-3937км18 у розділі «Вимоги касаційної скарги і узагальнені доводи особи, яка її подала» колегією суддів серед іншого зазначено, що «...прокурор просить скасувати ухвали судів першої та апеляційної інстанцій і призначити новий розгляд у суді першої інстанції через істотне порушення вимог кримінального процесуального закону. На думку прокурора, укладений між потерпілим та обвинуваченим договір про надання послуг не є підставою для виникнення між ними трудових відносин, а тому висновки суду про можливість розгляду вказаного кримінального провадження у формі приватного обвинувачення та закриття його у зв'язку з відмовою потерпілого від обвинувачення не відповідають вимогам закону» [11]. Лише з описаних вище мотивів, за винятком інших, що наведені у цій постанові як вимоги касаційної скарги і узагальнені доводи особи, яка її подала, ми згодні з такою позицією прокурора та вищепереліченими його аргументами, однак іншої думки колегія суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду. Нею у розділі постанови «Мотиви суду» зазначено, що «...на думку Суду, поняття «найманий працівник» у вказаній нормі є значно ширшим ніж у трудовому праві та охоплює собою не лише ті випадки, коли винний на підставі укладеного трудового договору виконував певну роботу в інтересах потерпілого, а й усі інші випадки

трудовах правовідносин, коли особа на підставі будь-якого цивільно-правового договору виконувала роботу на користь потерпілого і на момент вчинення злочину фактично була найманим працівником» [11]. Також у означеній постанові мова йде про те, що потерпілий через відсутність спеціальних юридичних знань не знав, що наявність договору про надання послуг укладеного між ним та у подальшому обвинуваченим може мати правове значення в справі [11]. Постанова є остаточною та оскарженню не підлягає.

Ми сприймаємо таку аргументацію, але не погоджуємося з нею із тих причин, що вже наведені нами вище при обґрунтуванні поняття «найманий працівник». Наше сприйняття слідує із того факту, що станом на сьогодні п. 2 та 3 ч. 1 ст. 477 «Поняття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення» глави 36 «Кримінальне провадження у формі приватного обвинувачення» КПК України виключено на підставі Закону № 2227-VIII від 06.12.2017. Відповідно внести у них відповідні зміни та усунути описані колізії вже не є можливим.

Список використаних джерел

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 01.09.2017 р. К.: Паливода А.В., 2017. 372 с.
2. Кодекс законів про працю України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
3. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-вр>
4. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття: Закон України від 02.03.2000 № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14>
5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування загальнообов'язкового державного соціального страхування та легалізації фонду оплати праці: Закон України № 77-VIII у поточній редакції Закону України від 19.12.2018, підстава – 2449-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19>
6. Трудове право України / Сторони трудового договору / Найманий працівник. URL: https://pidruchniki.com/1791021158204/pravo/storoni_trudovogo_dogovoru
7. Боярчук І. ФОП замість найманого працівника: привабливе перевтілення. URL: <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/november/issue-88/article-22746.html>
8. Цивільний кодекс України: документ 435-IV, редакція від 31.03.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
9. Модель співпраці за цивільно-правовим договором з ФО (Адвокатське бюро «Яновський і партнери»). URL: <https://zkg.ua/model-spivpratsi-za-tsyvilno-pravovym-dohovorom-z-fo/>
10. Порядок оформлення найманих працівників та перелік документів, які повинні бути наявні у підприємств на момент проведення інспекційного відвідування інспектором праці (дата публікації 24.01.2018). URL: <https://mrd.gov.ua/novyny/2833-poryadok-oformlennya-najmanikh-pratsivnikiv-ta-perelik-dokumentiv-yaki-povinni-but-nayavni-u-pidpriemstiv-na-moment-provedennya-inspektsijnogo-vidviduvannya-inspektorom-pratsi?month=1&year=2018>
11. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду від 21 травня 2019 року у справі №743/610/16 провадження № 51- 3937км18.

References

1. Kryminal'nyy protsesual'nyy kodeks Ukrainy: chynne zakonodavstvo zi zminamy ta dopov. Stanom na 01.09.2017 (The Criminal Procedural Code of Ukraine: the current legislation with amendments and additions. as of 01.09.2017). K.: Palyvoda A. V., 2017 [in Ukr.].

Висновки

Найманим працівником є фізична особа, яка працює за трудовим договором, зокрема у фізичної особи. Правовою підставою виникнення між фізичними особами трудових правовідносин є не цивільно-правові, а трудові договори. У цивільно-правових відносинах відсутня така сторона як найманий працівник (учасниками цивільно-правового договору із фізичною особою є замовник та виконавець), а у трудових – присутня така сторона.

Існують випадки, коли суд може кваліфікувати цивільно-правовий договір як трудовий і тоді учасниками такого вже трудового договору варто буде вважати роботодавця та найманого працівника.

За обставин укладення договору про надання послуг між фізичними особами (чи будь-якого іншого цивільно-правового договору) вважати виконавця найманим працівником щодо замовника і у розумінні п. 3 ч. 1 ст. 477 КПК України в редакції Закону України № 767-VII від 23.02.2014 не слід.

2. Kodeks zakoniv pro pratsyu Ukrayiny (The Code of Labor Laws of Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08> [in Ukr.].
3. Pro poriyadok vyrishennya kolektyvnykh trudovykh sporiv (konfliktiv): Zakon Ukrayiny vid 03.03.1998 No 137/98-VR (On the Procedure for the Resolution of Collective Labor Disputes (Conflicts): Law of Ukraine dated 03.03.1998 No 137/98-VR). Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-vr> [in Ukr.].
4. Pro zahal'noobov'yazkove derzhavne sotsial'ne strakhuvannya na vypadok bezrobittya: Zakon Ukrayiny vid 02.03.2000 No. 1533-III (On Compulsory State Social Insurance against Unemployment: Law of Ukraine dated 02.03.2000 No. 1533-III). Retrieved from URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14> [in Ukr.].
5. Pro vnesennya zmin do deyakykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo reformuvannya zahal'noobov'yazkovoho derzhavnoho sotsial'noho strakhuvannya ta lehalizatsiyi fondu oplyaty pratsi: Zakon Ukrayiny No 77-VIII u potochniy redaktsiyi Zakonu Ukrayiny vid 19.12.2018, pidstava – 2449-VIII. (On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding the Reform of Mandatory State Social Insurance and Legalization of the Labor Fund: Law of Ukraine No. 77-VIII in the current wording of the Law of Ukraine dated 19.12.2018, the basis – 2449-VIII). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/77-19> [in Ukr.].
6. Trudove pravo Ukrayiny / Storony trudovoho dohovoru / Naymany pratsivnyk. (Labor Law of Ukraine / Parties to an Employment Contract / Hired employee). Retrieved from https://pidruchniki.com/1791021158204/pravo/storoni_trudovogo_dogovoru [in Ukr.].
7. Boyarchuk Inessa. FOP zamist' naymanoho pratsivnyka: pryvablyve perevtillennya. (Individual entrepreneur instead of a hired employee: an attractive reincarnation). Retrieved from <https://i.factor.ua/ukr/journals/nibu/2016/november/issue-88/article-22746.html> [in Ukr.].
8. Tsyvil'nyy kodeks Ukrayiny (Civil Code of Ukraine): document 435-IV, edited from 31.03.2019. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukr.].
9. Model' spivpratsi za tsyvil'no-pravovym dohovorom z FO (Advokat's'ke byuro «Yanovs'ky i partnery»). (Model of cooperation under a civil law agreement with the individual (Law Office «Yanovsky and Partners»)). Retrieved from <https://zkg.ua/model-spivpratsi-za-tsyvilno-pravovym-dohovorom-z-fo/> [in Ukr.].
10. Poryadok oformlennya naymanykh pratsivnykiv ta perelik dokumentiv, yaki povynni buty nayavni u pidpnyemstvi na moment provedennya inspektsiynoho vidviduvannya inspektorom pratsi (data publikatsiyi 24 sichnya 2018). (The procedure for the recruitment of employees and a list of documents that must be available to entrepreneurs at the time of the inspection visit by the Labor Inspectorate (date of publication January 24, 2018)). Retrieved from <https://mrd.gov.ua/novyny/2833-poryadok-oformlennya-najmanikh-pratsivnykiv-ta-perelik-dokumentiv-yaki-povinni-but-nayavni-u-pidpriemstiv-na-moment-provedennya-inspektsiynogo-vidviduvannya-inspektorom-pratsi?month=1&year=2018> [in Ukr.].
11. Postanova kolehiyi suddiv Pershoyi sudovoyi palaty Kasatsiynoho kryminal'noho sudu vid 21 travnya 2019 roku u spravi No 743/610/16 provadzhennya No 51-3937km18 (Resolution of the panel of judges of the First Chamber of Cassation of the Criminal Court dated May 21, 2019 in the case No. 743/610/16 of the proceedings No. 51-3937km18) [in Ukr.].

*Стаття: надійшла до редакції 12.07.2019
прийнята до друку 26.08.2019*

*The article: is received 12.07.2019
is accepted 26.08.2019*

UDC (УДК) 342.565.4.741
JEL Classification: K 10; K 23

Бондаренко Вікторія Анатоліївна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: qwsrty0304@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2326-4394

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ФОРМ ПОЗАСУДОВОГО ВИРІШЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ

Анотація. Розкрито теоретичні підходи щодо поняття та видів форм позасудового вирішення адміністративних спорів. Проаналізовано адміністративно-процесуальні аспекти вирішення адміністративних спорів, діяльність органів виконавчої влади та інших уповноважених суб'єктів, спрямовану на подолання розбіжностей, що очевидні з адміністративних правовідносин. Розглянуто адміністративний спір у контексті можливих розбіжностей щодо реалізації, надання або порушення прав, свобод чи законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Охарактеризовано діяльність щодо вирішення спору, яка передбачає захист або відновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу. Окреслено напрями вирішення адміністративного спору – медіація (посередництво), діяльність омбудсмена, процедуру примирення.

Ключові поняття: адміністративний спір, адміністративно-процесуальне право, позасудове вирішення, форми позасудового вирішення.

Bondarenko Viktoriia,

Candidate of Law,
Associate Professor of the Department of Foreign Languages
and the Culture of Professional Communication
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: qwsrty0304@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2326-4394

ESSENCE AND TYPES OF FORMS OF OUT-OF-COURT SETTLEMENT OF ADMINISTRATIVE DISPUTES

Abstract. Since the signing of the Association Agreement between Ukraine and the European Union in the field of interaction between entities with public authority powers, there have been changes. A large number of normative and legal acts in the field of public administration are adopted; they affect the rights, freedoms and legal interests of individuals and legal entities, and complicate administrative procedures, participants of which are citizens and organizations. At the same time, the normative restructuring of public administration calls for the consistent establishment of legal technologies for resolving administrative disputes, the development of new forms of social co-operation, such as reconciliation and mediation. The significance of out-of-court forms of resolving administrative disputes through reconciliation and mediation procedures in protecting the rights, freedoms and legal interests of individuals and legal entities is evident. These forms provide a qualitative, timely, cost-effective and confidential solution to administrative disputes. This is important because it allows reducing the court commitments, avoiding material costs associated with the implementation of court proceedings, and avoiding the tendency of court decisions in favor of the state.

The article deals with theoretical approaches concerning the essence and types of forms of out-of-court settlement of administrative disputes. The administrative-procedural aspects of the solution of administrative disputes, the activity of executive authorities and other authorized entities, aimed at overcoming the differences arising from administrative legal relations are analyzed. The administrative dispute is considered in the context of possible differences in the implementation, provision or violation of the rights, freedoms or legitimate interests of individuals and legal entities. The activity on resolving a dispute, which provides protection or restoration of

violated law, freedom or legal interest, is described. The directions of the administrative dispute resolution are outlined; they are mediation, ombudsman activity, reconciliation procedure.

Key concepts: administrative disputes, administrative-procedural law, extrajudicial decision, forms of out-of-court settlement.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-104-109

Вступ

З моменту підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом у сфері взаємодії суб'єктів, наділених публічно-владними повноваженнями, відбулися великі зміни. Законодавство в цій сфері розвивається стрімко, приймається значна кількість нормативно-правових актів у сфері публічного управління, які зачіпають права, свободи та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, відбувається ускладнення адміністративних процедур, учасниками яких є громадяни та організації. Водночас, нормативна перебудова публічного управління зумовлює необхідність послідовного закріплення правових технологій вирішення адміністративних спорів, вироблення нових форм соціального співробітництва, зокрема, таких, як примирення та медіація (посередництво). Значущість позасудових форм вирішення адміністративних спорів за допомогою процедур примирення та медіації (посередництва) в захисті прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб очевидна. Ці форми дозволяють забезпечити якісне, своєчасне, з найменшими витратами та збереженням конфіденційності вирішення адміністративних спорів. Це важливо, оскільки дозволяє знизити завантаженість судів, уникнути матеріальних витрат, пов'язаних із здійсненням судового провадження, уникнути тенденційності прийняття судових рішень на користь держави.

1. Форми позасудового вирішення адміністративних спорів

Європейські інтеграційні прагнення суспільства та держави на сучасному етапі розвитку Української держави закономірно породжують нові вимоги до державно-правових та соціальних інститутів і явищ в Україні [1, с. 352]. Виявлення сутності позасудового вирішення адміністративних спорів передбачає визначення поняття позасудового вирішення адміністративного спору та форм вирішення адміністративного спору. Поняття форми вирішення адміністративного спору відповідає філософському розумінню форми та загальному поняттю правової форми, що корелює з поняттям структури. Як правило, поняття форми подається спільно з поняттям змісту. Зміст і форма – це філософські категорії, у взаємозв'язку яких зміст, як визначальна сторона цілого, представляє собою

єдність всіх складових елементів об'єкта, його властивостей, внутрішніх процесів, зв'язків, суперечностей і тенденцій, а форма є способом існування та вираження змісту. Термін форма передбачає спосіб існування, вираження та перетворення змісту. У праві визначення форми знайшло вираження в понятті форми права, яке використовується в теорії права для відображення існуючої юридичної реальності, що складається в процесі суспільного розвитку, вказуючи на специфічні способи організації (оформлення) національно-правового буття.

Форма вирішення адміністративного спору – це зовнішнє вираження дій і рішень, що мають юридичне значення, спрямованих на вирішення адміністративного спору. Вирішення адміністративного спору отримує практичне втілення в діяльності уповноважених суб'єктів. Відповідно, якщо адміністративний спір представляє конфлікт, то вирішення спору є діяльністю щодо подолання конфлікту, а форма вирішення спору – зовнішнє вираження такої діяльності.

Адміністративний спір передбачає можливість розбіжності щодо реалізації, надання або порушення прав, свобод чи законних інтересів, тоді як вирішення спору передбачає діяльність щодо захисту або відновлення порушеного права, свободи чи законного інтересу, що має встановлену законом форму. У спеціальній літературі запропоновані різні підходи до поняття позасудового вирішення адміністративних спорів.

Вирішення адміністративного спору отримує вираження у межах провадження щодо вирішення адміністративних спорів. Таке провадження є діяльністю суб'єктів адміністративної влади (органів виконавчої влади та інших уповноважених органів). Це провадження пов'язане з розглядом та вирішенням адміністративних справ, що виникають з адміністративно-правових відносин. Індивідуально-конкретні справи, які стають предметом адміністративного спору, розглядаються у межах встановленого законом порядку, в основі якого є права процедура.

Результат розгляду адміністративної справи отримує вираження в формі правозастосовного акта. Спочатку доктрина адміністративного процесу була представлена двома концепціями – юрисдикційною та управлінською.

У першому випадку адміністративний процес представляється як діяльність із вирішення спорів, що виникають між сторонами адміністративних правовідносин, що не перебувають у відносинах службового підпорядкування, а також щодо застосування заходів адміністративного примусу.

Як вказує М. Джафарова, актуалізований змістовний аспект адміністративного процесу обмежує його розглядом суперечок і застосуванням адміністративного примусу, становить систему правових відносин, які виникають між адміністративним судом, з одного боку, та суб'єктом владних повноважень, фізичними чи юридичними особами з іншого, щодо розгляду та вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин у визначеному адміністративним процесуальним законодавством порядку [2, с. 93].

У другому випадку адміністративний процес трактується як врегульований правом порядок вирішення індивідуально-конкретних справ у сфері державного управління органами виконавчої влади України, а в передбачених законом випадках й іншими уповноваженими суб'єктами.

Розвиток вітчизняного законодавства зумовив формування трьох концепцій адміністративного процесу – управлінської, судової та комплексної. Судова концепція отримала розвиток, зокрема, в роботах В. Бевзенка [3]. Комплексна концепція описана в останніх роботах В. Авер'янова й інших авторів.

Слід зазначити, що позасудовий розгляд адміністративного спору не може розглядатися у межах судової концепції, оскільки з цього погляду таке провадження може трактуватися виключно як управлінська діяльність уповноважених суб'єктів, що реалізується у встановлених процедурних формах. Водночас провадження щодо адміністративно-правових скарг і суперечок може бути розглянуто в межах управлінської та комплексної концепції адміністративного процесу.

У доктрині адміністративного права описана видова специфікація форм позасудового вирішення адміністративного спору. Зокрема, автори вказують на досудові, позасудові, недержавні, неюрисдикційні, доюрисдикційні, претензійні або погоджувальні, неформальні або квазіюрисдикційні форми [4].

У науковій літературі пропонують використовувати такі категорії: дружнє врегулювання спорів, позасудові способи вирішення та врегулювання спорів, автономне врегулювання суперечок, приватні (недержавні) процедури вирішення та врегулювання спорів.

Відповідно до сучасних реалій правової теорії і практики можна відзначити різні

форми вирішення адміністративних спорів у позасудовому порядку. До таких можна віднести: позасудове вирішення адміністративного спору державними органами або органами місцевого самоврядування і їх посадовими особами, медіацію (посередництво), діяльність омбудсмена, процедуру примирення сторін. Водночас обмеження у виникненні нових форм немає.

Позасудове вирішення спорів державними органами або органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами, як правило, здійснюється, коли втручання суду не потрібно або якщо ця процедура обов'язкова до судового втручання відповідно до закону.

Наприклад, згідно з Податковим кодексом України, акти податкових органів ненормативного характеру, дії або бездіяльність посадових осіб (за винятком актів ненормативного характеру, прийнятих за підсумками розгляду скарг, апеляційних скарг, актів ненормативного характеру центрального органу виконавчої влади, уповноваженого з нагляду та контролю у сфері податків і зборів, дій або бездіяльності посадових осіб) можуть бути оскаржені в судовому порядку тільки після їх оскарження до вищого податкового органу в порядку, встановленому Податковим кодексом. Це дозволяє застосовувати більш широкі форми позасудового вирішення адміністративних спорів. Зокрема, цікавим видається дослідження О. Бондаренка, який виділяє дві групи альтернативних форм досудового врегулювання спорів, що впливають з податкових правовідносин: перша охоплює превентивні процедури; друга – таку форму, як медіація, що має місце вже безпосередньо після виникнення спірних ситуацій, оскарження актів податкових органів, дій або бездіяльності їх посадових осіб [5, с. 118].

На нашу думку, ідея досить оригінальна – визнання превентивної процедури формою вирішення спору, що впливає з податкових правовідносин. Водночас така форма не може бути включена в систему способів позасудового вирішення спору, оскільки на цій стадії формування конфлікту ще не сформовані суспільні відносини, що визначають об'єкт і предмет спору, а звідси неможливо визначити і вибрати ефективну форму вирішення конфлікту. Однак для профілактики та підвищення ефективності діяльності органів виконавчої влади, зокрема податкових органів, ідея вельми корисна, подальша розробка механізму превентивних процедур в сфері податкових й інших правовідносин, є досить актуальною.

2. Процесуальні аспекти вирішення адміністративних спорів

Примирення сторін – тема, якій приділяється чимало уваги в наукових дослідженнях. Примирення сторін розглядається вченими в різних аспектах: з погляду принципів диспозитивності та законності, як підставу для припинення провадження, спосіб врегулювання спору тощо.

Ґрунт для досліджень процедури примирення сторін істотно збагатився за рахунок поширення ідей використання альтернативних способів вирішення спорів, впровадження в судочинство процедур примирення, допустимості альтернативного врегулювання адміністративних спорів, примирення в виконавчє провадження. Ця тема дуже перспективна для досліджень, розробки інноваційних пропозицій для вдосконалення законодавства та правозастосовчої практики. Процедура примирення сторін представляє спосіб мирного врегулювання спору, який виник із певних адміністративних правовідносин, у формі письмової угоди.

Медіація (посередництво), в аспекті адміністративного спору, заслуговує особливої уваги українських вчених і фахівців [6].

Процедурою медіації є спосіб врегулювання суперечок за сприяння медіатора на основі добровільної згоди сторін для досягнення взаємоприйнятого рішення. Медіатором визнається незалежна фізична особа, незалежні фізичні особи, які залучаються сторонами як посередники у врегулюванні спору для сприяння у виробленні рішення за змістом спору.

Варто відзначити, що в науці процесуального права існують прихильники та противники альтернативної процедури врегулювання спорів шляхом медіації. Омбудсмен (швед. ombudsman – представник чийось інтересів) – спеціально обрана (призначена) посадова особа для контролю дотримання прав людини різними адміністративними органами, а в деяких країнах – приватними особами та об'єднаннями.

Діяльність омбудсмена регулюється Законом України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23.12.1997 № 776/97-ВР. Відповідно до Закону омбудсмен здійснює контроль, веде розслідування з позицій законності, ефективності, доцільності, справедливості, розглядає скарги громадян України, іноземних громадян і осіб без громадянства, які перебувають на території України [7]. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини розглядає скарги на рішення або дії (бездіяльність) державних органів або органів місцевого самоврядування та їх посадових

осіб, якщо раніше суб'єкт оскаржив ці рішення або дії (бездіяльність), але не згоден із рішеннями, прийнятими за його скаргою.

У країнах Європейського Союзу така посадова особа має різні найменування, за винятком скандинавських країн, де назва подібної посадової особи залишилося без змін, шляхи призначення на посаду (може бути обраний народом або призначений уповноваженою особою). Наприклад, в Іспанії (обирається на 5 років парламентом) найменування цієї посади – народний захисник; в Румунії – адвокат народу; у Франції – посередник (призначається Радою міністрів).

У більшості країн громадяни мають право звернутися до омбудсмена безпосередньо. Він, своєю чергою, виявивши зґаяння або зловживання, вказує на це відповідному органу чи посадовій особі та пропонує їх усунути. В іншому разі він має право звернутися до органів правосуддя або парламенту.

В Україні подібний інститут має назву Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Однак інститут омбудсмена, реалізований у національній правовій системі, ніяк не дозволяє віднести омбудсмена до повноцінної форми вирішення адміністративно-правових спорів. Тільки в разі, коли вичерпані всі адміністративні та судові способи захисту порушених прав, громадяни можуть звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Але в компетенцію Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини не входить функція вирішення адміністративних спорів. Він не має права приймати самостійного рішення за скаргою особи, але він може сприяти перегляду висновків у конкретній справі.

Вважаємо за можливе згадати про адміністративну юстицію як про форму вирішення адміністративного спору, реалізація якої можлива в адміністративному порядку.

У національній теорії та практиці під адміністративною юстицією слід розуміти систему спеціальних судових і квазісудових органів із контролю за дотриманням законності в сфері державного управління, а (в більш вузькому сенсі) особливий процесуальний порядок розгляду адміністративних справ та вирішення адміністративно-правових спорів між громадянином чи юридичною особою, з одного боку, і органом державного управління – з іншого.

У низці країн Європейського Союзу система адміністративної юстиції склалася ще в другій половині XIX ст. Сьогодні її органами є або спеціальні адміністративні суди (Франція, ФРН, Швейцарія та ін.) або загальні суди в поєднанні з відомчими адміністративними судами (США, Великобританія та ін.). Іноді

адміністративна юстиція реалізується особливими структурними підрозділами в межах органів виконавчої влади або судів загальної юрисдикції. Але на нинішньому етапі розвитку правової системи України адміністративна юстиція сформована в основному в частині судової форми вирішення спорів. Частіше синонімом адміністративної юстиції є судова діяльність, судовий процес або судовий розгляд у межах адміністративного судочинства. Слід зазначити, що сформована нині законодавча конструкція адміністративного судочинства зумовлює певні сумніви з погляду допустимості її віднесення до адміністративного процесу, що є приводом для наукової дискусії.

Під позасудовим вирішенням адміністративного спору слід розуміти засновану на нормах адміністративно-процесуального права діяльність органів виконавчої влади та інших уповноважених суб'єктів, спрямовану на подолання розбіжностей, що очевидні з адміністративних правовідносин, позасудового провадження.

Провадження з позасудового вирішення адміністративних спорів – одна з форм адміністративного процесу, яка реалізується поза участю судового органу. Відмінними рисами позасудового вирішення адміністративних спорів від інших видів процесу є спрощеність і прискореність окремих процесуальних дій, велика кількість суб'єктів, уповноважених приймати рішення в адміністративному спорі.

Специфічною версією позасудового вирішення адміністративного спору є провадження у справі про адміністративне правопорушення, оскільки відповідно до Кодексу України про адміністративні правопорушення здійснення відповідних процесуальних дій можливо без участі суду. За допомогою такого провадження виражається негативна реакція держави та суспільства на протиправні дії, які вчинюються у сфері державного управління, та функції виконавчої влади – адміністративні правопорушення, що є підставою адміністративної відповідальності, яка реалізується в адміністративно-процесуальній формі.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення є однією з форм адміністративно-процесуальної діяльності, здійснюваної широким колом виконавчих органів на центральному та місцевому рівнях організації публічної влади та їх посадових осіб. Процесуальний характер виражається в реалізації норм права, що встановлюють адміністративну відповідальність фізичних і юридичних осіб за вчинені ними адміністративні правопорушення. Завдання цього провадження зводяться

до забезпечення всебічного і об'єктивного вирішення повноважними органами або посадовими особами справи про адміністративне правопорушення відповідно до закону.

Вирішення адміністративно-деліктного спору виражається в прийнятті мотивованої постанови про призначення адміністративного покарання, або у відмові від його призначення, його виконання за підсумками розгляду. Позасудове провадження у справах про адміністративні правопорушення направлено на вирішення адміністративних спорів між сторонами адміністративно-процесуальних відносин щодо правомірності (неправомірності) застосування заходів адміністративної відповідальності.

Відповідно, повноваження з вирішення адміністративних спорів і застосуванню правових санкцій характеризуються як юрисдикційні. Стосовно адміністративного провадження юрисдикція визначає коло уповноважених на вирішення питань виконавчих органів та їх посадових осіб, перелік конкретних справ, що належать до їх компетенції. Вона впливає з адміністративної правосуб'єктності уповноважених органів і осіб, яка охоплює, зокрема, функціональні обов'язки застосовувати норми матеріального адміністративного права до конкретних ситуацій, що виникають в підвідомчій їм сфері.

Ефективність реалізації позасудових процедур під час вирішення адміністративно-деліктних спорів неоднозначна, оскільки значна кількість позасудових постанов про притягнення до адміністративної відповідальності скасовуються за допомогою подальшого судового контролю щодо порушень норм матеріального права та неправильного їх застосування органами влади та посадовими особами, уповноваженими складати протоколи про адміністративні правопорушення, у зв'язку з порушенням процесуальних правил під час провадження у справах про адміністративні правопорушення.

Висновки

Ефективність механізму вирішення адміністративних спорів можна розглядати як одну з ознак правової державності, який опосередкований ефективністю адміністративно-правових норм, що закріплюють механізм позасудового вирішення адміністративного спору, зокрема діяльність уповноважених органів та їх посадових осіб, які здійснюють реалізацію відповідних адміністративно-правових норм і законність такої діяльності. Такий механізм покликаний забезпечити адекватне співвідношення приватного і публічного інтересу в публічному

управлінні, зворотний зв'язок держави з суспільством, можливість самозахисту громадян у сфері діяльності публічної адміністрації щодо

дій (рішень) суб'єктів державного та місцевого управління, що порушують права та свободи громадян.

Список використаних джерел

1. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 323 с.
2. Джафарова М. Сучасний погляд на предмет адміністративного процесуального права України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 90–94.
3. Бевзенко В. М. Адміністративна юрисдикція: поняття, сутність, проблеми відмежування. *Адміністративне право і процес*. URL. <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/199-administratyvna-yurysdyktsiya-ponyattya-sutnist-problemy-vidmezhuвання-bevzenko-v-m>
4. Осятинський С. О. Позасудові способи вирішення публічно-правових спорів: сутність та види. *Адміністративне право і процес*. URL. <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-6-2013/item/233-pozasudovi-sposoby-vyrishennya-publichno-pravovykh-sporiv-sutnist-ta-vydy-osiatynskiyi-s-o>
5. Бондаренко О. Адміністративна форма вирішення податкового спору: переваги та недоліки. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5. С. 115–119.
6. Пипяк М. І. Медіація у адміністративному процесі в Україні: сучасний стан і напрями розвитку. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 4. С. 322–325.
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР / *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.

References

1. Kovaliv, M. V., Yesimov, S. S., & Lozynskiy, Yu. R. (2018). Pravove rehulivannia pravookhoronnoi diialnosti: navchalnyi posibnyk [Legal regulation of law-enforcement activity: textbook]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukr.].
2. Dzhafarova, M. (2019). Suchasnyi pohliad na predmet administratyvnoho protsesualnogo prava Ukrainy [Modern view on the subject of administrative procedural law of Ukraine]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, economy and law)*, 2, 90–94 [in Ukr.]
3. Bevzenko, V. M. (2013). Administratyvna yurysdyktsiia: poniattia, sutnist, problemy vidmezhuвання [Administrative jurisdiction: concept, essence, problems of delimitation]. *Administratyvne pravo i protses (Administrative law and procedure)*. Retrieved from <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-4-2013/item/199-administratyvna-yurysdyktsiya-ponyattya-sutnist-problemy-vidmezhuвання-bevzenko-v-m> [in Ukr.].
4. Osiatynskiy, S. O. (2013). Pozasudovi sposoby vyrishennia publichno-pravovykh sporiv: sutnist ta vydy [The out-of-court methods of solving public legal disputes: essence and types]. *Administratyvne pravo i protses (Administrative law and procedure)*. Retrieved from <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/4-6-2013/item/233-pozasudovi-sposoby-vyrishennya-publichno-pravovykh-sporiv-sutnist-ta-vydy-osiatynskiyi-s-o> [in Ukr.].
5. Bondarenko, O. (2019). Administratyvna forma vyrishennia podatkovoho sporu: perevahy ta nedoliky [Administrative form of tax dispute settlement: advantages and disadvantages]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo (Entrepreneurship, economy and law)*, 5, 115–119 [in Ukr.].
6. Pypiak, M. I. (2018). Mediatsiia u administratyvnomu protsesi v Ukraini: suchasnyi stan i napriamy rozvytku [Mediation in the administrative procedure of Ukraine: the current state and directions of development]. *Porivnialno-analitychne pravo (Comparative and analytical law)*, 4, 322–325 [in Ukr.].
7. Pro Uповnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny: Zakon Ukrainy vid 23.12.1997 r. No 776/97-VR [On the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on Human Rights: Law of Ukraine No 776/97-VR of December 23, 1997]. (1998). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine)*, 20, 99 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 04.07.2019
прийнята до друку 14.08.2019

The article: is received 04.07.2019
is accepted 14.08.2019

UDC (УДК) 342.9; 349:332.2
JEL Classification: K 11; K 23

Ільницький Олег Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Львівського національного університету імені Івана Франка
e-mail: oleh.ilnytskyy@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-7343-8810

Ільків Наталія Володимирівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: n_ilkiv@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-3182-8391

**ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВНОВАЖЕНЬ
ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
У ПРИВАТИЗАЦІЙНИХ ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ**

Анотація. Досліджено теоретико-прикладні підходи до визначення правової природи повноважень органів місцевого самоврядування під час прийняття рішення про безоплатну передачу земельної ділянки комунальної власності у власність громадян. Визначено межі повноважень органу місцевого самоврядування та суду у земельних приватизаційних правовідносинах. Обґрунтовано внесення змін до чинного земельного законодавства України для забезпечення ефективного судового захисту права громадян на безоплатну приватизацію земельних ділянок через реальний вплив рішення суду в спірних правовідносинах.

Ключові поняття: дискреційні повноваження, земельна ділянка, рішення суду, право приватної власності на земельну ділянку, приватизація землі.

Ilnytskyi Oleh,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Administrative and Financial Law
Lviv Ivan Franko National University
e-mail: oleh.ilnytskyy@lnu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0001-7343-8810

Ilkiv Nataliia,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Economic and Legal Disciplines
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: n.v.ilkiv@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-3182-8391

**THE LEGAL NATURE OF AUTHORITIES OF LOCAL GOVERNMENT
IN LAND PRIVATIZATION LEGAL RELATIONS**

Abstract. The decision of the local government body is the basis for the acquisition of the right of private property by Ukrainian citizens on land plot in case of the unpaid acquisition of land from communal land. These decisions are often subject to judicial review. Judicial protection is effective if the decision of a court

actually affects the achievement of the expected benefit. It depends on how the rights and interests of citizens are protected in disputes arising from the use of discretion by local governments. Effective judicial protection of citizens' rights in land privatization relations depends on the determination of the legal nature of the discretion of local government bodies in relation to the exercise of the powers of the courts.

The *purpose* of the article is to investigate certain aspects of legal regulation and to determine the prospects of improving the mechanism of free acquisition of land plots by citizens of Ukraine into private property through the powers of local government bodies and to submit proposals to ensure real judicial protection of citizens' rights.

The paper includes such methods of scientific knowledge as structural, functional and method of complex analysis.

The scientific novelty of the main results of the study is to determine and carry out an analysis of the main legislative acts concerning legal regulation of the court's powers when considering the issue of appealing the decision of a local government authority to refuse permission to develop a project of land plots allotment and when considering the issue of appealing the refusal of a local authority government in the transfer of land plots to the property. The legal nature of the powers of the local government body in the case of free transfer of land plots to citizens is determined.

In order to ensure effective judicial protection of citizens' rights to free privatization of land plots, the court should establish at the legislative level the powers of the court to oblige the defendant to take certain actions. Actions must be taken in a manner determined by law, which can protect or restore the infringed right. The judgment must contain a specific injunction to resolve the dispute on the merits. This will make its impact on disputed legal relations real. Courts should evaluate the decisions of local governments and determine whether the activities of these bodies are in conformity with the constitutional special-permitting principle and beyond their powers.

Key concepts: discretionary powers, land plots, judgment, private ownership of land plots, privatization of land.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-110-117

Вступ

Набуття права приватної власності громадянами України, зокрема, у разі безоплатної передачі із земель комунальної власності, відбувається на підставі рішення органу місцевого самоврядування про передачу їм земельних ділянок. До органів місцевого самоврядування, уповноважених до прийняття такого рішення, відповідно до законодавчо встановлених їх компетенційних можливостей, належать лише сільські, селищні, міські ради (ч. 1 ст. 122 Земельного кодексу України – далі ЗК України) [1].

Охрещена як безпрецедентна соціальна акція, що здійснюється під час земельної реформи, безоплатна передача земельних ділянок державної та комунальної власності у власність громадян України, що була розпочата ще у 1992 році з прийняттям Закону України від 30.01.1992 «Про форми власності на землю», донині не втратила своєї актуальності. Про це свідчить збереження цього інституту у чинному земельному законодавстві України. Пояснення причини цього явища було здійснено на урядовому рівні у Стратегії удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, яка попри втрату нею чинності як такої, що не відповідає Конституції України, є неконституційною (Рішення Конституційного Суду № 8-р/2019 від 25.06.2019), точно вказувала, що це є недосягнення основної мети земельної реформи, тобто передачі землі ефективному

власнику та запровадження еколого-економічної моделі господарювання [2].

Звернення громадян із питань реалізації права на одержання земельних ділянок із земель державної і комунальної власності у порядку безоплатної приватизації залишаються найпоширенішими з тих, щодо яких громадяни потребують юридичної допомоги [3]. Як наслідок, рішення органів місцевого самоврядування щодо передачі земельних ділянок у приватну власність у межах норм безоплатної приватизації часто стають предметом судового оскарження. У цьому зв'язку правозастосовча практика актуалізує питання про ефективність отриманого захисту за результатами судового розгляду, зокрема, реальність впливу рішення суду у спірних правовідносинах для досягнення визначеного судом об'єкта права особи. Розв'язок цього питання безпосередньо пов'язаний з вирішенням такої важливої проблеми як застосування судами способів захисту прав, свобод та інтересів громадян у спорах, що виникають із застосування органами місцевого самоврядування дискреції. Зважаючи на широку практику, для ефективного судового захисту прав громадян у земельних приватизаційних відносинах, необхідним є глибинне переосмислення правової природи дискреції органів місцевого самоврядування у взаємозв'язку із реалізацією повноважень судів під час вирішення цієї категорії спорів.

Питання набуття права приватної власності на земельні ділянки неодноразово були

предметом наукових досліджень. Так, особливості набуття права приватної власності на земельні ділянки державної й комунальної власності шляхом безоплатної приватизації досліджувалися такими вітчизняними науковцями як П. Ф. Кулинич, А. М. Мірошніченко, В. В. Носік, І. О. Костяшкін, М. В. Шульга та ін. Були вони розглянуті на рівні дисертаційних досліджень таким науковцем як В. К. Гуревський, К. О. Дремлюга, Д. О. Ковач, О. С. Комарова, К. О. Настечко, В. П. Яніцький та інші. Однак, у межах цієї статті звернемо увагу на визначення правової природи повноважень органів місцевого самоврядування у земельних приватизаційних відносинах та допустимих способах захисту судами права громадян на безоплатну приватизацію земельних ділянок з урахуванням виявлених та узагальнених проблем судової практики.

Метою статті є дослідження окремих аспектів правового регулювання та визначення перспектив вдосконалення механізму безоплатного одержання земельних ділянок громадянами України у приватну власність крізь призму повноважень органів місцевого самоврядування та надання пропозицій для забезпечення реального судового захисту прав громадян у разі їх порушення.

1. Порядок отримання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки

1.1. Повноваження суду під час розгляду питання щодо оскарження рішення органу місцевого самоврядування про відмову у наданні дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки

Набуття громадянами України права приватної власності на земельні ділянки державної та комунальної власності у межах норм безоплатної приватизації для таких цілей як ведення фермерського господарства, ведення особистого селянського господарства, ведення садівництва, будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд (присадибної ділянки), індивідуального дачного будівництва, будівництва індивідуальних гаражів передбачає проходження складної та багатоступінчастої процедури з законодавчо визначеними на кожному етапі необхідними діями особи та рішеннями відповідних органів.

Першопочатковим і необхідним етапом є ініціювання зацікавленою в отриманні у власність земельної ділянки із земель комунальної власності за проектом землеустрою щодо її відведення особою процесу. Це відбувається шляхом звернення із клопотанням особи про отримання дозволу на розробку проекту зем-

леустрою щодо відведення земельної ділянки. Як реакція на звернення особи за результатами його розгляду обов'язково у місячний термін слідує рішення органу місцевого самоврядування про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки або мотивованої відмови в наданні такого дозволу.

Відсутність у законодавстві чіткої відповіді на питання щодо можливості судового оскарження рішення органу місцевого самоврядування про відмову у наданні дозволу на розробку проекту відведення земельної ділянки чи взагалі його відсутність (тобто бездіяльність органу), відобразилося і на формуванні судової практики. Так, первинно Верховний Суд у своїй постанові від 14.03.2018 не визнав дозвіл на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки рішенням, без якого не може бути реалізоване право на отримання земельної ділянки у власність, належним об'єктом судового оскарження. А відтак, фактично нівелював його значення, вказавши, що навіть протиправна відмова відповідного органу у наданні дозволу на розроблення проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки не є наслідком порушення прав та інтересів особи, яка має намір отримати земельну ділянку [4]. Однак, у справі № 509/4156/15-а про визнання незаконним рішення органу місцевого самоврядування, Верховний Суд по-іншому підійшов до цього питання, сформувавши оновлену правову позицію, яка закріплена у постанові від 17.12.2018. Так, відмову органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування в наданні дозволу на розробку проекту землеустрою визнано такою, що фактично створює перешкоди для подальшого позитивного вирішення питання на користь особи, а отже вона є можливим предметом судового оскарження [5]. На обґрунтування цього висновку було використано аргумент, що ухвалення рішення відбувається у результаті певної правової процедури, яка відповідно до ст. 118 ЗК України охоплює сукупність дій відповідних суб'єктів. Будучи взаємопов'язаними та послідовними, всі вони є необхідними для продовження загальної процедури набуття права власності.

Не заперечуючи важливість рішення про надання дозволу для описаної процедури, на що вказав Верховний Суд, слід зауважити, що з відмовою у наданні дозволу слід пов'язувати насамперед факт порушення суб'єктом владних повноважень прав та інтересів особи у певний час чи у майбутньому через перешкодження/унеможливлення здійснення особою свого права на безоплатну приватизацію. Так, у законодавстві відсутні можливості для про-

ходження процедури погодження проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки виготовленою на замовлення заявника, що діє за «принципом мовчазної згоди», та для державної реєстрації відповідної земельної ділянки в Державному земельному кадастрі.

Однак, навіть відзначивши слушність правової позиції про можливість судового оскарження рішення про надання дозволу на розробку проекту відведення чи відмову у наданні, слід вказати, що й у разі отримання позитивного рішення суду заявник, за пануючої на сьогодні судової практики, може претендувати лише на повторний розгляд органом місцевого самоврядування питання про надання дозволу, оскільки ніяких законодавчих вказівок щодо можливості вирішення судом питання по суті немає, й суд не приймає рішення про надання дозволу на розробку проекту відведення.

На практиці суд, встановивши факт порушення в реалізації суб'єктом владних повноважень, у цьому випадку органом місцевого самоврядування, власної компетенції, фактично обмежується лише констатацією порушення. Це зумовлює надання судовому захисту не реального, а формального характеру. Тоді як звертаючись за судовим захистом заявник очікує на відновлення свого порушеного права, що не може здійснитися лише через визнання протиправними дій (бездіяльності) щодо нього.

Зважаючи на те, що суд як орган, який має надати правову оцінку діям суб'єкта владних повноважень під час прийняття того чи іншого рішення та перевірити його відповідність критеріям правомірності, які пред'являються до рішень суб'єктів владних повноважень та які закріплені у ст. 2 КАС України, визначає відповідність діяльності владного суб'єкта Конституції України, законам та спеціально-дозвільним принципам діяльності суб'єктів владних повноважень, то у разі встановлення їх невідповідності судовий захист має здійснювати шляхом спонукання до виконання компетенційного обов'язку легалізувати своїм рішенням чи дією передбачене право особи, хоча це і є певним примусом до реалізації ними своїх повноважень.

Судове оскарження рішень щодо відмови у наданні адміністративних послуг є найпоширенішим і у державах Європейського Союзу. Як зазначають Сірдин Р. та Стройнк Ф. (Seerden R., Stroink F., 2012) серед них проблемним аспектом залишається співвідношення повноважень адміністративного суду під час розгляду справи та дискреційними повноваженнями суб'єктів надання таких послуг [6, с. 33].

Ще у постанові Пленуму Верховного Суду України від 16.04.2004 «Про практику

застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ» (п. 7) зазначалося, що під час розгляду справ за позовами до органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування в разі незгоди з рішеннями з питань, віднесених у галузі земельних відносин до їх компетенції, зокрема, про відмову в наданні дозволу на розроблення проекту відведення земельної ділянки, суд за наявності підстав для задоволення позову визнає рішення такого органу недійсним і зобов'язує його залежно від характеру спору виконати певні дії, передбачені його компетенцією (або не вчиняти чи припинити їх), на захист порушеного права, як цього вимагає законодавство, або надає право позивачеві вчинити певні дії для усунення порушень його права [7]. Однак положення постанови мають дуже обмежений характер, зважаючи на вичерпний перелік випадків прийняття судами таких рішень, з вказівкою, що «в інших випадках суд не може вирішувати питання, віднесені до компетенції органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування».

Незважаючи на те, що з утвердженням адміністративної юстиції, її завдання та конститутивні ознаки змінили вектор можливого правозахисту, тривалі дискусії щодо природи дискреції органів місцевого самоврядування під час управління землями комунальної власності, зокрема у наведених відносинах, залишається у більшості актуальним проголошений «обережний» підхід судів до вирішення цієї категорії спорів.

1.2. Повноваження органу місцевого самоврядування на етапі надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки

У пошуку ефективних механізмів захисту прав суди вдаються до формулювання власних позицій. Показовою у цьому плані є ухвала Вищого адміністративного суду України від 19.05.2016 у справі № К/800/32729/15. Так, орган місцевого самоврядування було зобов'язано надати дозвіл на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки. Попри аргументи відповідача з приводу того, що надання дозволу є його виключною компетенцією та дискреційними повноваженнями, ВАС в ухвалі зазначив, що спосіб відновлення порушеного права має бути ефективним та таким, який виключає подальші протиправні рішення, дії чи бездіяльність суб'єкта владних повноважень, а у випадку невиконання, або неналежного виконання рішення не виникала б необхідність повторного звернення до суду, а здійснювалося примусове виконання рішення [8].

Власне, таке трактування законодавства є слухним з погляду практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), що оцінюючи національні системи правового захисту на предмет, визначених ст. 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод гарантій захисту права, вказав, що ефективність захисту може бути забезпечена через спроможність запобігти виникненню або продовженню стверджуваному порушенню засоби захисту (п. 29 рішення ЄСПЛ від 16.08.2013 у справі «Гарнага проти України» (Garnaga v. Ukraine), заява № 20390/07; п. 158 рішення ЄСПЛ від 26.10.2000 у справі «Кудла проти Польщі» (Kudla v. Poland), заява № 30210/96).

Однак, відзначаючи прогресивність такого висновку, слід зауважити об'єктивні складнощі, зумовлені відсутністю законодавчої чіткості у національному законодавстві. Тому слухним стало визначення Верховного Суду під час застосування такого способу захисту права на отримання дозволу на розробку проекту землеустрою як визнання рішення органу протиправним і зобов'язання його у наданні дозволу, формулювання поняття й змісту дискреційних повноважень як таких, коли у межах, які визначені законом, адміністративний орган має можливість самостійно (на власний розсуд) вибирати один з декількох варіантів конкретного правомірної рішення (справа № 804/1469/17). Водночас ВС зауважив, що повноваження державних органів не є дискреційними, якщо є тільки один правомірний та законно обґрунтований варіант поведінки суб'єкта владних повноважень. Тобто у разі наявності визначених законодавством умов, відповідач зобов'язаний вчинити конкретні дії і, якщо він їх не вчиняє, його можна зобов'язати до цього в судовому порядку. Таким чином, дискреційне повноваження може полягати у виборі діяти чи не діяти, а якщо діяти, то у виборі варіанту рішення чи дії серед варіантів, що прямо або опосередковано закріплені у законі. Важливою ознакою такого вибору є те, що він здійснюється без необхідності узгодження варіанту вибору будь-ким (п. 24, 25 постанови від 22.12.2018) [9].

Як зазначає Г. Й. Ткач, законодавчі акти окреслюють межі владних повноважень, зв'язують їх суб'єктів правом. Навіть тоді, коли суб'єкт реалізує так звану, дискреційну владу (дискреційні повноваження), він не має виходити за межі свободи, окреслені правом. Орган публічної адміністрації, використовуючи такі повноваження, зобов'язаний передусім правильно оцінювати ситуацію, наявні факти і застосовувати до встановлених фактів чинні

правові норми, не допускаючи при цьому зловживання владою [10, с. 103].

Оскільки повноваження щодо надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки чи надання мотивованої відмови у його наданні та умови, за яких орган відмовляє у наданні дозволу, однозначно визначені законом (зокрема, невідповідність місця розташування об'єкта вимогам законів, прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, генеральних планів населених пунктів та іншої містобудівної документації, схем землеустрою і техніко-економічних обґрунтувань використання та охорони земель адміністративно-територіальних одиниць, проектів землеустрою щодо впорядкування територій населених пунктів, затверджених у встановленому законом порядку (ч. 7 ст. 118), то у разі відсутності таких умов орган має надати дозвіл. Ці повноваження та порядок їх реалізації передбачають лише один вид правомірної поведінки відповідного органу – надати дозвіл або не надати (тобто, відмовити у наданні).

Законодавство не надає суб'єкту владних повноважень під час прийняття рішення про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки права діяти на власний розсуд, а отже такі повноваження органу місцевого самоврядування не є дискреційними.

Погоджуючись із правовою позицією Верховного Суду, доцільним було б закріплення у ЗК України, зважаючи на визначення поняття та охарактеризованої природи повноважень органу місцевого самоврядування у земельних правовідносинах, категоричного припису щодо допустимості прийняття судом за результатами розгляду спору по суті та встановлення протиправності факту відмови у наданні дозволу на виготовлення проекту землеустрою, зобов'язати суб'єкта власних повноважень надати такий дозвіл, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом. Водночас важливим є дотримання судом вимоги про необхідність з'ясування виконання заявником усіх визначених законом умов, що необхідні для одержання дозволу на розробку проекту землеустрою.

Прийняття такого рішення вимагає від суду активного підходу до дослідження обставин справи, що, не обмежуючись поверхневим пошуком очевидної незаконності, потребує всебічної оцінки юридичних та фактичних умов дії відповідної норми права, яка підлягає застосуванню, оскільки реалізація повноважень органу місцевого самоврядування щодо надання дозволу на розробку проекту земле-

устрою є підґрунтям для реалізації права громадянина на безоплатну приватизацію лише за певних умов: подання усіх необхідних документів, вчинення всіх юридично значимих дій та відсутність законодавчих підстав для відмови відповідного органу. Висновок про наявність чи відсутність відповідних нормативних обставин, що буде відображений у рішенні суду, має бути результатом інтелектуально-варіативної оцінки фактичних та юридичних умов.

Необхідність встановлення конкретної правової норми та її змісту, будучи невід'ємним елементом здійснення судочинства згідно з п. 3 ч. 1 ст. 244 КАС України, відсутність дискреції органу місцевого самоврядування, особливо важлива на цьому етапі земельних приватизаційних правовідносин.

2. Повноваження суду під час розгляду питання щодо оскарження відмови органу місцевого самоврядування у передачі земельної ділянки у власність або залишення клопотання без розгляду

Особливо гострим є питання обрання судом способу захисту під час реалізації норми ч. 10 ст. 118 ЗК України, яка встановлюючи можливість оскарження до суду відмови органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування у передачі земельної ділянки у власність або залишення клопотання без розгляду, у ч. 11 вказує, що у такому разі питання вирішується в судовому порядку. Це положення можна трактувати як передачу вирішення питання на розсуд суду.

Відповідно до п. 4 ч. 2 ст. 245 КАС України, суд може обрати такий спосіб захисту як визнати бездіяльність суб'єкта владних повноважень протиправною та зобов'язати вчинити певні дії. Зважаючи, що в переважній більшості випадків рішення органів місцевого самоврядування про застосування правової норми ґрунтується на адміністративному розсуді, вони розцінюють втручання судів у їх діяльність як посягання на їхню автономію, та порушення конституційного принципу розподілу влад. Слід зауважити, що й суди, як правило, не проявляють надмірної активності у застосуванні своїх процесуальних можливостей.

Як слушно зазначається в юридичній літературі, судова влада, вирішуючи спори адміністративно-правового характеру, не підміняє собою інші органи державної влади, не здійснює належні останнім адміністративні функції, а тільки захищає порушене чи оспорене право шляхом реалізації власних правомочностей. Судова влада лише покликана впливати на поведінку суб'єктів вже існуючого

спірною правовідношення, припиняючи своїм рішенням спір, відновлюючи порушене право, перетворювати поведінку суб'єктів із протиправної на правомірну [11, с. 81].

Правовою підставою для втручання суду у сферу повноважень органів публічної адміністрації є конституційна норма, яка визначаючи межі повноважень органів держави та способи її діяльності, обмежує їх Конституцією та відповідними законами (ч. 2 ст. 6, ч. 2 ст. 19 Конституції України). Водночас ця ж норма однозначно і вичерпно описує, як саме має здійснюватися передача земельних ділянок у власність. Очевидно, що вона має відбуватися на підставі, в межах повноважень та в спосіб, передбачений ЗК України. Суд, виявивши невідповідність рішень, дій, бездіяльності органу місцевого самоврядування межах його законодавчих повноважень, має право зобов'язати цього суб'єкта реалізувати повноваження щодо вчинення дій.

У новій редакції КАС України закріплено, що такі повноваження суду під час вирішення справи як зобов'язати відповідача суб'єкта владних повноважень прийняти рішення на користь позивача, суд повноважний застосувати лише, якщо для його прийняття виконано всі умови, визначені законом, і прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд; у випадку, якщо прийняття рішення на користь позивача, передбачає право суб'єкта владних повноважень діяти на власний розсуд, суд зобов'язує суб'єкта владних повноважень вирішити питання, щодо якого звернувся позивач, з урахуванням його правової оцінки, наданої судом у рішенні (ч. 4 ст. 245). Таким чином, попри певні термінологічні неточності («власний розсуд», прив'язка цього активного способу захисту до оскарження бездіяльності, що з формальної точки зору ускладнює можливості його застосування під час оскарження відмовних рішень), та зважаючи на відсутність механізму впливу на прийняття рішення суб'єктом владних повноважень, який є колегіальним органом, на підставі рішення суду, втілення такої норми права мало б сприяти реальному судовому захисту прав громадян, а не лише вказувати на допущені процедурні порушення.

На необхідність правильного визначення і співвіднесення процесуального розсуду адміністративного суду з адміністративним розсудом суб'єкта публічної адміністрації, та неприпустимість присвоєння і здійснення адміністративним судом повноважень цього суб'єкта під час здійснення адміністративного судочинства, вказує В. М. Бевзенко [12, с. 34].

Досліджуючи питання прийняття рішення про передачу земельної ділянки у порядку безоплатної приватизації, слід зазначити, що порядок, описаний ст. 118 ЗК України, не передбачає здійснення органами місцевого самоврядування повноважень дискреційного характеру, тобто прийняття такого рішення не передбачає права суб'єкта владних повноважень діяти, виходячи з адміністративного розсуду.

Не встановлено законодавством і надання будь-яких переваг для певних осіб, скажімо як це має місце під час розпорядження окремими обмеженими природними ресурсами. Я. Б. Михайлюк звертає увагу на порядок отримання дозволу на користування надрами, коли уповноважений орган приймаючи рішення бере до уваги відповідність суб'єкта особливим вимогам. Але навіть у цьому випадку адміністративний розсуд органів публічної адміністрації має бути обмеженим, зважаючи на принцип верховенства права та справедливості, що відповідає позиції ЄСПЛ та правозастосовній діяльності держав-членів Європейського Союзу [13, с. 26].

Тож для забезпечення ефективності судового захисту права громадян на безоплатну приватизацію земельної ділянки слід на законодавчому рівні встановити повноваження суду із зобов'язання суб'єкта владних повноважень (відповідача) до вчинення певних дій у спосіб, що визначений законодавством, і яким може бути захищено чи відновлено порушене право, за умови виконання особою-заявником усіх визначених законом вимог, які необхідні для отримання земельної ділянки у власність.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 3–4. Ст. 27. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14>
2. Стратегія удосконалення механізму управління в сфері використання та охорони земель сільськогосподарського призначення державної власності та розпорядження ними, затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 7 червня 2017 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p>
3. Стан земельних відносин в Україні. Факти. Функціонування ринку сільськогосподарських земель в Україні. 2019, березень. URL: <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/analytical/?newsid=2570>
4. Постанова Верховного Суду від 14 березня 2018 р. у справі № 804/3703/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72790743>
5. Постанова Верховного Суду від 17 грудня 2018 р. у справі № 509/4156/15-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78626478>
6. Seerden R., Stroink F. A. M. *Administrative Law of European Union, its Member States and United States*. URL: <https://www.administrative-law-of-the-european-union-its-member-states-and-the-united-states/r-seerden-f-a-m-stroink/433>
7. Про практику застосування судами земельного законодавства при розгляді цивільних справ: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04>
8. Ухвала Вищого адміністративного Суду України від 19 травня 2016 р. у справі № К/800/32729/15. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57926139>

Висновки

Підсумовуючи слід зазначити, що показником забезпечення ефективного захисту прав та свобод громадян за наслідками звернення до суду є досягнення особою присуджених судом змін у її статусі через реальний вплив рішення суду в спірних правовідносинах. Вдосконалення законодавства має бути спрямовано на утвердження сили закону, способом якого є забезпечення реальності судового рішення, яке має містити конкретний припис із вирішення спору по суті. Усуненню цієї законодавчої прогалини сприятиме внесення змін до процесуального законодавства України, зокрема, закріплення чітких повноважень суду для повноти реалізації завдань адміністративного судочинства.

Гарантією права громадян на безоплатну приватизацію земельної ділянки слід розглядати дотримання органами місцевого самоврядування встановленого порядку передачі земельних ділянок комунальної власності у власність громадян із врахуванням наданих їм законом повноважень. Суди, розглядаючи справи, мають оцінювати рішення органів місцевого самоврядування з точки зору відповідності діяльності цих органів конституційному спеціально-дозвільному принципу та меж їх повноважень. Отже, законодавчого закріплення потребує утвердження розуміння поняття та природи дискреційності повноваження органу місцевого самоврядування у земельних правовідносинах та можливості впливу судів на повноваження органів місцевого самоврядування у відносинах із безоплатної приватизації земельних ділянок.

9. Постанова Верховного Суду від 22 грудня 2018 р. у справі № 804/1469/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79637580>
10. Ткач Г. Поняття владного повноваження. *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2009. Вип. 49. С. 101–111.
11. Судебная власть: монография / под ред. И. Л. Петрухина. М.: Изд-во «Проспект», 2003. 278 с.
12. Бевзенко В. М. Межі процесуального розсуду адміністративних судів у справах про повернення помилково та/або надміру (сплачених) зарахованих до бюджету митних платежів. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 4. С. 193–210.
13. Михайлюк Я. Б. Перспективи вдосконалення правового регулювання оскарження у сфері надання адміністративних послуг з урахуванням європейського досвіду. *Адміністративне право і процес*. 2018. № 2. С. 21–33.

References

1. Zemel'nyy kodeks Ukrayiny (25.10.2001) [Land Code of Ukraine No 2768-III of October 25, 2001]. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (accessed: 11.08.2019) [in Ukr.].
2. Stratehiya udoskonalennya mekhanizmu upravlinnya v sferi vykorystannya ta okhorony zemel' sil's'kohospodars'koho pryznachennya derzhavnoyi vlasnosti ta rozporядzhennya nymy (07.06.2017) [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Strategy for improving the management mechanism in the field of use and protection of agricultural land of state ownership and disposal of them, approved» No 413. of June 7, 2017]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2017-p> (accessed: 11. 08.2019) [in Ukr.].
3. Stan zemel'nykh vidnosyn v Ukrayini. Fakty. Funktsionuvannya rynku sil's'kohospodars'kykh zemel' v Ukrayini. (2019, berezen') [State of land relations in Ukraine. Facts. Functioning of the agricultural land market in Ukraine. 2019, March]. Retrieved from <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/analytical/?newsid=2570> (accessed: 11. 08.2019) [in Ukr.].
4. Postanova Verkhovnoho Sudu (14.03.2018). [The judgment of the Supreme Court of 14 March, 2018, case 804/3703/16]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/72790743>. (accessed 11. 08.2019) [in Ukr.].
5. Postanova Verkhovnoho Sudu (17.12.2018). [The judgment of the Supreme Court of 17 December [in Ukr.] 2018, Case № 509/4156/15-a]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/78626478> (accessed: 11. 08.2019) [in Ukr.].
6. Seerden R., & Stroink, F. Administrative Law of European Union, its Member States and United States. Retrieved from <https://www.administrative-law-of-the-european-union-its-member-states-and-the-united-states/r-seerden-f-a-m-stroink/433> (accessed: 11.08.2019)
7. Pro praktyku zastosuvannya sudamy zemel'noho zakonodavstva pry roz'hlyadi tsyvil'nykh sprav (16.04.2004). [Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine «On the Practice of the Application of the Land Legislation by the Courts in the Consideration of Civil Matters» of 16 April. 2004, No 7]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va007700-04> (accessed: 11.08.2019) [in Ukr.].
8. Ukhvala Vysshchoho administratyvnoho Sudu Ukrayiny (19.05.2016). [The decision of the Supreme Administrative Court of Ukraine of 19 May. 2016, Case No K/800/32729/15]. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57926139> (accessed: 11.08.2019) [in Ukr.].
9. Postanova Verkhovnoho Sudu (22.12.2018). [The judgment of the Supreme Court of 22 December. 2018, Case No 804/1469/17]. Retrieved from <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79637580> (accessed: 11. 08.2019) [in Ukr.].
10. Tkach, H. (2009) Ponyattya vladnoho povnovazhennya [The concept of power.]. *Visnyk L'viv's'koho universytetu. Seriya iuryd (Bulletin of Lviv University. Law series)*, 49, 101–111 [in Ukr.].
11. Petrukhin, Iof. L. (2003) Sudebnaya vlast' [The judiciary]. М.: Изд-во «Проспект» [in Russ.].
12. Bevzenko, V. M. (2014) Mezhi protsesual'noho rozsudu administratyvnykh sudiv u spravakh pro povnennya pomylkovo ta/abo nadmiru (splachenykh) zarakhovanykh do byudzhetu mytnykh platezhiv [Limits of procedural discretion of administrative courts in cases of return of erroneously and / or excess (paid) customs duties paid to the budget.] *Administratyvne pravo i protses ((Administrative law and process)*, 4, 193–210 [in Ukr.].
13. Mykhaylyuk, Ya. B. (2018) Perspektyvy vdoskonalennya pravovoho rehulyuvannya oskarzhennya u sferi nadannya administratyvnykh posluh z urakhuvanniam yevropeys'koho dosvidu [Prospects for improving the legal regulation of appeals in the field of administrative services in the light of European experience.]. *Administratyvne pravo i protses (Administrative law and process)*, 2, 21–33 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 21.08.2019
прийнята до друку 24.09.2019

The article: is received 21.08.2019
is accepted 24.09.2019

UDC (УДК) 343.3

Лепеха Олег Миколайович,

кандидат юридичних наук,
начальник Управління стратегічних розслідувань
ГУ НП в Рівненській області
e-mail: olm3000@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1308-3469

Кондратюк Олександр Володимирович,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри оперативно-розшукової діяльності
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: kyzja777@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-6102-2690

ДО ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ УМИСНИХ ВБИВСТВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИБІР ФОРМ НЕГЛАСНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

Анотація. Із врахування криміногенної обстановки в Україні та сучасних злочинних тенденцій оновлено зміст основних елементів характеристики умисних вбивств. Розкрито загальні положення негласної роботи підрозділів кримінальної поліції та оперативної розробки за оперативно-розшуковою справою щодо протидії умисним вбивствам. Обґрунтовано необхідність впровадження сучасних методів та прийомів аналітичної та прогностичної діяльності правоохоронних органів для забезпечення можливості своєчасного запобігання настанню суспільно небезпечних наслідків від злочину.

Ключові поняття: умисне вбивство, негласна робота, оперативна розробка, оперативно-розшукова справа, оперативно-розшукові заходи.

Lepеха Oleh,

PhD in Law,
Head of the Department of Strategic Investigations
of the Main Directorate of National Police in Rivne region
e-mail: olm3000@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-1308-3469

Kondratiuk Oleksandr,

PhD in Law, associate professor,
Professor of the Department
of Law Enforcement Intelligence Operations
of Lviv National University of Internal Affairs
e-mail: kyzja777@i.ua
ORCID ID: 0000-0001-6102-2690

TO THE QUESTION OF OPERATIONAL-INVESTIGATIVE CHARACTERISTIC OF INTENTIONAL HOMICIDES AND ITS INFLUENCE ON THE SELECTION OF FORMS OF CRIME COVERT COUNTERACTION

Abstract. The stages of such kind of crimes as intentional homicides are mostly characterized with organized secretive nature that determines the significance of primary use of efforts, instruments, means, and methods of law enforcement intelligence operations in prevention of the kind of tendencies of organized criminal activity that has been under consideration. The aim of the research is necessity of updating and addition of certain aspects of operational-investigative characteristic of intentional homicides reasoned due to the criminal situation in Ukraine and reflection of its influence on selection of forms of covert counteraction against crime.

Besides, the information concerning dynamics and structure of intentional homicides has been presented. The additions to elements of operational-investigative characteristic of intentional homicides have been suggested. Problems of efficiency of intentional homicides prevention through availability in certain cases of unlimited resources and wide range of efforts and means of planning and realization of a crime by its participants have been identified. The general content of covert activities of criminal police subdivisions and criminal intelligence analysis in operational search activity concerning intentional homicides prevention has been defined.

The conclusions have been made that the search for initial information concerning facts of the intentional homicide planning according to the results of investigative (initiative) activity is not very effective. In this direction the work that has been defined as making sense is the work of special subjects infiltrated into organized crime group or criminal organization in order to perform a secret mission aimed at revealing of criminal activity.

As a result it has been stated that any actual data concerning intentional homicide planning should be a subject to inspection within the frame of criminal intelligence analysis in course of law enforcement intelligence operations. Protection of individuals influencing power balance on society is a foundation of national safety that in exchange defines them as one of the preferred directions of the work of subjects of enforcement intelligence operations. For that purpose, it is important to develop and expand the boundaries of analytical and prognostic activities of law enforcement agencies that will facilitate timely detection of potential threats and possibility of their neutralization before socially dangerous consequences appear.

Key concepts: intentional homicide, covert work, criminal intelligence analysis, law enforcement intelligence operations, operative-search measures.

DOI 10.32518/2617-4162-2019-3-118-123

Вступ

Серед найбільш небезпечних діянь, що посягають на життя, здоров'я, волю й гідність особи, особливу небезпеку становлять умисні вбивства. Незважаючи на те, що частка умисних вбивств у загальній структурі злочинності є незначною, суспільна небезпека наслідків вирізняється особливим цинізмом, жорстокістю та небезпечністю і для потерпілого, і громадськості. Процес оперативно-розшукового чи кримінально-процесуального запобігання умисним вбивствам ускладнюється ретельно продуманими стадіями злочину і прогресуючим професіоналізмом його співучасників. Готування умисного вбивства, якщо воно не вчиняється при раптовому виникненні умислу та із побутових мотивів, має латентний характер. Стадіям злочину, здебільшого, притаманні організований законспірований характер, що обумовлює значимість першочергового застосування сил, засобів, та заходів оперативно-розшукової діяльності, що своєю чергою обумовлює актуальність означеної проблематики.

Вибіркові аспекти оперативно-розшукової діяльності з протидії умисним вбивствам досліджували К. В. Антонов, Л. І. Аркуша, О. М. Бандурка, В. І. Василичук, В. Я. Горбачевський, О. П. Заворіна, А. М. Кислий, В. В. Лисенко, Д. М. Никифорчук, Ю. Ю. Орлов, С. П. Пекарський, М. А. Погорецький, В. Д. Пчолкін, О. І. Савка, С. О. Сафронов, О. О. Юхно. Проте проблематика оперативно-розшукової характеристики злочину та її вплив на вибір своєчасних та ефективних форм оперативно-розшукової діяльності із запобігання умисним вбивствам потребує подальшої наукової розвідки для задоволення

сучасних потреб науки та практики боротьби зі злочинністю.

Метою дослідження є, обґрунтована станом криміногенної ситуації в Україні, необхідність осучаснення та доповнення окремих аспектів оперативно-розшукової характеристики умисних вбивств та відображення її впливу на вибір форм негласної протидії злочинам.

1. Статистична характеристика умисних вбивств

Для висвітлення динаміки та структури умисних вбивств наведемо статистичні дані, оприлюднені в різних джерелах, які, на нашу думку, є дещо суперечливими. Вдаватися у виявлення причин таких суперечностей ми не будемо, оскільки це не відноситься до мети представленого дослідження. Відтак у 2013 році зареєстровано 5792 кримінальних провадження за фактами вбивства, у 2014 році – 11018, у 2015 році – 7993, у 2016 році – 5870, у 2017 році – 5029, у 2018 році – 5535 [1, с. 1]. Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України, питома вага умисних вбивств у загальній структурі злочинності у 2013 році становила 1,04%, 2014 – 2,17%, 2015 – 1,46%, 2016 – 1,01%, 2017 – 0,98%, 2018 – 1,14%, у січні 2019 – 3, 82%. Питома вага умисних вбивств, учинених на замовлення, у структурі вбивств коливається в рамках від 0,09% до 1,3%, тобто після зменшення кількості умисних вбивств у 2017 році спостерігається тенденція до їх збільшення [2, с. 1]. За період з 1997 до 2017 рр. кількість умисних вбивств, скоєних протягом 9-ти місяців кожного року, коливалася від пікового значення в 3494 таких злочи-

нів (2000 рік) до найнижчого показника, зафіксованого в 2017 році, - 1185 [3]. Значну частину умисних вбивств у 2014-2015 роках склали злочини, зафіксовані в Донецькій і Луганській областях, що пов'язувалося із високою інтенсивністю бойових дій в зоні АТО. Про це свідчить і факт, що в 2009-2010 роках їх вчинялось вдвічі менше: 2478 і 2356 [4]. Із числа зареєстрованих у 2017 році випадків умисних вбивств – 1381 провадженні особам було повідомлено про підозру, що складає 26,8% (для порівняння: у 2016 році – 1403 провадження, у 2015 році – 1507, у 2014 році – 1760, у 2013 році – 1779). Кількість вбивств, скоєних протягом 9-ти місяців 2017 року, порівняно з минулими роками, зменшилась майже втричі. У 2017 році кількість умисних убивств скоротилася на 10% в порівнянні з попереднім роком (з 1726 до 1551). Розкриття за цим типом злочинів становить 89% (у 2016 році було 83%). Крім того, у 2017 році було обліковано 1633 факти очевидних умисних вбивств, тобто ті, які були вчинені в присутності інших осіб або злочинця було затримано на місці події, (у 2016 році – 1824, у 2015 році – 3226 (із них - 1418 у Донецькій області), у 2014 році – 4920 (із них - 2377 у Донецькій області, 482 – у Луганській та 417 – в Києві) і у 2013 році – 2042). Зменшення кількості очевидних умисних вбивств в 2017 році сталося завдяки зменшенню інтенсивності бойових дій на Сході України. Крім облікованих в 2017 році умисних вбивств, в провадженні слідчих поліції були 11069 нерозкритих таких же кримінальних правопорушень минулих років, з яких у 2017 році лише у 76 особам повідомлено про підозру [5]. На початку 2018 року в Україні було скоєно 4465 умисних вбивств. Серед цих випадків зафіксовано 817 очевидних умисних вбивств. Про підозру повідомлено 680 особам, до суду направлено 356 обвинувальних актів. Для порівняння за аналогічний період минулого року сталося на 21% менше умисних вбивств [6].

2. Зміст окремих елементів оперативно-розшукової характеристики умисних вбивств

Загальновідомо, що основними елементами характеристики вбивств є спосіб вчинення злочину, спосіб приховування злочину, місце, час, обстановка, слідові, особа злочинця, особа потерпілого. Більша половина умисних вбивств вчиняється за умов неочевидності, що не тільки є відмінною ознакою таких кримінальних правопорушень, але й суттєво впливає на виявлення співучасників злочину суб'єктами оперативно-розшукової діяльності. Особливим цинізмом виокремлюються умисні вбивства, вчинені демонстративно в багатолюдних місцях небезпечним для людей

способом, що в останній час є розповсюдженим явищем. Так, до прикладу, 23.03.2017 р. в центрі Києва вбито колишнього депутата Держдуми Росії Д. Вороненкова, який дав свідчення Генеральній прокуратурі України у справі про держзраду экс-президента України В. Януковича. В экс-депутата стріляли з пістолета ТТ [7]. 31.03.2017 в Центральному районі Маріуполя стався вибух автомобіля у якому перебував заступник начальника головного відділу контррозвідки Донецького управління Служби безпеки України О. Хараберюш, який загинув на місці [8]. 27.06.2017 начальник спецназу Головного управління розвідки Міністерства оборони України М. Шаповал загинув у результаті вибуху його автомобіля в Солом'янському районі Києва [9].

Близько двох третин досліджуваних злочинів вчиняються в містах і селищах міського типу. Більш ніж три чверті умисних вбивств вчинено в приміщеннях, третина з них - в квартирах та домогосподарствах. За часом скоєння умисні вбивства характерні тим, що переважна їх більшість припадає на робочі дні тижня, у вечірній час (з 18 до 24 год.) вчиняється майже половина з них, ще чверть – у нічний час. Здебільшого такі злочини вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових речовин та пристроїв, колючо-ріжучих предметів. Мають місце й способи вчинення злочинів, зокрема, задушення газом, удушення, закриття дихальних шляхів людини різноманітними предметами, утоплення, отруєння, скидання з висоти, імітація самогубства, дорожньо-транспортної пригоди або природної смерті.

Для переважної більшості вбивств характерне раптове виникнення наміру вчинити злочин (як правило, під час конфлікту, що передуює злочинним діям). Мова йде про побутовий злочин, якому важко запобігти, але відсутні особливі труднощі у виявленні його співучасників, а відповідно і в фіксації даних, необхідних для притягнення винуватця до відповідальності. Також таким вбивствам важко запобігти у зв'язку із швидкоплинністю події. Встановлення співучасників злочину відбувається процесуальним шляхом, який супроводжується інтенсивним застосуванням заходів оперативного ініціативного пошуку. Наголошуємо, що це все застосовується вже, на жаль, по факту, тобто після настання смерті потерпілого.

За останнє десятиріччя відбулися зміни у мотивах вчинення вбивств. Поруч із відносною стабільністю вбивств із хуліганських мотивів, удвічі збільшилась кількість вбивств, вчинених із корисливих мотивів, у півтора рази – через ревності, сварки та інші побутові мотиви. Статистика розкритих вбивств минулих років за

мотиваційними ознаками показує, що 45% вбивств вчинені з корисливих мотивів; 20% – з хуліганських мотивів; 20% – з метою приховання іншого злочину; 10% – з інших мотивів; 5% – вчинені на замовлення. Статистика розкритих вбивств минулих років за суб'єктами злочинів показує, що 90% кримінальних правопорушень були вчинені однією особою, 15% – особою, яка раніше вчинила умисне вбивство; 10% – вчинені за попередньою змовою групою осіб. Статистика розкритих вбивств минулих років за ознаками об'єктивної сторони злочину показує, що 30% вбивств вчинені з особливою жорстокістю; 15% – вбивство двох і більше осіб; 10% – поєднане із згвалтуванням або насильницьким задоволенням статевої пристрасті; 5% – вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб.

Частіше вбивства вчиняють особи чоловічої статі, проте останнім часом зростає участь жінок. Більшість злочинців – це особи у віці 25–29 років. В той же час спостерігається тенденція до подальшого «омолодження» злочинності, пов'язаної з вбивствами. У 2013 році зареєстровано 62 кримінальні провадження за фактами вбивства, вчиненими неповнолітніми, у 2014 році – 67, у 2015 році – 30, у 2016 році – 31, у 2017 році – 18, у 2018 році – 23 [1, с. 1]. Зростає загальноосвітній рівень осіб, що вчиняють такі злочини. Більшість вбивць – це особи працездатні, але до вчинення злочину не працювали й не навчалися, зловживали алкогольними напоями, мають спортивні або військові навички. Порівняно невеликий відсоток вбивств вчинено особами, що мають серйозні психічні захворювання чи систематично вживають наркотичні засоби, колишні учасники бойових дій. Вбивства з сексуальних мотивів вчиняються переважно статевиими психопатами та особами з психічними розладами. З 2014 року зростає кількість умисних вбивств, вчинених організованими злочинними угрупованнями (кожне десяте), які часто носять особливо жорстокий характер, поєднані із зухвалістю, холоднокрівністю, мають високий ступінь підготовленості до реалізації злочинних намірів, а способи вчинення таких злочинів – найрізноманітніші. Безумовно, ці обставини ускладнюють процес розкриття злочину.

Найчастіше трупи потерпілих приховуються у лісових масивах та інших малолюдних місцях, покинутих будівлях, криницях, шахтах, кар'єрах тощо; в кожному четвертому випадку закопують тіло або топлять його у воді; в кожному п'ятому сплячуть місце події, а у кожному восьмому – сам труп; в кожному десятому – розтинають або спотворюють тіло, щоб ускладнити його впізнання. Звичайно, що

приховування трупа потерпілого не стосується випадків показових вбивств, чим замовник або організатор демонструє цинізм та зухвалість по відношенню до суспільства, відкрито підкреслює свою безкарність та нехтування правами, які охороняються та забезпечуються державою (до прикладу, коли йдеться про вбивства з політичних мотивів).

Для запобігання умисних вбивств вагоме значення має поведінка потерпілого, яка є одним із факторів (іноді досить суттєвим), що впливає на виникнення і реалізацію злочинного задуму. Часто розкриття (встановлення співучасників) таких злочинів указує на суспільно-негативні особливості життя потерпілого. У злочинах, що вчиняються з побутових мотивів, потерпілий часто є причиною конфліктної ситуації, і його поведінка провокує дії іншої особи. Водночас варто зважати на ту обставину, що більшість загиблих були або родичами або знайомими злочинців. В деяких випадках громадяни стають потерпілими у зв'язку з їх службовою діяльністю, це перш за все, працівники фінансових, правоохоронних, розвідувальних органів, особи, які займаються підприємництвом, різними видами незаконної діяльності, журналісти, громадські діячі тощо.

3. Форми негласної протидії умисним вбивствам

Змушені констатувати, що своєчасно реагувати на стадії вбивства (виникнення наміру, готування, реалізація наміру), навіть коли у правоохоронного органу є попередня інформація, вкрай проблематично, оскільки на підготовку та реалізацію злочину замовник або організатор спрямовує конкретно підібрані сили та засоби, направлені проти визначеної особи, в той же час, коли у оперативного підрозділу, за виключенням підрозділів відповідних департаментів, відсутні достатні ресурси для своєчасного запобігання реалізації злочинного наміру. Крім того, існують різноманітні способи дезорієнтації правоохоронного органу з метою відволікання його сил та засобів від протидії цілеспрямованій злочинній діяльності.

Негласна робота підрозділів кримінальної поліції є складовою частиною оперативно-розшукової діяльності. Цей вид діяльності проводиться приховано та спрямований на недопущення, виявлення та припинення протиправних діянь, охорону прав та свобод людини, інтересів суспільства і держави, забезпечення громадської безпеки та публічного порядку. Такий вид діяльності реалізується шляхом конфіденційного співробітництва з громадянами, проведення оперативно-пошукових заходів, взаємодії з оперативними підрозділами Націо-

нальної поліції, використання оперативної техніки. Особливості такої роботи обумовлені конкретною ситуацією та наявною інформацією про вбивство, що готується або вже вчинене (очевидне або неочевидне). Вона ж проводиться для перевірки інформації, проведення профілактичної роботи, забезпечення проведення оперативної розробки як форми оперативно-розшукової діяльності. Використання відомих заходів оперативного ініціативного пошуку у протидії умисним вбивствам є малоефективним, а навпаки, час на їхнє застосування оперативним підрозділом може дати можливість злочинцям реалізувати задумане. Винятком є раніше встановлене негласне співробітництво – коли спеціальний суб'єкт агентурно-оперативної роботи, впроваджений для оперативної розробки конкретної особи або групи, отримує достовірну інформацію про стадії злочину, що дозволяє оперативному підрозділу своєчасно організувати повне залучення та використання сил, засобів та заходів оперативно-розшукової діяльності для попередження умисного вбивства.

Основним завданням оперативної розробки як форми оперативно-розшукової діяльності щодо протидії умисним вбивствам є отримання фактичних даних про протиправні діяння окремих осіб та груп на стадіях злочину (готування або замаху) з метою своєчасного застосування відповідних сил та засобів для недопущення реалізації злочинного наміру щодо позбавлення життя потерпілого. Підставами для проведення оперативної розробки за оперативно-розшуковою справою із забарвленням «умисне вбивство» є наявність достатньої інформації, що потребує перевірки із застосуванням оперативно-розшукових заходів і засобів, про злочин, що готується невідомими особами; про відомих осіб, які готують вчинення злочину; про осіб, безвісно зниклих щодо яких є обґрунтовані підстави вважати, що її зникнення безпосередньо пов'язане із кримінальною подією. Відтак оперативний підрозділ зобов'язаний в найкоротший термін завести оперативно-розшукову справу, яка є підставою для організації застосування сил та заходів оперативно-розшукової діяльності, спрямованих на отримання та фіксацію додаткової інформації викривального характеру щодо готування злочину та його співучасників. При отриманні фактичних даних щодо готування умисного вбивства та причетних до нього осіб оперативному підрозділу необхідно звернутися до органу досудового розслідування, щоб закріпити за оперативно-розшуковою справою конкретного слідчого з метою визначення моменту реалізації матеріалів оперативної розробки та алгоритму подальшого застосування сил та засобів проце-

суального характеру. Ст. 7 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що у разі встановлення під час проведення оперативно-розшукових заходів фактичних даних, що свідчать про ознаки злочину в діяннях окремих осіб та груп, але якщо їх припинення може негативно вплинути на результати проведення таких заходів, керівник оперативного підрозділу інформує про це керівника органу досудового розслідування та прокурора і лише після закінчення їх проведення складається спільний план реалізації результатів оперативно-розшукової діяльності [10].

Основними завданнями оперативної розробки за фактом готування умисного вбивства є встановлення часу, місця та виконавця злочину, за умови, що відомий потерпілий. Труднощі організації оперативної розробки за фактом підготовки умисного вбивства полягають в тому, що злочин означеної категорії є тенденцією діяльності організованих груп, які мають зв'язок із професійними виконавцями. Визначальною, на нашу думку, є роль оперативно-розшукового прогнозування та кримінального аналізу, що можуть і мають всебічно застосуватися аналітичними відділами оперативних підрозділів суб'єктів оперативно-розшукової діяльності при прогнозуванні потенційних загроз у політичній, економічній, публічній сферах держави в разі ймовірного знищення конкретної особи, яка впливає на ці сфери. В такому випадку у правоохоронних органів буде, зазвичай, більше часу для оптимізації сил та засобів запобігання злочинам.

Висновки

Пошуки первинної інформації про факти готування умисного вбивства за результатами застосування заходів оперативного (ініціативного) є малоефективними. Виправданою у зазначеному напрямі є робота спеціального суб'єкта, впровадженого в організовану групу або злочинну організацію для виконання спеціального завдання із виявлення злочинної діяльності. Переконані, що будь-які фактичні дані щодо готування умисного вбивства підлягають перевірці в межах оперативної розробки за оперативно-розшуковою справою. Захист осіб, які впливають на баланс сил в суспільстві, є запорукою національної безпеки, що своєю чергою визначає їх одним із пріоритетних напрямів роботи суб'єктів оперативно-розшукової діяльності. З цією метою необхідно розвивати та розширювати межі аналітичної та прогностичної діяльності правоохоронних органів, що сприятиме своєчасному виявленню потенційних загроз та забезпеченню можливості їх нейтралізації до настання суспільно-небезпечних наслідків.

Список використаних джерел

1. Заворіна О. П. Оперативно-розшукова протидія вбивствам, які вчиняються неповнолітніми: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків: ХНУВС, 2019. 20 с.
2. Савка О. І. Імітування вбивства на замовлення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Харків: ХНУВС, 2019. 20 с.
3. Кількість умисних убивств в Україні цього року є рекордно низькою впродовж останніх 20 років, – поліція. URL: <https://ua.112.ua/golovni-novyni/kilkist-umysnykh-vbyvstv-v-ukraini-tsohorich-rekordno-nyzka-za-ostanni-20-rokiv-politsiia-418733.html>.
4. Динаміка резонансних злочинів у 2017 році. URL: https://protocol.ua/ru/dinamika_rezonansnih_zlochyniv_u_2017_rotsi/.
5. Розкриття умисних вбивств та автоугонів: зрада чи перемога?! URL: <http://resonance.ua/rozkrittia-umisnykh-vbyvstv-ta-avtougono/>.
6. Опублікована статистика умисних вбивств в Україні з початку року. URL: <https://ukr.segodnya.ua/ukraine/stalo-izvestno-skolko-umyshlennyh-ubiystv-proizoshlo-v-ukraine-s-nachala-goda-1155828.html>
7. Убивство Вороненкова. URL: <https://gordonua.com/ukr/tags/ubijstvo-voronenkova.html>.
8. Вбивство підполковника Хараберюша: обвинуваченій дали 12 років з конфіскацією. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2018/10/4/7194088/>.
9. СБУ встановила ім'я чоловіка, підозрюваного в підриві генерала Шаповала. URL: https://ukr.lb.ua/news/2019/04/17/424780_sbu_vstanovila_imya_cholovika.html.
10. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.

References

1. Zavorina, O. P. (2019) Operativno-rozshukova protydiya vbyvstv, yaki vchynyayutsya nepovnolitnimiy [Operational-search counteraction to the killings committed by minors] Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttia naukovoogo stupenya kand. yuryd. nauk (The dissertation authors abstract for the degree of candidate of lawyer sciences). Harkiv, 1 [in Ukr.].
2. Savka, O. I. (2019) Imituvannya vbyvstva na zamovlennya [Implications of the murder to order] Avtoreferat dysertatsiyi na zdobuttia naukovoogo stupenya kand. yuryd. nauk (The dissertation author's abstract for the degree of candidate of lawyer sciences). Harkiv, 1 [in Ukr.].
3. Kilkist umysnykh ubyvstv v Ukrayini czogorich ye rekordno nyzkoyu vprodovzh ostannix 20 rokiv, – policiya [The number of intentional murders in Ukraine this year is a record low for the last 20 years, – police]. Retrieved from <http://ua.112.ua/golovni-novyni/kilkist-umysnykh-vbyvstv-v-ukraini-tsohorich-rekordno-nyzka-za-ostanni-20-rokiv-politsiia-418733.html> [in Ukr.].
4. Dynamika rezonansnykh zlochyniv u 2017 rotsi [Dynamics of resonant crimes in 2017]. Retrieved from http://protocol.ua/ru/dinamika_rezonansnih_zlochyniv_u_2017_rotsi/ [in Ukr.].
5. Rozkryttia umysnykh vbyvstv ta avtougonoiv: zrada chy peremoha?! [Disclosure of intentional murders and carjacks: treason or victory?!] Retrieved from <http://resonance.ua/rozkrittia-umisnykh-vbyvstv-ta-avtougono/> [in Ukr.].
6. Opublikovana statystyka umysnykh vbyvstv v Ukrayini z pochatku roku [The statistics of intentional murder in Ukraine since the beginning of the year are published]. Retrieved from <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/stalo-izvestno-skolko-umyshlennyh-ubiystv-proizoshlo-v-ukraine-s-nachala-goda-1155828.html> [in Ukr.].
7. Ubyvstvo Voronenkova [Murder of Voronenkov]. Retrieved from <http://gordonua.com/ukr/tags/ubijstvo-voronenkova.html> [in Ukr.].
8. Vbyvstvo pidpolkovnyka Kharaberyusha: obvyuvacheniy daly 12 rokiv z konfiskatsiyeyu [Murder of Lt. Col. Kharaberius: the defendant gave 12 years of confiscation]. Retrieved from <http://www.pravda.com.ua/news/2018/10/4/7194088/> [in Ukr.].
9. SBU vstanovyla im'ya cholovika, pidozryuvanoho v pidryvi henerala Shapovala [SSU established the name of a man suspected of undermining General Shapoval] Retrieved from https://ukr.lb.ua/news/2019/04/17/424780_sbu_vstanovila_imya_cholovika.html [in Ukr.].
10. Pro operativno-rozshukovu diyalnist: Zakon Ukrayiny (1992) [On operational-search activity: Law of Ukraine] *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Information from the Verkhovna Rada of Ukraine)* 22, St. 303 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 04.09.2019
прийнята до друку 20.09.2019

The article: is received 04.09.2019
is accepted 20.09.2019

UDK (УДК) 343.575:347.157.157]:17.036.1.1]](477)

Ярема Тарас Ігорович,
аспірант кафедри кримінального права
Науково-дослідного інституту публічного права
e-mail: taraskin7770@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-1135-4395

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СХИЛЯННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ДО ВЖИВАННЯ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ

Анотація. Викладено методологічні засади щодо виявлення латентних фактів схиляння особи до вживання одурманюючих засобів, констатовано джерела інформації про вчинення цього злочину та визначено оперативні орієнтири для проведення розшукової роботи, подано класифікацію суб'єктів злочину та ознаки, які дозволяють їх розпізнати під час здійснення оперативно-розшукової діяльності. Резюмується, що схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів – це завжди умисний злочин уже в силу своєї специфіки, яка передбачає активну, свідому, цілеспрямовану діяльність.

Ключові поняття: токсикоманія, суб'єкт злочину, суб'єктивна сторона злочину, кримінальна відповідальність, суб'єктивна сторона схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, принцип вини в кримінальному праві.

Jarema Taras,
Postgraduate of department of criminal law
Scientific and Research Institute of Public Law
e-mail: taraskin7770@i.ua
ORCID ID: 0000-0002-1135-4395

DETERMINATION OF SUBJECTIVE FEATURES OF INCLINATION OF JUVENILES FOR APPLYING POISONOUS SUBSTANCES

Abstract. Methodological principles of latent factors exposure of person's inclination for applying toxic substances are covered, sources of information considering such a crime are stated as well as operative orientation points for maintaining operative search activity are defined, classification of subjects of crime and features, that identify them during maintaining of operative search activity is illuminated in the article.

Too many juveniles apply toxic substances by their own initiative, as usual it related to low-income of separate categories of population, general and pedagogical neglect. They become aware of toxic substances and the ways of their applying from their peers from school, mass media, and from referent groups. Reason for starting applying such substances are caused from interest and desire to try new emotions and thrilling as well as to feel «comfort» during the communication in peers' group, much free time, difficulties of spending time with pleasure and effectiveness, boredom, etc. As a result of such uncontrolled applying absolutely easily could appear by-effect. Thus, a person, who directly inclines a juvenile to particular action, is difficult to find, as there is no causal relationship in such a situation, so corpus delicti is absent.

As the above mentioned, for the qualification of actions, provided by chapter 3, article 324 of Criminal Code of Ukraine, it's necessary to establish: the fact of applying toxic substances of a juvenile and the reason of inclining by adult, that created a real danger for juvenile's health or caused serious consequences, or a juvenile applied toxic substances by his own initiative. To sum it up, inclination become a reason and precede possible or already appeared consequences.

Key concepts: toxicomania, subject of a crime, subjective part of a crime, criminal liability, subjective part of inclination of juveniles for applying toxic substances, principle of guilt in criminal law.

Вступ

Дуже багато неповнолітніх вживають одурманюючі засоби з власної ініціативи, здебільшого це пов'язано з малозабезпеченістю деяких категорій населення, бездоглядністю і педагогічною занедбаністю. Про одурманюючі засоби, а також способи їх уживання вони дізнаються від своїх товаришів по школі, зі ЗМІ, у референтних групах. Мотивом для початку вживання таких речовин найчастіше слугують цікавість і бажання випробувати незвідані переживання та відчуття, а також комфортність спілкування зі «своєю» групою однолітків, багато вільного часу, невміння себе зайняти чимось, нудьга тощо. У результаті такого безконтрольного застосування цілком можуть виявитися побічні дії. Отже, особи, яка безпосередньо схиляла би неповнолітнього до зазначених дій, у цьому випадку немає – відтак, відсутній причинний зв'язок, а отже відсутній і склад злочину.

Як бачимо, для кваліфікації дій, передбачених ч. 3 ст. 324 КК України, безумовно необхідно встановлювати: факт уживання одурманюючих засобів неповнолітнім та причину схиляння з боку дорослої особи, що створило реальну небезпеку для здоров'я неповнолітнього чи призвело до настання тяжких наслідків, або ж неповнолітній застосовував одурманюючі засоби з власної ініціативи. Тобто, «схиляння» постає причиною і передує можливим чи таким, що настали наслідки.

Метою нашої розвідки є вивчення суб'єктивних ознак схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів. Також основним завданням цієї статті є протидія розвитку такого суспільно небезпечного явища як токсикоманія. За даними офіційної статистики Міністерства охорони здоров'я, кількість осіб, що перебувають на обліку з діагнозом токсикоманія за період з 2005 року по 2011 рік тримається на одному рівні та в середньому складає 3000 осіб.

Водночас, незважаючи на гостроту соціальної проблеми і поширеність цих діянь, ст. 324 КК України практично не застосовувалася. Так, за даними судової статистики за цією статтею винесено всього 5 обвинувальних вироків (2009 рік – 1 вирок; 2010 рік – 3 вирок; 2011 рік – 1 вирок). Така тенденція, на нашу думку, передусім пояснюється високим рівнем латентності цього злочину та дискусійністю розуміння низки його ознак.

1. Суб'єкт злочину

Одним із обов'язкових елементів складу злочину, без якого не може наставати кримінальна відповідальність, є *суб'єкт злочину*. Його умовно можна вважати основним елементом

складу злочину – саме суб'єкт чинить винні, протиправні, суспільно небезпечні діяння, що посягають на об'єкт злочину. Отож, питання про суб'єкт злочину за своїм змістом є питанням про особу, яка вчинила злочин і підлягає кримінальній відповідальності. Це зазначено у назві розділу IV КК України: «Особа, яка підлягає кримінальній відповідальності (суб'єкт злочину)» [1, с. 146; 2, с. 60]. Певні складнощі зумовлює і встановлення обмеженої осудності.

До того ж, якщо об'єкт, об'єктивна і суб'єктивна сторони злочину існують нетривалий час (тільки з моменту вчинення злочину), то суб'єкт найчастіше залишається незмінним (у юридичному аспекті) до моменту розслідування кримінальної справи й розгляду в суді [2, с. 59].

У кримінально-правовій теорії суб'єктом злочину визнано особу, наділену комплексом ознак, що надають підстави для її притягнення до кримінальної відповідальності. Саме КК 2001 року не лише визначив поняття суб'єкта злочину, а й передбачив у Загальній частині окремих розділ IV, яким урегульовано питання сутності суб'єкта злочину (ст. 18 КК України); осудності (ст. 19); обмеженої осудності (ст. 20); особливості кримінальної відповідальності за злочини, вчинені в стані сп'яніння (ст. 21); віку, з якого настає кримінальна відповідальність (ст. 22) [3, с. 100].

Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК України, суб'єктом злочину є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого за Кодексом може наставати кримінальна відповідальність. У цьому визначенні закріплений принцип особистої та винної відповідальності лише фізичних осіб.

Наведена дефініція дозволяє виокремити такі обов'язкові групи ознак суб'єкта злочину як фізична особа, осудність та скоєння злочину у віці, з якого настає кримінальна відповідальність.

Встановлення кримінальної відповідальності за вчинений злочин лише фізичних осіб означає, що суб'єктом злочину не може бути юридична особа (установи, підприємства, організації), та свідчить про збереження в законі принципу особистої, персональної відповідальності за вчинений злочин. За злочинні діяння в процесі діяльності юридичної особи відповідає фізична особа, яка вчинила такі діяння. Це може бути керівник (голова, начальник, уповноважений), його заступник або керівник відповідного підрозділу чи галузі, який використав певні повноваження юридичної особи і безпосередньо вчинив злочин [4, с. 123].

Важливе значення в соціальному сенсі має вік злочинця, адже саме вік особи свід-

чить про її життєвий досвід, соціальні позиції [5, с. 82]. Питання щодо можливого віку суб'єкта злочину, передбаченого ст. 324 КК України, на разі в теорії кримінального права віднесене до розряду дискусійних. Варто зауважити, що вік суб'єкта викликав численні суперечки й раніше, наприклад у період дії КК РРФСР 1960 року, який також не містив чіткої вказівки про вік суб'єкта втягнення неповнолітніх в немедичне вживання лікарських та інших засобів, що викликають одурманення (ст. 208. 2).

Одні автори вважають, що таким суб'єктом може бути дорослий, а саме особа, яка досягла 18-річного віку. Зазвичай обґрунтування цієї позиції зводиться до аргументів про великий життєвий досвід дорослих, а також, що кримінальним законом, немовби, передбачено деякі склади злочинів, із характеру яких та специфіки дій суб'єкта злочину (як виняток із загального правила) очевидне підвищення віку, з якого настає кримінальна відповідальність [6, с. 102]. До таких злочинів належить, передусім, втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність, спонукання неповнолітніх до застосування допінгу, схиляння неповнолітніх до вживання наркотичних засобів і, безумовно, злочин, який ми досліджуємо, позаяк він теж передбачає певний негативний вплив на неповнолітніх. Слід наголосити, що відповідні роз'яснення щодо визначення віку кримінальної відповідальності суб'єкта схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів надає і Пленум Верховного Суду. Так, у п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду від 27.02.2004 за № 2 вказано, що суб'єктом схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів може бути дорослий, а саме особа, яка досягла 18-річного віку [7, с. 292].

Зокрема, Є. В. Фесенко вважає, що суб'єктом цього злочину може бути особа, що досягла 16-ти років. Дослідник переконалий, що причина розбіжностей у думках науковців полягає в тому, що ст. 324 КК України певною мірою кореспондує зі ст. 304 КК (ст. 208 КК 1960 року). Пленум Верховного Суду України в п. 3 постанови «Про практику застосування судами України законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність» від 23.12.1983 за № 6 роз'яснив, що кримінальну відповідальність за ст. 208 КК 1960 року несуть тільки особи, які на момент учинення злочину досягли 18-річного віку. Напевно, це й дало привід деяким ученим за аналогією стверджувати, що суб'єктом злочину, передбаченого ст. 208. 2 КК 1960 року, також може бути тільки доросла особа.

Зміст кримінально-правової заборони, за ст. 324 КК України, полягає в охороні інтересів неповнолітніх від суспільно небезпечних посягань старших за віком осіб, які схиляють їх до вживання одурманюючих засобів. Механізм схиляння такий, що його може здійснювати не тільки доросла особа, а й неповнолітній.

Давно відомо, що в асоціальних групах, що формуються виключно з малолітніх і неповнолітніх, утворюється ядро, що складається з підлітків, чії морально-психологічні якості є значно деформованими. На цій обставині акцентують психологи, підтверджуючи, що більшість антисуспільних дій неповнолітні вчиняють саме в групах та колективах, де неповнолітні лідери навіть частіше за дорослих правопорушників залучають неповнолітніх до девіантної поведінки [8, с. 81]. Саме тому можливість притягнення до кримінальної відповідальності з 18-ти років за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів слід розглядати як правовий бар'єр на шляху поширення антигромадської поведінки неповнолітніх.

Також ми вважаємо, що на користь можливості настання відповідальності за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів з 16-ти років свідчить і власне механізм такої дії, єдиний і для неповнолітнього, і для дорослого, що схиляє останнього до вживання одурманюючих засобів. У цьому випадку особа, що схиляє, виступає не як представник певної вікової категорії, а як антисоціальний «магніт», «авторитет». Іншими словами, у хибно трактовану «дорослість» може втягувати не обов'язково доросла, а й антисоціально спрямована людина. Від реакції оточуючих у багатьох випадках залежить, чи буде такий вчинок посилений соціально-психологічною підтримкою (увагою, подякою, похвалою). Нескладно переконатися, що в підкреслено цинічній поведінці підлітків об'єктивно простежується прагнення затвердити себе у певній ролі (а саме в ролі значущої людини), бути прийнятим до тієї чи іншої соціальної групи [9, с. 71].

У зв'язку з наведеним не можна залишати поза увагою, що притягнення до кримінальної відповідальності за схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів є важливим засобом профілактики не тільки цього діяння, а й інших суспільно небезпечних діянь (токсикоманії, алкоголізму, проституції тощо). Саме цим фактом обґрунтовано нашу початкову позицію відносно притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 324 КК України осіб, яким виповнилося 16 років.

Спираючись на результати проведеного дослідження, вважаємо за доцільне навести

аргументи на користь притягнення до кримінальної відповідальності особи, яка досягла 16-річного віку:

а) згідно зі ст. 22 КК України, розглядуваний злочин має належати до дій, за які кримінальній відповідальності підлягають особи віком 16 і більше років;

б) текст чинної ст. 324 КК України не містить указівок про вік суб'єкта злочину, а злочинні діяння, внесені до переліку можливих, цілком може скоїти особа 16-річного віку;

в) неповнолітній у 16 років уже досягає рівня розвитку фізичних і духовних здібностей, які дозволяють йому свідомо ставитися до своїх учинків, керувати ними та правильно розуміти вимоги законів. У цьому віці людина вже має усвідомлений комплекс принципів спілкування та взаємодії з суспільством.

г) притягнення до кримінальної відповідальності у віці від 16 до 18 років за схилення до вживання одурманюючих засобів навряд чи поліпшує долю неповнолітнього суб'єкта злочину, втім водночас штучно знижується виховний, загальнопрофілактичний ефект ст. 324 КК України;

Людина, перш ніж діяти, усвідомлює дію. На дії завжди відбивається воля діючої особи. Тільки завдяки волевиявленню дія набуває характеру людської поведінки. Стосовно суб'єктивної сторони злочину ці положення психології означають, що вольова спрямованість діяльності не має відмінностей у психологічному ставленні суб'єкта до своїх дій (бездіяльності) – воно завжди є усвідомленим бажанням. Під час вчинення будь-якого злочину, як навмисного, так і необережного, суб'єкт однаково бажає вчинити певні дії (адже, не бажаючи цього, не чинив би їх) і усвідомлює їх, звичайно ж, як факт [10, с. 10].

2. Суб'єктивна сторона злочину

На відміну від об'єктивної сторони, що відображає зовнішню сторону злочину, суб'єктивна його сторона розкриває внутрішнє психічне ставлення винного до вчинюваного ним діяння та наслідків цього діяння. Відносна самостійність суб'єктивної сторони полягає в тому, що вона породжує, спрямовує та регулює об'єктивну сторону злочину.

Відтак, ми вважаємо, що суб'єктивна сторона злочину – це його внутрішній бік, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до суспільно небезпечної дії, нею вчинюваної, та до її наслідків.

Необхідно зазначити, що встановлення суб'єктивної сторони є завершальним етапом процесу констатації складу злочину. Повне і всебічне виявлення ознак, що характеризують

суб'єктивну сторону складу злочину, є необхідною умовою правильної кваліфікації злочину, визначення ступеня суспільної небезпечності діяння й особи, яка його вчинила, та впливає на застосування покарання [11, с. 112].

Для кваліфікації того чи іншого злочину виняткове значення має встановлення зв'язку зовнішнього вияву поведінки людини з її психічним станом. Почуття, мислення, наміри, мета і воля утворюють внутрішній світ людини, її сутність. Усі вони у своїй єдності та взаємозв'язку створюють психіку людини, її інтелект (пізнання). Це дає людині змогу сприймати і розуміти зовнішній світ, особисті блага та поведінку інших людей, діяльність колективу, суспільства і держави, ставити мету, формувати власну волю і діяти відповідним чином не лише в процесі зазвичай правовірних дій, а й суспільно небезпечних діянь [12, с. 305].

У кримінальному праві зважають не на всі ознаки психіки людини, зазвичай це дві з них – інтелектуальна і вольова, використовувані при визначенні форми вини – умислу й необережності. І. Г. Філановський так охарактеризував вольовий процес: «Початковою ланкою вольового процесу є мотив. Наступною його ланкою є намір вчинити той або інший вчинок. Прояв наміру свідчить про те, що вольовий акт склався. Надалі прагнення перетворюється у бажання...» [13, с. 129]. Отже, «суб'єктивна сторона становить систему інтелектуальних, вольових та емоційних компонентів (частин), що взаємопов'язані між собою та визначають один одного».

Встановлення відповідних юридичних ознак суб'єктивної сторони є необхідною умовою законності та обґрунтованості застосування кримінально-правових засобів до особи, яка скоїла злочин. Розв'язання цього завдання дозволить розкрити сутність скоєної особою дії, спрямованої на схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, і надати їй реальну правову та морально-політичну оцінку. Від правильного визначення ознак суб'єктивної сторони безпосередньо залежать висновок про винність особи у скоєному злочині, правильна кваліфікація її діяння та призначення відповідного покарання [14, с. 143]. Такими ознаками зазвичай називають вину, мотив і мету.

Вина постає основною та безпосередньою ознакою суб'єктивної сторони. Вона найбільше акумулює в собі ознаки об'єкта й об'єктивної сторони, як у дзеркалі відбиваючи те, яким чином ці ознаки проходять крізь призму свідомості та волі злочинця. Вимога довести вину, тобто наявність умислу чи необережності особи, яка вчинила суспільно небез-

печне діяння, є непорушним принципом здійснення правосуддя з кримінальних справ, що закріплений у ст. 62 Конституції України та в ч. 2 ст. 2 КК України. Якщо при вчиненні суспільно небезпечного діяння відсутні умисел або необережність, то винність і відповідальність особи є повністю виключеними. Можливість притягнення до кримінальної відповідальності виключена й тоді, коли їх не доведено.

Принцип вини в кримінальному праві означає, що покарання застосовується лише у випадку, якщо вчинене суб'єктом діяння може бути поставлено йому в докір. Водночас сутність вини зумовлена не обставинами характеру його особистості, а тим, що виконавець у конкретній ситуації піддався спокусі, вчинив протиправне діяння і тому обтяжив себе виною [15, с. 24].

Отже, загальне поняття вини вироблено наукою кримінального права України та закріплено в КК. За положеннями ст. 23 КК: «Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу та необережності».

На перший погляд дослідження суб'єктивної сторони схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів може здатися не надто складним, оскільки передбачає умисну форму вини. Насправді ж усе значно склад-

ніше. Будь-яка дія, спрямована на схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів, полягає в усвідомленні суб'єктом суспільно небезпечного характеру свого діяння.

Висновки

Схиляння неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів – це завжди умисний злочин уже в силу своєї специфіки, яка передбачає активну, свідому, цілеспрямовану діяльність. Найчастіше особа, яка схиляє, діє не просто цілеспрямовано, вона спрямовує та контролює свої дії так, щоб схиляння обов'язково відбулося.

Отже, суб'єкт злочину може ставитися до наслідків тільки у формі необережності, а саме у вигляді злочинної самовпевненості. У протилежному випадку, коли винна особа схиляє неповнолітнього до вживання одурманюючих засобів та бажає настання тяжких наслідків, такі дії мають кваліфікуватися за кримінально-правовими нормами, якими передбачено відповідальність за умисне нанесення тілесних ушкоджень (ст.ст. 121, 122 КК України), а також за вбивство (ст. 115 КК України).

Кожна людська діяльність є вмотивованою, то і в злочині, нехай навіть як у специфічному різновиді діяльності людини, завжди наявний мотив. Безмотивних злочинів немає, як немає безмотивної поведінки взагалі.

Список використаних джерел

1. Балашов М. І., Сташис В. В., Тацій В. Я. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2005. 480 с.
2. Стрельцов Є. Л. Спеціальний суб'єкт злочину у новому Кримінальному кодексі України. Новий кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / за ред. В. В. Сташиса. К.; Х., 2002. С. 59–61.
3. Мельник М. І., Клименко В. А. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. К.: Юридична думка, 2004. 352 с.
4. Матишевський П. С. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. К.: А.С.К., 2001. 352 с.
5. Круміна М. Кримінологічна характеристика особи, яка вчиняє вбивства і тілесні ушкодження з необережності. *Право України*. 2006. № 2. С. 82–85.
6. Орлов В. С. Суб'єкт преступлення. М.: Госюриздат, 1958. 178 с.
7. Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах / за заг. ред. В. Т. Маляренка. К.: Юрінком Інтер, 2007. 367 с.
8. Неровня Л. В. Психологическое изучение микрогрупп несовершеннолетних правонарушителей. К., 1980. 167 с.
9. Яковлев А. М. Индивидуальная профилактика преступного поведения. Горький: ВШ МВД СССР, 1977. 231 с.
10. Коржанський М. Й. Кримінальне право і законодавство України. Загальна частина: курс лекцій. К.: Атіка, 2001. 432 с.
11. Рарог А. И. Российское уголовное право: Общая часть. М., 1997. 350 с.
12. Строган А. Ю. Склад злочину як підстава кримінальної відповідальності: навч. посібник. К.: Атіка, 2007. 424 с.
13. Филановский И. Г. Социально-психологическое отношение субъекта к преступлению. Л.: Изд-во ЛГУ, 1970. 173 с.

14. Матвійчук В. К., Тарарухін С. А. Суб'єктивна сторона складу злочину: лекція. К.: Українська академія внутрішніх справ, 1994. 36 с.
15. Ломачо В. А., Борисов В. І., Касинюк В. І., Кривоченко Л. М. Суб'єктивна сторона злочину: метод. посіб. для студентів. Х.: Укр. держ. юрид. акад., 1993. 36 с.
16. Склярів С. Проблемы определения вины в уголовном праве России. *Уголовное право*. 2003. № 2. С. 71–74.

References

1. Balashov, M. I., Stashys, V. V., & Tatsii, V. Ya. (2005) Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine. The Common part: pidruchnyk]. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukr.].
2. Streltsov, Ye. L. (2002) Spetsialnyi subiekt zlochyну u novomu Kryminalnomu kodeksi Ukrainy [Special subject of crime in the new Criminal Code of Ukraine]. Novyi kryminalnyi kodeks Ukrainy: Pytanyia zastosuvannia i vyvchennia: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kharkiv, 25–26 zhovtnia 2001 r.) / za red. V. V. Stashysa. Kyiv; Kharkiv, 59–61 [in Ukr.].
3. Melnyk, M. I., & Klymenko, V. A. (2004) Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna: pidruchnyk [Criminal Law of Ukraine. The Common part]. Kyiv: Yurydychna dumka [in Ukr.].
4. Matyshevskiy, P. S. (2001) Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine. The Common part]. Kyiv: A.S.K. [in Ukr.].
5. Krumina, M. (2006) Kryminolohichna kharakterystyka osoby, yaka vchyniaie vbyvstva i tilesni ushkodzhennia z neoberezhnosti [Criminological characteristics of the person committing the killing and personal injury by negligence]. *Pravo Ukrainy*, 2, 82–85 [in Ukr.].
6. Orlov, V. S. (1958) Subekt prestupleniya [The subject of the crime]. Moskva: Hosiuryzdat [in Russ.].
7. Zbirnyk postanov Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy u kryminalnykh spravakh (2007) [Collection of resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine in criminal cases] / za zah. red. V. T. Maliarenka. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukr.].
8. Nerovnia, L. V. (1980) Psykholohycheskoe yzuchenye mykrogrupp nesovershennoletnykh pravonarushytelei [Psychological study of microgroups of juvenile offenders]. Kyev [in Russ.].
9. Iakovlev, A. M. (1977) Yndyvydualnaia profylaktyka prestupnogo povedeniya [The individual prevention of criminal behavior]. Horkyi: VSh MVD SSSR [in Russ.].
10. Korzhanskyi, M. Y. (2001) Kryminalne pravo i zakonodavstvo Ukrainy. Zahalna chastyna: kurs lektsii [The criminal law and legislation of Ukraine. The common part]. Kyiv: Atika [in Ukr.].
11. Raroh, A. Y. (1997) Rossyiskoe uholovnoe pravo: Obshchaia chast [Russian criminal law. The common part]. Moskva [in Russ.].
12. Strohan, A. Yu. (2007) Sklad zlochyну yak pidstava kryminalnoi vidpovidalnosti: navchalnyi posibnyk [The composition of the crime as a basis of criminal responsibility]. Kyiv: Atika [in Ukr.].
13. Fylanovskiy, Y. H. (1970) Sotsyalno-psykholohycheskoe otnosheniye sub'ekta k prestupleniyu [Social and psychological attitude of the subject to the crime]. Leningrad: Yzd-vo LHU [in Russ.].
14. Matviichuk, V. K., & Tararukhin S. A. (1994) Subiektivna storona skladu zlochyну [The subjective side of the crime]. Kyiv: Ukrainska akademiia vnutrishnikh sprav [in Ukr.].
15. Lomako, V. A., Borysov, V. I., Kasyniuk, V. I., & Kryvochenko, L. M. (1993) Subiektivna storona zlochyну: metod. posibnyk dlia studentiv [Subjective side of crime]. Kharkiv: Ukr. derzh. yuryd. akad. [in Ukr.].
16. Skliarov, S. (2003) Problemy opredeleniya vyny v uholovnom prave Rossyy [The problems of determination of guilt in the criminal law of Russia]. *Uholovnoe pravo*, 2, 71–74 [in Russ.].

*Стаття: надійшла до редакції 10.09.2019
прийнята до друку 24.09.2019*

*The article: is received 10.09.2019
is accepted 24.09.2019*

UDC (УДК) 343.6 (045)
JEL Classification: K 30

Євхутіч Ірина Миколаївна,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Львівського державного університету внутрішніх справ
e-mail: Ira_026@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2926-1071

ЗАКОНОДАВЧІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ ЯК ОСОБЛИВОГО МЕТОДУ ЛІКУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ

Анотація. Розглянуто законодавчі проблеми трансплантації як особливого методу лікування, її юридичне тлумачення та правове регулювання. Акцентовано на дослідженні зарубіжного досвіду правового регулювання трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів, а також проведено компаративний аналіз кримінального законодавства України та інших країн, що регулюють відповідальність за незаконну трансплантацію. Резюмовано, що новий Закон про трансплантацію сприятиме ефективному функціонуванню системи трансплантації за умови злагодженої роботи органів влади і достатнього фінансування. Хоча його введення не може здійснюватися без урахування тих норм, які діють в Україні та закріплені як конституційні гарантії.

Ключові поняття: вилучення органів і тканин, донорські органи, живий організм, медицина, смерть, трансплантація, юриспруденція.

Yevkhutych Iryna,

Candidate of Law, Associate Professor
of the Department of civil law and procedure,
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: Ira_026@ukr.net
ORCID ID: 0000-0003-2926-1071

LEGISLATIVE PROBLEMS OF TRANSPLANTATION AS A SPECIAL TREATMENT METHOD: COMPARATIVE ASPECT

Abstract. Specific public and private interests concerning the implementation of medical activities in the field of transplantation raise the need for a specific model of organization of such activities. This, in turn, requires an exact definition of both the forms and content of public regulation of relations in the field of transplantation, and the forms and content of its private regulation.

The article deals with the problems of transplantation, its legal interpretation and legal regulation as a special treatment method. A separate task is to determine the special features of the legal mechanism for the implementation of medical activities concerning transplantation in the context of preserving the private interest of its principal participants, namely the donor and recipient, as well as the regulation of this type of activity by the state, which should ensure the occurred public interests. Great attention is paid to the study of foreign experience of legal regulation of transplantation of organs and other anatomical materials, as well as a comparative analysis of the criminal legislation of Ukraine and the legislation of other countries regulating the responsibility for illegal transplantation.

The author emphasizes that the adoption of the new Law on Transplantation does not mean the automatic start of mass transplantations. The Law will not solve the problems related to the lack of the necessary equipment, qualified personnel, timely transportation of organs and recipients. Moreover, the development and launch of registries, which will form the United Transplantation Information System and which do not work today, require additional time and efforts.

Key concepts: organ and tissue removal, donor organs, living organism, medicine, death, transplantation, jurisprudence.

Вступ

Питання трансплантації органів людини вирішуються в різних країнах неоднаково і донині в жодній країні ще немає повноцінного законодавчого акта, який би всебічно регламентував проблему вилучення органів і тканин людини в медичних цілях. Саме тоді, коли сучасні досягнення медицини й активне втручання медиків у життєдіяльність людського організму потребують правового регулювання. Передусім це стосується таких досягнень медичної науки, як трансплантація, генетика, штучне запліднення, пересадка ембріона тощо. Трансплантація не може вдосконалюватися без вирішення низки проблем, що вимагають чіткого юридичного тлумачення та правового регулювання. Успіхи у медицині дали змогу використовувати пересадку органів і тканин як особливий метод лікування, якщо інші методи медичної допомоги малоефективні. Однак повноцінного законодавчого акта, що регламентував би всі питання вилучення органів і тканин від живого донора або померлої людини, сьогодні немає в жодній країні світу.

Законодавче закріплення. В Україні 28 лютого Верховна Рада України 231 голосом ухвалила Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині» [1]. Свого часу, Комітет Верховної Ради України з охорони здоров'я вирішив винести на розгляд народних депутатів доопрацьований законопроект про трансплантацію № 9461-д, у якому передбачено відтермінування введення в дію нового закону про трансплантацію до 1 січня 2020 р., що дасть змогу пролонгувати до 31 грудня 2019 р. закон про трансплантацію, що діяв раніше. Завдяки тому парламент зможе розблокувати припинену наразі трансплантацію органів через неготовність державних реєстрів. Також Верховна Рада ухвалила закон про посмертне донорство в травні 2018 р. (№ 2427). Документ набув чинності 1 січня 2019 р., тоді ж утратив чинність закон про трансплантацію (№ 1007), що діяв раніше. Водночас частина норм нового закону виявилася неможливою для реалізації, оскільки не була створена інформаційна система трансплантації.

Проблема трансплантації привертає значну увагу і зарубіжних учених-медиків, правознавців, і провідних вітчизняних фахівців у сфері біоюриспруденції. Зокрема, це такі вчені, як С. Гринчак, В. Грищенко, В. Захаров, М. Малєїна, Ю. Мартиненко, О. Мислива, А. Мумієнко, В. Сасенко, О. Салагай, Б. Слонецький, Г. Чеботарьова та ін. Однак в опублікованих роботах недостатньо висвітлені такі питання, як визначення правомірності такої операції, момент вилучення

органу, кваліфікація дій винних у порушенні правил трансплантації. З нашого боку, головними питаннями, які необхідно вирішити в кримінально-правовому порядку, є такі: а) правомірність пересадки органів; б) можливість вилучення органа в донора; в) значення згоди донора і реципієнта за умови проведення такого втручання; г) юридична кваліфікація можливих зловживань з боку медичних працівників. Усі проблеми потрібно вирішити своєчасно, ще до того, як трансплантація органів набуде масового характеру у світі загалом та в Україні зокрема.

Тому метою статті є дослідження зарубіжного досвіду правового регулювання трансплантації органів як особливого методу лікування, а також компаративний аналіз кримінального законодавства України та інших країн, що регулюють відповідальність за незаконну трансплантацію.

1. Зарубіжний досвід правового регулювання трансплантації органів та інших анатомічних матеріалів

Останніми роками в багатьох країнах світу прийнято закони, які дозволяють людям віддавати свої тканини після смерті для наукових і лікувальних цілей. У низці держав дозволяється пересадка органів від померлих за згодою їхніх родичів (Австрія, Бельгія, Великобританія, Швеція, Японія) або на підставі передсмертного розпорядження покійного (Данія, Фінляндія, Канада), з дозволу лікувальних установ (Угорщина, Франція, Швейцарія) або прокуратури (Польща). У деяких країнах узаконена трансплантація окремих органів і від живих донорів (Норвегія, США, ПАР). Однак ще є країни, де самопожертва не визнається.

У світі є понад 200 законодавчих і підзаконних актів, що стосуються різних аспектів трансплантації органів і тканин. Йдеться про правове регулювання донорства від живої та померлої людини, про медичне і юридичне поняття смерті й критерії її констатації, про право на померлу людину та вилучення органів і тканин для трансплантації і консервації, про можливість винагороди за донорство, про добровільність донорства й усвідомленості його можливих наслідків, про неприпустимість донорства неповнолітніх, недієздатних тощо.

«Ера трансплантації» зумовила підвищений інтерес до пересадки різних тканин й органів. Проте у багатьох країнах медики виявилися невідповідними до використання органів і тканин, отриманих від померлої людини. Звідси сумнівність морально-етичних і юридичних норм, якими керуються при трансплантації в Австрії і Бельгії, Бразилії та Канаді, Фінляндії і Франції, Великобританії, Угорщині,

Японії та Норвегії, Польщі та Південно-Африканській Республіці, зокрема і в Україні.

Законои різних країн світу, що стосуються медико-юридичних питань, прийняті ще тоді, коли про реальну можливість проведення пересадки органів людині не йшлося. Тому виникає необхідність у розробленні нового законодавства, що б містило нормативні акти, які визнавали б принципову можливість пересадки органів і від живих донорів, і від померлої людини. Як зауважують учені, такий «ідеальний» закон має, по-перше, дозволити лікарям забирати орган у загиблого негайно після його смерті без тривалої процедури її констатації, повністю покладаючись на знання, совість і чесність лікарів, як це чинять у багатьох інших галузях медичної практики; по-друге, дозволити кожній людині розпоряджатися своїми органами так само, як вона розпоряджається особистим майном; по-третє, звільнити лікарів від відповідальності за видалення тканин для трансплантації; по-четверте, бути однаковим для всієї країни [2, с. 11]. У Франції, наприклад, міністр охорони здоров'я санкціонує видалення органів, якщо керівник медичного закладу вважає, що це слід зробити для лікувальних або наукових цілей. У США немає законів, які дозволяють медичним експертам сприяти відбору органів від померлої людини. Член сім'ї має виключне право на померлу людину, і дозвіл використовувати її тканини для трансплантації слід отримувати у родичів [3, с. 132].

Як бачимо, юридичні аспекти трансплантації органів і тканин людського організму є прерогативою окремих держав. З огляду на це виникає питання про те, на кого покласти відповідальність у разі невдалої пересадки органів. У цій сфері медичної діяльності можливі також окремі зловживання. Тому потрібно виробити надійні гарантії від порушень конституційних прав людини на охорону життя і здоров'я, особисту недоторканність незалежно від життєздатності організму. Важливе значення щодо того набуває кримінальне право та його регулятивні можливості. Так, у багатьох країнах світу приділяється велика увага проблемі юридичної відповідальності осіб, які порушили порядок проведення трансплантації. У низці держав навіть прийняті відповідні закони, наприклад: Закон «Про охорону здоров'я» (Чехія); Закон «Про охорону здоров'я» (Угорщина); Закон «Про пересадку органів і інших анатомічних матеріалів» (Венесуела); Закон «Про охорону здоров'я» (Болгарія); Положення «Про проведення трансплантації» (Німеччина); Закон «Про пересадку нирок» (Італія); Закон «Про пересадку тканин і органів померлих осіб» (Швеція); Закон «Про застосування тканин, органів і частин померлої людини в терапевтичних і наукових цілях» (Бразилія) тощо.

2. Аналіз законодавства України та інших країн, що регулюють відповідальність за незаконну трансплантацію

Як ми зауважували, в Україні з 2019 р. набув чинності Закон України № 2427-VIII «Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині», яким з-поміж іншого передбачена відповідальність за порушення законодавства про трансплантацію. Зокрема, передбачено зміни до ст. 143 Кримінального кодексу України (далі – КК), що встановлюють відповідальність за порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини. Так, порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини каратиметься штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до трьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого. Вилучення у людини шляхом примушування або обману її анатомічних матеріалів з метою їх трансплантації загрожуватиме позбавленням волі на строк до п'яти років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Якщо передбачені дії вчинені щодо особи, яка перебувала в безпорадному стані або в матеріальній чи іншій залежності від винного, то за такий злочин каратимуть позбавленням волі на строк від п'яти до семи років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Незаконна торгівля анатомічними матеріалами людини каратиметься позбавленням волі на строк до п'яти років. Якщо незаконну трансплантацію вчинено за попередньою змовою групою осіб, або це участь у транснаціональних організаціях, які займаються такою діяльністю, то покарання становитиме від п'яти до восьми років позбавлення волі [4].

Порядок трансплантації органів і тканин регламентують офіційні документи Всесвітньої медичної асоціації, зокрема Заява ВМА про торгівлю живими органами (1985 р.), де була засуджена купівля-продаж людських органів для трансплантації, а уряди всіх країн повинні вживати заходів для попередження цього явища; по-друге, Декларація ВМА про трансплантацію органів (1987 р.), де зазначено, що жоден лікар не може взяти на себе відповідальність за проведення операції з пересадки органа доти, доки не буде забезпечено дотримання прав донора і реципієнта.

Трансплантація є медичною операцією, під час якої хвора частина людського організму замінюється здоровою, взятою з того ж самого

або іншого організму, або хворий орган замінюється здоровим. Закони, які суворо регламентують порядок трансплантації, є в багатьох країнах світу ще з радянських часів. Свого часу 16 липня 1999 р. в Україні прийнято Закон «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людини» зі змінами [5]. Відповідно до ст. 1 цього закону, трансплантація – спеціальний метод лікування, що полягає в пересадці реципієнту органу або іншого анатомічного матеріалу, взятих у людини чи у тварини. Трансплантація як метод лікування застосовується виключно за наявності медичних показань і згоди об'єктивно інформованого дієздатного реципієнта лише у випадках, коли усунення небезпеки для життя або відновлення здоров'я реципієнта іншими методами лікування неможливе. Наявність у реципієнта медичних показань для застосування трансплантації встановлює консилиум лікарів відповідного закладу охорони здоров'я чи наукової установи.

У КК 1960 р. не було норми, яка б передбачала відповідальність за примус до вилучення органів або тканин людини для трансплантації. Проте такі факти віднедавна є не таким рідкісним явищем. Включення статті в новий КК обумовлено, з одного боку, нестримним розвитком медицини в галузі пересадки людських органів і тканин, з іншого – негативними наслідками такого досягнення, що виявляються в неприпустимих спробах порятунку однієї людини, заподіюючи шкоду іншій.

Необхідність внесення змін до ст. 143 КК України обумовлена впровадженням у медичну практику операцій із пересадки органів і тканин, що вимагає відповідного донорського матеріалу. Його нестача і доволі висока вартість (від 10 до 150 тис. дол. окремих органів і тканин), а також потреба, що зростає, в його використанні можуть призводити до примусового вилучення органів і тканин людини [6]. Мотиви злочину можуть бути різними: користь (продаж органів і тканин із метою отримання доходу), бажання врятувати життя близької людини, проведення медичного експерименту тощо.

Розглянемо головні моменти кримінальної відповідальності з погляду американського кримінального права. Американському праву характерна низка особливостей у встановленні відповідальності за вбивство, які невідомі вітчизняному праву, зокрема поділ вбивства на перший і другий ступені. За загальним визначенням, до тяжкого вбивства (перший ступінь) в американському кримінальному праві належать усі випадки незаконного позбавлення життя іншої «живої людської істоти», вчиненого із «злим умислом». Що стосується поняття «живої людської істоти», то тут амери-

канські криміналісти виокремлюють два ключові питання, які є предметом гострих дискусій, – визначення моменту початку і завершення життя. Щодо першого питання в американській судовій практиці йдеться про те, що народженою живою визнається дитина, яка повністю покинула утробу матері й володіє незалежною системою кровообігу. Ще складнішим виявляється питання з'ясування моменту смерті, яке недавнім часом стало надзвичайно актуальним через збільшення кількості операцій з пересадки (трансплантації) нирок, печінки, серця та інших органів однієї людини іншій, а головне, через можливості зловживання у цій галузі. Є такі критерії визначення моменту смерті: відсутність серцебиття, припинення дихання, відмирання мозку. Проте медики констатують, що ці критерії виявляються недостатньо точними, оскільки їх реєстрація можлива за допомогою різних способів і не завжди гарантує точність, що призводить до суперечливих рішень американських судів, які видають дедалі більшу перевагу критеріям загибелі мозку [7, с. 108].

Як зазначають американські юристи, за допомогою таких норм не вдасться унеможливити зловживання у цій галузі. Трансплантація анатомічних органів здатна спричинити вчинення жахливих злочинів, насамперед там, де цінність людського життя визначається в грошовому еквіваленті. Тому стурбованість американської громадськості, що стосується наявних моральних, філософських, соціальних і правових проблем, пов'язаних із пересадкою анатомічних органів однієї людини іншій, видається цілком обґрунтованою [9, с. 278].

КК України передбачає відповідальність за низку злочинів, які можуть бути вчинені у сфері трансплантації (зокрема ст. 143). Ця норма має захистити потенційного донора від будь-якого тиску з боку інших осіб, оскільки добровільність надання органів або тканин живим донором – одна з головних вимог операцій з їх пересадки, встановлена міжнародно-правовими документами [10].

Відповідно до Декларації стосовно трансплантації людських органів, прийнятої 1987 р. Всесвітньою медичною асоціацією (ВМА), проведення будь-якої операції по трансплантації вимагає отримання «інформованої, добровільної та усвідомленої згоди донора і реципієнта, а у випадках, коли це неможливо, то членів їх сімей або законних представників». Резолюція з питань поведінки лікарів при здійсненні трансплантації людських органів, прийнята ВМА у 1994 р., є відповіддю на поширення випадків участі лікарів у операціях із пересадки органів і тканин, отриманих від осіб, засуджених до смертної кари, осіб із фізичними

або психічними вадами, викрадених дітей та інших осіб, які не мають можливості відмовитися від такої операції, або взагалі без їх згоди.

Також § 18 Закону ФРН про трансплантацію 1997 р. «Торгівля органами» встановлює кримінальну відповідальність за торгівлю органами, а § 19 «Кримінально-правові приписи» – за трансплантацію без згоди донора, а також за незаконне розповсюдження, переробку або використання особистісної інформації у зв'язку з трансплантацією [11, с. 58].

У ст. 3 Закону Республіки Білорусь «Про трансплантацію органів та тканин людини» міститься схоже положення про те, що органи й тканини людини не можуть бути об'єктом цивільно-правових угод, за винятком операцій, що мають безкорисливий характер. Укладення платних угод, а також рекламування потреб в органах і тканинах людини з метою пропозиції винагороди за їх отримання тягне кримінальну відповідальність відповідно до законодавства Республіки Білорусь. У ст. 5 цього самого Закону зазначено, що примус донора також тягне кримінальну відповідальність відповідно до законодавства Республіки Білорусь [12]. Чинний КК України, крім насильства, передбачає і такий спосіб примусу до донорства, як омана.

Ще на початку 2005 р. Європейський парламент оголосив список країн, в яких «процвітає» нелегальний продаж людських органів. Звинувачення були висунуті проти Естонії, Молдови, Румунії, Росії. До цього списку, на жаль, потрапила й Україна. Потрібно зазначити, що за рік у світі порушується приблизно п'ятдесят кримінальних проваджень щодо незаконного продажу людських органів. Проте тільки 20 відсотків піддається розкриттю і покаранню, оскільки законодавча база в цій сфері досі не має чітких меж. З цих підстав ще 24 січня 2002 р. у Страсбурзі прийнято Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину

щодо трансплантації органів і тканин людини (ETS № 186). У Розділі 6 ст. 21 цього Протоколу йдеться про заборону отримання фінансової вигоди: «Тіло людини і його частини не повинні використовуватися для отримання фінансової вигоди. Оголошення про необхідність або доступність органів або тканин з метою пропозиції або отримання фінансової вигоди заборонені». У ст. 22 указано, що «торгівля органами та тканинами заборонена» [13].

Висновки

Вважаємо, що ухвалення нового Закону про трансплантацію не передбачає автоматичного початку масових трансплантацій із січня 2019. Закон не вирішить проблем, пов'язаних із відсутністю необхідного обладнання, кваліфікованих кадрів, своєчасного транспортування органів і реципієнтів. Окрім того, додаткового часу і зусиль вимагає розроблення і впровадження реєстрів, що утворюватимуть єдину Інформаційну систему трансплантації і які нині не працюють. Проте через збереження презумпції незгоди на посмертне донорство є скептичне ставлення до збільшення кількості охочих «віддати» свої органи, незважаючи на те, що закон дав змогу висловити свою згоду за життя, що є істотною зміною порівняно з попереднім правовим регулюванням у цій галузі. Тому Закон є поступальним і сприятиме ефективному функціонуванню системи трансплантації при злагодженій роботі органів влади і достатньому фінансуванні. Хоча введення таких норм не може здійснюватися свавільно, без урахування тих норм, які діють в Україні й насамперед закріплені як конституційні гарантії. Така законодавча діяльність не повинна виходити за межі економічних можливостей. Інакше навіть доволі прогресивна правова норма може негативно вплинути на суспільно-економічний лад у державі.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині від 28.02.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-VIII> (дата звернення: 28.08.2019).
2. Беличенко И. А., Мирский М. В. Морально-этические, социальные и правовые аспекты трансплантации органов и тканей. *Трансплантация органов и тканей: материалы 5-й Всесоюз. науч. конф. по пересадке органов и тканей* / под ред. И. М. Соловьева. Горький, 1970. С. 11–12.
3. Успехи трансплантации: по материалам 1-го Междунар. конгресса по трансплантации (г. Париж, 27–30 июня 1967 г.) / под ред. И. Д. Кирпатовского. М., 1969. С. 132–133.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.08.2019).
5. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині: Закон України від 06.07.1999. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14> (дата звернення: 28.08.2019).
6. Проблема нестачі донорських органів актуальна у всьому світі. *Кореспондент*. 01.06.2013 р. URL: <https://ua.korrespondent.net/dw/1565813-dw-problema-nestachi-donorskih-organiv-aktualna-u-vsomu-sviti> (дата звернення: 28.08.2019).

7. Никифоров Б. С., Решетников Ф. М. Современное американское уголовное право. М., 1990. С. 108–109.
8. Грищенко В. Етичні питання клітинної й тканинної трансплантації. *Вісник НАН України*. 2002. № 1. С. 26–31.
9. Мислива О. О. Донорство органів і тканин людини: яким йому бути в Україні? *Наук. вісн. юрид. акад. МВС Укр.* 2005. № 1 (20). С. 278–285.
10. Декларація стосовно трансплантації людських органів від 30.10.1987. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_330 (дата звернення: 28.08.2019).
11. Салагай О. О. Трансплантация органов и тканей человека в международно-правовых и сравнительно-правовых аспектах. *Российская юстиция*. 2010. № 7. С. 58–64.
12. Про трансплантацію органів та тканин людини: Закон Республіки Білорусь. URL: <http://www.med.by/Normativ/N28.htm> (дата звернення: 28.08.2019).
13. Додатковий протокол до Конвенції про права людини та біомедицину щодо трансплантації органів і тканин людини (ETS № 186) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_684 (дата звернення: 28.08.2019).

References

1. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zastosuvannia transplantatsii anatomichnykh materialiv liudyni vid 28.02.2019 r. [On amendments to some legislative acts of Ukraine on the application of transplantation of anatomical materials to a person of February 28, 2019]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-viii> [in Ukr.].
2. Belichenko, I. A., & Mirskij M. V. (1970). Moral'no-jeticheskie, social'nye i pravovye aspekty transplantacii organov i tkanej [Moral-ethical, social and legal aspects of organ and tissue transplantation]. *Transplantacija organov i tkanej: Materialy 5-j Vsesojuz. nauch. konf. po peresadke organov i tkanej / pod red. I. M. Solov'eva. Gor'kij (Organ and Tissue Transplantation: Proceedings of the 5th All-Union scientific conference concerning organ and tissue transplantation (Solovyov I. M. (Ed.). Gorky, 11–12 [in Russ.].*
3. Kirpatovskij, I. D. (Ed.) (1969). Uspehi transplantacii [The success of transplantation]: *po materialam 1-go Mezhdunar. kongressa po transplantacii (Proceedings of the 1st International Congress of Transplantation)* (Paris, June 27–30, 1967). Moscow, 132–133 [in Russ.].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 5.04.2001 r. [The Criminal Code of Ukraine of April 5, 2001]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukr.].
5. Pro transplantatsiiu orhaniv ta inshykh anatomichnykh materialiv liudyni: Zakon Ukrainy vid 06.07.1999 r. [On transplantation of organs and other anatomical materials to man: the Law of Ukraine of July 06, 1999]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1007-14> [in Ukr.].
6. Problema nestachi donorskykh orhaniv aktualna u vsomu sviti [The problem of shortage of donor organs is urgent all over the world]. *Korespondent (Correspondent)*, June 01, 2013. Retrieved from <https://ua.korrespondent.net/dw/1565813-dw-problema-nestachi-donorskih-organiv-aktualna-u-vsomu-sviti> [in Ukr.].
7. Nikiforov, B. S., & Reshetnikov, F. M. (1990). Sovremennoe amerikanskoe ugovolnoe pravo [Modern American criminal law]. Moscow, 108–109 [in Russ.].
8. Hryshchenko, V. (2002). Etychni pytannia klitinnoi y tkanynnoi transplantatsii [Ethical issues of cell and tissue transplantation]. *Visnyk NAN Ukrainy (Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine)*, 1, 26–31 [in Ukr.].
9. Myslyva, O. O. (2005). Donorstvo orhaniv i tkanyn liudyny: yakym yomu buty v Ukraini? [Donation of human organs and tissues: what should it be like in Ukraine?]. *Nauk. visn. yuryd. akad. MVS Ukr. (Scientific Bulletin of Law Academy of Ministry of Internal Affairs of Ukraine)*, 1 (20), 278–285 [in Ukr.].
10. Deklaratsiia stosovno transplantatsii liudskykh orhaniv vid 30.10.1987 r. [Declaration on the Transplantation of Human Organs of October 30, 1987]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_330 [in Ukr.].
11. Salagaj, O. O. (2010). Transplantacija organov i tkanej cheloveka v mezhdunarodno-pravovyh i sravnitel'no-pravovyh aspektah [Transplantation of human organs and tissues in international legal and comparative legal aspects]. *Rossijskaja justicija (Russian Justice)*, 7, 58–64 [in Russ.].
12. Zakon Respubliki Bilorus «Pro transplantatsiiu orhaniv ta tkanyn liudyny» [Law of the Republic of Belarus «On Transplantation of Human Organs and Tissues»]. Retrieved from <http://www.med.by/Normativ/N28.htm> [in Ukr.].
13. Dodatkovyi protokol do Konventsii pro prava liudyny ta biomedycynu shchodo transplantatsii orhaniv i tkanyn liudyny (ETS № 186) [Additional Protocol to the Convention on Human Rights and Biomedicine for Transplantation of Human Organs and Tissues] (ETS No. 186). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_684 [in Ukr.].

Стаття: надійшла до редакції 19.08.2019
прийнята до друку 19.09.2019

The article: is received 19.08.2019
is accepted 19.09.2019

**ВИМОГИ
ДО ПОРЯДКУ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАВАННЯ МАТЕРІАЛІВ
ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У НАУКОВО-АНАЛІТИЧНОМУ ЖУРНАЛІ
«СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ СТУДІЇ»**

Матеріали подає автор (співавтор) відповідальному секретареві науково-аналітичного журналу «Соціально-правові студії» (далі – Журнал) *безпосередньо або електронною поштою*.

Матеріалами для опублікування у Журналі є: наукові статті, рецензії на наукові видання, повідомлення про події наукового характеру.

За науковим змістом статті повинні відповідати вимогам, затвердженим Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 15 січня 2003 року № 7-05/1 «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України», а саме містити: постановку проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення цієї проблеми і на які спирається автор; виокремлення не досліджених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття; формулювання мети статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з проведеного дослідження та перспективи подальших напрацювань за цим напрямом.

ВИМОГИ ДО НАУКОВОЇ СТАТТІ:

1. Приймаються статті українською, англійською та російською мовами.

2. Обсяг тексту статті (без анотацій та списку використаних джерел) не повинен перевищувати 0,5 друк. авт. арк. (10–12 сторінок формату А4); текст має бути набраний тільки у форматі Word.doc (2003, 2007) шрифтом Times New Roman через 1,5 інтервалу, кегель – 14 пт. Поля навколо тексту – по 2 см з усіх боків. Абзацний відступ – 1,25 см.

3. Графічний матеріал потрібно виконувати в доступних для подальшого редагування програмах: таблиці – у редакторі Microsoft Word; діаграми – у редакторі Microsoft Excel або Microsoft Graph; рисунки – у вигляді організаційних діаграм за допомогою панелі малювання редактора Microsoft Word; формули – у редакторі формул. Статтю не рекомендується переобтяжувати графічним матеріалом і формулами. Таблиці та рисунки повинні містити англійські мітки і пояснення. Заборонено копіювати чужі рисунки і вставляти у свій текст.

4. Стаття має бути структурована за такими елементами:

4.1. Код Універсальної десяткової кодифікації (УДК, UDC); можна визначити за посиланням: <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>.

4.2. Код за Тематичним класифікатором Journal of Economic Literature – за можливості (**JEL Classification**); можна знайти за посиланням: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/JEL%20classification%20ukr.pdf>.

4.3. Прізвище, ім'я, по батькові автора (співавторів), науковий ступінь, вчене звання, посада; особистий e-mail автора; цифровий ідентифікатор автора **ORCID ID** (можна отримати за посиланням: <https://orcid.org/>).

4.4. Назва статті (прописними літерами).

Дані, вказані у пп. 4.3–4.4, потрібно продублювати англійською мовою; якщо стаття написана російською – додатково подати аналогічну інформацію українською.

4.5. Анотація та ключові поняття (п'ять – вісім): до статті українською мовою – обсягом 500 знаків українською і 1800–2000 знаків англійською мовою (**Abstract**); до статті англійською – 500 знаків мовою оригіналу статті та 1800–2000 знаків українською; до статті російською – 500 знаків мовою оригіналу статті й 1800–2000 знаків англійською та українською мовами).

Анотація англійською мовою (**Abstract**) має включати: постановку проблеми (*Introduction*), мету (*Purpose*), методи дослідження (*Methods*), основні результати дослідження (*Results*), висновки та конкретні пропозиції автора (*Conclusion*). Методологію доцільно описувати лише в тому випадку, якщо вона містить новизну і становить інтерес із погляду поданої статті.

4.6. Вступ охоплює:

– постановку проблеми (визначення проблеми, що аналізується, та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями);

– аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми і на які посилається автор (тут потрібно виокремити не вирішені раніше аспекти загальної проблеми, котрим присвячується стаття);

– мету статті (має узгоджуватися з Анотацією).

4.7. Основні результати дослідження (з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; поділені на окремі розділи з назвами, позначеними порядковими номерами).

Посилання на використані джерела одержання фактичних і/чи статистичних даних є обов'язковими (подаються в тексті цифрою у квадратних дужках і розміщуються після статті в порядку цитування чи згадування). Бажаним є посилання на праці зарубіжних авторів (їх прізвища подаються українською, а в дужках – мовою оригіналу із зазначенням року видання, наприклад: (Llewellyn, 1962).

4.8. Висновки (підсумки дослідження, пропозиції та перспективи подальших напрацювань у цьому напрямі; мають відповідати Меті та узгоджуватися з Анотацією).

4.9. Список використаних джерел – бібліографія джерел мовою оригіналу, оформлена відповідно до Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015. Назви джерел розміщуються в порядку згадування в тексті (не за абеткою). Посилатися на підручники, навчальні посібники, публіцистичні статті не доцільно.

4.10. References – ті самі використані джерела, але англійською мовою, оформлені за міжнародним бібліографічним стандартом APA-2010 (з правилами можна ознайомитися за посиланням: <http://soskin.info/userfiles/file/CHASOPYS/APA-2010.pdf>).

Назви неангломовних видань (у т. ч. журналів, збірників тощо) подаються транслітерацією (правила української транслітерації можна переглянути за посиланням: <http://translit.kh.ua/>), а в дужках – англійською мовою.

До рукопису статті додаються:

– *довідка про автора* (співавторів): повністю прізвище, ім'я, по батькові, посада, місце роботи, науковий ступінь і вчене звання, контактні телефони, поштова адреса, e-mail (для аспірантів потрібно вказати додатково – рік навчання, ПІБ, науковий ступінь, вчене звання, посаду наукового керівника);

– *зовнішня рекомендація доктора наук* із відповідної галузі знань, завірена підписом рецензента і печаткою установи рецензента (може бути сканований підпис або фотокопія підпису, надані в електронній формі) – для авторів без наукових ступенів;

– *квитанція про оплату публікації (після розгляду статті та позитивного рішення редколегії)*.

Редакція залишає за собою право здійснювати **наукове і літературне редагування** статті, погоджуючи відредагований варіант із автором, який дає дозвіл на друк (у довільній формі). Редакторське опрацювання матеріалів і видання Журналу здійснює редакційно-видавничий відділ Львівського державного університету внутрішніх справ (ЛьвДУВС).

Статті, подані англійською мовою неангломовними авторами (у перекладі), мають бути завірені на предмет правильності перекладу в бюро перекладів або на кафедрі іноземних мов чи у відділі міжнародних зв'язків освітнього закладу, де працює/навчається автор (один зі співавторів).

Матеріали, що не відповідають зазначеним вимогам, не приймаються. Не приймаються для опублікування також статті, які опубліковані або подані для опублікування в інших виданнях, або містять ознаки академічного плагіату.

Подані друковані рукописи не повертаються.

За достовірність викладених у публікаціях фактів і результатів власних досліджень відповідальність несуть їх автори та рецензенти.

Остаточне рішення про прийняття рукопису до друку приймає редколегія.

Під час цитування матеріалів Журналу посилання на джерело обов'язкове. Відтворення та передрук матеріалів можливі тільки за погодженням із редколегією.

Не можуть бути розміщені в одному випуску Журналу різні публікації одного автора (за винятком однієї статті та однієї рецензії). Допускається розміщення не більше двох статей одного автора за умови, якщо одна стаття одноосібна, а інша – у співавторстві або обидві – у співавторстві (двічі друкується тільки один із співавторів).

Здобувачі освітніх ступенів не можуть публікувати свої наукові статті у Журналі навіть у співавторстві з науковим керівником. Здобувачі освітньо-наукового ступеня (аспіранти, ад'юнкти) можуть публікувати наукові статті тільки у співавторстві з науковим керівником.

Автор (співавтори) може відмовитися від опублікування у Журналі наданих ним матеріалів або відкласти їх опублікування, сповістивши про це електронною поштою із зазначеного у статті особистого e-mail не пізніше як у 10-денний строк із дня подання ним матеріалів.

Електронний аналог Журналу розміщений на сайті Львівського державного університету внутрішніх справ (Електронна бібліотека: <http://www2.lvduvs.edu.ua/social-legal-studios> та Електронний репозитарій: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/16>).

Друкований примірник Журналу надсилається Новою поштою за рахунок отримувача.

Публікація статті є платною. Якщо стаття та необхідні супровідні матеріали відповідають вимогам МОН (ДАК) України, міжнародних індекс-баз і редакційній політиці Журналу, то автор у разі позитивного відгуку рецензента отримує від редколегії лист про порядок оплати послуг із наукового та літературного редагування, академічного перекладу, підготовки і видання статті, її розміщення та поширення в мережі Інтернет, а також розсилки обов'язковим адресатам.

Банківські реквізити:

Код ЄДРПОУ 08571995

р/р 31255262200729

Банк – Державна казначейська служба України

МФО 820172

ПІН 085719913041

свідоцтво платника ПДВ № 17864231

Призначення платежу: за публікацію у Журналі «Соціально-правові студії».

Контакти:

- ✓ пошта для листування – Social.Legal.Studios@gmail.com;
- ✓ головний редактор – доктор юридичних наук, професор
Балинська Ольга Михайлівна
e-mail: olga_bal@ukr.net;
- ✓ заступник головного редактора – доктор економічних наук, доцент
Ревак Ірина Олександрівна
e-mail: irarevak@gmail.com;
- ✓ відповідальний секретар – кандидат технічних наук, доцент
Огірко Ольга Ігорівна
e-mail: ohirkoo@i.ua;
- ✓ відділ організації наукової роботи: vnrg@lvduvs.edu.ua;
- ✓ редакційно-видавничий відділ: publlaw@ukr.net.

Структура статті (взірець):

UDC (УДК) ____
JEL Classification: _____

Прізвище, ім'я, по батькові автора,
науковий ступінь,
вчене звання,
посада
e-mail:
ORCID ID:

НАЗВА СТАТТІ

Анотація.
Ключові поняття:

Surname, name of the author,
degree,
academic rank,
position
e-mail:
ORCID ID:

ARTICLE TITLE

Abstract.
Key concepts:

Вступ
1. Назва розділу
2. Назва розділу
3. Назва розділу
Висновки

Список використаних джерел

1. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48–57.

.....

References

1. Boryslavs'ka, O. (2015) Verkhovenstvo konstytutsiyi chy verkhovenstvo prava: deyaki pytannia vidnovlennia diyi okremykh polozhen' Konstytutsiyi Ukrayiny [Supremacy of the Constitution or Rule of Law: Some Issues of the Restoration of Certain Provisions of the Constitution of Ukraine] *Visn. Konstytutsiinoho Sudu Ukrayiny (Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine)*, 6, 48–57 [in Ukr.].

.....

**REQUIREMENTS
CONCERNING HANDLING PROCEDURES AND SUBMISSION
OF MATERIALS FOR PUBLICATION
IN SCIENTIFIC AND ANALYTICAL MAGAZINE
«SOCIAL & LEGAL STUDIOS»**

The materials are submitted by the author (co-author) to the responsible secretary of the scientific and analytical magazine «Social legal studios» (hereinafter – the Magazine) **directly or by e-mail**.

Materials for the publication in the Magazine are: scientific articles, reviews on scientific publications, reports on events of a scientific nature.

According to the scientific content, the articles must comply with the requirements approved by the decision of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine dated 15 January 2003 No. 7-05/1 «On increasing the requirements for professional editions included in the lists of the Higher Attestation Commission of Ukraine», namely: the statement of the problem and its links with important scientific or practical tasks; an analysis of recent researches and publications in which the solution to this problem was initiated and on which the author relies; the identification of previously unexplored parts of the general problem, which is devoted to the article; formation of the purpose of the article (statement of the task); the summary of the main research material with a full substantiation of the scientific results obtained; the conclusions from the conducted research and prospects of further developments in this direction.

REQUIREMENTS TO A SCIENTIFIC ARTICLE:

1. Articles are accepted in Ukrainian, English and Russian.

2. The volume of the text of the article (without annotations and list of sources) should not exceed 0,5 print. copyright (10–12 pages of A4 format); the text should be typed only in the format **Word.doc (2003, 2007)** font Times New Roman through 1,5 intervals, point size – 14 pt. Fields around the text – 2 cm from all. Indented paragraph – 1,25 cm.

3. Graphic material should be made available for further editing programs: tables – in the editor Microsoft Word; diagrams – in the editor Microsoft Excel or Microsoft Graph; drawings – in the form of organizational diagrams using the editor's drawing panel Microsoft Word; formulas – in the editor of the formulas. The article should not be overloaded with graphic material and formulas. **Tables and drawings should contain English-language labels and explanations. It is forbidden to copy other people's pictures and paste them into your text.**

4. The article should be structured according to such elements:

4.1. Code of Universal Decimal Codification (УДК, UDC); can be determined by the link: <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>.

4.2. Code according to the Thematic Classifier Journal of Economic Literature – when possible (JEL Classification); can be viewed at the link: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/sites/default/files/JEL%20classification%20ukr.pdf>.

4.3. Surname, name, patronymic name of the author (co-authors), scientific degree, academic rank, position; personal e-mail of the author; author's digital ID **ORCID ID** (available via the link: <https://orcid.org/>).

4.4. Title of article (in capital letters).

Everything that is indicated in pp. 4.3–4.4, should be duplicated in English; if the article is written in Russian – in addition similar information in Ukrainian should be provided.

4.5. Annotation and key words (five – eight): to the article in Ukrainian – 500 characters in Ukrainian and 1800–2000 in English (**Abstract**); to the article in English – 500 characters in the language of the original article and 1800–2000 characters in Ukrainian; to the article in Russian – 500 characters in the language of the original article and 1800–2000 characters in English and Ukrainian).

The abstract in English (**Abstract**) must include: the problem statement (*Introduction*), the aim of research (*Purpose*), the methods of research (*Methods*), the main results of the study (*Results*), conclusions and specific author's suggestions (*Conclusion*). It is expedient to describe the methodology only if it contains a novelty and is of interest from the point of view of the submitted article.

4.6. Introduction includes:

- the problem statement (description of the analyzed problem in general and its connection with important scientific or practical tasks);
- the analysis of recent researches and publications, in which the solution of the problem was initiated and which the author refers to (here it is necessary to distinguish parts of the general problem that are not resolved earlier, to which the article is devoted);
- the purpose of the article (to be consistent with the Annotation).

4.7. The main results of the research (with full justification of the scientific results obtained, divided into separate sections with names, indicated by serial numbers).

References to the sources used to obtain actual and / or statistical data are mandatory (given in the text in a square bracket and placed after the article in the citation or reference order). A reference to the works of foreign authors is desirable (their surnames are given in Ukrainian, and in brackets – in the original language indicating the year of publication). For example: (Llewellyn, 1962).

4.8. Conclusions (results of the research, proposals and prospects for further developments in this directions; the conclusions should be consistent with the Objective and be consistent with the Annotation).

4.9. References – bibliography of sources in the original language, issued in accordance with the National Standard of Ukraine DSTU 8302: 2015. The names of the sources are placed in the order of the mention in the text (not in alphabetical order). Referring to textbooks, journal articles, is not appropriate.

4.10. References – the same sources used, but in English, drawn up according to the international bibliographic standard APA-2010 (the rules can be found at: <http://soskin.info/userfiles/file/CHASOPYS/APA-2010.pdf>).

The names of non-English-language publications (including magazines, collections, etc.) are given by transliteration (the rules of Ukrainian transliteration can be found on the link: <http://translit.kh.ua/>), and in brackets – in English.

The manuscript of the article should be attached with:

- *information about the author (co-authors)*: full name, first name, patronymic, position, place of work, academic degree and academic title, contact phone numbers, postal address, e-mail (for postgraduate students it is necessary to indicate additionally – year of study, full name, scientific degree, title, position of scientific supervisor);
- *Ph.D. external recommendation* of the relevant specialty, certified by the signature and the seal of the reviewer's institution (may be a scanned signature or photocopy of the signature, provided in electronic form) – to authors without scientific degrees;
- *payment receipt of publication* (after consideration of the article and the positive decision of the editorial board).

The editors have the right to make **scientific and literary editing of the article**, agreeing an edited version with the author authorizing the printing (in an arbitrary form).

Editorial work on materials and publication of the Journal is carried out by the editorial and publishing department of Lviv State University of Internal Affairs.

Articles submitted in English by non-English authors (in translation) must be certified as to the correctness of the translation in the translation agency or at the Department of Foreign Languages or at the Department of International Relations at an educational institution where the author (one of co-authors) is working or studying.

Materials that do not meet the specified requirements are not accepted. The articles that have already been published or submitted for publication to other editions or contain signs of academic plagiarism are not accepted for publication.

The submitted printed manuscripts are not returned.

The authors and reviewers are responsible for the accuracy of the facts and results of their own research set forth in the publications.

The editorial board takes the final decision to accept the manuscript for publication.

A reference to the source is obligatory when quoting the materials of the Journal. Reproduction and reprinting of materials are possible only with the approval of the editorial board.

Different publications of one author (with the exception of one article and one review) cannot be placed in one issue of the Journal. It is not allowed to place more than two articles of one author, provided that one article is single, and the other is co-authored or both are in co-authorship (only one of the co-authors is printed twice).

Applicants of educational degrees cannot publish their scientific articles in the Journal, even in the co-authorship with a scientific leader. Applicants of educational-scientific degree (post-graduate students and adjuncts) can publish scientific articles only in the co-authorship with a scientific leader.

The author (the co-authors) may refuse to publish their materials in the Journal or postpone their publication. They must notify their decision by e-mail, which is indicated in their article within 10 days from the date of submission of the materials.

The electronic analogue of the Journal is located on the site of Lviv State University of Internal Affairs (Electronic library: <http://www2.lvduvs.edu.ua/social-legal-studios> and Electronic repository: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/123456789/16>).

The printed copy of the Journal is sent via the «Nova Poshta» at the expense of the payee.

The publication of the article is payable. If the article and the necessary supporting materials meet the requirements of the Ministry of Education and Science of Ukraine, international index-bases and editorial policy of the Journal, then the author, in the case of a positive response, will receive from the editorial board a letter on the procedure for paying for scientific and literary editing, academic translation, preparation and publication of the article, its placement and distribution on the Internet, as well as distribution to obligatory addressees.

Bank requisites of the University:

Code of the USREOU 08571995

p\ r 31255262200729

Bank – State Treasury of Ukraine

MFO 820172

INN 085719913041

Certificate of VAT payer № 17864231

Purpose of payment: for publication in the Journal «Social Legal Studios».

Contacts:

- ✓ Mail for correspondence – Social.Legal.Studios@gmail.com;
- ✓ Chief Editor – Doctor of Law, Professor
Balynska Olha Mykhailivna
e-mail: olga_bal@ukr.net;
- ✓ Deputy Editor-in-Chief – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Revak Iryna
e-mail: irarevak@gmail.com;
- ✓ Executive secretary – Candidate of Technical Sciences, Associate Professor
Ohirko Olha
e-mail: ohirkoo@i.ua;
- ✓ Department of the organization of scientific work: vonr@lvduvs.edu.ua;
- ✓ Editorial and publishing department: publlaw@ukr.net.

Structure of the article (sample):

UDC ____
 JEL Classification: _____

In Ukrainian:
**Surname, name of the author,
 degree,
 academic rank,
 position
 e-mail:
 ORCID ID:**

ARTICLE TITLE

Abstract.
Key concepts:

In English:
**Surname, name of the author,
 degree,
 academic rank,
 position
 e-mail:
 ORCID ID:**

ARTICLE TITLE

Abstract.
Key concepts:

Introduction
1. Title of the section
2. Title of the section
3. Title of the section
Conclusions

References (in the language of the original)

1. Бориславська О. Верховенство конституції чи верховенство права: деякі питання відновлення дії окремих положень Конституції України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2015. № 6. С. 48–57.

...

References (the names of non-English-language publications are given by transliteration)

1. Boryslavska, O. (2015) Verkhovenstvo konstytutsiyi chy verkhovenstvo prava: deyaki pytannia vidnovlennia diyi okremykh polozhen' Konstytutsiyi Ukrayiny [Supremacy of the Constitution or Rule of Law: Some Issues of the Restoration of Certain Provisions of the Constitution of Ukraine] *Visn. Konstytutsiinoho Sudu Ukrayiny (Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine)*, 6, 48–57 [in Ukr.].

...

Зміст

Розділ 1

ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Титаренко О. О.

ДОСВІД ФРАНЦІЇ У ПРОГРАМУВАННІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
В СУЧАСНИХ УМОВАХ: ПІДХОДИ, РІВНІ, ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ 8

Нікітін А. А.

КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПОРЯДКУ В'ЇЗДУ НА ТИМЧАСОВО
ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ ТА ВИЇЗДУ З НЕЇ 14

Верба-Сидор О. Б., Воробель У. Б.

ІНСТИТУТ СЕПАРАЦІЇ У СІМЕЙНОМУ ПРАВІ ФРАНЦІЇ, ПОРТУГАЛІЇ
ТА КРАЇН БЕНІЛЮКСУ 21

Петрончак Ю. О.

ТОРГОВЕЛЬНІ ТА БІРЖОВІ ПРАВОВІДНОСИНИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ
ЯК ПЕРЕДУМОВА ВИНИКНЕННЯ РИНКУ ЦІННИХ ПАПЕРІВ
У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ 30

Вовк М. З.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИСУДЖЕННЯ СПРАВЕДЛИВОЇ САТИСФАКЦІЇ
ЄВРОПЕЙСЬКИМ СУДОМ З ПРАВ ЛЮДИНИ
ПРИ РОЗГЛЯДІ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ 35

Розділ 2

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ

Катеринчук І. П.

ПРАВОВА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ПРАВА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ 44

Єсімов С. С.

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ОФОРМЛЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ
В УМОВАХ НАЯВНОСТІ КОНСТИТУЦІЙНИХ РИЗИКІВ 52

Подра О. П.

РОЗРОБКА МЕХАНІЗМУ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ВІДТВОРЕННЯ
ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА 58

Сидорець Б. В.

ІСТОРІОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ВТРУЧАННЯ ДЕРЖАВИ
У СФЕРУ ПРАВ ЛЮДИНИ 67

Розділ 3

ЗАКОНОДАВЧИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Ієрусалимов І. О., Ієрусалимов В. І.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ
СУБ'ЄКТІВ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ 74

Кіріленко Ф. О.

КРАДІЖКИ ОСОБИСТОГО МАЙНА ГРОМАДЯН,
ВЧИНЕНІ У ПЕРІОД 1960–2018 РОКІВ 81

Навроцька В. В.

СВІДОЦЬКИЙ ІМУНІТЕТ СВЯЩЕННОСЛУЖИТЕЛЯ
У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ 88

Розділ 4**ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ПРАКТИКИ В УКРАЇНІ****Басиста І. В., Йосифович Д. І.**

ПРОБЛЕМИ РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «НАЙМАНИЙ ПРАЦІВНИК»
У МЕЖАХ ДОГОВОРУ ПРО НАДАННЯ ПОСЛУГ МІЖ ФІЗИЧНИМИ ОСОБАМИ 98

Бондаренко В. А.

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ФОРМ ПОЗАСУДОВОГО ВИРІШЕННЯ
АДМІНІСТРАТИВНИХ СПОРІВ 104

Ільницький О. В., Ільків Н. В.

ПРАВОВА ПРИРОДА ПОВНОВАЖЕНЬ
ОРГАНУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ПРИВАТИЗАЦІЙНИХ
ЗЕМЕЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ 110

Лепеха О. М., Кондратюк О. В.

ДО ПИТАННЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
УМИСНИХ ВБИВСТВ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ВИБІР ФОРМ
НЕГЛАСНОЇ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ 118

Ярема Т. І.

ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНИХ ОЗНАК СХИЛЯННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ
ДО ВЖИВАННЯ ОДУРМАНЮЮЧИХ ЗАСОБІВ 124

Євхутич І. М.

ЗАКОНОДАВЧІ ПРОБЛЕМИ ТРАНСПЛАНТАЦІЇ
ЯК ОСОБЛИВОГО МЕТОДУ ЛІКУВАННЯ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АСПЕКТ 130

ВИМОГИ ДО ПОРЯДКУ ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ
ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У НАУКОВО-АНАЛІТИЧНОМУ ЖУРНАЛІ
«СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ СТУДІЇ» 136

Contents

Chapter 1

LEGAL PRACTICE OF FOREIGN COUNTRIES

Titarenko A. FRANCE EXPERIENCE IN PROGRAMMING OF COUNTERACTION CRIME IN MODERN CONDITIONS: APPROACHES, LEVELS, FUNDING	8
Nikitin A. CRIMINAL LEGISLATION OF FOREIGN COUNTRIES ON VIOLATION OF THE ORDER OF ENTRANCE AND EXIT OUT OF TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORY	14
Verba-Sydor O., Vorobel U. INSTITUTE OF SEPARATION IN THE FAMILY LAW OF FRANCE, PORTUGAL AND THE STATES OF BENELUX	21
Petronchak Y. TRADE AND EXCHANGE LEGAL RELATIONS OF THE MIDDLE AGES AS A PREREQUISITES OF THE SECURITIES MARKET OCCURRENCE IN INTERNATIONAL PRIVATE LAW	30
Vovk M. PECULIARITIES OF ADJUDICATION OF JUST SATISFACTION IN TRYING CIVIL CASES BY EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS	35

Chapter 2

LEGAL POLICY OF THE STATE

Katerynychuk I. LEGAL POLICY OF THE STATE IN THE SPHERE OF SAFEGUARDING THE RIGHT OF INTELLECTUAL PROPERTY IN UKRAINE	44
Yesimov S. IMPLEMENTATION OF CONSTITUTIONALIZATION OF LAW AND ORDER IN TERMS OF CONSTITUTIONAL RISKS	52
Podra O. THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL INVESTMENT RECREATION MECHANISM OF THE INFORMATION SOCIETY	58
Sydorets B. HISTORIOSOPHICAL ASPECTS OF STATE INTERVENTION IN THE HUMAN RIGHTS	67

Chapter 3

LEGISLATIVE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

Ierusalymov I., Ierusalymov V. INTERACTION OF SUBJECTS THAT PROVIDE ORGANIZATION AND LEGAL REGULATION OF DOMESTIC VIOLENCE PREVENTION	74
Kirilenko F. THEFTS OF PERSONAL PROPERTY OF CITIZENS COMMITTED IN THE PERIOD OF 1960–2018	81

<i>Navrotska V.</i> WITNESS IMMUNITY OF A PRIEST IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS	88
---	----

Chapter 4
PROBLEMS OF LEGAL PRACTICE IN UKRAINE

<i>Basysta I., Yosyfovych D.</i> PROBLEMS OF UNDERSTANDING THE CONCEPT OF «EMPLOYEES» ACCORDING TO THE SERVICES SUPPLY AGREEMENT BETWEEN INDIVIDUALS ...	98
--	----

<i>Bondarenko V.</i> ESSENCE AND TYPES OF FORMS OF OUT-OF-COURT SETTLEMENT OF ADMINISTRATIVE DISPUTES	104
---	-----

<i>Ilnytskyi O., Ilkiv N.</i> THE LEGAL NATURE OF AUTHORITIES OF LOCAL GOVERNMENT IN LAND PRIVATIZATION LEGAL RELATIONS	110
---	-----

<i>Lepekha O., Kondratiuk O.</i> TO THE QUESTION OF OPERATIONAL-INVESTIGATIVE CHARACTERISTIC OF INTENTIONAL HOMICIDES AND ITS INFLUENCE ON THE SELECTION OF FORMS OF CRIME COVERT COUNTERACTION	118
--	-----

<i>Jarema T.</i> DETERMINATION OF SUBJECTIVE FEATURES OF INCLINATION OF JUVENILES FOR APPLYING POISONOUS SUBSTANCES	124
---	-----

<i>Yevkhutych I.</i> LEGISLATIVE PROBLEMS OF TRANSPLANTATION AS A SPECIAL TREATMENT METHOD: COMPARATIVE ASPECT	130
--	-----

REQUIREMENTS CONCERNING HANDLING PROCEDURES AND SUBMISSION OF MATERIALS FOR PUBLICATION IN SCIENTIFIC AND ANALYTICAL MAGAZINE «SOCIAL & LEGAL STUDIOS»	140
--	-----

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІ СТУДІЇ

Науково-аналітичний журнал

Випуск 3 (5)

Редагування:

*Галина Ялечко, Наталія Громоцька,
Оксана Шмиговська, Юлія Глиняна*

Редагування текстів англійською

Ірина Сковронська

Макетування

Андрій Радченко

Друк

Андрій Радченко

Підписано до друку 04.10.2019 р.

Формат 60x84/8. Папір офсетний. Умовн. друк. арк. 17,2.

Тираж 100 прим. Зам. № 119-19.

Львівський державний університет внутрішніх справ

Україна, 79007, м. Львів, вул. Городоцька, 26.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2541 від 26 червня 2006 р.